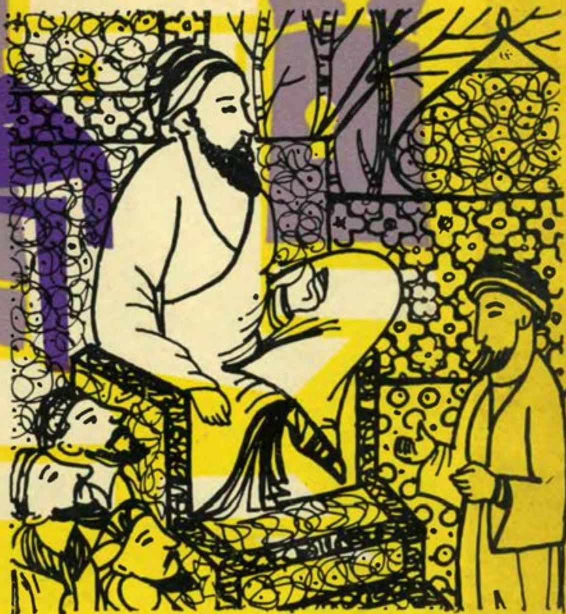


V. SMIRNOVA – RAKITINA

AVICENNA

OAMENI DE SEAMĂ

COLECȚIA

OAMENI

DE SEAMĂ

COPERTA DE FLORICA VASILESCU

V. SMIRNOVA-RAKITINA

AVICENNA

(Abu-Ali ibn Sina)

EDITURA TINERETULUI

În romîneşte de ION BUZDUGAN

В. СМИРНОВА-РАКИТИНА
АВИЦЕННА
(Абу-Али ибн Сина)

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК ВЛКСМ
«МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ»
МОСКВА 1958

Se-aşterne colb uitarea peste toate;
Doar două-n veci de veci sînt neschimbate:
Slăvita-n veacuri vitejească faptă
Şi — fără moarte — vorba înţeleaptă,
Căci vorba de-nţelept şi fapta bună
Înfruntă şi viforniţi şi furtună.

FIRDOUSI



PARTEA ÎNTÎI

ÎN PATRIE

CAPITOLUL I

Acum o mie de ani, ca și azi, soarele luminos se înălța pe cerul proaspăt al dimineții, roua scînteia în iarbă, iar ciocîrliile se avîntau în tăriile albastre, cîntînd un inspirat imn de slavă tinerei zile.

Undeva, pe oceanul necunoscut, soarele răsărea luminînd munții, cîmpiile și pustietățile Asiei, își răsfrîngea razele în apele Volgăi, se înălța deasupra nemărginitelor stepe ale sciților și poloveților și după ce își arunca privirea în veselul orășel Kiev, se strecura prin umbra deasă a pădurilor viitoarei Germanii, încălzea tîrgușorul Paris, încingea asprele stînci de pe coastele Bretaniei, dezmierdînd păduricele de măslini și portocali din țara bascilor, și iarăși își aprindea strălucirea peste albastra nemărginire a oceanului.

În revărsatul zorilor acelei zile, cînd piezișele raze purpurii porniseră să destrame umbrele nopții, pe calea bătătorită de caravane ce lega Buhara de Samarkand venea în goană un călăreț. Copitele calului se înfundau adînc în pămîntul lutos și o pulbere galben-cenușie, ca un nor de fum, se vînzolea sub picioarele fugarului.

Lumina trandafirie a dimineții îl învăluia pe călăreț — un tînăr chipeș, bine legat, îmbrăcat ca de sărbătoare. Îți dădeai seama de la prima ochire că nu face parte nici din rîndul glotașilor ce frămîntau țărîna ogoarelor întinse de-a lungul drumului,

nici din rîndul călătorilor cu desagi în spinare ce veneau, stîrnind colbul, de cine ştie unde.

Tînărul călăreţ cerceta cu luare-aminte lanurile de giugara şi grîu, abia înviorate de umezeala nopţii.

„Cît de mănoase sînt ogoarele noastre! gîndea el. Lutul acesta pe care unii străini l-ar putea socoti sterp, e aur adevărat. Ce belşug de roade ne dăruieşte... cînd este apă... Ah, de-ar fi apă!... Ploi, rîuri, *arîkuri*...[1] orice, numai apă să fie... Dar iată! Primăvara e pe sfîrşite şi pămîntul de atîtea zile se chinuie istovit de sete... Se usucă şi crapă de secetă... Orice firicel de rădăcină trebuie îngrijit!... arîkurile seacă... *Mirabul*[2] nu vrea cu nici un preţ să împartă nepreţuita vlagă pe ogoarele ţăranilor. Ce-i pasă lui! *Dihkanii*[3] plătesc mai mult pentru apă! Eu însă? Cît am să pot strînge de la localnici cînd ei au doar dovlecii de pe streşini şi duzii abia înverziţi?... şi-apoi iarna va fi grea, grea de tot, dacă nu s-o îndura Alah!"...

Speriat de-un pui de potîrniche, care zvîcni de sub o tufă, calul se smuci deodată şi sări în lături, curmînd astfel gîndurile călăreţului.

Acesta îşi struni fugarul şi îl linişti, mîngîindu-l pe grumaz. Apoi, înălţîndu-se în scări, cuprinse împrejurimile cu o privire cercetătoare şi plină de jale...

Deşi era încă devreme, vipia începuse să se reverse peste cîmp, pînă în zare, tremurîndu-şi uşor vălurile de lumină ca un miraj... Drumul bătătorit de sute de caravane şerpuia printre nenumăratele tarlale însămînţate cu grîu, cu orz, cu giugara şi cu maşem. Semănăturile începuseră să se ofilească, foile veştejite se chirceau. Doar giugara se mai ţinea, de bine de rău, pe tulpina-i înaltă. Celelalte lanuri tînjeau istovite de sete. Pîrăiaşul ce se prelingea de-a lungul drumului nu mai murmura

---

[1] *Arîk* — canal de irigaţie.
[2] *Mirab* — administratorul apelor distribuite prin sistemul irigaţiilor.
[3] *Dihkani* — moşieri latifundiari.

ca în vremi bune. Mai sclipeau doar ici-colo ochiuri mocirloase, iar pe margini, mîlul începuse a se zbici. Călărețul își aminti că în ajun abia izbutise să-și adape calul în el.

„Cumplit an ! Toată primăvara nici un strop de ploaie !"...

Omul se străduia tocmai să-și înnoade firul gîndurilor, cînd zarva de pe drum îl sili să se abată iarăși de la ele.

Harabale trase de boi se apropiau scîrțîind amarnic, iar în fruntea caravanei, pe cămile costelive, se legănau mîndri doi bătrîni.

— O, preascumpe Abdallah — îl salutară ei mieros pe călăreț — *salam aleicum !*[1]... Cum vă mai lăudați cu sănătatea ? Pe unde v-ați plimbat și cum ați mai petrecut ?...

Acesta, strunindu-și calul, le răspunse la salut destul de prietenos, dar cam de sus :

— De ce petreceri mai poate fi vorba... cînd pe toți același gînd ne roade, ploaie, ploaie și iar ploaie... Nu vedeți ce pîrjol este ?

— Asta-i adevărat ! Cui îi arde astăzi de petreceri ?... Nimănui — rosti unul din bătrîni, netezindu-și barba stufoasă, încărunțită. Dar dumneavoastră, tinerii, cum o să vă lipsiți de bucurii ? !...

Clipind șiret din ochi, bătrînul îl privi cu înțeles pe Abdallah, care, la rîndu-i îi zîmbi :

— Dacă nu strîng birurile, îmi arată ei mie petrecere !...

— O să le strîngeți ! se amestecă în vorbă celălalt, scuturîndu-și bărbuța roșcată. Pînă-n seară plouă ! O să vedeți. De trei zile mă tot înjunghie oasele !... Semn neîndoielnic !...

— O, și tu, cu oasele tale ! dădu cu dispreț din mînă bătrînul cu barba căruntă. Crezi că Alah mai ține seama și de oasele tale ?...

— Ține ori nu ține, nu știu, dar de plouat tot plouă !... stărui cu încăpățînare roșcovanul. Țineți minte vorba mea !

---

[1] *Salam aleicum* — salut la mahomedani.

— Dacă proorocirea ta se împlinește, cinstite Giafar, cu toții îi vom mulțumi lui Alah, iar eu ți-oi da peșcheș o pereche de *icighi*[1] calde, ca să nu te mai înjunghie oasele...

Abdallah se porni pe rîs, iar chipul său grav și oarecum aspru se lumină dintr-o dată. Părea acum mai tînăr și mai vesel.

— Să ne vedem sănătoși! Cu bine! strigă el, dînd bici calului. Și n-oi uita de icighi... Numai ploaia să vie!...

Schimbînd priviri între ei, bătrînii se uitară îndelung în urma călărețului sprinten și frumos îmbrăcat.

— Acest Abdallah nu ne cîrmuiește mai rău decît alții, rosti într-o doară Giafar.

— Toți jupoaie. Nici el nu cruță! răspunse posomorît cel cu barba căruntă. Nimeni nu iartă. Ce mi-i el, ce mi-i *mullà*[2]... Să-l vedem pe dumnealui cum s-o purta dacă nu cade ploaia făgăduită de tine, cînd ni s-or lungi urechile de foame!... Nu-ți fie teamă, că și el ți-o scoate din casă cu alai pînă la ultima zdreanță, adăugă bătrînul cu obidă și scuipă în lături.

...Calul lui Abdallah merse la trap o bucată de vreme; apoi, moleșit de arșiță, își domoli goana. Dar călărețul nu băgă de seamă. Căzuse iarăși pe gînduri, de astă dată mult mai vesele decît cele de mai înainte. Poate că vorbele lui Giafar îi sădiseră și lui nădejdi în suflet. Fața îi era acum calmă și mulțumită. Cuta aspră de deasupra sprîncenelor se descreți. În închipuirea lui nu mai stăruia cîmpul însetat de ploaie, cu ogoarele fărîmițate de haturi și arîkuri uscate, ci încîntătoarea Sitara, frumoasa lui logodnică, fiica dihkanului din Afșanî.

Abdallah ibn Sina[3] a așteptat mult pînă să crească Sitara și să-i poată fi mireasă. În sfîrșit,

---

[1] *Icighi* — cizme căptușite. (n.t.)

[2] *Mullà* — preot musulman.

[3] Abdallah ibn Sina — ad litteram: Abdallah fiul lui Sina. Sina, numele tatălui, e folosit ca nume de familie: astfel fiul cel mai mare al lui Abdallah s-a numit Abu-Ali al Husein ibn Sina.

era pe cale să-şi vadă visul cu ochii; în toamna aceasta trebuiau să facă nunta, dar seceta îl amenința cu multe necazuri pe tînărul administrator al Harmaisanului, de lîngă Buhara.

Toată bunăstarea şi prosperitatea lui depindea de recoltă, adică de birurile, cîte le vor strînge ajutoarele sale, din care o parte i se vor cuveni lui la împărţeală. Mai cu seamă acum, înaintea nunţii, avea mare nevoie de bani. Costau scump darurile, ca şi desele călătorii la Afşanî, la tatăl şi la fraţii Sitarei.

Calul păşi leneş pînă la albia pîrăiaşului secat, dincolo de care începe Harmaisanul. Abdallah atinse uşor bidiviul cu şfichiul frîului. Nu se cuvenea ca el, om cunoscut şi respectat să intre în sat călare pe o mîrţoagă leşinată. Calul, înviorîndu-se puţin, necheză şi, simţind apropierea răcorosului grajd, porni vesel la trap pe uliţele înguste, printre duvalurile cenuşii ca şi pereţii de lut ai caselor.

Dincolo de duvaluri lîncezeau fără freamăt duzii prăfuiţi, cu flori roşietice, rodii înalţi, caişi zvelţi, încărcaţi de floare. Ici-colo, pe acoperişurile plate, maci învolţi ardeau ca focul. La umbra pereţilor, în praf, se vînzoleau leneş găini somnoroase.

Clipind leneş din gene, Abdallah privi obosit uliţa pustie. Toate îi erau bine cunoscute şi de mult începuseră să-l plictisească, căci zi de zi şi lună de lună, cînd pe cal, cînd pe cămilă, cutreiera Harmaisanul cu satele învecinate. Nu exista cătun, uliţă sau casă din împrejurimi, pe care să n-o cunoască şi în care să nu fi intrat.

Postul de administrator era pe cît de avantajos, pe atît de primejdios. Abdallah nu putea să uite cît de ciudat a pierit înaintaşul său, fostul administrator, care s-a înecat într-un arîk mocirlos, adînc abia pînă la gleznă. Nu întotdeauna „strajnicii" se dovedeau a fi cei mai buni paznici, şi nici ţăranii nu erau întotdeauna cei mai liniştiţi şi cei mai supuşi platnici. Cînd ici-colo izbucnesc răsmeriţe, numai curajul şi prezenţa de spirit îl salvau pe Abdallah.

Acum, după atîta amar de veacuri, nu știm dacă Abdallah ibn Sina a fost un om bun sau rău, blînd sau aspru. Știm doar atît : că a fost un om așezat, chibzuit, destul de învățat pentru vremea sa și, fără îndoială, în pofida multora dintre contemporanii săi, înțelegea că îndestularea făurită pe jalea și nenorocirea altuia va fi întotdeauna nestatornică și sortită pieirii. De aceea pesemne ardea el de dorința de a pleca din Harmaisan la Buhara, unde să-și găsească o slujbă mai liniștită, care să nu-i dea atîta bătaie de cap și zbucium sufletesc ; o slujbă care să-i aducă nu numai stimă și respect, ci și tihna atît de mult dorită.

Pînă acum nu slujba l-a ținut aici, ci frumoasa Sitara, pe care Abdallah o știe de mult, de cînd — abia o fetiță — nu se sfia să se arate bărbaților fără *ceacivan* [1], și care nu năzuia să se ascundă în icicari, partea din casă „rezervată femeilor". Mult timp Abdallah nu se hotărî să pețească fetița, așteptînd cu răbdare și statornicie ca trandafirul, îmbobocind, să-și desfacă petalele.

Pînă atunci își făcea slujba, călărind prin împrejurimile Harmaisanului și încasînd de la țărani birul pe rodul cîmpului — haraci — acel bir pe care îndeosebi se bizuia vistieria statului Samanid.

Ce fel de țară era aceea în care sălășluia Abdallah ibn Sina, viitoarea lui soție, Sitara, și unde vor trăi urmașii lor ?

Acum zece veacuri, pe vremea cînd Abdallah ibn Sina slujea în Harmaisan, Buhara era capitala Maverannahrului — Între-ape — o preafrumoasă și roditoare regiune din Asia Centrală ce se întindea între rîurile Amu-Daria — numit pe atunci Geihun — și Sîr-Daria — Seihun. Statul Maverannahr cuprindea Horasanul, o parte din Iranul de astăzi, și Horezmul (actuala Kara-Kalpakia).

Începînd din secolul al IX-lea al erei noastre, această țară a fost condusă de către reprezentanții familiei feudalilor localnici, Samanid, pe care

[1] *Ceacivan* — țesătură din păr de cal, cu care își acopereau fața femeile sau fetele din Orient. (n.t.)

califul din Bagdad — curînd după cucerirea țărilor Asiei Centrale și a Orientului Apropiat de către arabi și introducerea islamismului pretutindeni — i-a numit rezidenți ai ținuturilor Maverannahr și Horasan. Din această familie, la sfîrșitul veacului al IX-lea și începutul veacului al X-lea s-a ridicat Ismail Samanid, cel care în loc să slujească cu credință arabilor, a îndrumat lupta poporului pentru dobîndirea independenței și unirea țării sale sfîșiată de lupte fratricide și de răzmerițe, tinzînd să închege din Maverannahr și Horasan un stat puternic, independent, care să nu-l recunoască pe calif decît ca șef spiritual al lumii musulmane. În cursul acestei lupte pentru unitate s-a format treptat statul feudal tagic, cu limba sa unitară : dari (farși).

Căutînd să-și asigure un sprijin dinăuntru, Samanizii cultivau limba poporului, ocroteau literatura națională și sprijineau știința. În statul lor limba arabă era folosită numai în actele oficiale și în textele științifice sau religioase.

Oricît de mare îi era influența în Maverannahr și Horasan, clerul musulman n-a putut dăuna culturii care s-a dezvoltat și a înflorit după unirea țării de către Samanizi. În Buhara, ca pretutindeni unde domina islamul, oamenii îngenunchiau de cinci ori pe zi pentru rugăciune, țineau posturile și îndeplineau ritualurile, plăteau zeciuiala, se supuneau *șariat*-ului [1] și *adat*-ului [2]. Deși ereticii erau crud pedepsiți, curtea ocrotea poeții, învățații, pictorii, arhitecții și artiștii ieșiți din rîndurile poporului. La curte se închegau biblioteci și se discutau probleme științifice abstracte, atît de puțin islamice încît ar fi băgat în sperieți orice mullà de la curtea califului din Bagdad.

Prin veacul al X-lea, mai cu seamă sub domnia emirului Nuh ibn Mansur Samanid, Buhara era

[1] *Șariat* — normele religioase ale islamului. (n.t.)
[2] *Adat* — legile de drept civil la popoarele musulmane (n.t.)

unul din cele mai mari și mai strălucite orașe ale Asiei Orientale.

Mai putea fi oare de mirare că Abdallah ibn Sina tindea să răzbească din bezna satelor spre capitala țării, unde nădăjduia să-și găsească un rost și o slujbă mai pe măsura meritelor sale?

Dar iată că această pîrdalnică secetă putea să-i strice toate socotelile: să-i amîne căsătoria, să-i stinghereasca strîngerea birurilor, care-i vor aduce banii fără de care n-o să-și poată strămuta familia la Buhara! Afurisită secetă! Izvor de foamete și de răzmeriță! Abdallah ținea bine minte cît i-a fost de greu, și prin ce groaznice clipe a trecut cu doi ani în urmă!

Aceste gînduri negre nu-i dădură pace lui Abdallah toată ziua. Cu ele se duse la culcare și multă vreme se perpeli pînă îl cuprinse un somn plin de zbucium.

Noaptea îl trezi ropotul ploii atît de mult așteptate, oaspete rar și drag în Asia Centrală!

„O, minune! Va trebui să-i cumpăr lui Giafar o pereche de cizme căptușite" — se gîndi Abdallah zîmbind. Și, întorcîndu-se pe partea cealaltă, pentru întîia oară în ultimele luni, adormi adînc, împăcat cu sine.

CAPITOLUL II

După nuntă, Abdallah ibn Sina se mută în Afșanî și acolo, în anul 370 de la *hegira*[1], tînăra lui soție, Sitarabanà, născu pe fiul său Husein, viitorul mare

[1] *Hegira* — fuga profetului Mahomed din Mecca (622 e.n.); de la această dată se face numerotarea anilor la musulmani. Al 370-lea an de la hegira — datorită faptului că anul musulman este mai scurt — corespunde cu anul 980 al calendarului nostru (n.a.)

învăţat. După un an veni pe lume şi al doilea băiat — Mahmud. Din pricini necunoscute nouă, Abdallah ibn Sina a mai rămas încă şase-şapte ani cu familia în Afşanî şi s-a mutat la Buhara abia cînd copiii erau mărişori şi părinţii trebuiau să se gîndească serios la educaţia lor.

În anii aceştia, se vede treaba, Abdallah ibn Sina a urcat mai multe trepte ale scării administrative, căci abia venit la Buhara, el a primit o slujbă bună în *divanul mustavfi* [1], şi şi-a cumpărat în oraş o casă pentru familia sa.

Caravana care îl aducea pe Abdallah ibn Sina şi pe toţi ai lui sosi în capitală toamna tîrziu, după ce fusese strînsă şi ultima recoltă, atunci cînd zilele urîte de iarnă băteau la uşă.

Oricît de mici erau copiii lui Abdallah, cea dintîi impresie despre Buhara li se întipări în minte pentru toată viaţa. Oraşul putea lesne să uimească pe orice provincial, darămite sufletul simţitor de copil — poartă larg deschisă pentru toate cîte se petrec în lumea aceasta.

În fruntea caravanei călărea Abdallah. Cămila care îi aducea pe băieţi şi pe credinciosul lor Iuldaş venea în rîndul al doilea; apoi într-un coş încăpător, mama cu micuţa ei copilă; în urma lor scîrţîiau uriaşele roţi ale harabalelor încărcate cu avutul şi merindele strămutaţilor. Un mic detaşament de strajnici îl însoţeau pe Abdallah cu familia sa căci, oricît era de aproape Afşanî de Buhara, prin stepele Maverannahrului hălăduiau numeroase triburi nomade tiurcice care se îndeletniceau cu creşterea vitelor dar — după cum ştiau toţi — nu se sfiau nici să jefuiască la drumul mare ori să prade prin împrejurimile oraşelor. Aşa că era cu mult mai cuminte să-ţi plăteşti un grup de străjeri, decît pe urmă să stai şi să cugeţi în fel şi chip cine-s cei care ţi-au prădat avutul: karakitaii, cighilii ori alţi tîlhari cărora niciodată n-ai să le poţi dovedi vina.

---

[2] *Divanul mustavfi* — conducerea treburilor financiare ale statului. (n.a.)

Caravana se apropia de Buhara în vremea rugăciunii de amiază.

Zidurile înalte și puternice ale cetății, luminate de soarele ce se ițea de după nori, îi întîmpinau vesel pe oaspeți. Colibe sărăcăcioase se aciuiau la poalele acestor ziduri... în ele locuiau grădinarii, zarzavagiii, groparii — sărăcimea.

Orașul propriu-zis începea abia dincolo de porți, prin care treceai după ce plăteai vama.

Călătorii noștri intrară prin porțile dinspre nord-est. De aici începea mahalaua locuită de meșteșugari și dughengii — *rabadul* — cu ulițe strîmte și murdare, pline de mirosul greu al resturilor viermănoase și al lăturilor aruncate în praful drumului. Călătorii își astupau nasurile cu scîrbă și dezgust, ca să nu simtă duhoarea de nesuportat mai cu seamă pentru cei deprinși cu aerul proaspăt și curat al așezărilor din stepă.

După rabad, mai spre centrul orașului, se întindeau bazarurile zgomotoase, încărcate cu mărfuri pestrițe și nemaivăzute, aduse aici din toate colțurile lumii. Chemările ademenitoare de la tejghele, urletele conducătorilor de catîri, strigătele zarafilor, vuietul mulțimii — toate se amestecau cu zgomote deosebite și necunoscute încă copiilor, zgomote ce veneau din ulițele vecine unde se aflau atelierele meșteșugarilor. Sunau ciocanele căldărarilor, rotunjind și împodobind cupe, ligheane, talere și balanțe; șuierau ferăstraiele chiristigiilor, băteau monoton vatalele țesătorilor, bocăneau ciocanele de lemn ale tăbăcarilor pe pieile întinse; huruiau roțile olarilor care scoteau din mîinile mînjite ulcele înflorate și urcioare de lut. Pe una din străduțe, la fereastra unei dughene străluceau în soare felurite și minunate cupe și pahare străvezii, vase și șipuri anume așezate spre a atrage privirile trecătorilor.

— Sticlă! șopti copiilor credinciosul Iuldaș, el însuși privind la aceste vase ca la niște minunății nemaivăzute.

Sticlă! Minunata materie străvezie despre care le povestea tata! Băieţii mai să sară din *hurgiinele*[1] lor, atît de mult doreau să vadă, să pipăie, să ţină în mîini minunea; dar nu, n-aveau vreme — cămilele lui Abdallah ibn Sina trecură mîndre pe lîngă mulţimea de cumpărători şi gură-cască, pe lîngă prăvălii şi ateliere. Ochii ageri ai copiilor abia mai izbuteau să prindă crîmpeie din toate noutăţile nemaivăzute pe care le desfăşura în faţa lor bazarul din Buhara.

În sfîrşit ajunseră în piaţa cea mare, pavată cu lespezi de piatră.

— Ăsta-i Reghistanul, le spuse copiilor atotştiutorul lor tovarăş de drum.

La ora aceea era lume puţină şi piaţa se vedea de la un capăt la celălalt. Aici aerul era mai curat, clădirile mai înalte şi mai frumos împodobite; se simţea că, în sfîrşit, au ajuns în centrul capitalei.

Mult timp călătorii nu-şi putură desprinde privirile de la minunata şi strălucitoarea moschee, care te încînta prin frumuseţea liniilor armonioase, prin avîntul sprinten al coloanelor, prin gingăşia ovală a cupolelor, prin fineţea sculpturală a arcadelor şi minaretelor.

Dar trebuiau să privească şi în partea unde se înălţa Arcul — citadela fortificată — palatul emirilor din Buhara. Edificiul impresiona prin faţada grandioasă, prin întreaga sa înfăţişare sumbră şi posacă, prin grosimea zidurilor fortăreţei. Se părea că soarele de toamnă, care-şi revărsa din belşug razele asupra moscheei luminoase, arătînd-o atît de aeriană şi gingaşă, niciodată n-a atins zidurile Arcului.

Dar iată, cămilele cîrmiră la dreapta şi deodată nenumăratele ferestruici ale palatului străluciră, scăpărînd cu broderiile multicolore ale zăbrelelor şi mozaicului. Arcul se arătă dintr-o dată mai înalt, mai sprinten, mai prietenos.

---

[1] *Hurgiine* — coşuri legate de o parte şi de alta, pe spinarea cămilei, în care călătoreau pasagerii.

Lîngă citadelă, de-a lungul pieței, se înșiruiau clădirile divanurilor care cîrmuiau statul.

— Priviți, copii, acolo slujește tatăl vostru. Iuldaș le arătă băieților o clădire lungă și joasă, cu nimic deosebită de altele. În acea clădire era divanul mustavfi.

Pentru copiii abia picați din provincie era prea de ajuns și cît au văzut. Totuși, nu se mai săturau privind. Îi atrăgeau și clădirile, și trecătorii rari, gătiți orășenește, dichisiți cu vestminte bogate, cîteodată chiar somptuoase ; multă vreme nu-și putură lua ochii de la doi călăreți dibaci, îmbrăcați în zale, apoi de la sacagiul purtînd burdufuri de piele cu clopoței, de la o femeie bătrînă și schiloadă, cu vestmînt negru, aidoma unui liliac.

Priveau lacomi la toate, fără să poată bănui cît de multe mai aveau de văzut în acest bogat oraș, în piața Reghistan. Nu o dată vor alerga ei încoace fie să-l privească pe emir, urmat de alai și înconjurat de paznici înzorzonați, îndreptîndu-se spre moschee, fie să vadă oastea de mercenari, fie să-i întîmpine pe comandanții oștilor întoarse din război, care-și vor juca armăsarii focoși în vreme ce soldații vor mîna cu biciul din urmă prin piață gloatele de prizonieri osîndiți la robie, fie la obișnuitele execuții atît de plăcute cetățenilor Buharei, cînd au prilejul de a se minuna cum îndemînatecul călău retează capetele condamnaților cu atîta dibăcie încît nici o picătură de sînge nu cade pe lespezile pieței, ci se scurge de-a dreptul în arîkul ce murmură pașnic la poalele eșafodului.

Tot aici — între palat și moschee — vor avea loc toate serbările.

De aceeași piață — Reghistan — vor rămîne legate în amintirea copiilor și zilele amare ale Buharei. Dar acestea se vor petrece cu mult mai tîrziu. Deocamdată cămilele, strecurîndu-se prin ulițele tăcute, îi poartă către casa nouă a părinților lor, iar pînă atunci, nici o umbră de mîhnire nu va adumbri fețele lor îmbujorate și vesele.

...Nu degeaba Abdallah ibn Sina îi strămută pe copiii săi la Buhara. E mulțumit și va fi din ce în

ce mai mulţumit de ei. Îndeosebi cel mai mare Husein, îi bucura inima, acel Husein, căruia în viitor îi era sortit să fie proslăvit în lumea întreagă, sub numele de Abdu-Ali al-Husein ibn Sina, sau Avicenna.

Încă de la vîrsta de cinci ani, el îi uimea pe toţi cei din jur prin isteţimea sa, prin agerimea minţii şi mai ales prin setea lui de învăţătură. Acest băieţaş cu ochi căprui, care atunci cînd se mutau la Buhara abia îi ajungea lui taică-său pînă la brîu, ştia pe de rost, în limba arabă, aproape tot coranul, cartea sfîntă cu care toţi copiii musulmanilor îşi începeau învăţătura, iar mulţi tot cu ea o şi terminau la vîrsta maturităţii.

Cîtă vreme fusese copil, au putut să-i fie învăţători, cu chiu cu vai, cunoscuţii dascăli-mullá din Harmaisan şi din Afşanî, dar o dată statorniciţi la Buhara, părinţii trebuiau să se gîndească serios la dascăli mai pe măsura lui.

În vecinătatea casei celei noi a lui Abdallah îşi avea dugheana un băcan oarecare. El cutreierase mult prin lumea largă şi pentru un negustor era destul de instruit. Treburile nu-i mergeau însă prea bine, drept care, spre a-şi spori veniturile, închegase o mică şcoală unde veneau cîţiva copii să înveţe tainele aritmeticii, după sistemul şasezecimal, care pe-atunci se numea sistem indian de socoteală. La această şcoală fu trimis şi Husein, dar, după cum am spus, băcanul n-avea prea multe cunoştinţe. Curînd tatăl copilului înţelese că pe un băiat ca Husein nu-l pot mulţumi cunoştinţele oricărui *mudaris* [1], luat la întîmplare. Pe de altă parte, de bani în casă nu duceau lipsă, aşa că banii nu erau o piedică pentru tocmirea unui bun învăţător.

Cu totul alta era problema care-l preocupa pe Abdallah ibn Sina : unde să găsească omul atît de bine pregătit încît să fie bun preceptor pentru feciorii săi şi totodată să împărtăşească şi convingerile lui ?

Abdallah, om cu spirit de observaţie şi cu destulă experienţă în viaţă, se obişnuise de multă

---

[1] *Mudaris* — învăţător.

vreme să privească în mod critic realitatea înconjurătoare. Dar dacă în vremurile acelea aristocraţia îşi manifesta nemulţumirile faţă de ordinea existentă prin intrigile şi răsturnările de la palat, iar clasele de jos prin răzmeriţele fără sorţi de izbîndă ale maselor ţărăneşti aduse la sapă de lemn, apoi în straturile mijlocii ale societăţii îndoielile cu privire la calea justă sau nedreaptă pe care o urmau, sub oblăduirea conducătorilor lor lumeşti şi spirituali, îmbrăcau de obicei forme religioase-filozofice. Aşa au apărut sufismul, karmatismul şi alte curente asemănătoare. La timpul cuvenit ne vom întoarce la sufism ; deocamdată să ne aruncăm puţin privirea asupra karmatismului, concepţie care s-a dovedit a-i fi familiară tatălui lui Husein.

Ca urmare a spiritului său critic, Abdallah s-a îndepărtat de habotnicia musulmană, ţinută cu străşnicie în imperiul Samanid, trecînd la secta izmailiţilor sau a karmaţilor. Secta aceasta constituia pe atunci o mişcare destul de progresistă, întrucît exprima convingerile antifeudale atît ale orăşenilor, cît şi ale celor care lucrau pămîntul.

Karmatismul a apărut încă în veacul al IX-lea, ridicîndu-se împotriva dogmelor severe şi mărginite ale islamismului riguros şi în acelaşi timp împotriva intensificării opresiunii exercitate de marii feudali. Chiar de la apariţia ei, această mişcare s-a dovedit însă a fi măcinată de adînci contradicţii. Sub steagul karmaţilor s-au adunat oameni avînd felurite interese, dar toţi iubind libertatea şi libera cugetare. Pe de o parte mişcarea karmată s-a dovedit a fi o mişcare a maselor populare împotriva rînduielilor feudale, pe de altă parte o mişcare a aristocraţiei împotriva conducătorilor feudali. Astfel, cu toată aparenta unitate de vederi a tuturor adepţilor, karmatismul era sfîşiat de contradicţii interne ; interesele poporului se ciocneau de politicianismul aristocraţiei. Abdallah ibn Sina nu se gîndea la esenţa politică a mişcării. Ca şi mulţi alţi oameni progresişti ai vremii sale, el vedea în karmatism o stavilă puternică împotriva despotismului

precum şi o chemare la egalitate obştească. El primea cu satisfacţie predica nouă a karmatismului, de reîntoarcere la organizaţia comunei primitive, de egalitate a oamenilor liberi — membri ai societăţii — fără să conteste însă dreptul de menţinere parţială a sclaviei. Împreună cu conducătorii karmatismului, el socotea că popoarele cucerite de arabi au dreptul să se elibereze de sub puterea acestora din urmă ; era pentru susţinerea dinastiilor feudale locale şi lupta cu tărie împotriva rezidenţilor numiţi şi trimişi de Bagdad. De asemenea îi era apropiată şi filozofia karmaţilor, concepţia lor mesianică, în care se întruneau elementele raţionaliste ale filozofiei antice cu misticismul reacţionar.

Datorită faptului că adepţii acestei mişcări tindeau spre un stat independent, asemeni aceluia care a existat odată în Egipt, şi-i cinsteau pe califii izmailiţi Ali şi Fatim, karmatismul era suspectat de conducătorii tuturor ţărilor musulmane, chiar şi de Samanizi, cu toate că această familie şi-a dat şi ea într-un timp obolul său mişcării karmate.

Clerul musulman îi prigonea pe karmaţi şi a făcut tot posibilul ca această sectă să fie socotită ilegală şi supusă astfel prigoanei.

Lui Abdallah ibn Sina nu-i prea păsa nici de califatul egiptean, nici de Fatim însuşi. Aderarea lui la karmatism era dictată nu atît de convingerile sale religioase sau politice, cît de legăturile lui de afaceri şi de posibilităţile de a veni astfel în contact, mai liber şi mai larg, cu întreprinzătorii negustori călători şi cu zarafii-bancheri, ale căror influenţe depăşeau cu mult hotarele oricărui stat independent.

Abdallah nu era ascet, dar nici aventurier. Niciodată nu s-ar fi gîndit să-şi părăsească familia şi casa — cu toată bunăstarea făurită cu truda mîinilor lui — şi să se avînte în călătorii, dar ochii săi erau larg deschişi spre tot ce îi putea aduce o nouă cunoaştere a vieţii şi a lumii. Şi karmatismul mai cu seamă îi dădea această posibilitate.

Deci nu e de mirare că el căuta pentru copiii lui un învăţător karmat, sau măcar un om apropiat

de părerile sale. Abdallah îi considera pe karmați oameni mai cunoscători, mai luminați la minte, cu orizont mai puțin limitat de dogmele religioase. Și afară de aceasta, prevăzînd necesitatea instalării viitorului preceptor în casa sa, el dorea să aibă alături un prieten și un tovarăș de idei iar nu un adversar în stare să-i devină vreodată dușman.

Nimic nu-i mergea lui Abdallah mai mult la inimă decît disputele teologice și filozofice. Întotdeauna se bucura cînd putea sta de vorbă cu oamenii ale căror vederi coincideau cu ale sale; voia să afle tot ce se întîmplă în lume și nu se sfia să-și exprime propriile lui păreri. De aceea visa el să-și găsească în preceptorul copiilor săi un prieten, un om cu care să se poată înțelege. Deocamdată, însă, un astfel de învățător nu era de găsit. Și Abdallah începu, încetul cu încetul, să le insufle copiilor ideile sale. Mahmud răspunse cu plăcere dorinței părintelui său, susținîndu-l în disputele sale despre deosebirea dintre islamiți și karmați, despre existența spiritului universal și a rațiunii universale. Aceasta era tema principală a disputelor ce se țineau lanț de mai multe secole, fără să se fi ajuns la nici un rezultat.

Ca un karmat înfocat ce era, Abdallah căuta să-i convingă pe copiii săi că spiritul universal a creat toată materia din care e alcătuită lumea înconjurătoare.

Politicos, Husein asculta atent discuțiile, dar nu spunea nimic. Deocamdată el înregistra toate opiniile și argumentele expuse pro și contra.

„Va veni timpul — gîndea el — cînd voi chibzui adînc la toate astea, n-am să mă mulțumesc să le aflu din gura altora..."

Unele învățături ale karmaților nu i se păreau prea bine întemeiate, precum nici în credința islamică nu-l mulțumea totul.

Dar și fără îndoielile-i teologice, Husein avea cu ce se ocupa în cei dintîi ani după strămutarea familiei sale la Buhara.

Terminînd cu învățătura coranului și pătrunzînd toată adîncimea cunoștințelor matematice ale veci-

nului lor dughengiu, Husein — tot cu un învăţător ocazional — îşi însuşi adab-ul, ştiinţa în care încăpeau, nici mai mult nici mai puţin, toate disciplinele filologice : gramatica, stilistica, poetica etc. şi după aceea învăţă ştiinţele juridice de la *fakihul* [1] Ismail az-Zahid.

În casa destul de mare a lui Az-Zahid, o încăpere era destinată şcolii pe care o conducea.

Dis-de-dimineaţă veneau acolo tinerii să se împărtăşească din subtilitatea jurisprudenţei musulmane. Cel mai tînăr dintre auditori era Husein. Aceşti tineri — mai toţi la vîrsta cînd în faţa lor se punea serios problema alegerii viitorului drum în viaţă, precum şi formarea căminului şi familiei — priveau la început chiondorîş la copilandrul care se strecurase în societatea lor.

Atîta timp cît învăţătorul le vorbea, explicîndu-le ideile cuprinse în cărţile şariat-ului şi adat-ului, învăţăceii ascultau în tăcere. Era greu de spus cine şi ce a priceput din cele auzite. Dar din momentul cînd Az-Zahid a prins a pune întrebări, de exemplu : ce este *gazavat*-ul [2], *atk*-ul [3], *sulh*-ul [4], *ariat*-ul [5] şi ce spune islamul despre toate acestea ; cum se pedepseşte crima împotriva principiilor coranului ; dacă se pot vinde moşiile dobîndite prin slujbă, adică pămînturile provenite din *ikt*-uri [6] ; cum te poţi folosi de dreptul la despărţenie, toţi rămaseră cu gurile căscate, atît de inteligente şi exacte erau răspunsurile micului Husein. S-ar fi putut crede că el poartă-n spate toţi anii de experienţă ai bătrînului fakih.

Nici mai tîrziu — cînd ursuzul Ismail az-Zahid, care nici în casă nu-şi lepăda *tailasan*-ul [7], îi învăţă

---

[1] *Fakih* — legist-teolog.

[2] *Gazavat* — războiul sfînt împotriva necredincioşilor, la care orice musulman e dator să ia parte.

[3] *Atk* — dispoziţii de drept pentru eliberarea sclavilor.

[4] *Sulh* — tratat de pace.

[5] *Ariat* — contract de împrumut.

[6] *Ikt* — drept de proprietate dobîndit prin slujbă.

[7] *Tailasan* — fular lat ce face parte din vesmîntul unui fakih-învăţător.

procedura judiciară : cum să pună întrebări și cum să ia parte la dezbateri sau cum să-l combată pe adversar cu dovezi zdrobitoare — nimeni nu se putea măsura cu micul Ibn Sina în construirea logică a întrebărilor și a răspunsurilor. Chiar și cei mai vîrstnici dintre auditorii fakihului veneau să-i ceară sfaturi băiatului care de-abia împlinise doisprezece ani.

— Cum pui întrebarea ca să-l prinzi pe vinovat?

— Ce cuvinte pronunți la despărțenie, ca să lași o portiță, astfel încît bărbatul, dacă vrea, să-și poată aduce iarăși femeia în casă ?

— Cum îți scapi clientul din ghearele unui cămătar hain, cu care a încheiat un contract tîlhăresc ?

— Cum se face un contract de tovărășie ?

Cu zeci de astfel de întrebări veneau toți la Husein și el, gîndindu-se, întotdeauna găsea un răspuns potrivit.

Încă din fragedă copilărie dovedea o memorie uimitoare și o neobișnuită capacitate de gîndire logică și abstractă. Apoi, treptat, a prins să se dezvolte și atitudinea critică față de realitate și față de spusele oamenilor care se credeau învățați, dar erau limitați de cadrul îngust al dogmelor religioase. Așa a început a se dezvolta la Husein trăsătura-i caracteristică : interpretarea conștientă a tot ceea ce învăța. Nu se liniștea pînă nu înțelegea temeinic toate cauzele fenomenelor, pînă nu pătrundea bazele științelor pe care le studia.

Husein remarcase surprinzătoarea particularitate a dreptului musulman, și anume aceea că în prețuirea omului și a activității lui, fakihii țin seama mai întîi de îndeplinirea obligațiilor religioase — rugăciuni, posturi, hagialîc, plata dărilor și alte asemenea lucruri, arătate în șariat. El înțelese că oricît ar fi un om de cinstit, de nobil și de bun, dacă e de altă credință, niciodată nu i se va da întîietate, chiar față de cel mai ușuratic și mai nesocotit musulman. Iar un mare cămătar care calcă cu smerenie pragul moscheii, întotdeauna va fi

considerat mai drept în fața legii decît nefericitul lui datornic, necredincios.

Și iarăși nu va uita Husein niciodată deosebirea pedepselor nu după vină, ci după situația celui judecat. Pentru omucidere, de pildă, aristocrații și dihkanii erau mustrați, negustorii și cinovnicii erau supuși la amendă și numai oamenii simpli erau condamnați la pedepse corporale și chiar la pedeapsa cu moartea.

La vîrsta lui, Husein, desigur, se gîndea încă prea puțin la drepturile oamenilor, la egalitatea lor, la dreptate și la o mai justă împărțire a bunurilor lumești. El deocamdată înregistra, adunînd în tezaurul memoriei sale o mulțime de cunoștințe, de fapte și date științifice. Toate aceste cunoștințe nu-l împiedicau pe Husein să se poarte destul de copilăros, gata în orice moment să se joace și să se ție de șotii, să-l zădărească nu numai pe vreun tovarăș de-al său, ci chiar și pe Az-Zahid însuși. Tot mai acut se punea în fața tatălui său necesitatea găsirii unui preceptor care să întrunească calitățile de profesor și educator.

În sfîrșit, Abdallah ibn Sina află de la prieteni că în Buhara a sosit un oarecare învățat Abu-Abdalla an-Natili, pare-se karmat, care este în căutarea unui loc bun.

Astfel intră Natili în casa lui Ibn Sina.

CAPITOLUL III

Soarele scălda în lumina sa orașul întins pînă departe cu palatele și cocioabele lui, cu moschee și grădini, cu piețe și bazaruri. Sclipea ca aurul apa din arîkuri. Pulbere de aur era și colbul încins, neatins de umbră nici chiar în cele mai înguste ulicioare ale rabadului.

Locuitorii Buharei erau moleşiţi de atîta arşiţă. La amiază, mahalalele meşteşugarilor se liniştiră. Toţi cei care nu aveau prea mare zor se retrăgeau la odihnă. Căldărarii arămari nu-şi mai asurzeau vecinii cu zgomotul ciocanelor, dulgherii îşi lăsau la o parte teslele şi ferăstraiele, croitorii aruncau prin unghere vreun halat neterminat şi încercau să aţipească puţin ; şi-au închis dughenile neguţătorii somnoroşi şi nu se mai aud chemările zarafilor şi nici strigătele sacagiilor, au amuţit glasurile vînzătorilor de dulciuri şi-a atîtor alte bunătăţi, pe care fără strigăte, zbierete şi îndemnuri nu le poţi vinde. Pe toţi i-a doborît dogoarea nămiezii, pe toţi i-a copleşit somnul.

Dar nu chiar peste tot a amorţit viaţa în Buhara. Nu prea departe de bazaruri, dincolo de un zid înalt de lut se aud glasuri. Curtea nu prea mare, în care intri printr-o portiţă de stejar sculptat, e plină de umbră odihnitoare aşternută sub ramurile larg întinse ale platanilor înalţi. Petele rare de lumină strecurate prin frunzişul des par nişte galbeni de aur risipiţi pe lespezile de piatră. Murmurînd încet, un havuz împrăştie lacrimi de perle, şuvoiul ţîşnit răspîndeşte o pulbere de mărgăritare în care tremură curcubeie mici, multicolore. În colţul cel mai umbros este aşternut un covor mare. Pe pernele aruncate pe covor stau tolăniţi un bătrîn şi doi băieţaşi cam de zece-doisprezece ani. Cel mai mic, Mahmud, mestecă leneş caise uscate şi ascultă zîmbind şiret discuţia ştiinţifică pe care a angajat-o fratele său Husein cu preceptorul său, Abu-Abdallah an-Natili.

Arşiţa zilei l-a toropit pe Natili chiar şi în colţul acesta umbros. Ce-ar mai fi sforăit el un ceas-două în perna moale pe care se reazemă într-un cot ! Dar Husein îl plictiseşte cu întrebări, la care trebuie să răspundă cît de cît, ca să-şi menţină prestigiul de învăţător. Iar pe băiat tocmai ce nu gîndeşti îl interesează. Iată că întrerupe problemele de filozofie ca să-l întrebe de ce apa din urcior se varsă în jos, iar cea din havuz ţîşneşte în

sus sau de ce razele soarelui, răsfrîngîndu-se în apa curgătoare, sînt cînd albastre, cînd verzi, cînd roșii, cînd galbene ? Pentru ce soarele iarna răsare mai tîrziu decît vara ? Ce fel de pomi cresc în țările de la miazănoapte ? Și multe, multe altele, pe care nici Abu-Abdallah nu le știe. Bătrînul cască, luptîndu-se cu somnul, și-i răspunde anapoda. Adeseori însă, chiar treaz fiind, nu întotdeauna poate răspunde la multiplele întrebări ale băiatului. Noroc că mai există și Alah ! Cum se vede încolțit, preceptorul se sprijină pe înalta lui înțelepciune. Păcat însă că acest sprijin binecuvîntat nu mulțumește întotdeauna și curiozitatea lui Husein.

— Bine, să zicem că așa a vrut Alah să le facă ! Dar de ce cîteodată le face într-un fel, iar altă dată în alt fel ?

Husein se încruntă, neascunzîndu-și nedumerirea, dar asta nu-l împiedică să-l copleșească iarăși pe bătrîn cu alte noi întrebări, care de care mai năstrușnice !

Pe Natili strașnic l-au mai scuturat furtunile vieții și n-a avut răgaz să-și însușească chiar atît de multe cunoștințe. Se simte bine în casa lui Ibn Sina și se agață din răsputeri de acest loc unde se satură îndestulător la masa bogată a lui Abdallah și toți îl cinstesc. Dar anii îl apasă cu povara lor. Capul îmbătrînit și corpul istovit de lupta îndelungată cu viața cer liniște. Ar mai putea să împărtășească altora ce a învățat cîndva, dar cărți noi nu mai ia el în mînă. La urma urmei tot nu le poți învăța și nu le poți cuprinde pe toate !

Uneori îl bucură, alteori îl miră curiozitatea fără margini a lui Husein. Se mîndrește cu mintea ageră și aptitudinile învățăcelului său, dar pe zăduful acesta tare ar mai vrea să-l vadă jucîndu-se ca toți copiii, căci ochii bătrînului se închid cu totul și abia-abia își mai înăbușe căscatul.

Mahmud se ține de năzbîtii. Aruncă cu sîmburi de caise în bazinul mare al havuzului. Nu-l interesează nici întrebările fratelui său, nici răspunsurile încîlcite și date la întîmplare de învățător. Cu

totul altceva îl preocupă pe el... de pildă bărbuța rară și cănită a lui Natili. Cum scutură din ea cînd vorbește... întocmai ca țapul vecinului. Ce-ar fi să arunce în ea cu un sîmbure ? Mahmud știe cîtă grijă poartă bătrînul bărbuței și cît se mîndrește cu ea, dar nu se mai poate stăpîni ștrengarul ! Țintește, închizînd un ochi și... Poc !... Sîmburele zboară dar nu-l nimerește pe Natili, ci pe Husein. Acesta sare ca ars :

— Ișak ! Măgarule ! îi strigă el fratelui său, și-n ochii-i căprui se aprind scîntei de mînie. După ce că tembelești toată ziua, nici pe mine nu mă lași să-mi văd de treabă ! Și repezindu-se la fratele său, îl trînti pe covor.

Încăierați, frații se rostogolesc, izbindu-se unul pe celălalt pînă dau peste învățător, care tocmai ațipise.

— Ce-i ?! Ce faceți ? băiguie el cu glas somnoros și, în loc să-i despartă, profită de gălăgia iscată și o pornește tiptil spre odaia sa.

Lupta n-a durat prea mult. Nici n-a închis Natili bine ușa după el, că băieții s-au și împăcat și obosiți adorm unul lîngă altul „ca frații".

...Abdallah ibn Sina, care tocmai se întorcea de la slujbă, observă încă de la poartă tărăboiul iscat ; îl văzu și pe Natili întorcîndu-le spatele și, clătinînd din cap, trecu neobservat de nimeni în apartamentul său.

„Oare un astfel de educator îi trebuie lui Husein ? — se gîndi el, pentru întîia oară. Nu cumva băiatul l-a depășit pe profesor ? Dar e prea de vreme să mă gîndesc la asta. An-Natili este totuși un om atît de vrednic !..."

Abdallah ibn Sina nu putea aprecia prea bine capacitatea lui Natili. Lustrul frazelor căutate ale învățătorului, cunoștințele lui multiple dar superficiale, nu erau ceea ce de obicei caracterizează pe un adevărat om de știință și poate că Abdallah ar fi observat mai de vreme sau mai tîrziu că nu-i un învățător potrivit pentru niște adolescenți cu atari aptitudini cum erau băieții lui. Natili avea însă o

calitate care îl înălța în ochii stăpînului, acoperindu-i toate neajunsurile; era apropiat de karmați și știa, în discuțiile despre chestiunile sectei karmate, să facă aluzii tainice, plăcute urechii lui Abdallah. Abdallah ibn Sina era dispus să creadă că Natili avea oarecari legături cu membrii grupului „Ihvantossefa" — „Prietenii credincioși" — întemeiat la Basra.

Despre această asociație se vorbea mult printre izmailiții buharieni. Membrii ei erau socotiți învățați de seamă și operele lor filozofice sau teologice se răspîndeau și se citeau cu lăcomie.

Într-adevăr, lucrările „Prietenilor credincioși" deșteptau un deosebit interes pentru filozofie în țările Orientului.

Datorită atitudinii critice a „Prietenilor credincioși" față de coran și tendinței lor de a îmbina filozofia greacă cu dogmele islamului, clerul musulman îi socotea eretici. Adepții și închinătorii lor erau prigoniți, ceea ce făcea ca activitatea lor să se desfășoare în adîncă taină.

Putea fi ceva mai măgulitor oare pentru Abdallah ibn Sina decît conștiința că adăpostește în casa lui unul dintre „Prietenii credincioși" sau, în orice caz, un om apropiat de ei?

Iată de ce Abdallah i-a deschis lui Natili atît de larg ușile casei. Dar cînd Natili se înțelese cu Ibn Sina, nu-și închipuia ce fel de învățăcel îi pregătea nefericita lui soartă. Încă din primele zile ale viețuirii sale în casa lui Ibn Sina, strălucita slavă a vestitului mudaris prinse a păli și a se ofili cu repeziciune.

Începu să-i predea mai întîi „Isagugi" — introducerea în logică, scrisă de Porfirie Tirsitul. De la început Husein dovedi o capacitate de înțelegere a logicii pe care nu o poseda nici preceptorul său. Făcu o analiză atît de clară și amănunțită a definiției genului, încît lui Natili nu-i rămase altceva de făcut decît să-și frîngă mîinile.

Natili acorda o înaltă prețuire filozofiei și se mîndrea cu cunoștințele sale în această ramură.

Dar chiar din studiul cărţii lui Porfirie Tirsitul, Husein înţelese că învăţătorul său cunoaşte această disciplină doar ceva mai mult decît oricare dintre karmaţii care veneau la tatăl său să mai discute pe aceste teme. La timpul său, Natili a învăţat filozofia la Balhe, a citit mult, dar n-a fost niciodată atît de îndrăzneţ şi de profund în cugetarea sa încît să poată deosebi cugetările autentice, originale ale autorului, de adausurile traducătorilor. Cărţile filozofilor antici, ce-i cădeau în mînă, aveau adeseori părţi cu conţinut denaturat sau care veneau în contrazicere cu textele din coran, din sunne, sau cu părerile comentatorilor musulmani. Mudarişii care predau această învăţătură cereau ciracilor să o înveţe pe de rost, fără a se mai gîndi la faptul că unele din înţeleptele texte combăteau sau dezminţeau pe altele. Şi nici Natili nu se gîndea la asta.

Se întîmpla uneori ca lui Natili să-i scapere ceva în memorie şi dintr-o dată, întrerupînd lecţia, începea să declame fragmente întregi din Pitagora, din Platon sau din Aristotel, măcar că aceste fragmente erau îmbîcsite de adăugiri ulterioare ale comentatorilor. Husein, care n-avea de unde să ştie acest lucru, asculta cu mare plăcere şi se silea să memoreze totul, dar oricît se străduia învăţătorul lui, nu era în stare să-i explice în ce constă esenţa învăţăturii acestor înţelepţi. Tot aşa, nici esenţa cugetării lui Porfirie Tirsitul în a lui „Isagugi" nu o putea prinde Natili. Husein căuta singur să pătrundă sensul adînc al învăţăturii.

„Trebuie să înţeleg! N-am dreptul să nu înţeleg!" repeta în sinea sa băiatul. Şi, ca într-un joc, se străduia să descifreze miezul grelelor şi neguroaselor probleme filozofice.

Şi cu celelalte ştiinţe se întîmplă la fel. De-abia apucă Abu-Abdallah să-l iniţieze pe Husein în tainele geometriei lui Euclid, abia desluşi băiatul cinci-şase figuri geometrice, cînd îşi dădu seama că restul de teoreme le va putea înţelege mai uşor singur, că mai degrabă le va pătrunde prin pro-

priile-i puteri decît ascultînd explicațiile destul de încîlcite ale învățătorului său.

Peste cîteva zile, împotmolindu-se în complicatele probleme euclidiene neînțelese de amîndoi, amînară pentru un timp discutarea lor. Dar iată că într-o bună zi băiatul se prezentă radios la învățătorul său, arătîndu-i colile de hîrtie pline de formule rezolvate și de figuri geometrice desenate.

— Am înțeles totul, iubite învățător! Am înțeles ce însemnătate au unghiurile, pătratele, dreptunghiurile și circonferințele! Am înțeles ce-a vrut să spună marele geometru! Privește cît de logic reies teoremele una din cealaltă!

Zîmbind sfios și mîngîindu-și bărbuța, Natili asculta explicațiile limpezi ale elevului său, aflînd de la el ceea ce ar fi trebuit să-i predea ca profesor.

Și-atunci, nu e de mirare că însuși înțeleptul Abdallah prinse a se gîndi dacă elevul nu l-a întrecut cumva pe învățător.

Pînă una alta, Husein își dormea somnul dulce de adolescent, cu atît mai profund cu cît jumătate din noapte și-o petrecuse în tovărășia cărților.

Seara, cînd flăcările amurgului se sting la orizont și crepusculul blînd șterge încet orice urmă de culoare, Husein bate iarăși la ușa camerei lui Natili. Învățătorul înțelege cum nu se poate mai bine dorința lui și nici de astă dată nu-l refuză, deși îi este tare greu să urce nenumăratele trepte ale scării în spirală, dar el își iubește elevul și nu-i în stare să-i refuze nimic. Așadar ies amîndoi din casă și străbat orașul tăcut, îndreptîndu-se spre o moschee din vecinătate. Mullà este un bun prieten al lui Natili și le dă bucuros voie să intre oricînd noaptea în minaret.

Deasupra Buharei bolta cerească se întinde sinilie ca un covor înstelat. Scîrțîie treptele șubrede ale minaretului, pe care le urcă pe dibuite. Abia se pot ține de balustrada subțire de lemn, lustruită de mîinile muezinilor. De jos se aud glasurile înăbușite ale trecătorilor iar inima lui Husein tresare,

cuprinsă de o dulce vrajă. Cu fiecare pas i se pare că se apropie de stele.

Iată și platforma! Natili se oprește abia trăgîndu-și răsuflarea și își apasă inima bolnavă ce i se zbate întretăiat în piept.

Husein îl privește pe bătrîn cu durere și îngrijorare.

— Cînd am să cresc mare și-o să fiu *hakim*[1], te vindec eu, iubite Natili! îi șopti el mîngîietor.

„Am să fiu hakim"?! Asta-i ceva nou. Pînă acum Husein declara cu tărie că se va face *fakih* și filozof.

— De ce vrei să te faci hakim? îl întrebă zîmbind Natili, care mai prinsese puțin suflet.

— Mi se rupe sufletul cînd văd atîta suferință, răspunde copilul serios. Și cum altfel aș putea fi mai de folos oamenilor decît îngrijind de sănătatea lor? Aceasta n-o să mă împiedice, desigur, să învăț filozofia, *fikh*[2]*-ul* și astronomia.

Natili se așeză pe băncuța îngustă de lemn și-i arată ucenicului său constelațiile, Calea Laptelui și, la apus, în strălucirea-i de smarald, Venus.

Husein cunoștea numele tuturor stelelor mari și strălucitoare și le descoperea fără greș pe firmament.

— Iată Orionul, iar mai jos, Sirius... Uite și Vega, arătă el... Aldebaran... Asta-i Lebăda... parcă zboară, într-adevăr... Uite și Pleiadele, parcă-s boabe de mei! Dar ce-i asta?! exclamă el mirat. Observi, învățătorule, că în constelația lui Perseu nu se mai vede steaua cea strălucitoare pe care am văzut-o data trecută?

Chiar și pe întuneric, Husein observă că Natili zîmbește.

— Steaua Algol. Întotdeauna e așa: la fiecare trei zile se întunecă, apoi iar se arată, la fel de strălucitoare.

— Cum se explică aceasta?

---

[1] *Hakim* — medic.
[2] *Fikh* — dreptul otoman.

Dar învăţătorul nu poate să-i dea răspuns la această întrebare.

— Aşa vrea Alah să fie! răspunde bătrînul oftînd. Nepătrunse sînt căile lui!

„Va trebui, cu orice preţ, să aflu pentru ce se poartă aşa de ciudat Algol" — îşi spune Husein.

Iar Natili schimbă vorba.

Jos, undeva, departe, Buhara se scufundă în linişte. Prin uliţele cotite şi întunecoase, se mişcă arar licurici — cetăţenii întîrziaţi ce se întorc la căminele lor cu făclii sau felinăraşe. Iar pe cerul întunecat, stelele încing solemn hora lor luminoasă.

Abu-Abdallah îi povesteşte elevului său tot ce ţine minte din istoria astronomiei : despre cititorii în stele din Saba, despre astronomii egipteni, care în urmă cu trei-patru mii de ani au măsurat anul, împărţindu-l în cele douăsprezece luni, despre astronomii chinezi Hi şi Ho care au plătit cu capul vina de a fi încurcat din pricina beţiei răbojii timpului de care trebuiau să ţină seama, astfel că n-au putut prevesti la timp o eclipsă de soare...

Agăţîndu-se arţăgos de cuvînt, băiatul se şi grăbeşte să-l întrebe pe învăţătorul său cum se pot prezice eclipsele de soare şi de lună, dar e peste puterile lui Natili să răspundă, şi-atunci schimbă din nou vorba.

Deosebit de interesantă îi păru lui Husein astronomia cînd îi căzu în mîini cartea lui Claudius Ptolemeu — „Almaghest". Dar şi aici An-Natili prea puţin îl putu ajuta pe băiat. Încercă să-l ajute numai la introducere. Pînă la Husein, n-a avut cu cine discuta despre această operă. Nici unul din învăţăceii săi n-a ajuns pînă la „Almaghest". Totuşi, de la Natili a aflat Husein cum s-au schimbat de-a lungul veacurilor părerile oamenilor despre forma Pămîntului. Unii îl credeau în formă de cub, alţii ca o tipsie, iar alţii în formă de cilindru. Doar marele învăţat grec Aristotel a susţinut că Pămîntul este glob. Cu un singur lucru erau de acord toţi învăţaţii, şi anume că pămîntul este centrul Uni-

versului. El stă nemişcat iar împrejurul lui se învîrtesc Soarele, Luna şi planetele.

Mulţi dintre astronomi considerau că bolta cerului deasupra Pămîntului este solidă. Grecul Anaximene, de exemplu, afirma că deasupra Pămîntului cilindric, bolta este solidă, cristalină, iar stelele sînt bătute ca nişte cuie în suprafaţa lui semisferică. După Empedocles reieşea că cerul s-a format din eter, prefăcut în cristal, ca urmare a trecerii lui prin flacără. Mai departe mergea Xenofan, care îşi exprima părerea că Soarele „nu este altceva decît un nor inflamant". De fapt, zicea el, ca să fie luminate diferite ţări, există mai mulţi sori şi mai multe luni. Iar stelele se sting dimineaţa şi se aprind seara.

Pitagora şi discipolii săi spuneau ceea ce a repetat şi Aristotel după ei : că Pămîntul are forma unui glob. Numai că, după Pitagora, globul pămîntesc nu este cu totul nemişcat şi nu ocupă centrul Universului, ci el însuşi se învîrte în jurul focului. El nu poate fi considerat nici prima, nici cea mai importantă parte a Universului...

Cu afirmaţia aceasta nu voia nicidecum să se împace Claudius Ptolemeu, renumitul autor al operei „Almaghest", creatorul sistemului astronomic universal. Şi-acum, din carte şi nu de la Natili, Husein afla că după părerea lui Ptolemeu, în centrul Universului se află globul pămîntesc, nemişcat. În jurul lui — situate concentric — se rotesc nişte sfere de cristal — membrane de care sînt prinse planetele. Mai aproape de Pămînt decît toate, este sfera Lunii ; apoi vin sferele cu Mercur, cu Venus, cu Soarele, cu Marte, cu Jupiter şi, în sfîrşit, cu Saturn. De sfera a opta sînt prinse stelele nemişcate, iar pe a noua sferă e prins „primul mişcător" cel care pune în mişcare toate planetele. Chiar acel „prim mişcător" care după părerea lui Aristotel pune în mişcare raţional şi oportun întreg Universul.

— Aceasta e o mare descoperire ! exclamă entuziast An-Natili, cînd, împreună cu Husein, citi

cartea. Ea ne explică mişcarea tuturor planetelor în jurul marelui nostru Pămînt.

Natili ţinea minte că astronomul egiptean recomanda discipolilor săi să deseneze schemele mişcării planetelor. Natili, pesemne, n-a făcut niciodată treaba asta, dar pe Husein îl punea să deseneze schema planetelor. Aceste epicicluri, în care Husein se orienta uşor, nu se lăsau deloc biruite de mintea bătrînă a învăţătorului. Şi iată că una din lecţiile de astronomie se termină cu următoarea propunere a lui Natili :

— Învaţă „Almaghest-ul" singur, băiete. De-acuma, eşti mare. Învaţă partea care vrei tu, pe urmă să-mi expui cele citite, ca să văd ce ai înţeles bine şi ce n-ai înţeles cum trebuie...

Un timp oarecare Husein aşa a şi făcut, rîzînd copilăreşte în sinea lui de strădania preceptorului de a-şi arăta cunoştinţele, cîte le are, şi de a-şi ascunde neştiinţa. Acum, în timpul convorbirilor pe care le poartă acolo sus, pe minaret, Husein e învăţător, iar Natili elev.

Bătrînul ascultă cu uimire şi chiar cu o oarecare jenă explicaţiile băiatului, căci expunerile lui sînt pline de miez, luminoase şi precise.

„Ce mai vulturaş creşte din elevul meu !" — gîndeşte Natili cu mîndrie, dar această mîndrie este întunecată de gîndul trist că s-a apropiat timpul cînd va trebui să se despartă de vulturaş.

Oricît de slab învăţător ar fi Natili, el este însă un om cinstit. De multe ori i-a vorbit lui Abdallah ibn Sina despre Husein ; i-a spus că băiatul nu trebuie abătut cu nimic de pe luminoasa cale a instruirii, fiindcă aşa cum se arată, va ajunge cu siguranţă un mare învăţat.

An-Natili a mai stat un timp oarecare în casa lui Ibn Sina, instruindu-l pe Mahmud, dar pe tăcute şi-a căutat o altă slujbă, şi dobîndind un locşor în Urghenci, oraş principal din Horezmul de nord, se retrase acolo, fără să lase vreo amintire prea adîncă în inimile elevilor săi.

CAPITOLUL IV

În timp ce Husein, uitînd de sine, aprofunda logica, geometria și desena curbele epiciclice, asupra statului Samanizilor s-a abătut primul uragan.

Aceasta s-a întîmplat în anul 992.

Cu cîțiva ani mai înainte, în Kașgar și Semirecie a început unirea triburilor tiurcice nomade. Din înmănunchierea carlucilor, cighililor, iagmalilor și-a altor triburi a luat ființă acolo statul Karahanizilor — amenințare gravă pentru vecinii lor pașnici. Triburi sălbatice și războinice, care trăiau de obicei de pe urma năvălirilor și a jafurilor, au tins spre unire, îndeosebi pentru întărirea lor militară; de aceea nu-i de mirare că oștile karahanide, sub conducerea lui Bogra-han, au pornit asupra bogatului stat Maverannahr.

În aceste zile grele pentru imperiu, emirul Nuh ibn Mansur văzu multe lucruri care altădată i-ar fi trecut neobservate.

Mai înainte de toate el înțelese cît de serioasă era situația din țară. „Generalii" armatelor samanide se comportau tare ciudat. Unul din cei mai de seamă conducători de oști, Faik, trimis în fruntea armatei sale să-l întîmpine pe Bogra-han, fu învins neînchipuit de ușor și luat prizonier. Pornit pe urmele lui, marele *hagib*[1] Aiaci, după toate semnele cumpărat de dușman, a pierdut aproape fără lupte bătălia de lîngă Hargeng, chiar în apropiere de Buhara. Și iată că-i ajunge emirului la urechi că și un alt hagib — Abu-Ali Simugiuri — înțeles pe ascuns cu Bogra-han, pune la cale împărțirea statului Samanid. Trei mari șefi — conducători de armate — Aiaci, Faik și Simugiuri — s-au dovedit a fi trădători. Emirului Nuh, suveranul Maverannahrului, nu-i mai rămînea altceva de făcut decît

[1] *Hagib* — comandantul guleamilor tiurci — oaste formată jumătate din lefegii, jumătate din sclavi.

să părăsească orașul, predîndu-l în mîinile biruitorului.

Părăsind Buhara, emirul s-a simțit pentru întîia oară singur și neputincios. Pe cine se putea sprijini el ? Pe garda guleamilor tiurci ?! Însăși oastea lui de nădejde, pavăza tronului, fusese în stare să-i trădeze, trecînd de partea dușmanilor, care de data aceasta erau de același neam cu ei. Nuh ibn Mansur a înțeles că nu mai poate avea încredere în comandanții săi, nici în prezent, nici pe viitor. Și atunci, pe cine să se bizuie ? Pe clerul musulman ?

Da, tagma imamilor avea o nețărmurită înrîurire asupra gloatei întunecate de credincioși, dar ei țineau întotdeauna partea califului din Bagdad și erau gata să-i susțină pe dușmanii lui, karahanizi, care erau mult mai devotați dogmelor islamului decît liber-cugetătorii samanizi. Poporul ? Acesta privea nepăsător situația deznădăjduită a suveranului.

Împreună cu emirul Nuh se retrase din Buhara doar o mică urdie de glotași, rămasă credincioasă Samanizilor. Cu această neînsemnată oștire emirul se ascunse undeva în împrejurimile capitalei sale.

Dar de data aceasta, soarta l-a ocrotit pe emir. Sănătatea șubredă l-a împiedicat pe Bogra-han să rămînă în Buhara, unde apa era bîhlită și purta miasmele multor boli. De îndată ce Bogra-han se strămută în Samarkand, emirul Nuh năvăli cu detașamentul său în Buhara și o recuceri fără multă trudă și vărsare de sînge.

Incursiunea lui Bogra-han asupra Maverannahrului deschise larg ochii emirului Nuh ibn Mansur. Iată cît de slabă e pregătirea militară a statului Samanid ! Chiar și victoria lui întîmplătoare dovedea cît de ușor poate cădea Buhara în mîinile dușmanului.

Prima furtună se părea că a trecut cu bine, dar norii adunați deasupra capului samanizilor nu se împrăștiară.

Începutul vieții conștiente a lui Husein, acei șase-șapte ani cît a mai trăit el la Buhara, pot fi socotiți cei mai grei ani din istoria statului Sama-

nid. Scurtul răgaz care a urmat neașteptatei victorii a lui Nuh ibn Mansur a fost doar liniștea dinaintea furtunii ce avea să vină.

...Cînd Natili părăsi Buhara, Husein avea vreo treisprezece-paisprezece ani. Băiatul se deprinsese să studieze singur, era preocupat în același timp de mai multe științe, citea mult și nu înceta să se minuneze cît de ușor prinde tot ce învață. Ar fi dorit să înceapă un studiu greu, complicat, pentru înțelegerea căruia să-și încordeze toate puterile. Husein se simțea întocmai ca un atlet voinic pus să rupă floricele. Dar această impresie se topi ca prin farmec cînd îi căzu în mîini traducerea „Metafizicii" lui Aristotel. Iată-l pe voinic ajuns deodată un biet învățăcel neputincios!

Cartea cea nouă îl interesa mult pe Husein, dar se dovedi a fi atît de grea și neînțeleasă, încît tînărul nu știa cum și de unde s-o înceapă. Nopți întregi le petrecu asupra ei, cercetînd-o. O citi de nenumărate ori pînă cînd, în cele din urmă, o învăță pe de rost; cu toate acestea conținutul îi rămase însă tot nedezlegat și învăluit în taină. Nu putea cu nici un chip să-i înțeleagă sensul, nu pricepea scopul pe care l-a urmărit Aristotel cînd a scris cartea.

De mii de ori își puse întrebarea: „Ce sînt «esențele»? Ce înțeles le dă Aristotel? Care-i deosebirea dintre esențele primare și secunde? Pentru ce împarte Aristotel existența în zece categorii, ca apoi să le reducă la trei: *esența, starea* și *relația?"* Instinctiv, Husein simțea că în carte sînt anumite lipsuri și confuzii. Tînărul era gata să atribuie aceste greșeli tîlmăcitorului, mai apoi însă ajungea iarăși să creadă că propria sa nepricepere e de vină. Husein nu înțelegea sensul definițiilor pe care le dădea filozoful noțiunilor generale. Își frămînta mintea încercînd să priceapă de ce materia este relativă pentru orice formă dată; de ce unul și același obiect poate fi și produsul unirii formei cu materia cuprinsă în această

formă încă din timpul formării sale, şi relaţia materiei cu ceva nou care s-ar putea forma din ea.

„Nu se poate — cugeta Husein — ca în spatele acestor litere şi cuvinte să nu se ascundă ceva important şi măreţ, care ar putea să arunce o lumină cu totul nouă asupra Universului ! Doar le-a scris Aristotel !" Dar ce sînt anume, ce reprezintă, Husein nu-şi putea lămuri nici în ruptul capului. „Este o carte spre înţelegerea căreia nu există drum !" — îşi spuse el şi, deznădăjduit, îşi mărturisi frămîntările unui prieten al tatălui său, socotit drept un mare şi învăţat filozof.

Dar acela doar atît fu în stare să-i răspundă, că „Metafizică" înseamnă „dincolo de fizică" şi că, fără îndoială, prea de timpuriu s-a apucat Husein să citească această carte pe care un om matur altfel o înţelege. Ca încheiere, „marele filozof" bombăni :

— Am auzit că Abu Nasr al-Farabi are un comentariu la această „Metafizică". Caută-l... poate să-ţi fie de folos...

Dar toate sforţările lui Husein de a găsi acel comentariu fură zadarnice. Nici unul dintre vînzătorii de cărţi din Buhara nu avea această carte ; ba nici n-auziseră de ea. Husein prinse a bănui că bătrînul învăţat a cam încurcat-o cu comentariul lui Al-Farabi.

Cu Al-Farabi, renumitul filozof tiurc din Asia Centrală, Husein făcuse cunoştinţă : a citit cu pasiune cartea lui : „Fusus-ul-Hikam" — „Gemele înţelepciunii". Această lucrare, atît de bogată în conţinut, l-a bucurat pe Husein cu atît mai mult cu cît autorul ei nu era unul dintre înţelepţii Greciei antice, ci un vecin, un musulman născut pe ţărmurile Şeihunului, aproape contemporan cu el.

„Putem avea şi noi filozofi vestiţi, cu nimic mai prejos celor antici ! gîndea Husein. Şi noi avem minţi luminate şi mari, ca Al-Farabi, Al-Kindi şi mulţi alţii. Poate chiar şi eu, fără nici un comentariu, am să pot pricepe şi lămuri altora esenţa «Metafizicii»... Ce bine-ar fi !"

Pînă la urmă tînărul găsi cartea lui Al-Farabi, dar ceva mai tîrziu. Iată ce scrie în paginile autobiografiei sale, despre acest eveniment căruia îi atribuie o mare importanță :

„Odată, înainte de apusul soarelui, mă aflam la bazar, printre negustorii legători de cărți. Un tarabagiu tot lăuda o carte pe care o ținea în mînă. Mi-a vîrît-o și mie în ochi, iar eu, nemulțumit și cu hotărîre, i-am răspuns : «Lasă-mă în pace cu hîrțoaga asta a ta !» Dar el nu s-a lăsat : «Cumpără această carte și n-o să-ți pară rău. E ieftină, ți-o dau cu trei dirheme, căci stăpînul ei are nevoie de bani. Altfel nici n-o vindea». Am cumpărat-o numai ca să scap de el și... această carte se nimeri să fie tocmai cartea lui Abu-Nasr-Farabi, pe care pierdusem nădejdea s-o mai găsesc : comentariul «Metafizicii» lui Aristotel. M-am întors într-un suflet acasă și am început să o citesc cu lăcomie. Atunci dintr-o dată mi s-a dezvăluit pe deplin sensul Metafizicii, poate și unde o știam toată pe de rost. Atîta bucurie aveam în suflet cum n-am mai avut de mult și, drept mulțumire lui Allah, am dat săracilor pomană."

Mai tîrziu Husein, în operele sale științifice, adesea se va întoarce și se va referi la Aristotel ; va fi un comentator și un propagandist al său, cu nimic mai prejos decît Al-Farabi. Așa se va înfiripa visul său din copilărie. Faptul că în momentul hotărîtor al dezvoltării sale a descoperit opera genialului Al-Farabi a jucat, fără îndoială, un rol foarte important în formarea concepției sale despre lume. În cugetările clare și simple ale lui Al-Farabi se simte apropierea sa de concepția materialistă a lumii. Pentru întîia oară se întîlnea Husein cu o asemenea concepție asupra lucrurilor. În comentariul „Metafizicii", mai mult chiar decît în „Gemele înțelepciunii", Al-Farabi își exprimă punctul lui de vedere. Era unul din puținii filozofi de credință musulmană care enunța concepții materialiste. Al-Farabi recunoștea, de pildă, existența reală a lumii exterioare și posibilitatea cunoașterii ei

prin simţuri. Sufletul îl socotea legat de corp. După părerea sa, lumea era compusă din lucruri, care se formează din îmbinarea elementelor materiale. Se modifică, se nasc şi pier numai lucrurile compuse din mai multe elemente, iar cele ce se compun dintr-un singur element sînt nepieritoare.

Mişcarea — învăţa Farabi — este o însuşire permanentă a corpurilor. Lumea lucrurilor conţine prin ea însăşi putinţa mişcării.

Toate aceste idei noi, care cereau neobişnuite eforturi de gîndire ca să fie înţelese şi însuşite, frămîntau mintea lui Husein. Şi dacă tînărul urmărea cu atîta luare aminte firul cugetării lui Al-Farabi, simţindu-i instinctiv profunzimea şi justeţea, asta era totuşi o mare îndrăzneală, căci clerul musulman vedea în toată învăţătura filozofului numai şi numai erezie, cea mai primejdioasă erezie.

Filozofia lui Al-Farabi a lăsat cea mai adîncă urmă asupra concepţiei lui Husein despre lume. Dar pe vremea aceea abia îşi făcea loc în profunzimile memoriei sale, aşteptînd ceasul cînd pe ruinele diferitelor sisteme şi concepţii însuşite sau respinse, se va făuri propria concepţie filozofică a lui Husein Abu-Ali ibn Sina.

Curînd însă lăsă filozofia pe al doilea plan. O nouă şi serioasă preocupare năvăli pătimaş în viaţa tînărului.

...Cu cît citea mai mult, cu atît mai mult înţelegea că nu numai înţelepţii greci au purtat înainte spre progres făclia culturii. Şi observa acest lucru mai cu seamă în medicină, ştiinţa de care Husein prinsese a se ocupa cu înflăcărare.

Practica medicală în Orient avea o istorie cunoscută şi se bucura de un renume glorios. Lui Hippocrate şi lui Galen — părinţii medicinei — nimeni n-o să le conteste meritele, dar medicii orientali au îmbogăţit şi mai mult moştenirea lor.

Husein a citit „Cartea atotcuprinzătoare" şi „Cartea Mansurilor" — cele două tomuri ale renumitul medic Abu-Bekra ar-Razi din Rei — un vast cod de ştiinţe medicale şi „Cartea regilor" a

lui Ali ibn Abbas; n-a ocolit nici „Cartea despre friguri", alcătuită de Ishok al-Israil, şi multe alte lucrări astăzi dispărute.

Pe vremea aceea în Buhara — cel mai mare centru cultural al Asiei Centrale — puteau fi găsite adesea opere ale unor renumiţi elevi ai Academiei de medicină din Gundeşapur sau ai Academiei de medicină din Alexandria.

Oricît de stranie ni se pare astăzi practica medicală de atunci în ceea ce priveşte metoda de diagnosticare, de lecuire, de întrebuinţare şi pregătire a leacurilor, medicina orientală avea la bază o mare experienţă practică. Această experienţă practică se străduia Husein să şi-o însuşească.

Nu ştim precis ce boli a tratat şi vindecat Husein şi ce anume l-a determinat să se dedice cu atîta ardoare studiului medicinei, dar un lucru îl ştim sigur, că problema apei de băut era extrem de dificilă în Buhara, mai cu seamă că locuitorii ei n-aveau nici cea mai mică ideie despre regulile igienice şi sanitare. În Buhara, şi în timpuri mai apropiate de noi, epidemiile se ţineau lanţ şi bolile de stomac şi intestinale erau cît se poate de obişnuite.

Mii de vrăjitori şi descîntătoare exploatau cu leacurile lor băbeşti neagra ignoranţă a poporului. Medici adevăraţi, cît de cît cunoscători ai meseriei, erau prea puţini. Mereu se simţea nevoia lor.

Inima bună şi compătimitoare a lui Husein a jucat un mare rol în alegerea profesiunii sale de medic.

În Buhara, pe vremea aceea, se bucura de un mare prestigiu medicul Abdul-Mansur Kamari. Un timp oarecare, Husein a învăţat la el. Şi s-ar părea că tocmai în această perioadă a vieţii sale, sub conducerea lui Kamari, Husein a început, în taină, să încalce poruncile severe ale islamului, pornind a face disecţia cadavrelor omeneşti.

Pentru acest păcat, cei doi medici puteau plăti cu viaţa sau, în cel mai bun caz, puteau fi expuşi infamei pedepse a izgonirii din patrie. Totuşi, ni-

mic nu i-a oprit. Erau gata să înfrunte orice, pentru a-şi potoli setea de cunoştinţe, de adevăr, pentru a-şi îmbogăţi propria experienţă.

În faţa cazurilor grave şi complicate, cînd nici un leac cunoscut nu mai putea salva viaţa omenească, Husein îşi frîngea mîinile de desperare că nu-şi poate ajuta semenii. Acest simţămînt îl încerca cu atît mai des, cu cît creştea propria-i experienţă şi înţelegea tot mai clar că, întocmai ca şi ceilalţi medici cunoscuţi lui, nu folosea nici el metoda cea mai eficace.

„Ce drept am eu să-mi spun medic ? — îşi punea întrebarea Husein. Pot vindeca o rană, pot să-l scap pe un om de o simplă indigestie sau durere de stomac, pot să-i dau ceva ca să vomite şi să se uşureze, pot să-i pun la loc un oscior scrîntit, şi-atîta tot. Cu ce mă deosebesc eu de oricare alt vraci sau de-o babă ? Cu nimic ! Cum putem noi vindeca un bolnav, cînd nu ştim nu numai ceea ce se întîmplă în organism în timpul bolii, dar nici măcar nu ştim cum e alcătuit corpul omenesc pe dinăuntru !"

Şi încuindu-se în camera sa, Husein cerceta iarăşi şi iarăşi tratatele de medicină adunate de el. Unele din ele erau ilustrate cu desene executate de miniaturişti orientali. Dar în aceste desene puteai admira orice, şi graţia liniilor, şi îmbinarea fină a culorilor, numai ceea ce era esenţial nu putea găsi Husein — exactitatea.

Mai exactă decît altele, era o minunată miniatură care reprezenta schema aparatelor circulator şi digestiv, după Galen; dar şi sub aceasta era notat : „Desenat după o maimuţă".

„Oare celebrul medic din Pergam făcea disecţii numai pe maimuţe, ori a scris aşa de teamă să nu-şi atragă asupra sa persecuţia marilor preoţi ?... Dar putea să o fi adăugat tîlmăcitorul arab ca să abată atenţia imamilor, gîndea Husein. Eu aş fi bucuros să am măcar o maimuţă : din păcate însă la noi, în Buhara, în afară de pisici şi cîini, nu poţi găsi nimic..."

Iar pe pisici şi pe cîini, într-adevăr, Husein făcea de mult disecţii...

Odată a căpătat de la tatăl său un berbec, altă dată un vecin i-a dat un hoit de mînz.

Muşchii, tendoanele, poziţia vaselor sanguine, plămînii, ficaţii, rinichii — toate acestea desigur că aveau o oarecare asemănare cu organele omului, dar iată că stomacul ierbivorelor se deosebeşte de al pisicilor şi al cîinilor. Cum o fi însă la om? Organele animalelor, bănuia confuz Husein, nu pot fi aidoma organelor omului. Şi oricît ar fi scormonit el în măruntaiele cîinilor vagabonzi, taina aceasta rămînea nepătrunsă.

Nemulţumirea şi căutările tînărului, numai un singur om le putea înţelege, hakimul Kamari, cel care îl iniţia în tainele medicinii. Kamari îl aprecia pe Husein şi avea încredere în el. Negîndindu-se la primejdii, aceşti oameni sincer devotaţi ştiinţei şi înaltei lor misiuni de medici, înfruntau orice risc, numai ca să-şi poată îmbogăţi cunoştinţele. Prin oameni de încredere, Kamari cumpăra cadavrul vreunui calic necunoscut şi atunci dădea de veste celor mai de nădejde dintre elevii săi.

Spre seară, Husein şi tovarăşii lui îl urmau pe învăţător.

Hakimul, într-un vestmînt simplu, mai întunecat şi mai vechi, cu lădiţa de instrumente la subsuoară, păşea în fruntea tinerilor spre marginea oraşului.

Într-una din cele mai dosnice mahalale, închiriaseră pentru noaptea aceasta o cocioabă părăsită şi dărăpănată. Oameni de nădejde ai lui Kamari, aceiaşi care procuraseră şi cadavrul, înjghebaseră în grabă, din scînduri vechi, o masă lungă iar pe duşumele aşternură un strat gros de rogoz. Pe această masă improvizată era întins corpul neînsufleţit al unui bărbat nici tînăr, nici bătrîn, cu chip bolnăvicios şi zbîrcit. Slăbiciunea-i neobişnuită dovedea viaţa de cîine înfometat pe care o dusese, iar pămîntul ce se scutura din părul şi din barba

lui, le arăta că fusese îngropat și scos pe urmă din mormînt.

— L-am mai văzut pe acest sărman — șopti unul din elevi. Avea o boală asemănătoare cu aceea despre care mi-ai povestit tu, Husein !... Burta umflată, dureri mari aici, în dreapta, călduri... S-a chinuit rău săracul înainte de moarte. Vecinii lui m-au chemat, dar n-am putut să-l ajut cu nimic...

Deși nenorocitul decedase în ajun, mirosul neplăcut de hoit stăruia în odaie. Cîțiva dintre învățăceii hakimului își țineau nasul cu mîna, întorși într-o parte. Și pe Husein, pentru o clipă, îl cuprinse greața, dar privind chipul liniștit și concentrat al hakimului Kamari, izbuti să se stăpînească.

Cu un cuțit lung și ascuțit, Kamari spintecă burta mortului și o desfăcu. Mișcările lui erau atît de sigure, încît Husein pricepu că hakimul nu disecă pentru întîia oară. Dar acest gînd de-o clipă făcu loc de îndată interesului arzător al omului de știință, al cercetătorului, în fața căruia se dezvăluie o taină.

Lucrară neîntrerupt cîteva ore la rînd asupra cadavrului. Pe rînd scoaseră din el toate viscerele. Husein le desena cu sîrguință și nota în grabă caracteristicile structurale ale fiecăreia.

Pentru hakim, ca și pentru elevii săi, pricina morții acestui om era acum clară : între intestinul gros și cel subțire se afla o prelungire, ca un viermișor, acoperită de vechi cicatrice, inflamată și plină cu puroi.

— Toți oamenii au prelungirea asta ciudată, apendicele acesta ? — întrebă Husein, ridicîndu-l cu cleștele de lemn. Nu l-am întîlnit la nici un fel de animal.

— Nu știu, n-am observat pînă acum — îngăimă Kamari.

Una din plăgile acelui apendice, după cum observă Husein, era spartă și toată cavitatea abdominală se umpluse cu un puroi lichid, care a curs și pe dușumea.

— Iată de unde veneau durerile și umflătura, observă Husein, cercetînd cu atenție și starea organelor vecine.

Deasupra cadavrului se străduiau numai Kamari cu Husein. Ceilalți se uitau — ce-i drept cu luare aminte — dar erau bucuroși, pare-se, că nu trebuie să ia parte și ei la treaba aceasta murdară.

— Cum crezi, onorate hakim — se adresă Husein medicului — l-am fi putut scăpa de moarte pe acest om dacă îi scoteam la timp apendicele acesta bolnav ?

— Nimeni, încă, după cît îmi este cunoscut, n-a riscat să opereze ceva în abdomen, dar eu presupun că dacă se făcea tratament din timp, scăpa cu viață. Tu ce zici ?

Husein, privind concentrat viscerele întinse pe masă, dădu afirmativ din cap.

— Spălături uleioase și o dietă ușoară, i-ar fi ajutat, desigur... Dacă o lua din pripă... Iar leacuri, doar infuzie din semințe de țelină și cele ce potolesc durerile... Tînărul privi întrebător la învățătorul său.

— Da, în cazuri mai ușoare... pot să ajute... Dar în cazuri ca acesta, nimic nu ajută... doar țărîna...

„Trebuie bine chibzuit — notă pentru sine Husein. Oare într-adevăr nu s-ar putea face nimic ?!..."

După ce examinară cît se poate de atent intestinul și stomacul, medicii trecură la cercetarea inimii. Cu ea se necăjiră tare mult. O despicară în lung și în lat, cercetară cavitățile, vasele sanguine cu orificiile lor, valvulele inimii cu mușchii respectivi.

Plămînii trebuiră să-i cerceteze mai în grabă. Era tîrziu. Pe ei Husein observă cîteva pete negre, întinse, parte cicatrizate, parte deschise.

— Privește, învățătorule ! exclamă Husein, tulburat. Oare nu așa arată plămînii bolnavilor de ftizie ?

Dar Kamari, care se apucase să desprindă tubul digestiv din gîtlej, spuse plictisit :

— Ce tot vorbești ! Ce ftizie ? Sînt plămîni normali. Amintește-ți de Hippocrate : „Plămînul umple pieptul și-i întors puțin spre stînga : are cinci proeminențe, numite lobi, de culoare cenușie, e presărat cu punctulițe bombate ; este de natură celulară, ca un cuib de viespi..."

Dar Husein nu putea să se împace cu gîndul că aceste indicii, vădit bolnăvicioase, prezentau situația normală a plămînilor, cu atît mai mult cu cît, chiar la lumina slabă a făcliilor, se vedea că mai cu seamă unul din plămîni e mai mult vînăt decît cenușiu. Noaptea era însă pe sfîrșite și trebuiau să se grăbească.

Cu părere de rău, Husein se desprinse de masă.

„O să mai am vreodată prilejul să pătrund tainele existenței omenești ? — se întreba tînărul. N-am apucat să cercetez vasele, creierul si măduva spinării, articulațiile, oasele... Și cîte altele au rămas necercetate și necunoscute !..."

Și totuși, lui Husein, această singură noapte i-a adus, poate, mai mult decît toți anii de învățătură la hakimul Kamari. Pentru întîia oară în viață a putut vedea și cerceta organismul omului în toată plinătatea și complexitatea lui.

Era nemărginit de recunoscător învățătorului care, înfruntînd riscul, îi dăduse putința să cunoască anatomia omului. Cu același prilej, tînărul își putu da seama care este adevărata valoare a hakimului Kamari ca învățat. Nu încăpea îndoială că el a mai disecat și alte cadavre, cine știe cîte ! Totuși, ce puțin cunoaște viscerele, dacă niciodată n-a băgat de seamă că omul are un apendice, ca un viermișor, în dreapta ? Cum s-a ferit să cerceteze plăgile de pe plămîni ! Să i se pară toate astea amănunte lipsite de importanță ?

Ceva din firea lui Kamari îi amintea de Natili. Deși medicul avea o bogată experiență, care îi în-

găduia să stabilească diagnosticul fără greș, Husein observă la el aceeași indulgență asupra propriilor greșeli, același dispreț față de tot ce-i nou și aceeași lipsă de interes pentru perfecționarea metodelor.

Iar tînărului, toate acestea i se păreau de o extraordinară importanță și necesitate. Iată, de pildă, în această noapte, cînd a cunoscut adevăratul izvor al științei, el a ajuns la convingerea că n-o să poată lecui oamenii pînă nu va cunoaște pe deplin fiecare părticică a corpului omenesc. . .

„Hakimul Kamari se mulțumește cu o semiștiință, îl privește — eu însă nu vreau să mă opresc la acest nivel!... Am să repet, trebuie să repet de cît mai multe ori disecția — hotărî Husein. E de datoria mea să mă străduiesc să ajung un adevărat medic, un veritabil om de știință. Aceasta este singura cale... Altă cale nu voi urma nici de m-ar amenința blestemele iadului, pierderea sufletului și nenumărate chinuri pe lumea cealaltă..."

Judecînd după cunoștințele pe care le-a dobîndit ulterior, Husein și-a înfăptuit hotărîrea.

Memoria strălucită, atenția minuțioasă, priceperea de a compara faptele, de a generaliza și a analiza — toate aceste calități ale lui Husein i-au fost ajutor temeinic în cercetarea artei medicale. Învățătura la Kamari n-a durat prea mult. Talentatul elev l-a întrecut în scurt timp pe învățător, iar înțeleptul Kamari s-a împăcat cu acest fapt.

Husein se apropia de vîrsta cînd se cuvenea să se gîndească serios ce ocupație își va alege în viață. A fi învățat — o înțelegea el prea bine — e și mult, și puțin. Toți învățații despre care citise erau oameni cu cunoștințe multilaterale. Tot atît de bine se orientau în filozofie, în matematică, în astronomie, în geografie, în teologie și în multe alte științe, greu de separat una de alta. Dar toți, fără excepție, arătau un mai mare interes uneia dintre științe,

căreia îi închinau totul. Hippocrate era medic, cu toate că avea şi multe alte felurite preocupări ştiinţifice. Euclid era matematician, Ptolemeu astronom, Al-Farabi filozof etc. Ce îl atrăgea pe Husein mai mult ? Care dintre ştiinţe putea să-i absoarbă toate gîndurile ? La şaisprezece ani era un fakih de nădejde, căruia i se încredinţau bucuros treburi şi probleme oricît de încurcate. Dar el cunoştea tot atît de temeinic şi filozofia, şi geometria, şi astronomia. În toate aceste domenii, la Buhara, cu greu se putea afla un rival mai destoinic. Atunci, ce să facă ? Cu ce să se ocupe ?

O dragoste nemărginită pentru om, atît de rară în acele vremuri crunte şi pline de lăcomie — pentru om cu toate neajunsurile, nenorocirile, durerile şi bolile lui — încolţise de timpuriu în sufletul lui Husein. Şi tocmai această dragoste pentru semenii lui l-a îndepărtat întrucîtva de ştiinţele abstracte. Mîinile lui cereau o ocupaţie practică. În medicină el văzu putinţa de a fi de folos, ba chiar necesar oamenilor. Alegînd această cale el nu s-a gîndit la umanitate în înţelesul larg al cuvîntului, la noţiunea abstractă a omenirii sau la omenie — pe el pur şi simplu l-a atras practicarea concretă a binelui, putinţa de a face bine oamenilor în mijlocul cărora trăia.

Dîndu-şi seama că tot mai mult cunoştinţele sale pot fi de folos oamenilor, Husein răspundea bucuros oricărei chemări. Orice sărman îi putea cere ajutor — nu refuza pe nimeni. Cele mai cumplite boli nu-i pricinuiau lui Husein nici teamă, nici dezgust. Unicul lui gînd era să facă totul pentru a-l lecui pe bolnav. Nici înspăimîntătoarele boli ale Asiei — vărsatul, holera, lepra, nici primejdioşii paraziţi cuibăriţi în corpul omenesc — limbricii, oxiurile, batrocefalii şi panglica — nimic nu-l înfricoşa. Îmbulzeala buharienilor săraci, locuind cu zecile în fiecare colibă, murdăria de neînchipuit care domnea pretutindeni pe străzile oraşului, apa

stătută a havuzurilor, a fîntînilor și a arîkurilor infectate, care erau nu numai surse de apă de băut, dar în același timp și canale de scurgere — toate acestea contribuiau la răspîndirea nenumăratelor epidemii.

Pe ulițele colbuite ale orașului, prin cotloanele înguste și murdare, adesea puteai întîlni un tînăr zvelt și bine îmbrăcat. Chipul său frumos, cu ochii căprui și pătrunzători ce priveau la toți cu bunăvoință și prietenie, era cunoscut aproape tuturor buharienilor. Cînd trecea el pe drum, mulți îl salutau cu plecăciune pînă la pămînt, spunîndu-i „preacinstite hakim"...

Acest „preacinstit hakim" — fără teamă că-și murdărește halatul elegant — petrecea zile și nopți în vreo cocioabă dărăpănată, la căpătîiul vreunui copil în agonie, plin de plăgi putrede, cu puroi, pe care pînă la urmă îl salva de la moarte.

Miraculoasele vindecări îi aduceau lui Husein slavă. Dacă știința lui în domeniul filozofiei, logicii, teologiei sau a fikhului erau cunoscute doar de un grup restrîns, de oamenii mai culți ai Buharei, apoi despre activitatea sa medicală părea că știe tot orașul.

Abdallah ibn Sina număra covoarele, halatele cusute în fir de aur, inelele, țesăturile scumpe și banii primiți de fiul său pentru vindecarea bogătașilor. După reîntoarcerea pe tronul părintesc a lui Nuh ibn Mansur, în anii de pace și liniște ce urmară, tatăl era gata să creadă că prin mila lui Alah și cu ajutorul lui Husein, o să-și vadă visul cu ochii : mult așteptata bogăție și tihnă.

Un singur lucru îl supăra — această nepotolită năzuință a lui Husein de a-i lecui, fără plată, pe toți săracii care îi cereau ajutorul său medical. Și dacă ar fi numai asta, că-i lecuia ! Dar Husein mereu căra de acasă de-ale mîncării, ba vreo pătură, ba chiar și bani. După multe ciorovăieli, hotărî să nu se mai amestece în treburile feciorului, mai ales că după cum văzu, purtarea inimoasă a fiului face să-i crească tot mai mult faima de medic.

CAPITOLUL V

În casele cinovnicilor (funcționarii buharieni), în bazar, printre negustori și prin rabadele meseriașilor, se afla de îndată tot ce se petrecea dincolo de zidurile înalte ale palatului emirului, chiar și în cele mai tăinuite unghere. Vești, cîteodată adevărate, alteori de necrezut, se răspîndeau cu iuțeala fulgerului prin tot orașul, alimentînd astfel cele mai năstrușnice zvonuri.

Nu era deci de mirare că în toată Buhara — deocamdată, ce-i drept, numai în șoapte — se răspîndi zvonul despre boala grea, aproape fără speranță, a emirului. Ceea ce era deajuns ca la bazar toți să-l întîmpine cu nemaipomenite onoruri pe moștenitorul tronului — tînărul Mansur ibn Nuh — atunci cînd acesta, întorcîndu-se cu frații lui mai mici de la moschee, trecea prin bazar pentru a privi bogatele mărfuri.

Negustorii șireți, se grăbeau să aștearnă în calea prințului cele mai scumpe și mai frumoase covoare, ca nu cumva picioarele albe ale armăsarului său arăbesc să se murdărească de noroiul bazarului ! Astfel de onoruri numai emirului era îngăduit să i se facă, și el păzea cu strășnicie ca nimănui, nici chiar rubedeniilor sale, să nu i se arate această cinste, care numai lui i se cuvenea. Nerespectarea poruncii, de astă dată, dovedea mai mult ca orice cît de rea era starea sănătății emirului.

Pe seară Husein fu chemat la Kamari. Medicul era din cale-afară de tulburat. Nici el, nici ceilalți hakimi ai palatului nu puteau înțelege ce fel de boală îl roade pe emir, și nu știau ce să-i mai facă. Kamari prinse destul de încîlcit a-i descrie fostului său elev semnele bolii, nădăjduind nu atîta în explicațiile lui, cît în intuiția tînărului medic. Dar boala era cu adevărat complicată, ori hakimul Kamari scăpase din vedere ceva foarte însemnat... căci oricît își frămînta încordat Husein mintea, nu-și

amintea să fi întîlnit nimic asemănător nici în viață, nici în cărți.

— Scumpul meu învățător, din toate cele spuse de tine, nu pot să-mi dau seama ce este — zise cu mîhnire Husein. Ca să înțeleg boala emirului trebuie să-l cercetez chiar eu. Poate așa m-o ajuta norocul... Altfel, ce pot spune ?...

— Desigur, ai dreptate, Husein ! Eu înțeleg să-l cercetezi chiar tu pe emir. Dar asta nu depinde de mine... Ce pot, am să fac...

Ziua trecu pentru tînăr într-o așteptare încordată. Ardea de nerăbdare să-l vadă pe emir. Doar boala emirului, după spusele lui Kamari, nu era o boală ca oricare alta. Husein își frunzări toate cărțile, nădăjduind să găsească ceva scăpat din memorie. În zadar însă. Nu descoperi nimic care să semene cît de cît cu cele descrise de Kamari.

La palat, Kamari făcu tot ce putu ca ucenicul său — Husein ibn Sina — să fie chemat.

La început, cînd propuse aceasta, toți hakimii se revoltară, deși în oraș tînărul medic se bucura de un bun renume. Cum ? Să aducem un copilandru, un începător, la patul stăpînitorului Buharei ? Să-i îngăduim a intra în sfînta sfintelor, în fața ochilor luminoși ai emirului ? Să i se încredințeze lecuirea celui mai mare om dintre oameni ? Nu e prea mare cinste pentru fiul unui cinovnic oarecare al divanului mustavfi ?

Apoi însă, chibzuind mai bine, medicii hotărîră altfel. Emirul — toți recunoscură — e grav bolnav. Viața lui atîrnă doar de un fir de păr. Hakimii vor putea fi învinuiți că, neputîndu-l vindeca pe stăpînul lor, au împiedicat și pe alții să încerce a-l salva. Kamari va fi cel dintîi care va răspîndi zvonul că medicii palatului nu l-au ascultat și că emirul a fost astfel condamnat să moară. Viața emirului reprezintă un pod de prosperitate peste prăpastia nefericirilor. Nu trebuie să dăm nici un prilej ca acest pod să se prăbușească. Și, afară de asta... dacă... se va termina prost — vom avea asupra cui să aruncăm vina. Și hakimii, abia stăpî-

nindu-şi revolta, consimţiră să fie chemat tînărul lor confrate.

Spre seară, Kamari trimise să-l cheme.

Husein l-a văzut de multe ori pe emir trecînd pe uliţele Buharei, mîndru şi îmbrăcat numai în fireturi. Desigur că atunci avea de admirat mai întîi arta bălmăjitorilor de dresuri şi sulimanuri, ori a cusătorilor în fir de aur de la palat, dar stăpînitorul i se părea înalt, frumos, zvelt şi tînăr. Faţa-i veselă şi rumenă, ochii mari şi galeşi, săgeţile subţiri ale mustăţilor ca şi sprîncenele arcuite şi subţiri uimeau şi stîrneau invidie. Toţi tinerii Buharei, eleganţii zilei, se străduiau să semene cu emirul, smulgîndu-şi bărbile şi răzîndu-şi subţire mustăţile şi sprîncenele. În grija necontenită a stăpînitorului de a se arăta mulţimii cu înfăţişare strălucită se manifesta educaţia primită la curtea mamei sale.

Iar acum, în faţa lui Husein se afla un om jalnic, chinuit de dureri crunte şi de nopţi nedormite, atît de slăbit încît abia îi desluşeai corpul sub învelitoarea zvîrlită parcă de-a dreptul pe *otomana* [1] pe care zăcea. Culoarea feţei era cenuşiu-pămîntie, mustăcioara pleoştită, ochii tulburi şi stinşi, privind nepăsător la cei din jur. Nimic măreţ nu mai rămăsese din emir şi tînărului hakim cu greu îi venea a crede că are în faţă pe stăpînitorul unui mare imperiu, şi nu un biet muritor de rînd.

„Iată cum arăta omul de care numai cei aleşi se pot apropia. Cinste mie — scăpără în capul lui Husein un gînd ironic. Cîţi oameni nu s-au simţit fericiţi la culme cînd el i-a învrednicit cu o privire ! Cîţi poeţi nu s-au prosternat în faţa-i, încîntaţi că au cinstea de a citi în prezenţa strălucirii sale o *casîdă* [2] de laudă, în care îi preamăreau vitejiile, mărinimia şi virtuţile ! Cîte intrigi au ţesut şi cîte mişelii au fost în stare să săvîrşească toţi aceşti hakimi renumiţi ca să cîştige dreptul de a se apleca asupra corpului moleşit al stăpînitorului,

---

[1] *Otomană* — divan.

[2] *Casîdă* — odă.

ca să-l ungă cu alifii, să-i facă clisme ori să-i taie bătăturile !"

Medicii se dădură tăcuți la o parte făcîndu-i loc lui Husein. Pe fețele lor cătrănite, tînărul citi îndărătnicie și ură ; din gura lor n-o să afle nimic despre boala stăpînitorului. Trecînd pe lîngă el, în pragul iatacului, Kamari apucă să-i șoptească :

— Cere cu stăruință să rămîi singur cu emirul și cercetează-l fără ajutorul vreunuia din ei.

Husein îi urmă înțeleptul sfat. Mai că nu-și recunoscu vocea cînd potolit dar cu hotărîre stărui să fie lăsat singur, între patru ochi, cu luminăția sa emirul. Medicii, nemulțumiți, schimbară între ei priviri. Dar bolnavul, cu un gest slab, îi izgoni pe toți din preajma sa.

Husein începu să-l cerceteze. Și cu cît se adîncea mai mult în căutări cu atît mai mult se umplea inima tînărului medic de nedumerire.

Organismul emirului era atît de uzat și sleit de puteri de parcă ar fi avut optzeci de ani, nu patruzeci. Dar și cîte boli îi rodeau trupul, ar fi fost de ajuns pentru zece bolnavi, nu pentru unul singur. Mai mult sau mai puțin, fiecare organ era atins ; ficatul, rinichii, stomacul, inima. Și fiecare boală o înrăutățea pe cealaltă, iar ceea ce trebuia pentru lecuirea uneia, dăuna organelor vecine. Dar care-i boala principală ? Ce anume l-a doborît și-l ține pe emir la pat ?

Medicii curții din Buhara erau obișnuiți să lecuiască o boală, una singură, căreia îi aflau mai întîi semnele, simptomele. Aici însă, Husein avea de-a face cu un complex de boli, acute și cronice, care se influențau una pe cealaltă.

Deocamdată, hotărî el, va trebui să-i dea bolnavului numai leacuri simple, care alină durerile. Îi prescrise scorțișoară, cărămizi calde în așternut și somnifere.

Cînd stăpînul Buharei adormi, Husein îl lăsă în grija lui Kamari.

„De ce să mă apuc mai întîi ? gîndea Husein, părăsind palatul. Ce leacuri i-ar folosi în această

situație neasemuit de gravă?" El depăna în cap rețetele cele mai eficace, mai active. Nimic n-ar fi putut să-i ajute emirului la început. Pe de altă parte, orice întîrziere putea fi fatală. Copleșit de aceste gînduri, Husein rătăci îndelung pe ulițe, trecu apoi pe sub niște porți, străbătu cîteva piețe și abia cînd se întunecase cu totul, se trezi undeva prin stepă, departe de marginile orașului.

Toată noaptea rătăci Husein, întrebîndu-se de unde izvorăsc aceste boli ale emirului, care dintre ele trebuie tratată mai întîi și cu ce leacuri.

Lui Husein i se părea că mai dă o dată examenul prin care să dovedească stăpînirea meseriei de medic : la fel se frămînta, ca atunci. Niciodată, în mult iubita lui practică medicală, nu i s-a pus în față o problemă atît de grea și complicată.

Abia în zori luă o hotărîre : opium, cîte puțin, ca să-i potolească durerile și infuzie de ierburi. Leacuri simple, din popor, care în niciun caz nu puteau să-i dăuneze. Numai de-ar rezista inima... Dieta cea mai severă. Și regim !

La prima rugăciune, Husein era la palat. De cîte ori, altădată, trecînd pe lîngă zidurile lui înalte, Husein se gîndea la viața aparte, plină de măreție și înțelepciune pe care o trăiau cei de acolo. Niciodată nu s-a gîndit că în fața lui se vor deschide atît de larg porțile Arcului, că-l vor primi aici cu atîta respect și considerație. Dar și dacă emirul nu se va însănătoși, își dădea prea bine seama Husein, acest respect se va schimba în răceală și batjocură, ba chiar poate în altceva, mult mai amar. Deocamdată, însă, ușile palatului se deschideau și încă larg în fața lui.

În încăperile palatului era zarvă. După o noapte de liniște, starea emirului se înrăutățise iarăși.

Husein, trecu grăbit prin sălile în care se adunaseră toți marii dregători ai statului, așteptînd cu îngrijorare desfășurarea evenimentelor. Pe fețele amărîte ale celor care se bucuraseră de milostivirea deplină a emirului, se citea spaima.

Alţii, care aşteptau o dată cu moartea stăpînului schimbări spre bine, cu greu îşi stăpîneau zîmbetele.

Prin sala tronului, unde primea emirul de obicei pe trimişii străini şi unde se organizau sărbătoriri solemne, trecu înfumurat *muftiul*[1] cu barba căruntă, însoţit de imami şi numeroşi mullà, purtători de *cealmà*[2].

În încăperea care servea de anticameră iatacului în care zăcea emirul, Husein îi întîlni pe toţi medicii palatului. Chipurile lor înspăimîntate îi spuneau limpede cît de rău se simte stăpînitorul. Văzîndu-l pe Husein, Kamari se repezi la el.

— Unde ai dispărut, omule? De două ori am trimis după tine şi nu te-au găsit acasă. Ei, ai găsit ceva? Dis-de-dimineaţă s-a trezit în convulsii... avea crampe şi ţipa ca din gură de şarpe. I-a gonit pe toţi şi te cerea pe tine... Acum a intrat la el şeicul Said, să-l descînte. Îl stropeşte cu apă sfinţită din izvorul Zem-Zem de la Mecca, şi îi suflă pe nări ca să-i dea viaţă din viaţa lui. Dar ţi-nchipui că toate astea...

Tînărul hakim intră, urmat de Kamari. Emirul zăcea pe otomana elegantă. Din cînd în cînd, se schimonosea de durere. Faţa emirului îi păru lui Husein şi mai pămîntie, iar ochii mai stinşi decît în ajun... Aplecat deasupra lui, şeicul Said, slab şi cărunt, îi sufla stăruitor în nări. Pe măsuţa mică de la căpătîiul bolnavului sclipeau tot felul de diamante, rubine, safire, smaralde şi alte pietre scumpe — amulete în stare să alunge orice boală. Printre ele se aflau şi nişte cocoloaşe verzui de bezoar — sedimentări extrase din stomacul ţapului, pe cît se pare mijloace şi mai miraculoase de combatere a bolilor grele.

Magia şeicului izbuti doar să-l istovească şi să-l irite pe emir. Scoţînd un picior uscat de sub învelitoare, îl izbi în plin pe vrăjitor, care se grăbi

---

[1] *Muftiu* — căpetenia clerului mahomedan al islamului.
[2] *Cealmà* — turban ritual purtat de clerul mahomedan

să dispară după ușă. În momentul acela Kamari se apropie de otomană și grăi respectuos :

— Mărite stăpîne, eu și ucenicul meu ți-am aflat boala. Curînd te vom vindeca. Toată noaptea tînărul nostru hakim ți-a preparat leacuri care te vor însănătoși.

Abia ridicînd pleoapele grele, emirul se uită neîncrezător la el.

— Înghite, înghite-l mai repede, stăpîne ! — rosti Husein, dîndu-i emirului un mic cocoloș cu opium. Crede-mă, măria ta, că acest leac îți va ușura suferințele...

Bombănind o rugăciune și încredințîndu-se lui Alah, emirul îl înghiți.

Leacurile tînărului medic, îngrijirea atentă și regimul sever pe care i-l prescrisese Ibn Sina, îl puseră pe picioare pe stăpînul Buharei. Celorlalți hakimi nu le rămînea decît să ridice din umeri, în desăvîrșită nedumerire. Cei mai invidioși dintre ei erau gata să atribuie această vindecare a emirului oricui, șeicului vrăjitor, descîntătorilor sau cititorilor în stele care se perindaseră pe acolo, numai tînărului hakim nu. Dar astfel de pălăvrăgeli nu-l supărau pe Husein, sau poate chiar nici nu ajungeau la urechile lui.

Cît a stat la palat, tînărul hakim cu privirea pătrunzătoare, s-a familiarizat cu multe. Husein, care era un om muncitor și sîrguincios, pentru întîia oară se izbea aici de acea viață plină de desfătare și de trîndăvie, izbitor diferită de crunta sărăcie de pe ulițele Buharei și din cocioabele săracilor pe care îi lecuia.

După cîte văzuse la părintele său și la prieteni, Husein ajunsese la concluzia că bunăstarea omului numai prin muncă se poate căpăta ; prin muncă dibace și insistentă sau măcar prin inițiativa omului întreprinzător și îndrăzneț. Iar aici, în palat, toți huzureau, fără ca cineva să muncească.

Ospețele și zaiafeturile pe care le organizau nenumăratele rubedenii ale emirului se țineau lanț, chiar cînd emirul era bolnav ; și dacă aici, la palat,

erau ocrotite științele și artele, aceasta se făcea numai din tradiție, pentru că odinioară așa au făcut străbunii lor, numai ca să-și asigure la masă oameni spirituali, măgulitori și veseli. Toate acestea îl uimiră pe Husein și-i deschiseră bine ochii. Să fie un măscărici care întocmește horoscopuri, bătaie de joc și obiect de petreceri al tuturor acestor ghiftuiți ? Nu, tînărul hakim niciodată n-a nutrit asemenea gînduri ! A fi medic al palatului, cugeta el, cu amărăciune, nu este o situație de pizmuit. Aici niciodată nu ești stăpîn pe tine, iar despre vreo îndeletnicire științifică nici pomeneală nu poate fi ! Acum înțelegea bine cît de scump plătite erau casele și grădinile lui Kamari.

„În haosul acesta de viață servilă, nu-i de mirare că n-a observat că toți oamenii au apendice" — se gîndi Husein, nu fără compătimire.

Tînărul medic hotărî ca la primul prilej să părăsească palatul. Deocamdată însă îl rețineau bolile emirului, deși acesta se apropia de vindecare. Uneori tot mai avea crize de inimă, ori colicii îi frămîntau măruntaiele.

Cînd se luă hotărîrea să i se facă un dar lui Husein, chiar emirul Nuh ibn Mansur, personal, îl întrebă ce dorește. Tînărul îndrăzni să-i adreseze rugămintea, pe care de mult o legăna în fundul inimii sale :

— O singură dorință am, mărite stăpîne : să-mi acorzi dreptul de a pătrunde în biblioteca palatului.

Lui Husein îi fu teamă să-și ridice ochii, atît de îndrăzneață i se păru cererea sa. Tezaurul de cărți din biblioteca palatului era un bun din care numai emirul și apropiații lui se cuvenea să se înfrupte.

Nuh ibn Mansur tăcu o clipă, apoi spuse zîmbind :

„Primului hakim al palatului i se poate acorda și această favoare... Știința lui ne va aduce și nouă foloase..."

Așa i s-a acordat dreptul de a pătrunde în renumitul tezaur al bibliotecii Samanizilor. Aceasta era una din cele mai puternice verigi ale lanțului care îl ținu pe Husein prins de palat.

CAPITOLUL VI

Husein și-a întipărit pentru totdeauna în minte ziua cînd, pentru întîia oară, a pășit în biblioteca Samanizilor — o clădire întreagă plină de cărți și manuscrise. Această bibliotecă — comoară fără preț — a fost adunată în decurs de aproape două sute de ani.

Impozantul și îngîmfatul custode al bibliotecii îl întîmpină pe vizitator privindu-l de sus, dar văzînd sulul cu pecetea emirului, prin care în cuvinte pompoase i se acorda hakimului Al-Husein ibn Abdallah ibn Sina dreptul de intrare în bibliotecă și de folosire a cărților ce aparțineau dinastiei, își schimbă deodată tonul și cu temenele prinse a-l încredința că stă cu totul la dispoziția preaonoratului hakim. Totuși, rugămintea lui Husein de a-i arăta chiar în clipa aceea tezaurul bibliotecii, îi provocă bibliotecarului tulburare și dezorientare.

Cu toate astea, revenindu-și puțin, îl pofti pe tînăr să intre.

Cu inima strînsă, Husein pășea prin anfilada lungă a sălilor, cu pereții sculptați sau zugrăviți în culori care de mult s-au cojit și s-au întunecat de vreme.

Colțurile de sus și grinzile putrede ale tavanului erau înnegrite de fum. De ele atîrnau pînze de paianjeni prăfuite. Covoare vechi, îmbîcsite și roase, acopereau dușumelele. Pe lîngă pereți, înși-

rate de-a lungul lor, se aflau sipete grele, ferecate, cu încuietori de aramă și încrustații pe capac.

Totul dovedea că prealuminații ochi ai stăpînului Buharei nu prea des se opriseră asupra acestor bogății. Și, după cum se vedea, nici privirile mai puțin luminoase ale rubedeniilor emirului n-au prea poposit prin bibliotecă.

Husein se aștepta să găsească la mese învățați cu bărbi cărunte, trudindu-se să îmbogățească biblioteca. În locul lor, însă, el văzu cîțiva tineri aplecați în tăcere asupra cărților, mai aproape de ferestrele colbuite. Tînărului i se păru chiar că aceștia, ghemuindu-se cît mai mult pe lîngă sipete și pereți, se străduiau să nu atragă nimănui atenția.

Observînd privirea mirată a lui Husein, bibliotecarul îi spuse, fără nici un pic de sfială :

— Sînt slujbașii noștri. Ei șterg praful de pe cărți și au grijă să nu se oploșească cariile și moliile în ele. Nu-ți poți închipui, hakim, cîtă treabă e aici !

Lui Husein nu-i scăpă amănuntul că „slujbașii", în loc să-și vadă de treabă, erau adînciți în citirea cărților. Dar nu crezu nimerit să-i atragă custodelui atenția asupra acestui fapt.

Privind în jur cu mult interes, Husein îl urmă pe bibliotecar. Din timp în timp, acesta se întorcea spre tînăr, ca să se încredințeze că îl mai urmează și să-i dea scurtele sale deslușiri. Astfel află Husein că în fiecare din aceste săli separate sînt cărți numai dintr-o singură ramură a științei.

Despre conținutul cărților bibliotecarul nu știa prea multe, în schimb știa ca nimeni altul cîte cărți sînt adunate în fiecare sipet, din ce material sînt făcute scoarțele și cît s-a plătit pentru exemplarele cele mai rare. Apoi, scoțînd de sub halat o legătură de chei, descuie cu mîndrie două-trei dintre aceste sipete și-i arătă, frumos împăturită, lista cărților aflate în fiecare sipet.

Zile întregi își petrecea Husein în bibliotecă. În primele zile, bibliotecarul năzui, ba chiar stărui să-i îndrumeze alegerea, recomandîndu-i cu căldură

niște cărți ușoare, dar luxos legate în scoarțe bogate. Husein însă, politicos, dar hotărît, îi respinse serviciile. Cerceta cu atenție mereu alte și alte lăzi. Își dădu astfel seama că în cele mai modeste lăzi, făcute din scînduri simple, se ascundeau adevărate comori ale gîndirii. Cu emoție scoase Enciclopedia lui Ibn Ruste, operele istoricilor Abu-Tahir Taifuri și ale lui Al-Belazuri ; ale geografilor Al-Istahri și Ibn Haukali. Dar cîte opere n-a găsit el aici : cărți de fizică, mecanică, matematică, astronomie, botanică, zoologie ! Multora dintre aceste cărți nici nu le bănuia existența, nici nu auzise măcar de numele autorilor.

Făcînd bilanțul lecturilor zilnice, de multe ori se gîndea cu amărăciune : „Credeam că știu multe, dar iată că tot ce știu e numai o picătură neînsemnată din marea înțelepciune a științei. Ce însemn eu în fața acelora care au umplut cu știința lor toate aceste sipete ! Oare îmi va ajunge viața să pot citi măcar a zecea parte din cărțile încă necunoscute mie ?"

Husein poposea mai adesea în sala unde se păstrau cărțile de medicină.

De mult simțise nevoia unui îndreptar, a unei cărți călăuzitoare în care să poată afla și numele bolii, cu toate semnele ei directe și indirecte, și cu indicația leacurilor și fierturilor tămăduitoare. Frunzări operele tuturor medicilor, cîte se aflau în bibliotecă, în nădejdea că va descoperi un astfel de ghid. Dar cu cît mai multe lăzi și sipete a răscolit, cu atît mai puțină nădejde îi rămînea în suflet. Se pare că nici unul dintre hakimi nu s-a învrednicit să scrie o astfel de carte călăuzitoare. Găsi doar niște dicționare scurte de terminologie, alăturate tratatelor respective. Tot mai mult și mai mult își făcea loc în mintea lui Husein gîndul că ar trebui el însuși să facă treaba aceasta. Deocamdată citea totul și însemna tot ce afla nou și interesant din cărți.

În sipete, Husein găsi opere științifice despre care auzise de la Kamari, sau despre care se pome-

neau în voluminoasele tratate de medicină, dar descoperi și alte lucrări foarte prețioase și serioase, neremarcate de nimeni pînă atunci. Pe lîngă lucrările de mare însemnătate ale medicilor orientali, se afla însă și multă literatură scolastică și mistico-religioasă, comentarii la coran, ori scrieri ale tabibilor analfabeți care țineau morțiș să-și facă numele nemuritoare.

Oricît de tînăr era Husein, oricît l-au învățat alții să privească încrezător și cu respect tot ce poartă pecetea religiei, nu putu totuși să nu zîmbească citind un tratat în care, pe baza textelor de coran și ale altor autorități fără greș, se dezvolta ideea că toate bolile oamenilor vin de la Alah pentru păcatele lor, sau că sînt trimise în lume, cu îngăduința lui, de hainii și perfizii *gini*[1].

Și mai puțin convingătoare i se păru una din aceste opere, care întemeindu-se pe autoritatea lui Platon, Plotin și Galen, explică apariția și răspîndirea bolilor prin *„pneumă"* — parte a „spiritului universal". Erau în sipete și cărți de-ale adepților școlii pitagoreice, ce zideau medicina cu mistria cifrelor, cărți ale medicilor astrologi, care țineau să dovedească influența planetelor asupra sănătății oamenilor și despre folosirea la vreme potrivită a buruienilor tămăduitoare în funcție de poziția favorabilă a aștrilor cerești, cărți despre arta întocmirii „horoscoapelor medicale", culegeri complete de rugăciuni, descîntece, șoptituri și farmece, vrăjitorii ce ajută la lecuirea diferitelor boli și neputințe, și chiar liste ale sfinților cărora omul trebuie să se roage pentru tămăduirea unor boli ca: malaria, colici intestinali, plăgi, dureri de dinți și altele.

Un foliant voluminos atrase îndeosebi atenția lui Husein. În el se vorbea despre însușirile tămăduitoare ale pietrelor nestemate. Autorul, vădit lucru, a trudit mult asupra lui. Culegînd mărturii ale tuturor învățaților din vechime pînă în zilele acelea, el încunoștiința că: diamantul gonește

---

[1] *Gini* — duhuri rele, draci.

visurile cele rele și transpiră dacă apropii otrava de purtătorul lui; topazul oprește clocotirea apei; berilul e bun împotriva albeții și împotriva leprei; ametistul domolește durerile și oprește spasmele; smaraldul vindecă bolile de ochi, dizenteria și tusea neagră; rubinul inima și creierul; safirul ferește de hemoragii și gonește tristețea; agata păstrează neprihănirea fecioarelor; ametistul dă fecunditate și servește ca antidot împotriva otrăvurilor; peruzeaua întărește vederea și păzește de primejdia căderii de pe cal; iar bezoarul salvează de la orice otravă. Smaraldul, onixul, jaspul, granatul, safirul-rubiniu, carneolul, crisolitul și mărgăritarul — pe toate le-a înzestrat Alah cu puteri miraculoase. Autorul dădea și pilde din istoria împăraților, sultanilor, califilor și a marilor comandanți de oști, a vizirilor, înțelepților, precum și a tuturor acelora care își datorau tămăduirea ori salvarea de la moarte numai miraculoaselor puteri ale pietrelor scumpe.

Husein își aminti de nestematele risipite pe măsuța emirului. Dacă aceste pietre ar fi ascuns atît de miraculoasa putere de vindecare ar fi trebuit oare ca atîția medici, împreună cu dînsul, să se zbată ca să-l vindece pe stăpînul lor? Nu, toate acestea trebuie verificate!

Dar cum te descurci în noianul de învățături contradictorii? Cum să afli care-i adevărul?... Cîndva Natili i-a povestit lui Husein cum se extrage aurul. Căutătorii de aur spală munți de nisip aurifer sau sfarmă roci uriașe ca să extragă din ele cîteva grăunțe mici, strălucitoare de aur. Grea și migăloasă muncă! Și omul învățat, de asemenea, trebuie să extragă cu multă migală grăuntele adevărului, lăsînd la o parte tot ce nu-i valoros.

Oricît de talentat ar fi, unui tînăr de șaptesprezece ani — tocmai din pricina tinereții și a lipsei de experiență practică a vieții — îi este nesfîrșit de greu să deosebească adevărul de minciună, realitatea de superstițiile înrădăcinate. Și mai lim-

pede şi-a dat Husein seama de acest lucru, cînd s-a apucat să adune material pentru îndreptarul pe care dorea să-l alcătuiască.

De sute de ori s-a gîndit ce trebuie să conţină această carte, unică în felul ei, pînă cînd s-a decis : va scrie în ea numai ce cunoaşte bine, ceea ce a verificat prin proprie experienţă, sau numai ceea ce va afla din cărţi care inspiră încredere deplină. Ar fi de prisos toată truda şi osteneala lui, dacă ar îngrămădi fără discernămînt lucruri utile, alături de superstiţii, prejudecăţi sau afirmaţii de o ignoranţă crasă.

Să încerce să experimenteze, să verifice în practică, să cumpănească drept, să călească totul în focul raţiunii — iată care trebuie să fie metoda lui de conduită în muncă !

Iar rezultatele au demonstrat justeţea metodei alese. Astfel treceau pe nesimţite zilele, săptămînile, lunile...

Husein aproape că nu mai dădea pe acasă ; cînd îl chema emirul bolnav, la bibliotecă alergau să-l caute. Chemarea stăpînitorului era singurul lucru care îl putea desprinde de la cercetarea cărţilor.

Spre marea mîhnire a tînărului hakim, în ultimul timp tot mai des îl chemau la patul bolnavului muribund.

Vremelnica însănătoşire izbutită de Husein se destrăma încetul cu încetul. Prea era şubred organismul emirului. Astfel, chiar în anul următor, stăpînitorul căzu din nou la pat, pentru a nu se mai ridica niciodată. Toate sforţările lui Husein şi ale altor medici fură de prisos. Emirul se topea văzînd cu ochii. Doar atîta le era în putinţă medicilor, să-i uşureze ultimele zile.

Ţara, slăbită de permanentele năvăliri ale vecinilor războinici, Nuh ibn Mansur o lăsa fiului său cel mai mare — Mansur.

În înflorita primăvară buhariană a anului 997, cînd credincioşii mahomedani se pregăteau să sărbătorească ramazanul, Mansur ibn Nuh ocupă tronul părintelui său.

El nu schimbă nimic din orînduiala tatălui său. Puterea pe care se baza statul, ca și mai înainte, era oștirea de mercenari. El nu dădu ascultare nici îndemnurilor marelui muftiu de a întări temeiurile islamului.

Lăsînd grijile conducerii statului în seama vizirului, el se deda veselelor desfătări cu care se deprinsese din copilărie.

Lui Mansur îi plăcea să-l vadă printre apropiații săi și pe Husein ibn Sina — tînărul de aceeași vîrstă cu el — a cărui slavă creștea mereu. Îl confirmă ca prim-medic al palatului și îi arătă mereu aceeași bunăvoință.

Spre norocul lui Husein, Mansur ibn Nuh era tînăr și sănătos. El nu avea nevoie de îngrijirea medicului, așa că nimic nu-l împiedica pe Husein să se ocupe de lucrarea sa științifică.

Cei doi ani cît a domnit Mansur au fost și ultimii ani de deplină libertate, cînd Ibn Sina, lipsit de griji, putu să-și închine științei viața lui tînără.

Prea ocupat cu cărțile și cu munca la îndreptar, de care se rupea doar ca să cerceteze vreun bolnav, Husein nu observă că deasupra Buharei se îngrămădesc iarăși nori grei. În schimb părintele său, Abdallah ibn Sina — care era mereu în legătură cu funcționarii, cu perceptorii și cu negustorii călători veniți din toate colțurile țării — își dădea prea bine seama ce vremuri îi așteaptă și pe zi ce trecea, era tot mai îngrijorat. De fiecare dată cînd se adunau prietenii în casa lui, neapărat venea vorba și despre pregătirile secrete de război ale Karahanizilor sau despre intrigile tînărului sultan Mahmud Gazniul (fiul mercenarului Sebuk-Teghina, distins în oștirea Samanizilor), care desigur nu de florile mărului a legat prietenie strînsă cu tînărul emir. Mai vorbeau de asemenea despre

uneltirile vicleniilor teologi care nu-i puteau ierta lui Mansur refuzul de a urma îndemnurile marelui muftiu și despre multe altele cîte îi nelinișteau pe poporenii îngrijorați în aceeași măsură de soarta țării ca și de propria lor bunăstare.

CAPITOLUL VII

Au trecut doi ani de domnie a lui Mansur ibn Nuh. Tînărul emir, ca și mai înainte, își petrecea vremea în desfătări și trăia mai mult în palatele sale din afara orașului, decît în capitală.

Cîteodată îl poftea și pe Husein acolo la vreo sărbătoare zgomotoasă, dar aceasta se întîmpla rar. Emirul era înconjurat de tovarăși de beție, mai întreprinzători și mai veseli decît tînărul învățat. De aceea Husein a fost foarte serios tulburat cînd, într-un miez de noapte, un slujitor credincios de la palat a venit să-l cheme fără zăbavă la căpătîiul emirului.

Trimisul nu l-a putut lămuri ce anume are emirul, dar după înfățișarea lui întunecată, de om descumpănit, se putea ușor bănui că s-a întîmplat o nenorocire. De aceea Husein, foarte prevăzător, își luă cu el trusa cu medicamente și toate instrumentele.

Ținînd în mînă o faclă, călărețul o luă înainte și Husein șfichiuind calul, porni după el.

Merseră mult. Cu toată întunecimea, Husein observă rîul, podul și desișurile grădinilor din afara orașului.

Măreţul palat, de obicei vesel și luminat, avea de astă dată o înfățișare neobișnuită : era străjuit de jur împrejur de-un lanț de guleami-mercenari care îi întîmpină cu priviri sălbatice și întunecate.

Sutaşul mînios nu-i îngădui să intre în palat nici lui Husein şi nici călăreţului trimis.

— N-ai ce căuta aici, hakim, îi strigă el, înfuriat, întunecîndu-se la faţă. Sînt destui medici în palat, nu mai e nevoie şi de tine...

Cu aceste cuvinte, el întoarse calul tînărului medic cu faţa spre oraş şi-l lovi cu toată puterea cu nagaica.

A doua zi, din cerdacul cetăţii şi din amvoanele moscheelor se anunţă moartea emirului, în urma unei căzături de pe cal. În acelaşi timp se proclama înscăunarea fratelui său, Abdul-Malik ibn Nuh. Dar spre amiază, în tot oraşul oamenii şopteau unul altuia la ureche că Mansur căzuse jertfă unui complot pus la cale de preoţime şi săvîrşit de guleamii-mercenari. Unii ştiau, pasămite, şi cum a murit emirul. Complotiştii, zice-se, au năvălit în toiul nopţii, cînd emirul dormea, şi i-au ars ochii cu fierul roşu. Mansur, nemaiputînd îndura groaznicele chinuri, a murit.

Abia urcat pe tron, tînărul emir Abdul-Malik se şi trezi în faţa unei mari primejdii.

Ilek-han Nasr [1], căpetenia karahanizilor, stăpîn al unui vast teritoriu, lărgit încă şi mai mult pe vremea emirului Nuh ibn Mansur prin cucerirea unei mari părţi din Maverannahr, porni război împotriva Buharei.

În garda tiurcă Abdul-Malik nu mai putea avea nici o încredere. Sfidîndu-l, căpeteniile guleamilor declarară deschis că nu vor lupta împotriva compatrioţilor lor. Emirul se văzu nevoit să-i ceară poporului sprijin.

În toate moscheele capitalei cuprinsă de panică se înălţau rugăciuni pentru mîntuirea de năvălitori, iar în predicile lor imamii chemau locuitorii Buharei să se ridice cu toţii întru apărarea dinastiei Samanizilor. În taină, însă, vîrfurile clerului de mult se înţeleseseră cu ilek-han Nasr şi, pe ascuns, sfătuiau populaţia să nu se bage în baia de sînge, lăsîndu-l

---

[1] *Ilek-han Nasr* — prinţ feudal.

pe emir să-și orînduiască singur treburile cu hanul tiurcilor.

— Dacă biruie hanul Nasr — șopteau poporului complicii tainici ai muftiului — veți avea numai de cîștigat. El n-o să vă mai ceară rămășițele de biruri din anii trecuți...

Lăsîndu-se înșelați de spusele fakihilor, delegații populației din Buhara, chemați la palat, i-au răspuns emirului Abdul-Malik cam așa :

— Dacă asupra noastră ar fi năvălit necredincioșii, noi toți, ca unul, ne-am fi ridicat la războiul sfînt împotriva lor. Dar cînd lupta se duce pentru bunuri lumești, musulmanului nu-i este îngăduit să-și dea viața pentru aceasta. Tu, stăpîne, ai o oștire minunată de mercenari, pe care noi am plătit-o și o plătim de mulți ani.

Abdul-Malik nu izbuti să-și ridice glotași din popor.

Neîntîmpinînd nici o rezistență, armatele lui ilekhan Nasr ocupară Buhara.

Hoardele sălbatice de tiurci năvăliră în oraș. Izbucniră incendii, începură hoțiile și prăzile, omorurile, violențele și violurile. Bogătașii fugiră din oraș, părăsind palate, sclavi și bogății. Erau bucuroși să-și salveze măcar viața. Iar cei mai săraci se ascundeau în casele lor, după porțile zăvorîte și la adăpostul pereților groși, în nădejdea că pe ei îi va ocoli năpasta.

De cîte ori Abdallah ibn Sina n-a înălțat rugăciuni de mulțumire lui Alah că nu s-a lăsat ispitit de mîndria deșartă de a-și înălța palate luxoase ! Iată că acum, în modesta lui casă, și-a salvat familia de la pieire și ruină. Dar ce înseamnă fărîma lui de noroc, în fața marii nenorociri obștești.

Ocupînd capitala, Nasr a aruncat în temniță toată familia emirului. Era greu să-ți închipui că Samanizii se vor mai ridica vreodată, după această catastrofă.

Întunecat și cu mintea răvășită, Husein nu-și mai găsea locul. Pentru întîia oară în viață, pare-se, nu știa de ce să se apuce, cum să-și folosească timpul său. Încercase să citească, dar literele jucau în fața

ochilor, refuzînd cu hotărîre să se adune în rînduri inteligibile. Tatăl nu îngăduia nimănui să părăsească casa şi doar o singură dată, pe înserat, Husein izbuti să iasă pe poartă. Asta s-a întîmplat la cîteva zile după năvălirea oştirilor ilek-hanului în Buhara.

Străbătu într-un suflet cartierul care despărţea casa lor de minaretul unde cîndva în copilărie, împreună cu Natili, cerceta stelele.

De acolo, de sus, tînărul privi cu mare durere oraşul cuprins de flăcări şi plin de strigăte şi bocete groaznice, oraşul lui drag, Buhara care în urmă cu numai cîteva zile era un cuib al liniştei şi al belşugului. Privea, scrîşnind din dinţi...

— Iată, se mistuie în flăcări bazarul — şopti Husein, apăsîndu-şi inima, care se zbătea, gata să sară din piept. Arde şi divanul mustavfi... Şi acolo, lîngă palat, ardea ceva. Dar... ce-i asta ! ? strigă el înspăimîntat privind vîlvătaia ce se înălţa învîrtejindu-se spre cer. N-o fi biblioteca ? !

Mîinile lui Husein căzură neputincioase. O clipă rămase stană de piatră, livid, întunecat. Apoi coborî repede scările lunecoase şi nemaigîndindu-se nici la tatăl său — căruia îi făgăduise să nu umble pe uliţe — nici la primejdiile care îl pîndeau la tot pasul, fugi înnebunit, cu sufletul la gură, într-acolo unde pierea în flăcări tezaurul înţelepciunii.

Prin piaţa Reghistanului mişunau oştenii duşmani smoliţi la faţă, cu plete negre şi lungi, purtînd îmbrăcăminte grosolană, căciuli lăţoase şi nagaice în mînă.

Şi buharieni de-ai lor — haimanale ce umblau să se pricopsească, să pună mîna pe ceva — se tot învîrteau pe-acolo, printre soldaţi. Palatul era înconjurat de soldaţi străjeri, aşa că la clădirea bibliotecii nu se putea ajunge. Prin grilajul porţilor văzu slugi ale palatului stropind leneş pereţii cu căldăruşele lor de piele. Printre ei, în halatul pe jumătate ars, cu cealmaua pleoştită, se căina bibliotecarul cel gras. El plîngea nu atît pierderea

bibliotecii cît pieirea în flăcări a tihnitei lui prosperităţi.

Husein îşi dădu seama că biblioteca, cu toate comorile sale de preţ, e cu desăvîrşire pierdută şi o mare tristeţe îi cuprinse inima. Dacă n-ar fi fost străjile care-i închideau drumul, el s-ar fi aruncat în flăcări, nu ca să salveze vreuna din cărţile dragi — toate îi erau dragi — ci pentru a-şi potoli crunta durere ce-l mistuia.

Cînd arseră căpriorii, acoperişul se prăbuşi, ridicînd snopi de flăcări şi ghirlande de scîntei. Husein îşi acoperi faţa cu mîinile...

Dacă tristeţea ar scoate fum,
Lumea în beznă s-ar scufunda...

declamă cineva, trecînd pe lîngă Husein.

Faţa schimonosită de durere a tînărului, care se agăţase cu deznădejde de grilajul de fier, atrăgea desigur atenţia chiar şi în învălmăşeala din piaţă.

Trecătorul privi ţintă la Husein, apoi zise, chicotind :

— Ei, ce-i, preacinstite Ibn Sina, las să ardă ! Tu doar ai sorbit cupa plină de înţelepciune ce se păstra aici ! Eu, în locul tău, poate chiar cu mîinile mele i-aş fi dat foc, ca să nu fie altul mai învăţat decît mine !...

Cînd se trezi din pleasna acestor cuvinte, Husein, plin de revoltă, alergă după el, dar trecătorul se scufundase în marea mulţimii ce tălăzuia în piaţa Reghistanului.

Pînă tîrziu, Husein nu se putu desprinde de-acolo... Şi, în sfîrşit, spre dimineaţă, la gîndul că tatăl său şi toţi ai lui şi-or fi frînt picioarele tot căutîndu-l, îngrijoraţi de moarte, porni spre casă.

De-abia tîrîndu-şi picioarele, străbătu, în zori, uliţele pustii şi reci, atît de bine cunoscute, iar acum atît de străine... chiar duşmănoase...

Niciodată Husein n-a văzut o atît de înspăimîntătoare tăcere, atîtea porţi zăvorîte, atîtea lumini

stinse. Chiar străjile de noapte se ascundeau după zidurile înalte.

Husein mergea, cînd înăbuşit de revoltă împotriva cuvintelor trecătorului, cînd frămîntîndu-şi mintea, gîndindu-se ce urmări ar putea să aibă izbînda karahanizilor, cînd jelindu-se că a cuprins atît de puţin din înţelepciunea nimicită de flăcări, deznădăjduit că n-a apucat măcar să-şi ducă la bun sfîrşit îndreptarul abia început.

Pe un singur lucru se putea bizui el de-acum înainte — pe memoria lui.

Perindîndu-şi prin minte zilele petrecute în bibliotecă, el îşi putu da seama cît de adînc şi de trainic s-a săpat în memoria sa tot ceea ce a citit; atît de clar îi era totul, încît ar fi putut reproduce aidoma, cuvînt cu cuvînt, fiecare carte citită! Dar cîte cărţi pe care nici nu le-a atins măcar au căzut pradă flăcărilor... acolo...

Acasă nimeni nu dormea de grijă. Abia sosirea lui Husein le îngădui să se bucure de vestea bună primită de Abdallah: că fratele cel mic al emirului, Ismail ibn Nuh, deghizat în vestmîntul de sclavă al slujnicei, a fugit din Urghenci, unde îl ţineau karahanizii ca prizonier. Nici străduinţa depusă, zile la rînd, de a-l găsi, nici răsplata făgăduită pentru capul lui n-a ajutat la nimic. Oricîtă nepăsare ar fi arătat poporul faţă de Samanizi, nimeni nu l-a trădat pe Ismail.

Numai prin muncă izbuti Husein să-şi alunge gîndurile negre, grija pentru soarta statului Buhara, aproape ruinat, fărîmiţat şi slăbit, numai prin muncă îşi putu alina durerea pricinuită de pierderea definitivă a bibliotecii.

În urmă cu doi-trei ani, cînd Husein abia începuse a folosi biblioteca Samanizilor, doi vecini ai familiei Ibn Sina, aproape în acelaşi timp, i-au propus lui Husein să scrie cîteva cărţi.

Unul dintre aceştia, bătrînul Abul-Hasan al-Arudi, era un om dornic să ştie multe. A colindat multe ţări, s-a întîlnit în viaţă cu mulţi oameni, a citit un mare număr de cărţi, dar toată viaţa l-a

atras în mod deosebit, inaccesibila bibliotecă a Samanizilor. Aflînd că Husein a căpătat dreptul de a folosi biblioteca, purcese să-l întrebe cu regularitate pe tînăr despre cele aflate acolo și despre cărțile citite; ba chiar încercă să scrie cîte ceva despre cele spuse de Husein.

Abul-Hasan al-Arudi dorea să afle totul despre acest tezaur: numărul cărților, înfățișarea și conținutul lor.

Propunîndu-i tînărului să-i scrie o lucrare despre biblioteca Samanizilor, îl sfătui să-i treacă în ea și toate cunoștințele dobîndite în această bibliotecă.

Încîntat de această lucrare, pe care Husein începuse să o scrie după incendierea bibliotecii, Abul-Hasan al-Arudi spunea:

— Fie ca măcar lucrarea ta să rămînă mărturie a neprețuitului tezaur de învățătură pierdut pentru totdeauna! Aș vrea, pe cît ne va fi cu putință, să smulgem uitării înțelepciunea cuprinsă în operele științifice mistuite în foc. Să așternem pe hîrtie măcar ideile principale ale acestor cărți. Fie ca viitoarele generații, pe temeiul lucrării tale, să restabilească calea cugetării umane! Scrie, fiule, scrie! Și cît mi-o ajunge viața, măsurată mie de Alah, eu voi înmulți lucrarea ta, adunînd vreo sută de transcriitori și pictori. Poporul nostru trebuie să știe ce a pierit în flăcările focului mistuitor...

Atitudinea lui Abul-Hasan față de lucrarea sa îl încurajă pe Husein. El se apucă să scrie cu pasiune un îndrumător — călăuză pentru toate științele afară de cele matematice — pe care îl intitulă: „Culegere".

Și de astă dată memoria era ajutorul de bază al lui Husein. Expunea atît de limpede principiile de fond ale științei învățaților la care se referea, de parcă ar fi avut în față operele citate.

În principiu activitatea de pînă acum a lui Husein se reducea la așternerea pe hîrtie a unor gînduri străine dobîndite de el din diverse izvoare; deocamdată el învăța încă, dar mintea lui maturizîndu-se tot mai mult ținea seama și de experiența

proprie adunînd fapte, comparații, axiome, adevăruri care nicăieri și nici într-o carte nu erau încă notate și care îl duceau la concluzii și deducții importante și originale.

O primă încercare de a-și expune propriile sale gînduri și păreri a fost o lucrare scrisă pentru un alt vecin, cunoscutul jurist din Buhara, Abu-Bekr al-Barki. Acesta îi ceru să alcătuiască un comentariu la cărțile consacrate fikhului și tîlcuirii coranului.

Iată un bun prilej să-și expună părerea lui proprie; pentru întîia oară spunea deschis ce crede despre coran, șariat și adat, despre întreaga jurisprudență musulmană și chiar despre nenumăratele comentarii la acestea. Astfel a luat naștere mai întîi uriașa lucrare de aproape douăzeci de volume intitulată : „Cauză și efect", iar apoi „Cartea binefacerii și păcatului" consacrată problemelor de etică.

Abu-Bekr n-a arătat niciodată nimănui aceste cărți și nu le-a dat nimănui să le transcrie, temîndu-se desigur să nu se descopere că renumele de mare jurist și *tefsir*[1], căpătat între timp, îl datorează nu atît cunoștințelor sale, cît talentatului tînăr de douăzeci de ani, Husein ibn Sina.

Iar Husein doar zîmbea ascultînd expunerea ideilor sale în disputele lui Abu-Bekr.

Dar oricît de mult se adîncea în munca lui de cărturar, viața însăși îl tot întrerupea de la lucru. Timpurile erau prea grele ca să te poți izola. Și apoi nici nu era firea lui Husein să facă aceasta. Ocupațiile, manuscrisele, cărțile n-au izbutit niciodată să-l despartă pentru un timp mai îndelungat de oameni, de viață. Cu atît mai puțin acum, cînd evenimentele cele mai jalnice se țineau lanț.

Tatăl căzu greu bolnav. Buhara, dragul lui oraș Buhara, trecuse temporar în stăpînirea lui Ismail Samanid, poreclit Muntasirul, dar schimbarea puterii, ca întotdeauna, se petrecu cu incendii și

[1] *Tefsir* — comentator al coranului.

jafuri. Aceasta îl impresionă dureros pe bolnav și îi pricinui tulburări și agitație.

Veni și ziua fatală cînd, cu toate îngrijirile și străduințele supraomenești ale fiului, Abdallah ibn Sina, omul vesel, plin de viață și de inițiativă, îi părăsi pentru totdeauna. Astfel Husein rămase capul unei familii numeroase. El care niciodată n-a știut care e prețul unui berbec; el care niciodată nu se întreba de unde se cumpără făina sau zarzavaturile, și mai ales — datorită părintelui său — niciodată nu s-a gîndit de unde și cum se procură banii, fu nevoit să-și ia asupra-și o mulțime de griji.

Un timp oarecare, Husein își luă o slujbă, dar în această situație tulbure, slujba nu-i putea aduce mare folos. Începu să se gîndească cu seriozitate că va trebui să caute pentru familia sa un loc mai sigur, un liman mai liniștit decît Buhara.

Umblînd după treburi pe străzile Buharei, Husein observă cît de mult s-a schimbat fața orașului în ultimii ani. Multe case vechi, de lemn, au ars și alte clădiri se ridicau acum în locul lor, din chirpici și lut, care nu pot fi ușor mistuite de flăcări. Duvaluri înalte înconjurau acum ogrăzile, despărțind casele de lumea din afară și-n multe din aceste ziduri se vedeau chiar metereze pentru apărare. Treptat Buhara își pierdea caracterul de oraș deschis, primitor, unde altădată veneau cu dragă inimă călători și negustori din toată lumea. Acum negustorii se temeau să-și pună viața și marfa în primejdie, venind la Buhara, așa că mai bucuros luau calea Bulgarului, Urghenciului ori Samarkandului. Chiar și localnicii năzuiau să-și pună bunurile la adăpost oriunde în altă parte, salvîndu-le din mîinile nomazilor — oguzilor sălbatici, karahanizilor, sau oricăror alți năvălitori — gata să prade și să jefuiască biata capitală.

Acum negustorii erau mai puțini, bazarele buhariene erau tăcute și sărace; chiar și meșteșugarii lucrau fără tragere de inimă, neștiind dacă vor avea cui vinde produsul muncii lor.

Numai în moschee slujbele se făceau zi de zi. Mieroşii imami ai capitalei, în bogatele lor odăjdii, nu încetau să predice credincioşilor însetaţi de mîngîiere şi de pace. Ca şi mai înainte, gloate de cerşetori îi asediau pe credincioşi; ca şi mai înainte, de cinci ori pe zi, muezinii îi chemau de sus, din minarete, pe musulmani la rugăciune.

Niciodată sîrguincioşii mullà, slujitori neobosiţi ai credinţei, nu s-au simţit atît de mîndri şi de independenţi. Niciodată n-au avut ei o influenţă atît de mare asupra căpeteniilor civile ale oraşului. În cercurile luminate ale buharienilor toţi îşi dădeau prea bine seama că altfel nu putea fi; toţi ştiau că triburile karahanizilor fanatici, ca şi altele asemenea lor, sînt sprijinul de bază al califului din Bagdad, ca şi al suniţilor, că a venit vremea cînd clerul îşi poate întări şi exercita nestingherit puterea. Cu toate astea, nimeni nu era izbăvit de jugul asupririi şi al groazei. Pe numeroşi liberi-cugetători ai oraşului, pentru motive iluzorii, *cadiii*[1] îi condamnau la moarte prin tăierea capului pe butuc. Nu era însă greu să înţelegi că în spatele judecătorilor lucrau muftiii şi imamii, care voiau să lovească în erezie...

Dar pe lîngă karahanizi, slujitorii purtători de cealmà mai aveau încă un mare protector — pe Mahmud, tînărul sultan din Gazna, făţarnicul prieten al nefericitului emir Mansur ibn Nuh.

Încă de pe atunci, buharienii bănuiau că sultanul îşi ascute dinţii asupra Horasanului, că prietenia lui cu Samanizii este dictată de scopuri care ţintesc departe şi că nu în zadar îi susţine el pe hanii tineri şi clerul musulman.

Mahmud din Gazna, ca un şarpe boa, îşi strînge inelele sale în jurul Horasanului fără să se-ncaiere, fără să înceapă război; doar sta la pîndă ca o fiară de pradă în aşteptarea momentului potrivit. Cetăţenii mai bănuiau că pieirea multor capete luminate se datoreşte înrîuririi lui nefaste asupra conducătorilor Buharei. Dar cum nimeni nu putea aduce vreo

[1] *Cadiu* — judecător.

dovadă, cu atît mai mult nu putea nimeni să acționeze împotriva lui.

Tot mai puțini oameni cunoscuți rămăseseră în Buhara. Tot mai rar îi întîlnea Husein pe vechii prieteni ai tatălui său — karmații. Cine avea prilejul părăsea orașul, plecînd la Horezm, ori se mutau în mahalalele orășelelor încă neocupate de tiurci, din ținutul Maverannahrului.

Sosise timpul cînd și asupra copiilor lui Abdallah iscoadele își ațintiseră ochii de năpîrci la pîndă.

Iată că unii vecini prinseră să se uite chiondorîș la Mahmud, fratele lui Husein, bănuindu-l — nu chiar fără temei — de erezie karmată. În parte, dar aproape pe nedrept, aceeași bănuială cădea și asupra lui Husein.

Tinerii, în grija cărora se aflau mama, o soră și ceilalți ai casei, tot mai mult își înclinau cumpăna minții spre gîndul plecării neîntîrziate din Buhara.

Dar unde să meargă ? Ultimul reazem al nădejdii lor și liman al păcii rămînea tot Horezmul. Acolo hotărîră Husein și Mahmud să-și strămute familia.



PARTEA A DOUA

ANII MATURITĂŢII

CAPITOLUL I

E larg și bogat în ape fluviul Geihun.

Mai întîi își mînă valurile gălbui și repezi printre coline și stînci abrupte, apoi deodată, după Amuli [1], se revarsă descătușat atît de departe încît abia i se mai văd malurile joase, cînd acoperite cu păduri și stufărișuri, cînd desfășurînd pînă în zări pătrățelele verzui ale ogoarelor ori stepa galben-cenușie, arsă de soare.

Pe țărmuri răsar sate, orașe, cătune și așezări de pescari. Apele Geihunului sînt brăzdate de nenumărate dube, corăbii cu pînze, sau lotci de pescari. Pe șalandele mari — plutind încet și pline pînă la refuz — se transportă nu numai boi, oi, cai și cămile; la întoarcere, ele aduc și pelerini istoviți și chinuiți de drum lung. Pe o parte de punte, despărțită cu baloturi, sub coviltire zdrențăroase călătoresc femeile și copiii. Glasurile călătorilor, strigătele, plînsul și țipetele copiilor răsună rostogolindu-se pînă departe pe lunecușul undelor. Pe punte ard ruguri mici și fumul lor se înalță în caiere către luminosul cer de toamnă. Unii călători își pregătesc mîncarea, alții își umplu cu apă urcioarele mari de lut. Viața obișnuită de pe țărm, aproape fără nici o schimbare, s-a mutat aici, în

[1] *Amuli* — actualmente orașul Ciargiou din Uzbekistanul sovietic.

casele acestea plutitoare, în care încape atîta lume, cît nu găsești în orice sat.

Din cînd în cînd — despicînd apele și ridicînd în urma lor valuri de spumă — săgetau luntrile înguste și lungi ale bogătașilor. Sub coviltirele multicolore, bogat împodobite, covertele sînt ticsite cu fel de fel de covoare și perne. Și nu-i de loc de mirare că aceste luntre ușoare, cu catarguri sprintene și înalte din lemn adus de peste mări și țări și cu cîte zece-cincisprezece perechi de sclavi vîslași, zvîcnesc trecînd ca niște năluci, lăsînd departe în urma lor grosolanele troace, largi în coaste, pe care mai mult curgerea lină a apei le poartă decît vîntreaua patrată și scundă din pînză neagră de sac.

Toate acestea le observau cu deosebit interes frații Husein și Mahmud ibn Sina, care, împreună cu alți cunoscuți și cu familiile lor, angajaseră o barcă mare dar ușoară. Înaintînd lin în josul fluviului, barca trecu pe lîngă orașele Hiva și Kiat, spre Urghenci.

Încă de pe la Amuli intraseră în Horezm — țară bogată și roditoare, făcînd parte din imperiul Samanizilor. Evenimentele din ultimii ani, în urma cărora Buhara căzuse sub jugul karahanizilor, deocamdată n-au atins Horezmul. El nu se afla în calea hoardelor năvălitoare și nici pe sultanul din Gazna nu-l ispitea această mică țărișoară.

Cu cinci ani în urmă, Horezmul era împărțit în două principate : cel de sud — cu capitala Kiat, și cel de nord — cu capitala Urghenci (Gurgangi). Energicul și războinicul cîrmuitor al Horezmului de nord, șahul Ma-mun ibn Muhamed, a pus stăpînire pe Kiat, detronîndu-l pe conducătorul localnic, și luîndu-și titlul de horezmșah, a unit sub stăpînirea sa întregul Horezm. Urghenci, capitala țării, a început să crească și să se dezvolte. Orașul era situat la o răspîntie a drumurilor comerciale din Asia Centrală spre China și Bulgar, fapt care a dus repede la înflorirea lui. Spre Urghenci trăgeau nu numai meșteșugarii și negustorii, ci și învățații,

pictorii, poeții, caligrafii. Horezmșahul cel nou dorea să-și vadă capitala cît mai înfloritoare și să treacă drept un stăpînitor luminat, ocrotitor al științelor și al artelor. Despre aceasta se vorbea mult la Buhara, în Samarkand și Mervè. Mulți oameni culți, talentați, dorind să se salveze de karahanizi s-au refugiat în Horezm. Nu e deci de mirare că și familia Ibn Sina călătorea tot spre Urghenci.

Cu cît pluteau călătorii mai departe, pe fluviu, cu atît mai bine se vedeau ogoarele irigate și bine lucrate, cu pămînturi bogate și grase, iar conacele și acareturile mai trainic clădite. Adesea întîlneau în drum caravansaraiuri [1] întărite, adevărate cetățui, ale căror trepte coborau chiar pînă la apă; sau, la orizont, răsăreau ziduri înalte de orașe și sate de asemenea întărite. Se simțea că țara aceasta se îngrijește de apărarea cetățenilor săi.

Două zile barca poposi în Ug-Kersen, un mare tîrg comercial al Horezmului, unde călătorii hotărîră să se odihnească după prima și cea mai grea etapă a drumului. Husein privea atent la locuitorii orașului și la negustorii călători sosiți la bazar, și se purta cu mare băgare de seamă, temîndu-se ca nu cumva, din greșeală, să încalce vreun obicei pe care nu-l cunoștea. Locuitorii nu purtau halatele și cealmalele cu care se deprinsese ochiul buhareanului, ci vestoane scurte, simple și potcapuri negre și înalte. Niciodată tînărul învățat nu întîlnise trăsături ale feței atît de sever cizelate, atîta siguranță în mers, atîta sinceritate și convingere în vorbirea lor tărăgănată.

În Buhara, lui Husein i s-a întîmplat adesea să întîlnească locuitori originari din Hiva, Kiat și Urghenci. Vorbind cu dînșii, el prindea ușor sensul cuvintelor necunoscute lui și le memora, cu atît mai mult cu cît limba celor din Horezm avea multe rădăcini comune cu ale limbii sale natale. Toate acestea îi prindeau foarte bine acum, întrucît putea, fără multă trudă, să se înțeleagă cu locuitorii de aci. Cu toate acestea și lui — ca și altor călători

[1] **Caravansarai — un fel de han, popas pentru caravane.**

compatrioţi cu care se întîmpla să se întîlnească în Horezm — i se păru tare curioasă pronunţia localnicilor. Îşi aminti de altfel că buharienii îi luau chiar în derîdere pe horezmieni, spunînd că atunci cînd vorbesc parcă ar lătra.

Lui Husein nu-i trebui mult timp ca să înţeleagă şi caracterul horezmienilor. În comparaţie cu locuitorii din Maverannahr, ei erau mai grosolani, dar se deosebeau prin dragostea lor de muncă şi aptitudinile lor pentru meşteşug şi negoţ.

Călătoria lor mai departe pe fluviu fu plăcută şi mai puţin obositoare. Toţi membrii familiei lui Husein petreceau zile întregi pe punte, urmărind în desfăşurarea ei o viaţă nouă, necunoscută lor. Barca plutea încet, cînd pe lîngă maluri, cînd repezindu-se drept prin mijlocul şuvoiului de ape ale fluviului. Atunci pămîntul se îndepărta atît de mult de ochii călătorilor, încît satele de-abia se zăreau în depărtare ca o îngrămădire de cuburi mici şi cenuşii.

Peste cîteva zile trecură de Kiat — un orăşel trist, cu locuitori puţini — care avea de suferit atît din partea Geihunului, care îi rodea mereu din mal, surpînd fîşii mari de pămînt, cît şi din pricina certurilor şi dezbinărilor lăuntrice.

În sfîrşit, în depărtare se arătară şi zidurile Urghenciului.

Stăpînul bărcii le atrase atenţia călătorilor că portul unde vor debarca se află la distanţă de doi *farsahi*[1] de oraş : pînă acolo vor trebui să meargă cu caravana.

În cele cîteva ceasuri cît făcură călătorii de la port pînă în capitala Horezmului, Husein nu se putea despărţi cu nici un chip de amintirea Buharei. Abia acum înţelese el cît de mult se deprinsese cu acel oraş, cît de mult l-a iubit. Acolo şi-a început el viaţa conştientă, acolo se află mormîntul tatălui, acolo a fost biblioteca unde a studiat nepreţuite opere, acolo îi erau cunoscute şi dragi fiecare uliţă, fiecare piatră.

---

[1] *Farsah* — măsură de lungime. Distanţa pe care o poate face calul într-o oră — cca. 7 km.

Își aminti cum la plecare, după ce a ieșit pe porțile orașului, de mai multe ori și-a întors capul și a privit în urmă, năzuind parcă să-și fixeze pentru totdeauna în minte orașul cu casele, grădinile, palatele și moscheele lui — cu tot și cu toate cele cu care s-au înrudit copilăria și tinerețea lui ; cum l-a cuprins atunci o undă de tristețe, de parcă ar fi știut că nu se va mai reîntoarce niciodată, că porțile orașului s-au închis după el pentru totdeauna !

Husein nu putea încă înțelege că Buhara, așa cum o cunoaște el, s-a scufundat pentru totdeauna în trecut. Bogata și luxoasa capitală a Samanizilor, Buhara iubitoare de libertate, unde trăiau în pace oameni de diferite credințe și religii, Buhara protectoare a științei și artelor — nu va mai exista niciodată. În locul libertății înfloritoare se va întrona pentru multe secole searbădul ascetism musulman ; iar în noua Buhară nu se va mai afla loc nici pentru el — renumitul învățat, glorie a Asiei — nici pentru lucrările sale. Husein nu putea bănui atunci că va veni o zi, și încă foarte curînd, cînd imamii îl vor învinui de erezie ; că lucrările lui vor fi afurisite și arse pe rug și că aproape o mie de ani după aceea numele său va fi sperietoare pentru purtătorii de cealmà ai Buharei.

Dezolanta nostalgie a lui Husein se topi destul de repede, de îndată ce caravana trecu porțile orașului Urghenci — așa-numitele porți al-Hagiagi — vestite prin frumusețea lor.

Călătorilor li se tăie respirația cînd se opriră în fața minunatului palat zidit chiar la intrarea în oraș de către emirul Al Ma-mun, părintele actualului horezmșah. Cupolele mărețe ale palatului păreau că își iau zborul spre cer. Arcurile splendid zugrăvite îți aminteau minunatele covoare orientale, iar porțile palatului erau împodobite cu broderii sculptate în lemn. Pe cealaltă parte a pieței se construia un nou palat și, printre schele, se contu-rau zveltele lui turnuri.

Caravana trecu încet pe lîngă acest splendid edificiu și se înfundă în ulițele foarte asemănătoare

ca înfăţişare cu străzile Buharei. În general, Urghenci le arăta călătorilor noi sosiţi, ici-colo, colţişoare ce aduceau foarte mult cu capitala Samanizilor şi asta îl făcu pe Husein, ca şi pe toţi ai lui, să îndrăgească noul oraş ; această neaşteptată mîngîiere îi goni întrucîtva gîndurile negre ce-i aminteau de Buhara părăsită.

...Horezmşahul avea ca vizir pe un oarecare Abu-l-Husein az-Suheili, un om înţelept şi instruit, cunoscător al fikhului şi iubitor de oameni învăţaţi. Vizirul l-a primit deschis, prieteneşte pe Husein ibn Sina, care i s-a înfăţişat în uniformă de jurist, cu tailasan şi *tahtulhanak* [1].

Vizirul i-a făgăduit protecţia sa şi un post la stat, bine plătit. Horezmul l-a întîmpinat pe Husein cu toată bunăvoinţa.

Peste cîteva zile Husein fu primit şi de horezmşah. El se dovedi a fi cu mult mai simplu decît emirii samanizi şi cu mult mai puţin diplomat decît vizirul său. După ce îl întrebă pe Husein despre Buhara şi după ce făcu cîteva observaţii despre soarta nefericiţilor Samanizi cărora le acorda consideraţia sa, horezmşahul îi şi propuse lui Husein să se prezinte la palat pentru a lua parte la *Magilisi ulama* [2]. Această propunere fu o mare cinste pentru tînărul învăţat, care nu se aştepta să fie chiar atît de bine cunoscut la Horezm.

Obişnuindu-se cu Urghenciul, observînd şi cercetînd viaţa locuitorilor lui, Husein începu să priceapă cui îi datoresc horezmienii prosperitatea.

Pe de o parte situaţia de ţară mărginaşă ferise Horezmul din drumul războaielor de cucerire ale Karahanizilor şi ilek-hanilor şi, pe de altă parte, tocmai aceste războaie care grăbiseră pieirea dinastiei Samanizilor, contribuise la transformarea Horezmului dintr-o provincie aproape supusă, într-o ţară mare şi neatîrnată.

---

[1] *Tahtulhanak* — cealmă legată în mod deosebit, astfel ca un capăt să treacă pe sub bărbie, cum numai juriştii învăţaţi aveau voie să poarte.

[2] *Magilisi ulama* — adunarea învăţaţilor, un fel de Academie.

Situat la răscruce de drumuri, Horezmul a fost încă din vechime un mare centru negustoresc iar dragostea de muncă și inițiativa locuitorilor, precum și un amplu sistem de irigații, asigurau recolte bogate ; apoi desele năvăliri ale horezmienilor asupra țărilor Hazare și Bulgare, de unde se întorceau cu prăzi bogate și cu sclavi, ca și bunul sistem de apărare a granițelor Horezmului, au făcut din el unul din cele mai bogate state.

Mulțumită legăturilor intense pe care le avea cu Răsăritul și Apusul, Urghenciul era una din cele mai mari piețe unde veneau neguțători de la distanțe de sute de farsahi. În piețele Horezmului se puteau găsi de toate și în orice cantități. Neguțătorii vindeau și cumpărau blănuri, piei, arme, vase, obiecte de metal, vite, covoare, țesături, fructe, brînzeturi, pește și multe alte mărfuri. Din Horezm plecau caravane la Bulgari, în stepa tiurcă, în China, în Iran și în țările Asiei Mici.

Dar principalul negoț, care aducea cele mai mari venituri Horezmului, era negoțul de sclavi. Negustorii de carne vie aduceau în Urghenci — precum mai înainte în Kiat — băiețandri și adolescenți, pe care îi cumpărau în număr foarte mare împuterniciții suveranilor din Asia Centrală și din Iran, deoarece cu tinerii aceștia își completau ei oștirile. Sclavii vîrstnici erau cumpărați de obicei pentru treburi gospodărești. Ei erau folosiți la construcții, irigații sau la alte munci grele ale culturii pămîntului.

Tot aici se găseau de vînzare și sclave — femei și fecioare — de toate culorile pielii, începînd cu blondele codane slave și terminînd cu nubienele negre, cu părul inelat. Alături de minunatele frumuseți pentru haremuri, se vindeau păstorițe, țesătoare, doici, îngrijitoare de vite. Prețurile se hotărau în raport cu frumusețea, sănătatea, aptitudinile și vîrsta sclavelor.

Caravan-saraiurile și piețele despărțite de garduri înalte unde se vindea această „marfă" vie erau

locuri de jale şi de lacrimi pentru unii, şi de înavuţire pentru alţii.

Toată viaţa comercială a oraşului depindea de caravanele care aduceau sclavi. Era afacerea cea mai avantajoasă, de care se ocupau nu numai negustorii de sclavi, ci şi cetăţenii respectaţi ai oraşului Urghenci. În urma negoţului de sclavi se îmbogăţea oraşul, creşteau averile diferiţilor cetăţeni, se construiau moscheele şi palatele luxoase ce făceau fală Urghenciului.

Străbătînd uliţele principale unde în mijlocul grădinilor verzi, umbroase, se înălţau clădiri neterminate încă, Husein se gîndea adeseori la sclavii anonimi care prin munca lor grea contribuiau la înfrumuseţarea oraşului cu totul străin pentru ei.

Din îmbinarea experienţei talentaţilor arhitecţi ai Horezmului cu priceperea acestor sclavi, ucenici ai altor maeştri din ţări necunoscute — arhitecţi constructori şi sculptori sau tăietori în piatră — ieşeau adevărate opere de artă. Cît de mult ar trebui să le fie recunoscători acestor sclavi băştinaşii care absorb şi asimilează această cultură străină !

Husein observa nu numai viaţa din jurul său, dar şi pe cetăţenii cu care avea de-a face. Curînd se convinse că printre locuitorii Horezmului sînt foarte mulţi oameni capabili şi talentaţi, care îşi închină toate puterile lor dezvoltării ştiinţei, artei şi literaturii. Cu cei mai remarcabili dintre ei, se întîlni Husein la Magilisi ulama, vestita „Academie" a palatului horezmşahului.

Creînd această „Academie" şi atrăgînd în ea floarea învăţaţilor, horezmşahul nu tindea numai să-şi proslăvească domnia ci să şi treacă drept un condu-ducător luminat. Încurajarea ştiinţelor şi artelor o cerea chiar viaţa !

Fără arhitecţi, matematicieni şi mecanizatori nu s-ar fi putut construi cetăţi, palate, moschee, cazărmi şi depozite ; fără chimişti n-ar fi fost posibilă fabricarea sticlei, prelucrarea metalelor, extracţia coloranţilor pentru ţesături şi tananţi pentru tăbăcitul pieilor ; fără ştiinţa geografiei, negustorii întreprin-

zători ai Horezmului nu s-ar fi avîntat în călătorii depărtate pe apă și uscat. Sistemul de irigații pe care se întemeia agricultura cerea ingineri hotarnici pricepuți, constructori, geometri. Horezmșahul Ali ibn Ma-mun și, puțin mai tîrziu, fratele său Ma-mun ibn Ma-mun, înțelegeau aceasta foarte bine. Iată pentru ce își apropiau ei oamenii învățați și îi răsplăteau cu daruri bogate.

Chiar din prima zi a participării lui Husein la ședința învățaților, membrii adunării îl întîmpinară ca pe un confrate egal cu ei. Învățații din Horezm auziseră multe despre el și își dădeau seama că au în față un om deosebit de instruit, o nouă stea a științei.

Dar și Husein auzise despre mulți dintre învățații pe care i-a cunoscut la palat (chiar a întîlnit unele lucrări ale lor în biblioteca Samanizilor) : marele matematician Abu-Nasr Arrak, renumitul medic Abu-l-Hair al-Hammar, remarcabilul istoric Ibn Miskaveih și mulți alții.

CAPITOLUL II

Primii ani petrecuți la Horezm au fost poate cei mai fericiți și mai liniștiți din toată viața de mai tîrziu a lui Ibn Sina.

Din Buhara a plecat tînăr, avea doar douăzeci de ani, în Horezm l-a ajuns maturitatea. Anii de învățătură îi lăsase în urmă. Acum lumea întreagă se așternea în fața lui Husein și el era însetat s-o cunoască.

În Horezm se simțea într-adevăr om învățat, egal cu purtătorii de cealmă care participau la ședințele Magilisi ulama, și parcă mai scuturase ceva din sfioșenia care îi stingherea încă mișcările de

tînăr; se apuca fără teamă, chiar cu îndrăzneală, de rezolvarea tuturor problemelor de știință ce-i răsăreau în față. Cel mai important lucru pentru Husein era convingerea că a întîlnit mediul de care avea atîta nevoie, că a întîlnit oameni preocupați, ca și el, numai de știință.

Totuși, la început, Husein a trebuit să-și consacre aproape toate puterile sale muncii de întocmire a legilor pentru Horezmul unit. Aceasta era o sarcină urgentă, ce trebuia dusă pînă la capăt cu orice preț. Și vizirul și horezmșahul se interesau personal de bunul mers al acestei lucrări.

Din sfatul fakihilor făceau parte bătrîni legislatori retrograzi tipicari, mari cunoscători ai tuturor subtilităților șariatului și adatului, ai tuturor variantelor și interpretărilor de legi musulmane. Cei mai mulți dintre ei nici nu voiau să audă de vreo reformă sau de o cît de mică modificare a rînduielilor existente. Scuturînd din bărbile lor încărunțite și din foliantele îngălbenite, ei tunau și fulgerau împotriva aceluia care ar fi îndrăznit să propună chiar cele mai nevinovate abateri de la dogmele coranului și ale șariatului. Chițibușari versați, care și-au ros multe zeci de ani coatele tot răsfoind mereu aceleași cărți, se străduiau, chipurile, să aducă unele completări la aceste norme învechite, venind cu ingenioase vicleșuguri care să îngăduie judecătorilor și cinovnicilor să tîlmăcească legile cum vor voi ei.

Husein era cel mai tînăr. De părerile și ideile lui, deocamdată nu ținea nimeni seamă, dar priveau la el cu o teamă mocnită. Vestea despre știința lui Husein ibn Sina ajunsese de mult pînă la Horezm.

Mai tîrziu Husein, cu zîmbet pe buze, își va aduce aminte despre nădejdile sale într-o biruință ușoară în sfatul fakihilor. Numai prin anii tinereții se putea explica naivitatea lui: credea că printr-o logică simplă se pot clătina tradițiile înrădăcinate. Pregătise chiar și un referat bine documentat despre neclintitele temeiuri care trebuie să fie puse la baza legilor, dar nu mai apucă să-l citească în sfa-

tul fakihilor. După cîteva lungi tirade ale unor juriști drept-credincioși, care se învinuiau cu înverșunare unul pe altul de ignoranță pentru orice neînsemnată schimbare a unui singur cuvînt în citarea vreunui text învechit, bătrînul cadiu — cuprins de mînie — lovi în cap cu o carte voluminoasă pe un tot atît de bătrîn jurist și, pesemne din prea mare sforțare, și-a pierdut și el cunoștința. Husein a trebuit să-i readucă în fire și pe unul și pe celălalt, iar cînd străduințele sale de medic au fost încununate de succes, adunarea luase sfîrșit, iar învățații, plecînd, scuipau unul în urma celuilalt.

Un sentiment pe care noi l-am putea denumi azi sentiment al dreptății se răscula în Husein cînd se ciocnea în discuțiile sale cu cei din sfatul *mugitahizilor* [1].

Pentru dînșii, cea mai cumplită crimă a omului era nesocotirea dogmelor coranului. Legiuitorii erau gata să taie capul oricui nu îndeplinea ritualul circumciziei, nu ținea post și nu făcea rugăciunile, sau care se sustrăgea de la pelerinaj ori nu-și plătea dările bisericești.

Se făcea totul pentru a se arăta și dovedi că legile pămîntești sînt de esență divină. Fakihii respingeau cu îndărătnicie vechile învățături ale lui Zoroastru din cartea „Avesta" — socotite pînă în ultima vreme de popor drept temelie a legii — și socoteau ca atare numai *coranul, sunnele* și *fetva* [2].

Husein înțelegea prea bine că nu-i acolo locul să discute despre îndoielile sale, despre vechiul vis al său privitor la separația judecăților laice de cele bisericești. Pentru astfel de propunere l-ar fi proclamat eretic chiar pe loc, în sfat, și l-ar fi izgonit desigur cu rușine peste granițele Horezmului.

De aceea Husein a încercat să vorbească mai întîi cu vizirul, căruia i-a înfățișat deschis gîndurile sale. Cu ani mai tîrziu, nu o dată le-a repetat în multele sale lucrări.

---

[1] *Mugitahizi* — legiuitori.

[2] Fetva — hotărîrile, deciziile clerului superior musulman în problemele șariatului.

— Eu socot — îi spunea el vizirului Suheili, care-l asculta cu luare-aminte — că legile, înainte de toate, trebuie să fie drepte; ele trebuie să fie făcute și îndrumate spre binele întregului popor și nu numai în favoarea unor privilegiați. Soarta statului depinde de felul cum trăiește poporul. Dacă poporul e sărăcit, înfometat, împovărat de biruri mari și nu-și poate afla dreptate, dacă el vede pretutindeni samavolnicia și se simte fără apărare în fața ei, dacă soarta lui e la cheremul lui mullà — singurul în măsură să depună mărturie despre el — apoi nu e de mirare că statul slăbește, se zguduie din temelii și, pînă la urmă, ajunge pradă ușoară pentru orice năvălitor. Ne trebuie legiuiri care duc spre bunăstarea și binele poporului! Spre asta trebuie să tindem noi!...

Timp îndelungat i-a expus Husein părerile sale vizirului și acel om înțelept și înțelegător l-a ascultat cu atenție, altfel decît ar fi făcut fakihii.

Acum nu se mai poate stabili dacă Husein s-a ales cu ceva din pledoariile sale convingătoare în fața vizirului și a fakihilor; e cert însă că legile Horezmului s-au dovedit a fi cu mult mai blînde și mai drepte decît legile țărilor vecine cu statul Karahanizilor. Tocmai de aceea, în Horezm își căutau refugiu și adăpost fugarii din fostele posesiuni ale Samanizilor. Tot aici se străduiau să ajungă și karmații și alți iubitori de „dreptate și adevăr".

Cu toate acestea, nu activitatea juridică era preocuparea cea mai apropiată de sufletul lui Husein. El se reîntoarse cu bucurie la medicină și la filozofie, de îndată ce timpul îi îngădui să facă aceasta.

Tot practica medicală a rămas pentru dînsul cea mai iubită și mai apropiată ocupație. Aici, în Urghenci, Husein își termină îndreptarul medical început în biblioteca Samanizilor. Poate că și în palatul horezmșahului se afla un asemenea tezaur de cărți, și poate că pe Ibn Sina l-au ajutat relațiile cu un medic atît de mare ca Al-Hammar. Cert este că această lucrare teoretică l-a atras din nou

pe Husein spre iubita lui îndeletnicire practică.

Ca şi la Buhara, cîteva vindecări reuşite a unor oameni grav bolnavi, apreciate ca atare de alţi medici, i-au adus lui Husein faima de mare hakim, care se răspîndi în tot Urghenciul. La această glorie se mai adăugă şi zvonul că doctorul este un om bun, dezinteresat şi darnic.

Şi bolnavii începură să vină puhoi, iar în urma bolnavilor prinseră să-l caute şi cei sănătoşi. Ei se rugau de Husein să-i ia de ucenici. Erau oameni de diferite vîrste, mînaţi a învăţa medicina de diferite motive. Pe unii îi atrăgea ştiinţa ca atare, alţii nădăjduiau să-şi facă o carieră avantajoasă; erau însă şi din aceia care, ca şi Husein, nutreau un singur gînd — să-i ajute pe oameni.

Oricare ar fi fost pricinile care îi îndemnau spre medicină, ei se prezentau lui Ibn Sina cu tenacitate, îl însoţeau la bolnavi, îl ajutau cînd îi primea acasă, deschizînd ochii şi ascuţind urechile îi ascultau lecţiile şi explicaţiile.

Pe neaşteptate, Husein descoperi în sine darul de pedagog. Îl bucurau succesele ciracilor săi, îl mîhneau nereuşitele lor. Era gata să le repete de mai multe ori acelaşi lucru, numai să fie convins că omul a înţeles, că i-a intrat în cap ceea ce dînsul a vrut să-i explice. Şi nu o dată şi-a pierdut nopţile scriind pentru discipolii săi manuale şi tratate speciale despre unele probleme medicale în care explica bolile, determina simptomele, preciza întrebuinţarea leacurilor.

Husein se interesa de capacitatea acestor oameni, de posibilităţile lor. El îi studia tot atît de atent ca şi pe bolnavi, străduindu-se să le pună un diagnostic sigur. Afla astfel treapta dezvoltării lor, scopul urmărit, înclinaţiile. Elevii nu-şi puteau ascunde nici calităţile, nici cusururile în faţa învăţătorului.

Şi potrivit acestor observaţii, pe unii din ucenici îi învăţa individual cum să îngrijească bolnavii, altora le arăta cum să prepare leacurile, temîndu-se să-i lase să se apropie de organismul omului, iar

altora le spunea în față că pentru ei cel mai bine ar fi să rămînă toată viața lor ucenici, fie la medici, fie la droghiști.

După discipolii ce se străduiau să-și însușească medicina, pe Husein începură să-l înconjoare și alți tineri pe care îi interesau filozofia, teologia, istoria, geografia, matematica, dreptul și alte științe de mult învățate de Husein.

A semăna științele în acele inimi fierbinți și minți tinere se dovedi a fi o muncă plină de bucurie. În instruire și învățătură el vedea calea către o viață mai bună. „Cît de necesară ar fi aici, în Urghenci, măcar o școală, cum era în Buhara, «Medrese Farjek». Cîți tineri ar putea primi în aceste școli lumina învățăturii !" — gîndea adesea Husein.

Și cu cît mai mulți ucenici se adunau la lecțiile lui, cu atît mai des îi revenea în minte această ideie.

Dar să se apuce singur de o treabă atît de grea era cu neputință. Pentru școala de tip medrese trebuia o clădire mare, cu mai multe săli. În afară de aceasta trebuiau mijloace pentru întreținerea școlii. Cine ar putea susține atîta cheltuială ? !

Husein nu îndrăznea să se adreseze horezmșahului. N-avea pe nimeni care să-l susțină, iar el, el însuși, se socotea încă de prea puțină însemnătate. Șahul nu va da prea mare importanță cuvintelor lui. Despre școală, deocamdată, putea numai să viseze ori să le vorbească prietenilor învățați cu care se întîlnea în Magilisi ulama, în speranța că va mai fi atras cineva de această ideie.

Mai răsări în mintea sa și o altă ideie — visul de a zidi în Horezm un fel de spital : *„Dar-aș-șifá"* (Casa tămăduirii). Rătăcind printre cocioabele Urgheciului, Husein văzu ce mulți oameni se prăpădeau de lipsa celui mai elementar ajutor medical și a unei îngrijiri cît de cît pricepute. O boală, cît de neînsemnată, putea pricinui moartea bolnavului dacă n-avea un pat în care să zacă, dacă nu putea ține dietă ori nu avea măcar cine să-i cumpere leacurile și să i le servească. Pentru astfel de oameni *„Dar-aș-șifá"* ar fi o adevărată mîntuire. Dar

şi această casă a sănătăţii era deocamdată tot un vis, un vis pe care îl împărtăşea ciracilor săi, în pauzele dintre lecţii, înainte sau după primirea bolnavilor, sau în timp ce lucra la manualele sau tratatele sale.

Probabil că şi activitatea pedagogică a contribuit la dezvoltarea şi afirmarea rapidă a lui Husein ca învăţat.

Curiozitatea elevilor îl îmboldea tot mai mult spre cercetarea profundă a tuturor problemelor. Şi dacă în ştiinţele practice ca matematica, istoria şi geografia memoria juca un rol important, în domeniul filozofiei trebuia să aibă concepţii proprii, explicaţiile sale şi interpretarea sa proprie într-o serie întreagă de probleme.

Pe Husein îl minuna şi-l bucura tragerea de inimă a horezmienilor pentru ştiinţă. După cîte îşi amintea el, tineretul din Buhara era cu mult mai uşuratic decît cel din Horezm, preocupat îndeosebi de treburi serioase. Dar aceşti tineri, adesea, nu puteau pricepe şi cuprinde noţiunile abstracte, ivite atît de des în studiul filozofiei. Discutînd despre această stare de lucruri, tînărul profesor s-a văzut nevoit să susţină în faţa lor unele păreri în mare măsură „eretice".

Mulţi dintre audienţii lui Husein nu-şi puteau însuşi o serie de noţiuni filozofice. Ca să-i încurajeze, Ibn Sina le-a spus că după părerea sa, confirmată şi de experienţă, orice om normal este înzestrat cu capacitatea de a-şi însuşi noţiunile abstracte. Chestiunea stă numai în reuşita dezvoltare a acestei capacităţi care se realizează succesiv, pe trei trepte. Husein s-a simţit obligat să dea lămuriri asupra acestei probleme.

— Pe prima treaptă mintea omului se aseamănă cu aceea a copilului care nu ştie nimic încă, dar e apt să înveţe orice, zise Husein. Pe a doua treaptă, omul se aseamănă cu copilul care începe să scrie şi să citească. Pentru întîia oară a luat în mînă *kalamul*[1], a învăţat buchiile şi a purces a număra.

---

[1] *Kalam* — condei.

Dar abia pe treapta a treia, omul prinde să înțeleagă cum se pot rîndui buchiile pentru formarea cuvintelor, care cuvinte exprimă nu numai lucruri și ființe, ci și sentimentele lui ; abia acum înțelege ideile abstracte și, puțin cîte puțin, deprinde acele forme de gîndire care se numesc noțiuni. Voi, dragii mei prieteni, sînteți încă pe treapta a doua, însă nu vă lipsește mult ca să puteți păși pe a treia treaptă.

Străduindu-se să-și exprime cît mai clar concepția sa, Husein continuă :

— Să nu vă mire dacă unii progresează mai repede, iar alții mai încet, și nici să nu se întristeze nimeni. Același lucru se întîmplă și cu creșterea copiilor. Ei încep să meargă la diferite vîrste. Dar mai apoi se ajung unii pe alții și se egalează într-atît încît, privindu-i, nimeni n-ar putea spune că unul a început să umble la opt luni, iar altul la un an sau chiar la un an și trei luni. Același lucru se va întîmpla și cu voi ! Nu va trece mult timp și veți păși cu toții pe treapta a treia. Îi veți ajunge toți pe cei mai buni dintre voi. Îl veți ajunge și pe învățătorul vostru ! Pentru asta trebuie însă să munciți și să vă exersați creierul întocmai cum copilul își exersează mîna la scris. Atunci toate capacitățile creierului vostru, cu tot ceea ce a acumulat el, se vor dezvolta în mod egal.

— Dar cum ? Capacitățile sau aptitudinile omului se află în creier ? întrebă unul dintre ciracii săi.

— După observațiile mele, în creier își au lăcașul toate forțele intelectuale ale omului — răspunse Husein, dezvăluindu-și astfel părerile nelegiuite care nu țineau seama de învățătura credincioșilor musulmani privitoare la esența divină a „sufletului". Și anume — continuă el să-și dea în vileag concepțiile sale eretice — pentru acele senzații pe care noi le primim prin organele de simț este specializată partea dinainte a creierului ; capacitatea de sintetizare și de abstractizare se află la mijloc, iar memoria în partea dinapoi a creierului nostru.

— Cît de mult, dar, greşesc teologii noştri! exclamă unul din elevii săi. Ei consideră că sufletul omenesc, pe care Alah l-a plasat în pieptul nostru, ne călăuzeşte în viaţă toate mişcările şi toate gîndurile!

— Asta n-are nici o legătură cu lecţia noastră, răspunse scurt Husein. Şi, privind blînd la ciracii săi, adăugă: Nu am de gînd astăzi să discut cine are dreptate, eu sau teologii! Vreau numai să-i încurajez pe prietenii noştri şi să nu-i las pradă deznădejdii.

Dar, pentru sine, el îşi notă că dacă doreşte să-i mai înveţe, trebuie să fie mai prudent în dizertaţiile sale! Ar fi fost de ajuns doar, după cele discutate astăzi, să-l denunţe cineva marelui muftiu din Horezm, şi n-ar fi scăpat de o mustrare serioasă nici chiar în Urghenciul liberei cugetări.

CAPITOLUL III

În cercul oamenilor culţi — învăţaţii din Magilisi ulama care se adunau vinerea la palatul Horezmşahului — Husein nu se putea elibera de senzaţia că totuşi nu se află chiar în mediul pe care el, ca om de ştiinţă, l-ar fi dorit. În toată „Academia" nu era un om mai multilateral decît dînsul şi de la niciunul din ei n-ar fi putut să înveţe ceva.

Urmînd dorinţa şahului, oamenii de ştiinţă luau în studiu diferite probleme ştiinţifice, fie cu caracter practic, fie cu caracter abstract. Cîteodată erau puse în discuţie probleme de astronomie sau de geodezie, alteori de istorie sau de drept. Uneori oamenii de ştiinţă îi ajutau pe arhitecţi la calcularea dimensiunilor edificiilor ce se construiau, alteori căuta metoda păstrării vinurilor fine şi a apărării

lor de oțețire. În Magilisi ulama ei își expuneau lucrările, citeau din operele lor, participau la dezbateri. Pe nesimțite însă, în căutarea căilor noi de descoperiri științifice, mereu era aleasă direcția preconizată de Ibn-Sina și mai toate discuțiile cu oamenii de știință localnici sau sosiți din alte părți se terminau prin victoria ideilor sale. Pînă acum nimeni nu reușise încă, oricît de dîrz l-ar fi combătut, să-i răstoarne punctul de vedere profund gîndit și așezat pe temelii solide.

Uneori Husein se amuza văzînd cum îngîmfații purtători de cealmà, rutinații și îndărătnicii participanți la ședințele Magilisi ulama, adeseori — chiar împotriva voinții lor — erau de partea lui. Dar discuțiile cu tinerii lui ciraci erau pentru Husein cu mult mai interesante decît discuțiile cu confrații săi învățați.

Consacrîndu-și tineretului aproape toate forțele. beneficia la rîndul lui de un mult mai vast material de gîndire. El urmărea cu un deosebit interes munca multora dintre tinerii săi discipoli, nădăjduind că nu este prea departe ziua cînd ei vor ocupa cu cinste locul multor „academicieni".

Cu toate acestea, numai contactul cu elevii săi de nădejde nu putea înlocui adevăratul mediu științific pe care-l visa. Husein simțea aprig nevoia de a întîlni măcar un om învățat, egal cu el în cunoștințe, în experiență, în capacitatea de pătrundere a problemelor.

Visa să aibă un sever tovarăș de discuții, un adversar puternic pe tărîm științific care să-i poată fi și prieten. Vechea zicală : „din discuții se naște adevărul" era pentru el de mult o axiomă. Simțea nevoia să poarte discuții de principii pe bază de egalitate. Dar cu cine ?

Ibn Sina depăna în mintea sa numele tuturor renumiților învățați contemporani ce trăiau în țările musulmane. Numai trei sau patru din ei nu-l lăsau indiferent. În mod deosebit, îl interesau pe Husein lucrările lui Al-Biruni, despre care se spunea că locuiește la Giurgian, pe țărmul Mării Hazare.

Husein își aminti că odată, curînd după sosirea lui în Horezm, cînd la una din ședințele „Academiei" a pomenit de acest nume, i s-a răspuns printr-o tăcere adîncă.

Mai tîrziu, Husein l-a mai citat dinadins pe Biruni, dar de fiecare dată interlocutorii treceau numaidecît la un alt subiect. Nimeni însă nu i-a spus niciodată nimic, nici măcar că n-ar fi îngăduit să se vorbească despre el.

Nu era în firea lui Ibn Sina să lase nelămurit un lucru straniu și obscur ca acesta. Cu ajutorul altor oameni, care nu aveau relații directe cu palatul, în urma cercetărilor întreprinse, el descoperi pricina ostracismului la care era supus Al-Biruni în Horezm.

Abu-Raihan al-Biruni era mai mare decît Ibn Sina cu vreo șapte ani. El s-a născut chiar în Horezm, în Horezmul de sud, dintr-o familie simplă și săracă. Husein nu putu deocamdată să afle prin ce căi a ajuns Biruni om învățat, dar a auzit că încă din anii fragezi el îi uimea pe cei din jur cu cunoștințele sale și cu puterea sa de gîndire științifică.

Ca și șahul din Urghenci, emirul de la Kiat, Abu-Abdallah Muhammed avea un cerc de oameni de știință strînși în jurul palatului, printre care la loc de cinste era tînărul Al-Biruni.

Dar cînd în anul 995, șahul Urghenciului, Ma-mun, a cotropit Kiatul, unind întreg Horezmul și proclamîndu-se horezmșah, Biruni a luat o atitudine tăios dușmănoasă; nu numai că nu a intrat în rîndul învățaților „Academiei" lui Ma-mun, dar mai mult, a condamnat acțiunea horezmșahului și, părăsind patria, a scuturat de pe picioare pulberea Horezmului.

Această atitudine a lui Biruni, horezmșahul Ma-mun a socotit-o drept o gravă ofensă. Într-un moment de supărare a proferat amenințări la adresa învățatului rebel, spunînd că va lua zece piei de pe el, că-l va arunca de pe minaret și că-l va face să putrezească în închisoarea subterană a palatului.

Din acel moment numele lui Biruni a devenit în Horezm un nume incriminat, proscris, și cu toate că au trecut de atunci zece-doisprezece ani, nimeni nu pomenea de el considerînd că aceeași atitudine ostilă față de Biruni o are și moștenitorul lui Ma-mun, Ma-mun ibn Ma-mun.

Al-Biruni, în anii săi de exil, a ajuns un mare învățat, iar lucrările lui în domeniul astronomiei, geografiei, geodeziei și istoriei erau de toți apreciate.

Citind vasta și renumita operă a acestui mare om de știință, „Așar-al-Bakîiat" (Cronologia popoarelor vechi) Husein ibn Sina a rămas uimit de excepționalele cunoștințe pe care le poseda autorul lucrării, de uriașa sa cultură, de deosebita profunzime a problemelor cercetate și de erudiția sa.

„Iată pe cine ar trebui să-l avem în Magilisi!" — visa Husein.

Dar cum să te apropii de horezmșah cu o asemenea propunere? Cum să-l convingi să cheme la curte pe învățatul ostracizat? Cu toate astea lui Ibn Sina i se părea cu desăvîrșire firesc că locul acestui mare învățat trebuie să fie aici, în patria sa.

Ceva lăuntric îi spunea lui Husein ibn Sina că horezmșahul va fi bucuros să-l invite pe învățat, și că Al-Biruni nu va refuza să se întoarcă acasă. Dar eticheta palatului punea mii de piedici în fața unei explicații firești cu stăpînitorul Horezmului. Și Husein, își tot frămînta mintea, ce demersuri diplomatice să facă pentru a ajunge să-i poată prezenta horezmșahului această propunere.

Se pare însă că și Biruni, urîndu-i-se de atîta surghiun, cugeta la această problemă. Trăind în Giurgian, țara sultanului Kabus ibn Vașmghir, păstrătorul vechilor tradiții iraniene, Biruni respingea cu tenacitate orice fel de posturi înalte, ca să se poată consacra numai și numai științei. După cît îi era cu putință, urmărea și el tot ce se întîmpla în lumea științelor. Auzise desigur de tînărul învățat din Buhara, strămutat la Urghenci, Husein ibn Sina. Cu toată distanța mare și greutățile cu care se

făcea schimbul de lucrări, operele de seamă ale marilor învăţaţi, copiate şi multiplicate, ajungeau de la unul la celălalt.

Ca şi Husein, Biruni nutrea dorinţa de a lua legătură cu tînărul său confrate. Şi iată că el, cel dintîi, făcu primii paşi spre apropierea dorită.

Nu e greu să ne imaginăm nedumerirea lui Ibn Sina cînd, într-o seară, un drumeţ sosit cu caravana din Giurgian bătu la poarta lui şi-i înmînă o scrisoare cusută într-un săculeţ.

— Salam ! De la un prieten de departe — rosti giurgianul şi, salutînd, se îndepărtă.

În săculeţ se afla un scurt răvaş cu salutări semnat de Al-Biruni şi un manuscris.

„...Voi fi foarte bucuros, preaslăvite Ibn Sina dacă îţi vei da osteneala să lămureşti unele îndoieli ale mele. Primul nostru învăţător — scria Biruni, numindu-l astfel pe Aristotel — e un mare învăţat, iar noi nişte ignoranţi pe lîngă el. Deci nu-ţi fie de mirare dacă tratatul său «Despre cer» a pus în faţa mea o seamă de probleme şi întrebări la care, din nepriceperea mea, nu pot da nici un răspuns. N-ai vrea, cu acest prilej, să-mi împărtăşeşti şi mie părerile dumitale ?"

Scrisoarea lui Al-Biruni îi umplu lui Husein inima de bucurie. El lăsă scrisoarea la o parte şi îşi aruncă ochii pe manuscris. În sfîrşit, iată acele relaţii de ştiinţă, cu adevărat creatoare, pe care le aştepta de atîta vreme !

Toată noaptea Husein şi-o petrecu citind manuscrisul comentat de Al-Biruni.

Opera lui Aristotel „Despre cer", în care marele filozof grec îşi expunea părerile sale despre alcătuirea lumii — încă înainte de a-i fi fost trimis în copie de Biruni — pusese în faţa lui Ibn Sina o seamă de probleme complicate şi adesea de nerezolvat. Multe din ideile lui Aristotel, Husein era gata să le ia drept axiome. Dar îndoielile lui Al-Biruni, expuse de acesta cîteodată într-o formă exagerat de ironică, îl făcură pe Ibn Sina să privească această operă cu alţi ochi. Unele din părerile sale le revizui,

reconsiderîndu-le, pe altele le preciză, iar de mai multe din ele se apropia pe temeiul unor considerente critice mult mai profunde.

Aceste probleme — puse de Aristotel în urmă cu două mii de ani și care i-au tulburat pe cei doi mari învățați acum aproape o mie de ani — ni s-ar părea nouă, celor din ziua de azi, naive și stranii. Cunoștințele despre lume ale lui Ibn Sina și ale lui Biruni erau cu mult mai sărace și mai restrînse decît ale unui elev din școlile noastre. Numai că elevul de azi folosește datele științifice dobîndite de alții pînă la el servite de-a gata, pe cînd cei doi învățați abia căutau drumuri noi, și cu mintea lor luminată descopereau fenomene necunoscute încă. Activitatea lor a fost o verigă de legătură între știința lumii vechi și știința vremurilor noi. Fără această verigă, probabil că toată istoria culturii omenești ar fi apucat pe alte căi și noi, cei din secolul al XX-lea, am fi depins în mai mare măsură de ideile eronate și superstițiile învățaților din antichitate.

În știință există un aspect pe cît de minunat pe atît de tragic și anume că nici o descoperire, oricît de însemnată, nu poate fi nici culme, nici limită, nici desăvîrșire: omul de știință năzuiește totdeauna spre ceva mai mult, mai perfect, țintește să ajungă mai sus, la ceva cu totul nou. Iar acest nou se dezvoltă totdeauna pe pămînt vechi, bătătorit. Tot așa, știința lui Aristotel, a lui Platon, Galen și a altora, i-au alimentat și i-au educat pe învățații Ibn Sina și Al-Biruni.

Problemele care îi tulburau pe cei doi învățați în opera „Primului învățător" ne dau o oarecare imagine despre treapta la care se găsea atunci gîndirea științifică. De aceea să ne aruncăm măcar o privire în manuscrisul aflat în fața lui Husein ibn Sina.

Al-Biruni, de pildă, nu poate înțelege de ce leagă Aristotel problema greutății sferelor cerești de lipsa lor de mișcare rectilinie.

Îndoindu-se de această afirmație, el punea sub semnul întrebării tot sistemul cosmologic al lui

Aristotel. Apoi, în una din întrebările adresate lui Ibn Sina, Biruni își exprimă surprinderea că Aristotel consideră defectuoasă teoria despre indivizibilitatea atomului, fără să condamne o altă teorie și mai defectuoasă, despre infinita divizibilitate a corpurilor.

Pe Al-Biruni îl punea pe gînduri și faptul că „Primul învățător" socotește ca imposibilă existența altor planete, de altă natură, despărțite printr-o barieră oarecare de lumea noastră pămîntească. Și se mai întreba dacă Aristotel are sau nu dreptate cînd afirmă că toate corpurile cerești trebuie neapărat să fie rotunde. De ce n-ar fi și ovale ? — se întreba Biruni.

La aceste întrebări și multe altele mai puțin caracteristice, Ibn Sina a încercat să dea răspunsuri amănunțite și precise. Poate că nici pe departe n-ar mulțumi ele pe contemporanii noștri. Dar faptul că în multe discuții a izbutit să se impună ca un dialectician de mare spontaneitate și a putut să-și apropie gîndirea sa metafizică de concepția materialistă a legilor naturii afirmînd că Dumnezeu, deși e necesar, e limitat totuși și nu poate fi cauza „mișcării universale", trăda în el un mare liber-cugetător, cu nimic mai prejos de liber-cugetătorul Biruni.

Husein ibn Sina cuteză să prezinte în Magilisi ulama o comunicare despre corespondența cu Al-Biruni și văzînd că horezmșahul, care se afla de față, primește aceasta cu bunăvoință, la următoarea adunare citi continuarea corespondenței sale, de astă dată cu privire la o altă carte a aceluiași Aristotel — „Despre fizică". Văzînd că și de astă dată suveranul ascultă cu interes disputa, propuse adunării să se citească și să se discute lucrarea lui Biruni „Cronologia popoarelor vechi", care nu putea fi străină de inima nici unui horezmian.

Îndrăzneala lui Ibn Sina stîrni între oamenii de știință o adevărată emulație. Care mai de care găsi să comunice ceva despre Al-Biruni. După aceasta, despre Al-Biruni a început să se vorbească deschis.

Era nevoie doar de un prilej ca horezmşahul să-l invite pe Al-Biruni la Horezm. Şi acest prilej se dovedi a fi darul oferit de Al-Biruni horezmşahului şi anume ultima lui carte despre astronomie, agricultură şi irigaţie, care trata îndeosebi despre irigaţia Horezmului.

Toţi înţelegeau că obosit de îndelungul său surghiun, omul de ştiinţă pornise pe calea împăcării. Înţelesese aceasta şi horezmşahul, şi se simţi pe deplin mulţumit.

Ibn Sina era ferm hotărît ca în ziua cînd în Magilisi ulama se va lua în discuţie cartea lui Biruni, să rostească o cuvîntare în care să-i propună şahului Ma-mun să dăruiască patriei pe cel mai bun fiu al Horezmului şi să-i deschidă uşile „Academiei".

Aşa se şi întîmplă. Dar cuvîntul rostit de Husein se dovedi cu mult mai înflăcărat, mai hotărît şi mai bine simţit decît sperase chiar el. Nu mai ruga, nu mai recomanda chemarea lui Al-Biruni, ci aproape o impunea, prorocind cele mai cumplite nenorociri dacă marele stăpîn nu-şi va pleca urechea la rugăminţile învăţaţilor săi de a-l reda patriei sale pe surghiunit, pentru binele poporului.

Este de mirare că horezmşahul nu s-a supărat şi n-a poruncit să fie trimis „la răcoare" învăţatul înfierbîntat. Dar nu. Dimpotrivă, dînd din mîini îngăduitor, el zise :

— Ei, dacă Ibn Sina luptă cu atîta tărie pentru iertarea lui Al-Biruni, n-avem încotro... trebuie să-l ascultăm... Spunînd aceasta, şahul îi făcu şiret cu ochiul vizirului.

Această zi — cînd el, cel de obicei atît de stăpînit şi calm şi-a ieşit, cu discursul său, pentru întîia oară din făgaş — Ibn Sina n-o va uita niciodată, după cum nu va uita nici motivul pentru care s-a înflăcărat.

De obicei, Husein venea la adunările Magilisi ulama călare. În ziua aceea, avînd mai mult timp liber, hotărîse să facă acest drum pe jos.

Din tinerețe, lui Husein îi plăcea să rătăcească pe străzile orașului, observînd și cercetînd viața. Amestecîndu-se în mulțime, el asculta discuțiile și afla noutățile care frămîntau poporul, dar care n-ajungeau nici cînd la urechea păturilor suspuse. Și fiecare din aceste plimbări îi aducea ceva nou, care îi îmbogățea mintea și inima...

Trecînd prin bazar, Husein nimeri într-o gloată care, zăgăzuind strada, asculta lacomă predica unui bătrîn.

Nemaiputîndu-se strecura prin mulțime, Husein se opri și fără voia lui ascultă cuvintele acestui predicator. Fanaticul repeta ceea ce se vorbea zilnic în toate moscheele musulmane.

„Numai credincioșii vor ajunge să guste din fericirea raiului ! — striga predicatorul. Numai cei care cred în coran și în sunne se pot socoti musulmani adevărați. Nu începeți nici o treabă pînă nu-l proslăviți pe Alah și profetul său, Mahomed ! Luptați împotriva necredincioșilor, căci o astfel de luptă îi este plăcută lui Alah ! Duceți cuvîntul lui în toate țările, tuturor popoarelor ! Să nu rămînă pe fața pămîntului nici un cîine necredincios !"

„Un fanatic ! — se gîndi Husein, furios, oțărîndu-se. Dar cît de mulți dintr-ăștia s-au pripășit în oraș, în ultimul timp !"...

Străbătînd mai departe ulițele înguste, învățatul întîlni în calea sa și alte mulțimi, în mijlocul cărora ba vreun mullà, ba vreun *derviș* [1] predica țipînd cu glas sălbatic. În Urghenci, pînă în ultimul timp, Husein nu întîlnise niciodată atîția dervișî fanatici cu înfățișarea aceasta înspăimîntătoare. Cu chip sălbatic și ochii holbați, urlînd cu glas neomenesc și zăngănind din lanțurile în care își ferecau corpul schilodit și istovit îți făceau o impresie groaznică. Poporul privea înfricoșat la dervișul care într-un acces de paroxism religios — curată nebunie — se tortura, lovindu-se cu vergi și strigînd în același timp :

---

[1] *Derviș* — monah mahomedan, vagabondînd prin țările musulmane.

— Mărit fie Alah!... Nu e Dumnezeu în afară de Alah și Mahomed, profetul său!...

În căldărușa așezată jos, lîngă el, la îndemînă, din toate părțile cădeau monede și lipii...

— Nimiciți-i pe necredincioși! Luați armele! Intrați sub stindardul gazavatului!... țipa dervișul.

„Gazavat... gazavat! repeta gînditor Husein. Pentru ce gazavat?... Ce fel de gazavat poate fi acum?... Ah, da! Se zvonește că sultanul Mahmud Gazniul se pregătește să ridice stindardul verde al gazavatului... Dar ce legătură poate avea aceasta cu Horezmul? Oare nu se bizuie sultanul și pe religiozitatea horezmienilor?!"

Învățatul căzu pe gînduri.

Scrutînd cu ochii gîndului ultimii ani, Husein ajunse la o neplăcută concluzie: într-adevăr religiozitatea, credința poporului, adică, mai bine zis, influența fățarnicelor fețe clericale asupra poporului s-a întărit mult în ultimul timp.

Oare întîmplător acești mullà și derviși vagabonzi au năpădit ulițele orașelor din Horezm și mai ales ale Urghenciului? Vizirul i s-a plîns nu de mult — își aminti Husein — că sute de oameni, ațîțați de atîta îndemn la gazavat își părăseau casele și plecau în Gazna, la sultanul Mahmud, ca să se facă *gazii*[1], în nădejdea că-și vor cuceri nu numai fericirea veșnică în ceruri, dar și unele avantaje în această lume, pe pămînt...

Husein ibn Sina se opri în loc. Cum de-a putut el pînă într-atîta să se adîncească în muncă, fără să bage de seamă ce se petrece în jurul său?! Cum de n-a înțeles el că toți acești predicatori vagabonzi sînt conduși de o mînă fermă, într-o anumită direcție și într-un anumit scop?... Ademenesc oamenii tineri și sănătoși, făcîndu-i să se înroleze într-o oștire străină, lipsind astfel satele Horezmului de muncitori și slăbind țara. Toți aceștia aduc cu sine fățărnicia, bigotismul și fanatismul. Proslăvesc războiul groaznic și prădalnic, numindu-l gazavat, adică

[1] *Gaziu* — ostaș musulman, luptător pentru credință, participant la gazavat — război împotriva necredincioșilor.

lupta împotriva necredincişilor pentru gloria profetului. Cît de şiret şi ipocrit este sultanul Mahmud! Husein se urni din loc şi porni mai departe, fără să mai ştie încotro merge.

„Viaţa se schimbă repede, aproape sub ochii noştri — gîndea învăţatul. Libertatea de cugetare pe care am cunoscut-o sub Samanizi, stăpînii Maverannahrului, Horasanului şi Horezmului, acum, după căderea lor, a făcut loc celui mai crud fanatism. Ce se întîmplă oare în lume? Cărui fapt se datoreşte această schimbare? Ce rol joacă în treaba asta slujitorii credinţei?"

Husein îşi aminti îndurerat cu cîtă perfidie au hotărît purtătorii de cealmà din Buhara să-şi schimbe stăpînul, pregătind căderea Samanizilor. „Nu cumva vor să-şi repete farsa lor vicleană şi aici, în Horezm? Cine ştie dacă nu vor socoti ei mai folositor pentru dînşii să le vină ca stăpîn un ilek-han Nasr, sau chiar acelaşi Mahmud Gazniul".

Gîndurile lui Husein se întunecau tot mai mult.

Îşi aminti fără să vrea de îndărătnicia duşmănoasă cu care a fost întîmpinat în sfatul fakihilor cînd a încercat să pomenească despre separarea judecăţii laice de cea clericală.

Îşi aminti de asemenea de prudenţa cu care, în ultimul timp, au prins a se pronunţa nu numai învăţaţii în şedinţele de la palat, ci chiar şi favoriţii palatului, care întotdeauna arătau dispreţ faţă de obiceiurile şi dogmele islamului drept-credincios.

— Aşadar, toţi au simţit încotro bate vîntul, numai eu, ca un zălud, n-am observat nimic! şopti Husein, zîmbind cu amărăciune...

Ibn Sina se întoarse spre cartierele liniştite ale oraşului şi merse încet, meditînd şi trăgînd concluzii.

În adîncul sufletului său, Husein privea întotdeauna critic obiceiurile şi dogmele religioase. Educaţia în casa unui adept al „karmatismului" îşi dădea roadele. Este adevărat că dînsul nu şi-a ridicat niciodată glasul împotriva islamului, mulţumindu-se doar cu regula exprimată de el însuşi în stihuri glumeţe:

Atunci cînd printre mărginiţi sau încrezuţi te vei găsi,
Nu te împotrivi, ci cată — măgar sadea şi tu să fii
Căci firea lor — şi chip şi cuget — e într-atîta de măgar,
Încît pe cin' măgar nu este drept ticălos l-or socoti.

Şi acum ar putea tot aşa să închidă ochii şi urechile şi să-şi vadă liniştit de treburile lui de învăţat al palatului, fără să-i pese de uneltirile slujitorilor bisericii şi ale teologilor. Întîlnirile de astăzi, însă, i-au răscolit gîndurile şi l-au făcut să înţeleagă că o mare primejdie ameninţă ţara. E cineva care foloseşte credinţa religioasă cu gînduri ascunse şi aţîţă oamenii cu un anumit scop. Şi acest cineva nu poate fi altul decît sultanul Mahmud, sau acoliţii lui. Dar orice ar urmări uneltitorii — slăbirea Horezmului sau întărirea forţelor întunericului, nedreptăţii şi înrobirii poporului — poporul ar avea de suferit, de aceea trebuie purces la luptă împotriva lor.

Husein a simţit mai demult, deşi nu s-a gîndit poate niciodată la acest lucru, că dogmele bisericii musulmane nu au temelie solidă, că tîlcuirea lor este scolastică, şi că în temniţa acestor legi îşi frînge aripile orice gîndire liberă. De astă dată însă a înţeles că dacă slujitorii religiei vor fi lăsaţi să pună temeinic mîna pe putere, va veni sfîrşitul ştiinţei şi al oricărei alte mişcări spre progres.

Deasupra tuturor gîndurilor lui Husein se proiecta umbra întunecată a lui Mahmud Gazniul, sultanul trufaş care se făleşte a fi cel mai pur şi mai aprig apărător al islamului credincios.

„El, el e!... şopteau buzele lui Ibn Sina. Ghearele lui se întind spre Horezm... Trebuie adunate toate forţele pentru a se pune stavilă fanatismului năvalnic... Dar care dintre prieteni sau cunoscuţi va îndrăzni să se împotrivească obscurantismului ? Al-Hammar ? Ori Abu-Nasr Arrak ? Sau vizirul Suheili ?... Toţi aceştia vor fi împotriva înrobirii Horezmului doar atîta timp cît vor fi convinşi de victorie... Nu de popor le pasă lor, nici de ştiinţă. Oricînd ar trece de partea islamiştilor obscurantişti ca

să-și păstreze privilegiile... Nu !... Dacă ar fi aici Al-Biruni ar avea un aliat de nădejde !"

Însoţit de aceste gînduri a ajuns Husein la adunarea învăţaţilor şi sub imboldul lor a vorbit în şedinţă. De aceea şi discursul său a fost atît de înflăcărat !...

Sforţările lui Ibn Sina, susţinute de întreaga „Academie", căzură pe un sol pregătit şi dădură curînd roade.

Din porunca şahului Ma-mun, vizirul Horezmului îl invită pe Al-Biruni, şi acesta veni în Urghenci cu prietenul său, renumitul matematician, astronom, medic şi filozof, creştinul Abu-Sahli Masihi. Aceasta s-a petrecut în anul 1010.

Primirea făcută de horezmşah oaspeţilor învăţaţi întrecu toate aşteptările. Li se puseseră la dispoziţie case, bani şi li se acordară libertatea de a lucra în orice domeniu vor voi.

Abia după sosirea lui Al-Biruni, Husein simţi pe deplin cît de mult i-a lipsit un prieten şi interlocutor în stare să-i preţuiască concepţiile şi să-l ajute cu un sfat, un îndemn sau o observaţie justă la elaborarea unor lucrări ştiinţifice. Dar şi Biruni simţea nevoia unei critici sincere, lipsite de făţărnicie, care să-l ajute la elaborarea părerilor şi teoriilor. De aceea el ştiu să aprecieze noua prietenie. Husein şi Al-Biruni începură a discuta cu toată ardoarea cele mai spinoase probleme care-i preocupau de mult timp.

Şedinţele ştiinţifice ale „Academiei" de la palat, pînă atunci atît de solemne şi sobre deveniră arena unor dispute aprinse. O deosebită înflăcărare dovedea în discuţii Al-Biruni, pasionat ca un adolescent, dur şi nu totdeauna destul de reţinut. Astfel, de pildă, la discutarea tratatului lui Ibn Sina „Despre limitele dimensiunilor", Al-Biruni se aprinse atît de tare încît strigă la un bătrîn matematician participant la dezbateri, care îi făcuse pe cei prezenţi să asculte timp îndelungat nişte calcule şi formule matematice cu totul greşite din pricina datelor iniţiale inexacte.

Dezbaterile științifice de la palat erau urmărite cu interes de toți oamenii luminați ai orașului ; ei se străduiau să afle de la norocoșii care participau la aceste ședințe fiecare cuvînt, fiecare teză formulată de participanți.

Se puseră în mișcare și clericii.

Purtătorii de cealmà, versați în subtile dispute teologice, simțiră că la palat miroase a erezie.

Dar horezmșahul, deocamdată îi ținea încă în frîu pe teologii aprigi și retrograzi, iar la mesajele califului, care îl dojenea pentru protejarea liber-cugetătorilor, el răspundea cu daruri — minunat mijloc de a-ți păstra dreptul de a fi liber-cugetător.

În acești puțini ani de dispută științifică, au crescut și s-au dezvoltat genii ca Abu-Raihan, Al-Biruni și Husein ibn Sina.

Fericit că s-a reîntors în patrie, Biruni se dedica tuturor activităților necesare înfloririi Horezmului. Inovațiile propuse de el în sistemul irigației dovediră că nu poate fi un alt sfetnic mai bun în gospodărirea apelor, și atunci horezmșahul se grăbi să-l numească pe Biruni „mare mirab". Treptat, Ma-mun ibn Ma-mun se convinse că și în alte treburi ale conducerii țării, Biruni e de neînlocuit. Mintea lui ascuțită, de om de stat, spiritul său de observație, cunoașterea istoriei, capacitatea de a sesiza subtilitățile diplomatice, îl determinau pe horezmșah să apeleze tot mai des la competența sfaturilor sale.

O dată cu Biruni, horezmșahul și-l apropia și pe Husein în treburile statului. Pentru tînărul învățat viața palatului nu avea însă nimic atrăgător.

Husein frecventa cu plăcere palatul în zilele ședințelor „Academiei" căci acolo, după sosirea lui Al-Biruni și a lui Abu-Sahli Masihi, se crease un mediu cu adevărat științific. Fiecare ședință aducea ceva nou, ridica probleme noi.

Pe Husein nu-l interesau onorurile palatului și avantajele pe care le putea căpăta acolo. El lucra de zor în acel domeniu pentru care simțea o vo-

cație deosebită. Cerceta tot mai profund științele medicale, studia și aprofunda metodele de vindecare ale tabibilor vraci — purtători prin tradiție a marei experiențe acumulate de medicina populară — afla leacuri noi, prepara rețete proprii și le verifica efectul. Discipolii care-l înconjurau, îi cereau de asemenea multă energie și atenție. El consacra tot mai mult timp expunerilor științifice, iar predarea atrăgea după sine dorința de a aprofunda tot mai mult cunoștințele și teoriile sale.

În cărțile pe care le scria Husein, în tratatele care ieșeau de sub calamul său, în științele pe care le preda, peste tot se ridicau probleme de mare răspundere care impuneau un studiu chibzuit, organizat, complex.

Așa se făuri concepția despre lume a învățatului.

Cît timp se îndeletnicise numai cu tălmăcirea filozofilor antici, enunțînd doar principiile de bază ale științelor, putea ignora aceste probleme, ele putînd fi ocolite. Cînd a ajuns însă să-și expună propriile sale opinii asupra proceselor vieții, asupra Universului, asupra științei, cînd a trebuit să expună toate acestea în tratate științifice, Husein a înțeles că în fața lui se înalță o barieră pe care probabil cu greu o va putea trece.

Rațiunea, logica, bunul simț spuneau una, iar concepțiile sale musulmane arătau cu totul altceva. Omul de știință încă nu înțelegea ce conflict creștea și se maturiza în conștiința sa, conflict care avea să devină o tragedie.

Era nevoit să reconsidere și să supună criticii concepției sale musulmane toate experiențele făcute de el, omul de știință. Iar pe de altă parte, rezultatele experiențelor îi arătau că nu logica omului de știință greșește ci religia, care sugerează soluții greșite, impunînd pretinse „adevăruri" cu nimic dovedite. Ce putea să facă el, cînd experiența și logica îi spuneau că lumea este formată din materie și că materia este eternă, iar nu creată?

Cum se putea pune în concordanţă această realitate cu afirmaţia coranului, că lumea este creată de Alah?

Cercetînd, de pildă, formarea scoarţei Pămîntului, Husein a studiat vechile stratificări. El a văzut în munţii pustii rămăşiţele pietrificate ale unor animale marine, peşti şi plante care numai în decurs de multe sute de mii de ani puteau ajunge astfel. Mintea luminată şi clară a omului de ştiinţă nu putea să nu ajungă la concluzia că acolo au avut loc nu numai procese de scurtă sau de lungă durată în modificarea structurii Pămîntului, dar şi anumite cataclisme groaznice care au putut transforma fundul unei vechi mări în uscat. Despre aceste lucruri nu se vorbeşte nimic nici în coran, nici în sunne. Dimpotrivă, cărţile teologice afirmă că lumea, aşa cum o cunoaştem noi, a fost creată acum cîteva mii de ani după voia lui Alah, şi nu mai în şase zile.

Husein se străduia să interpreteze şi să lămurească această contradicţie.

Biruni era mai categoric: odată, într-un moment de sinceritate, a spus pur şi simplu că el nu găseşte în lume loc pentru Alah şi nici pentru vreun alt Dumnezeu.

Universul în ochii lui Ibn Sina era cu mult mai vast şi mai frumos decît în ochii teologilor. În natură sînt o mulţime de lucruri necunoscute. Ele s-au dezvoltat în conformitate cu legile lor proprii şi contrazic dogmele religioase despre predestinaţia divină.

Şi dacă Ibn Sina nu era încă atît de hotărît ca tovarăşul său mai mare, Al-Biruni, în orice caz şi el, cu aceeaşi intensitate şi încordare, căuta rezolvarea acestei probleme: ce loc poate să-i rezerve lui Dumnezeu în concepţiile sale despre lume şi Univers?

...Niciunul din învăţaţii „Academiei" horezmşahului nu era pe faţă nici eretic, nici ateu; ba mai mult, fiecare dintre ei îşi îndeplinea îndatoririle

față de credință și nimeni n-ar fi putut să le aducă vreo învinuire în această privință.

Cu toate acestea, uniți de scopul comun pe care îl aveau, ocupați cu rezolvarea problemelor științifice, ei se dovedeau a fi o mare forță, o armată a progresului, o stîncă de care se sfărîmau toate uneltirile și intrigile teologilor scolastici!

Probabil că la consolidarea acestei stînci contribuia și priceperea politică a lui Al-Biruni, căruia Ibn Sina îi expusese toate considerentele și îngrijorările sale. Oricum însă nu trebuie uitat nici sprijinul horezmșahului care fie cu darurile trimise califului, fie cu amenințări la adresa celor mai veninoși și perfizi islamiști, a asigurat pentru un timp oarecare securitatea țării și, prin aceasta, le-a dat posibilitatea învățaților să muncească cu folos.

În acești cinci-șase ani cît au stat împreună la Horezm, Ibn Sina și Al-Biruni au realizat foarte mult.

Al-Biruni, în afară de lucrările sale de însemnătate pur practică, a început a scrie „Istoria Horezmului". Husein, fără să se depărteze de medicină și de filozofie, s-a ocupat și de chimie, combătîndu-i cu succes pe alchimiști. Mirajul alchimiei, cu ispititoarea extracție a aurului din diferite elemente și căutarea pietrei filozofale sau a elixirului făcător de minuni, era prea mare ca să nu-i subjuge pe învățații și pseudoînvățații Asiei din acele timpuri, ca și pe învățații Europei medievale. Trebuie să fie cineva absolut convins de exactitatea experiențelor sale și înzestrat cu prea multă judecată sănătoasă ca să nu se lase furat de curentul general. Și Ibn Sina nu s-a lăsat.

Husein apăra cu tărie și consecvență ideea că nici un element nu poate fi transformat în alt element, și deci cu nici un chip nu se poate obține aur în mod artificial. Oricît de mult efort, timp și bani ar cheltui alchimiștii, n-o să izbutească să transforme arama, plumbul sau cositorul în metale prețioase.

Rezultatele cercetărilor sale în chimie și alchimie au fost expuse de el în cărți și tratate.

Cît a stat în Horezm, Ibn Sina a adus o prețioasă contribuție și în domeniul filozofiei, începînd marea enciclopedie filozofică „Kitab aș-Șifa" (Cartea tămăduirii) și a conceput cea mai mare operă a vieții sale „Canonul științei medicale", pe care mult mai tîrziu avea s-o scrie.

Tot în Horezm s-a petrecut și unul din cele mai mari evenimente din viața personală a lui Husein. S-ar cuveni să ne oprim puțin asupra acestui fapt, înainte de a vorbi despre ultimele zile trăite de învățat la Urghenci. Acolo s-a căsătorit Husein, și tot acolo soția sa i-a dăruit un fiu, pe Ali. Despre acest eveniment nu se pomenește nimic nicăierea, dar acest lucru îl dovedește chiar numele învățatului, pe care aici, în Horezm, și l-a însușit conform tradiției musulmane : Abu-Ali al-Husein ibn Abdallah ibn Sina. Tîlmăcit, acest nume ajuns atît de celebru, înseamnă : „Tatăl lui Ali, Husein, fiul lui Abdallah, fiul lui Sina".

Dacă astfel își spunea Ibn Sina, trebuie să ne deprindem și noi cu el.

CAPITOLUL IV

Pe un vast podiș care astăzi face parte din Afganistan, se afla marele și bogatul oraș Gazna.

Gazna era capitala unei țări mari, întinsă de la granițele Indiei de nord pînă la țărmurile Mării Hazare [1]. Această țară a ajuns la o mare dezvoltare sub cîrmuirea puternicului sultan Mahmud Gazniul.

Lui Mahmud nu-i plăcea să i se amintească că se trage dintr-o simplă familie tiurcică, că este fiul unui guleam al Samanizilor — Sebuk-Teghin.

---

[1] *Marea Hazară* — Golf al Oceanului Indian, la sud-vestul Iranului de astăzi.

Dar n-avea nici un motiv s-o facă. Fiindcă nu orice stăpînitor se poate mîndri cu un părinte atît de hotărît și întreprinzător. Doar ce altceva decît mintea și vitejia l-au ajutat pe Sebuk-Teghin să ajungă din guleam comandant de oștire ? Tocmai pentru aceste mari calități, de care putea fi mîndru și fiul său, emirul Nuh ibn Mansur Samanid i-a încredințat conducerea celui mai îndepărtat și mai greu accesibil colțișor al imperiului său, cucerit chiar de Sebuk-Teghin. Și faptul că micul tîrgușor provincial, Gazna, a înflorit îmbogățindu-se și a ajuns, prin ridicarea sa rapidă, vestit în întreaga lume orientală — tot lui Sebuk-Teghin i se datorește. Totuși el a intrat în istorie mai cu seamă ca părinte al sultanului Mahmud ; gloria nu lui i-a fost sortită, ci fiului său, întemeietorul imperiului Gaznilor.

Fiul lui Sebuk-Teghin, marele sultan Mahmud, un om crud și dur, mărginit în devotamentul său fanatic față de islamism, era în același timp șiret, lacom, ambițios, prevăzător și energic. Toate însușirile sale excepționale erau canalizate spre un singur scop : voia cu orice preț să ajungă cel mai bogat și mai puternic stăpîn din lume.

Nu credem să fi fost vreun alt conducător al Asiei de atunci atît de înzestrat cum era Mahmud.

Mahmud Gazniul a moștenit tronul părintelui său încă în anii cînd se stingea Nuh ibn Mansur, iar Buhara era amenințată de hoardele karahanizilor conduși de ilek-hanul Nasr. Situația grea în care se zbătea imperiul Samanizilor se datora — Mahmud își dădea prea bine seama de acest lucru — defecțiunilor structurii interne a statului : dezbinarea conducătorilor, interesele lor diferite, și mai cu seamă greșeala de a se încrede în devotamentul unei oștiri străine, formată din sclavi și din guleami mercenari. Prevăzătorul Mahmud a hotărît să nu repete aceste greșeli. Recrutîndu-și o mare armată proprie, bine echipată, el a legat-o vital atît de înflorirea sultanatului, cît și de propriile sale interese.

Cu o astfel de forţă în spate, i-a fost uşor să se dezică de obligaţiile sale faţă de Samanizii pe cale de dispariţie.

În anul 999, cînd hanul Nasr a ocupat Buhara, sultanul Mahmud a primit de la Kadîr — califul din Bagdad — înaltul titlu de „mînă dreaptă a puterii şi împuternicit al comunităţii islamice" ; o dată cu titlul, a primit şi actul ce-i consfinţea dreptul de guvernare a provinciei Horasan, cucerită de la Samanizi. Acesta a fost primul pas spre realizarea visului său.

De îndată l-a copleşit pe calif cu cele mai bogate daruri, asigurîndu-şi astfel, pînă la sfîrşitul zilelor sale, sprijinul celei mai înalte feţe bisericeşti a lumii musulmane.

De atunci, orice a întreprins, califul l-a susţinut şi l-a ajutat considerînd, pe bună dreptate, că preaputernicul, bogatul şi darnicul Mahmud este cel mai de nădejde sprijin al califatului, cel mai întreprinzător dintre toţi vasalii profetului pe pămînt.

Dar de unde avea atîtea bogăţii sultanul Mahmud? De unde? Doar pentru asta şi-a organizat el armata! Treptat, ba prin năvăliri, ba prin şiretlicuri, tot mai mult şi mai mult şi-a lărgit Mahmud graniţele imperiului său. Cu sprijinul califului, în zilele de restrişte ale dinastiei Samanizilor el a anexat Horasanul, iar mai tîrziu, înaintînd spre sud pînă la ţărmurile Mării Hazare, a ocupat tot teritoriul actualului Afganistan, de unde îşi întindea tentaculele asupra Pengiabului... Şi nimeni nu ştia la ce va mai năzui apoi.

Pe vecinii săi — ilek-hanul Maverannahrului, Ali-Teghin, şi pe marele han Kadîr, suveranul Kaşgarului — îi dezbina sistematic, asigurînd astfel pacea ţării sale, în timp ce se pregătea de alte cuceriri. Uimitoarea putere, însă, tot războaiele cu India i-au dat-o.

În treizeci şi doi de ani de domnie, sultanul Mahmud a săvîrşit şaptesprezece năvăliri de pradă în Pengiab, Kaşmir şi alte ţinuturi din India de nord. Invaziile acestea se făceau sub stindardul

Gazavatului — războiul sfînt împotriva necredincioşilor. Din toate părţile lumii musulmane, puhoi de gazii se îndreptau spre Gazna, auzind că în slujba sultanului Mahmud se poate dobîndi nu numai fericirea de veci în grădinile lui Alah, dar şi arginţi sunători, plăcuţi auzului pe lumea aceasta. Agenţii sultanului Mahmud — dervişii, numeroşii mullà şi hagiii, pe care la timpul său îi observase şi Ibn Sina în Urghenci — invadaseră toate ţările Orientului, făcînd dintr-o dată două treburi : slăbind puterea de apărare a vecinilor şi alimentînd cu oşteni armata sultanului.

Curînd, despre Gazna prinse a se vorbi ca despre un al doilea Bagdad — atît de bogată şi de splendidă era reşedinţa sultanului Mahmud.

La Gazna se putea ajunge pe un singur drum, întărit şi apărat cum nu era alt drum în lume. Oraşul însuşi avea la mijloc o cetate în care se puteau adăposti mii şi mii de oameni. Acolo, în afară de palatul sultanului şi de clădirile vizirilor săi, se mai aflau cazărmile, închisoarea şi moscheea, pentru înălţarea cărora fiece piatră a fost cărată cu spinarea de nefericiţii robi prinşi în India. Dar şi în afara cetăţii se aflau nenumărate castele, cazărmi şi moschee. Se spunea că în Gazna, la fiecare zece soldaţi găseşti un mullà.

Cetatea şi tot oraşul erau pline de obiecte de lux, adesea ciuntite, distruse sau folosite anapoda, nu cum le-ar fi fost menirea. Nu era o raritate, de pildă, să vezi un gaziu oarecare cum îşi găteşte mîncarea — un artan de berbec — într-o vază de preţ, ori pe altul cum scoate apă din pîrîu cu o cupă sculptată de un meşter vestit. Brocarturi şi covoare de mătase, rupte şi murdare, se tăvăleau prin toate casele.

În Gazna nimănui nu-i păsa de nimic. Şi omului înţelept, sosit în Gazna, fără să vrea îi venea în minte proverbul : „Ce-i de haram, de haram se duce !"...

Se zicea că dacă la Gazna o duc prost numai robii, cărora li se storcea fără milă pînă şi ultima

picătură de vlagă, pe celelalte pămînturi acaparate de sultanul Mahmud, toţi o duc prost. În Horasan domnea foametea. Ceganian, Kabadian, Hutalian şi alte regiuni se zvîrcoleau sub povara unor biruri de neîndurat.

Asupririle cumplite şi nedreptăţile strigătoare la cer au rămas pentru totdeauna reflectate în creaţia poporului.

Despre sultanul Mahmud, de pildă, se povesteşte următoarea legendă:

„Odată, sultanul a plecat la vînătoare, însoţit de înţeleptul său vizir. Şi mergînd ei au văzut pe zidurile unor ruine două cucuvele sfătuindu-se. Vizirul, care înţelegea limba păsărească, a ascultat ce vorbesc ele şi deodată, îndurerat, s-a pornit a plînge. Atunci sultanul Mahmud l-a întrebat pe vizir ce spun păsările, jurîndu-se că orice ar fi, el nu se va atinge de viaţa lui.

— Aceste cucuvele, Măria Ta, vor să se încuscrească, zise vizirul. Una din ele cere ca zestre pentru fiica ei zece mii de case prefăcute în ruină... Iar cealaltă cucuvea i-a răspuns: Ai puţină răbdare, soro, că dacă sultanul Mahmud va mai domni măcar un an, apoi am să-ţi dau nu o mie sau zece mii, ci o sută de mii de ruine!..."

După unii, sultanul Mahmud n-a fost numai ostaş ci şi protector al artelor şi ştiinţelor. Numai că nu pregeta să taie capetele învăţaţilor care îndrăzneau să tragă concluzii ştiinţifice ce nu se potriveau cu părerile lui. Nu-i deci de mirare că puţin a lipsit să-l arunce sub picioarele elefanţilor săi de luptă pe cel mai strălucit poet al vremii, Abdul Kasim Firdousi, numai pentru faptul că a adus cu sine la Gazna lucrarea sa de o viaţă întreagă — poemul istoric „Şahname" — ce cuprindea povestea unor eroi ai poporului care se răscoală împotriva înrobitorilor şi asupritorilor.

Cu toate acestea, sultanul Mahmud se socotea protector! În jurul tronului său forfotea puzderie de oameni care n-aveau altă îndeletnicire decît să-l

proslăvească pe acest despot și obscurantist inveterat.

Prezența unor învățați, filozofi și scriitori dădea strălucire curții lui, dar lucrul cel mai important este că el îi ținea pe toți sub control.

Era încredințat că în palatul său nimeni n-ar îndrăzni vreodată să ridice glasul nici împotriva islamului, nici împotriva acțiunilor sale de despot și fanatic. Întîmplarea cu Firdousi, însă, l-a făcut să vadă că învățații pot fi ușurateci și că trebuie deci să-i supravegheze. Dacă a arătat un pic de slăbiciune, lăsîndu-l în viață pe acest poet și dîndu-i libertatea de a pleca în patria sa, la Tus, iată răsplata! În loc să-i fie recunoscător sultanului pentru mărinimia sa, Firdousi i-a scris aceste versuri de neiertat :

În lume, nemuririi-i sînt ursite —
Cuvîntul drept și faptele slăvite.
Îs toate praf și pulberi... totul trece,
Dar versul bun cu veacul se întrece...
Stăpîne! Buzele-mi înfierbîntate
Te-au preamărit, făcînd erou din tine!
Dar vei muri, iar mîndrele-ți palate
Sub ploi și vînt s-or prăbuși-n ruine...
Eu? Din granitul stihurilor mele
Duratu-mi-am un turn pînă la stele;
Cu „Cartea regilor" ce mi-a fost dat s-o scriu,
În veci de veci eu voi rămîne viu.
Și dacă vei urzi a mea pieire
N-o să mă uite-ntreaga omenire:
Bărbați, bătrîni, și tineri, și fecioare
M-or pomeni rostind a mea cîntare...
Da! Chiar de-ar fi să-nchid pleoapele reci
Eu n-am să mor, ci-am să trăiesc în veci!...

Nu trebuia să-i dea drumul! Cît timp era la Gazna, Firdousi n-ar fi îndrăznit să-și ridice glasul împotriva lui. Și dacă alții îi vor urma pilda? Nu! Ca să aibă liniște deplină — socoti, pe bună

dreptate, sultanul Mahmud — s-ar cuveni să-i adune pe toţi învăţaţii Asiei sub ocrotirea sa.

Îl supăra mai cu seamă faptul că la curtea horezmşahului din Urghenci s-au aciuat cei mai buni învăţaţi, fruntea adevăraţilor oameni de ştiinţă, care nu se asemănau de loc cu cei din Gazna, buni doar să-i sărute picioarele.

„Pe învăţaţii din Horezm — Al-Biruni, Ibn Sina, Abu-Sahli-Masihi, Ibn-Miskaveih, Abu-Nasr-Arrak, Al-Hammar şi pe ceilalţi mulţi cum i-o mai fi chemînd — de mult ar fi trebuit să-i am la mînă! Măcar ca să-mi împodobească tronul! Dar nu numai atît, am să-i pun să muncească pentru slava stăpînului din Gazna! De mult trebuia să aduc sub stăpînirea mea şi Horezmul! Doar n-o să mă împiedic de acest mic şi neînsemnat principat!“... Aşa gîndea — se pare — sultanul Mahmud.

Şi cînd tigrul din Gazna dorea atît de categoric ceva, oricare dintre cei vizaţi se putea aştepta la adevărate catastrofe. Cu mult înainte de a prinde cineva de veste, sultanul, împreună cu vizirul său, au început a-şi ţese păienjenişul întrigilor. Tot arsenalul mijloacelor de presiune — subtilităţi diplomatice, făgăduieli, daruri, corupţii — toate au fost puse în mişcare...

Sultanul a mers pînă acolo încît şi-a măritat cea mai mică dintre surori cu horezmşahul, socotind că pe o rudă o convingi mai uşor să facă ce vrei tu. I-a cerut mai întîi califului îngăduinţa de a-şi duce acest plan la îndeplinire şi califul, măgulit, nu numai că i-a dat mînă liberă, dar i-a făgăduit tot sprijinul. Apoi sultanul, prin momeli şi făgăduieli a încercat să-l atragă de partea sa pe Suheili, vizirul horezmşahului; ba pe ascuns i-a trimis daruri chiar şi horezmşahului. Desigur, nu se aştepta el ca atît de uşor să-şi ajungă scopul. Horezmul se arăta a fi o cetate greu de cucerit. Dar cu cît îşi ţesea Mahmud mai insistent urzelile, cu atît mai încurcată în păienjeniş era ţara.

Presiunea sultanului era atît de puternică, încît chiar şi izolatul Horezm, care se înălţa ca o insulă

liniştită în mijlocul învolburatei şi vijelioasei Asii Centrale, nu putea fi salvat.

Şi iată că într-o zi, pe neaşteptate, sosi la Gazna un trimis special al sultanului şi-i propuse horezmşahului Ma-mun să citească în faţa întregului popor din Urghenci o *hutbá*[1] cu pomenirea numelui lui Mahmud.

Propunerea era făcută într-o formă amabilă, delicată, dar de fapt o astfel de hutbá, ar fi însemnat recunoaşterea din partea lui Ma-mun a dependenţei Horezmului de stăpînul din Gazna. Oricît de mult l-a uimit şi l-a înspăimîntat pe horezmşah această neaşteptată şi îndrăzneaţă pretenţie, după o oarecare şovăială a găsit în sine tăria de a respinge propunerea sultanului.

Atunci laba catifelată a tigrului şi-a arătat ghearele ascuţite.

Horezmşahul primi de la Mahmud un mesaj scris într-o formă atît de categorică încît orice refuz ar fi însemnat conflict.

Ibn Sina şi Al-Biruni, care la timpul oportun l-au sfătuit pe horezmşah să nu citească hutbá au fost invitaţi la palat să ia parte la citirea misivei sultanului, prezentată de către însuşi vizirul său, Maimandi.

Reprezentanţii de seamă ai Horezmului îi întîmpinară pe învăţaţi cu feţele triste, cu inimile pline de nelinişte. Sosiseră şi delegaţi din Kiat, din Hiva şi Suburna, reprezentanţi ai bogaţilor proprietari de pămînturi din oaza Kavat-kala şi din alte localităţi ale Horezmului, chemaţi de urgenţă prin curieri speciali. Zvonurile despre misiva sultanului se răspîndiseră atît de departe, încît în toată ţara ştiau oamenii despre ce va fi vorba. Horezmşahul — jenat şi buimăcit — de cum intrară învăţaţii, făcu semn să se înceapă citirea.

Introducerea lungă fu ascultată fără interes, ştiut fiind că eticheta diplomatică cerea cuvinte

---

[1] *Hutbáci* — rugăciune, în timpul slujbei bisericeşti, citită de către căpetenia locală (în capitală de însuşi suveran) şi în care este pomenit numele stăpînitorului.

multe și întortocheate; se înviorară toții abia atunci cînd cititorul ajunse la temeiul scrisorii:

„...În ce privește hutbá, știm că horezmșahul ar fi arătat supunerea voinței noastre — cunoscînd ce urmări ar putea avea pentru dînsul neascultarea — dacă oamenii din jurul său i-ar fi îngăduit...

Nu spun «garda și supușii», pentru că nu pot fi numiți gardă și supuși acei care sînt în stare să-i spună stăpînului lor: pe aceasta să o faci, iar pe cealaltă nu! Se vădește aici slăbiciunea și neputința conducătorului care se lasă dus ca un orb! De aceea m-am supărat foarte și poposind timp mai îndelungat aici, în Balh, mi-am adunat o sută de mii de călăreți și pedeștri și cinci sute de elefanți, pentru a merge să-i pedepsesc pe răzvrătiții care arată nesupunere voinței stăpînului lor și să-i aduc pe calea cea adevărată! Cu acest prilej, îl vom trezi și pe emir, fratele și cumnatul nostru, și-i vom arăta cum trebuie conduse treburile statului; căci un emir slab nu se cuvine a sta în fruntea treburilor..."

Sultanul Mahmud punea următoarele condiții:

„Horezmșahul va citi totuși hutbá cu numele sultanului Mahmud Gazniul; de asemenea va trimite lui Mahmud cele mai bogate daruri și mulți saci cu galbeni (care apoi, în taină, vor fi înapoiați șahului Horezmului, întrucît el, Mahmud, este prea bogat și nu are nevoie de aur); în sfîrșit, horezmșahul îi va trimite lui Mahmud pe cei mai de seamă fruntași ai țării, pe cei mai înalți demnitari, pe fakihi și imami pentru a cere iertare, iar după reîntoarcerea acestora, oamenilor lui Mahmud, trimiși la Urghenci în ospeție vădită să le fie supușenia Horezmului și a preaiubitului nostru horezmșah..."

Sfidarea sultanului îi revoltă pe toți. Îndîrjiți, curtenii, sfetnicii și comandanții de oștire ai Horezmului cerură să se dea o ripostă hotărîtă îngîmfatului sultan.

Horezmșahul și vizirul său, cunoscînd firea îndrăzneață și hotărîrea sultanului, era gata să plece capul, numai ca să se evite războiul. Comandanții

de oştire însă — convinşi că în orice caz războiul nu va putea fi ocolit — propuneau să fie atacate în mod fulgerător oştile duşmane aflate în tabără la Balh.

Ibn Sina şi Al-Biruni se pronunţară pentru trimiterea darurilor cerute, pentru a cîştiga timp şi a putea desăvîrşi apărarea ţării, căci numai lupta în defensivă ar putea avea sorţi de izbîndă în faţa unei armate atît de puternice.

— Horezmul este bine întărit — spuneau ei. Dacă va invada ţara, sultanul va întîlni în calea sa multe cetăţi şi oraşe fortificate. Şi va trebui să organizăm şi să ridicăm poporul. Cum ? Dar însufleţiţi de ideea mîntuirii ţării, oare nu se vor ridica toţi oamenii, pînă la unul, să-şi apere patria ?

— O vor apăra ! confirmară comandanţii de oştire, recunoscînd că ideea apărării este cea mai bună.

„Important este să nu intrăm orbeşte în război, dar nici să nu-l lăsăm pe duşman să calce pe pămîntul ţării noastre", iată hotărîrea care păru cea mai raţională pentru toţi.

Dar peste cîteva zile, participanţii la citirea scrisorii aflară că şahul n-a ţinut seama de glasul înţelepciunii, ci ascultînd sfatul unui grup apropiat de sfetnici, a primit să se citească hutbá cu numele sultanului, dar nu în Urghenci sau în Kiat, ci în Ferava şi Nesa, oraşe mărginaşe care nu de mult intraseră în graniţele statului Horezm.

Cu mare durere aflară această veste proastă învăţaţii care veneau la obişnuita şedinţă Magilisi ulama, la palat. Toţi înţeleseră că această măsură pe jumătate nu-l va mulţumi pe sultan.

— Dacă horezmşahul s-a plecat în faţa hotărîrii sultanului într-o singură privinţă, va trebui să se supună întru totul — îi spunea Biruni lui Ibn-Sina cînd se-ntorceau de la şedinţă. Hutbá cu numele sultanului, rostită chiar şi numai într-un singur oraş, tot pune ţara întreagă la cheremul tiranului ! Sînt încredinţat — continuă el cu amărăciune — că

acest pas este începutul unor mari și grele nenorociri pentru patria mea!...

Biruni privea pierdut undeva în gol... Ce-i mai aștepta oare?

Și într-adevăr, pretențiile sultanului Mahmud erau din zi în zi mai nerușinate.

Nu o dată trimise el soli la Abu-Ali ibn Sina să-l convingă că este greu bolnav și că are nevoie de un medic cu experiență, măcar pentru un timp oarecare.

S-a adresat și altor învățați din Magilisi ulama, făgăduindu-le daruri și chemîndu-i la el, în Gazna. Pe unul singur s-a ferit să-l invite — pe Biruni. Sultanul Mahmud înțelegea că pentru nimic în lume horezmșahul nu-l va lăsa să plece pe cel mai apropiat sfetnic al său.

Socoteala sultanului că ar putea să-i cumpere pe învățații Horezmului cu făgăduieli se dovedi a fi zadarnică. Sub un pretext sau altul, toți învățații refuzară favorurile sultanului Mahmud.

Aceasta începu să-l enerveze pe Mahmud. Fără îndoială că ajunsese la urechile sultanului părerea lui Ibn Sina cu privire la citirea hutbei. La hotărîrea fermă a sultanului de a-l avea la curtea sa pe slăvitul învățat și neîntrecut hakim, se mai adăuga și dorința de a se răfui cu el, de a-i arăta unde-i este locul.

În sfîrșit, chestiunea ajunse pînă acolo încît sultanul Mahmud îi ceru categoric horezmșahului să-i trimită pe învățații „Academiei" din Urghenci. În afară de asta mai făcu o presiune asupra dezorientatului Ma-mun ibn Ma-mun prin calif. Situația se complica.

Într-o seară liniștită, în casa lui Abu-Ali ibn Sina se adunaseră mai mulți prieteni ai săi. Dar abia se așezară la masă și cea dintîi cupă abia făcu ocolul, cînd la portiță se auzi un ciocănit alarmant, și foarte insistent, care-l făcu pe stăpîn să-și părăsească pentru cîteva clipe oaspeții...

În întunericul uliței, ce părea și mai adînc după lumina din casă, cu greu desluși Abu-Ali pe unul din ucenicii săi — pe fiul vizirului Suheili.

Refuzînd să intre și scrutînd cercetător întunericul din jur, se aplecă la urechea lui Abu-Ali și-i șopti :

— Învățătorule ! Horezmșahul, fie-i mulți și fericiți anii, a primit astăzi o scrisoare din Bagdad. El i-a citit-o tatii, iar tata mi-a povestit-o mie. Califul îl sfătuiește din tot sufletul pe horezmșah să îngăduie ca tu și Abu-Sahli Masihi să plecați la Gazna, unde sultanul Mahmud de nenumărate ori v-a invitat și unde vă așteaptă mari și bogate daruri. Califul crede că refuzul vostru ar putea fi luat drept o urmare a lipsei de dorință a horezmșahului de a-l ajuta pe fratele său, sultanul, chinuit de boala-i grea. Tînărul rosti toate acestea ca pe o lecție bine învățată, apoi continuă mai simplu : — Am plecat la plimbare, scumpul meu învățător, iar calul, ca de obicei, s-a abătut pe la casa ta, și atunci, ce mi-am zis, hai să-ți aduc vestea înainte de a ți-o aduce alții... Tînărul zîmbi trist și în semn de respect atinse ușor umărul lui Abu-Ali. Califul îi cere horezmșahului să-i răspundă imediat... Tata mi-a spus că mîine pe la amiază se duce la palat să compună scrisoarea...

Ochii tînărului îl priveau pe învățător cu durere, și abia după ce dădu frîu liber calului își reluă obișnuitul zîmbet nepăsător : nimeni nu trebuia să știe că i-a dezvăluit învățătorului cuprinsul scrisorii trimise de Calif.

Tot așa de nepăsător era și zîmbetul lui Abu-Ali, cînd se întoarse în casă, unde îl așteptau oaspeții.

Convorbirea însuflețită, întreruptă pentru un moment la intrarea învățătorului, se legă din nou. Unul din oaspeți tocmai povestea cum a pierit ultimul emir al Buharei, fiul cel mic al lui Nuh ibn Mansur, Izmail Muntasirul, trădat de șeful unui trib nomad care l-a poftit în tabăra sa. Povestitorul recită și versurile scrise de emir cu cîteva zile înainte de a muri :

Aud adesea: „De ce fugi de ale vieţii daruri toate
Cînd poţi trăi doar în huzur, ca-n dulce vis?" Dar
ştiţi voi poate
C-a paloşului zăngănit şi goarna-s muzici minu-
nate?...
Mai dragi mi-s caii-n trap decît... acele-ospeţe des-
frînate!
Decît a stolnicilor beţi săruturi calpe, îmbălate,
Mai bine sîngele ţîşnind sub platoşele despicate!
Mi-i şaua tron, iar cîmpii luptei sub cer senin îmi
sînt palate,
Iar lăncile îs florile grădinii mele fermecate...

Ascultînd atent povestirea şi versurile, Abu-Ali îşi reaminti de tinereţea sa şi de acel tînăr sprinten şi subţirel, poet şi ostaş — ultimul Samanid — căruia îi plăcea numai să rîdă şi să petreacă; omul căruia i-a fost hărăzit tragicul destin de a fi emir al unui stat ce nu mai exista. Moartea acestuia, întîmplată cu vreo şapte ani în urmă, îl tulbura adesea pe Ibn Sina.

Abu-Ali glumea, recita versuri, închina paharul pentru prietenii săi, dar vestea adusă de ucenicul său îi sfredelea capul ca un cui.

Abu-Ali înţelese perfect ce importanţă acordă vizirul misivei califului, dacă n-a găsit alt mijloc de a-i da de ştire decît trimiţîndu-l pe cel mai iubit fiu al său.

„Să fie oare cu putinţă? Va trebui neapărat să plece la Gazna? Să se ducă la Mahmud, la acest fanatic, stîlp al islamului? Dar asta ar însemna să nu îndrăzneşti niciodată a spune nimic din ce gîndeşti, să nu te mai ocupi de ştiinţele care nu-s pe placul imamilor; şi mai înseamnă să-ţi înfrîngi orice cuget de hatîrul sultanului ignorant sau al sfetnicilor săi. În loc să cauţi adevărul, să fii o jucărie în mîinile acestui despot! Nu! Nu pot! Nu pot în locul adevărului să rostesc tot timpul numele lui Alah! Nu pot apăra şi numi război sfînt prădalnicele năvăliri în India! Nu pot trăi pe lîngă un palat unde chiar şi respiraţia trebuie să-ţi fie pioasă,

unde fiecare cuvînt al tău va fi pus în cumpăna profetului Mahomed, unde țara e condusă de purtătorii de cealmă, gîtuitori ai oricărei libertăți..."

Gîndurile acestea nu-l părăseau nici o clipă pe Abu-Ali, deși prietenii înveseliți îl mai distrau cu pălăvrăgeala lor.

„Greu este să-ți părăsești casa! Să pleci din țara pe care ai îndrăgit-o, din patria căreia îi dorești tot binele și ești gata să-i închini toate puterile tale! Greu e să-ți părăsești familia, treburile neterminate... Acum își dă seama cîte lucruri îl legau de Horezm. Cîtă muncă grea și încordată, muncă intensă, creatoare! Cîte lucrări începute și neterminate, pregătite, gîndite și nedesăvîrșite! Aici în Horezm, am crescut și m-am înălțat ca om învățat! Aici, pentru întîia oară, am început să împărtășesc și altora adevărul. Buhara e epoca mea de ucenicie, Horezmul de maturitate. Iar acum, cînd sînt plin de forțe creatoare, cînd pot să împart comoara cunoștințelor mele, sînt nevoit să fug și să mă ascund ca un ucigaș! Cine altcineva putea-va continua tratatele mele, cine va duce pînă la sfîrșit cercetările despre însușirile tămăduitoare ale buruienelor de leac, despre compoziția alcoolului, despre distilarea apei? Bine că mi-am terminat măcar enciclopedia filozofică... Unele manuscrise va trebui să le iau cu mine. Să nu uit conceptul despre lucrarea «Cartea științelor» — poate în drum voi izbuti să rezolv problema clasificării științelor... De asemenea, trebuie să iau opera începută «Despre friguri», mai am multe de verificat..."

Abu-Ali se străduia să gîndească liniștit la plecare, dar inima îi zvîcnea dureros. Și privind la prietenii săi, gîndea cu amărăciune că într-o bună zi le va veni și lor rîndul. Atunci fiecare va trebui să-și hotărască soarta... Dar cum să comunice bătrînului Abu-Sahli Masihi, ce-l așteaptă?

„Pribeag etern, vei fi, desigur, tovarășul meu de drum. Doar n-ai să te încumeți tu, creștin, să calci pragul fanaticului musulman de la Gazna! Bietul de tine! Toată viața ți-ai căutat un liman pentru

libertatea cugetării tale şi — ca un trăsnet din senin — Gazna! Poate că Allah e milostiv şi noi, pribegii, vom afla acel pămînt al făgăduinţei, unde să existe cu adevărat libertate de gîndire!..."

Spunînd comesenilor că merge după vin, Ibn Sina ieşi din odaie şi-i porunci omului său de încredere:

— Prietene, pregăteşte-mi lucrurile... Vom pleca amîndoi înainte de a miji de ziuă. Grăbeşte-te! Dar tăcerea să pună lacăt gurii tale.

Noaptea tîrziu, oaspeţii părăsiră mulţumiţi casa prietenului Abu-Ali.

Stăpînul, sub un pretext oarecare, îi opri pe Al-Biruni şi pe Abu-Sahli.

— Prieteni — începu Abu-Ali, după ce se închiseseră porţile în urma oaspeţilor. Am primit veşti neplăcute. Ce spuneţi? Ce credeţi că-i de făcut? Ibn Sina le povesti totul pe scurt. Al-Biruni căzu pe gînduri. Situaţia era într-adevăr foarte serioasă. Horezmşahul, dezorientat, ar putea să-i trimită cu sila pe învăţaţi la sultan.

— Dacă scrisoarea califului ar fi venit acum doi-trei ani — spuse Abu-Ali — aş fi pus mîna în foc că Ma-mun n-o să ne extrădeze, dar cele petrecute în ultimul timp, tare i-a mai schimbat firea...

Şi Al-Biruni era convins că Horezmul nu mai este cetatea inexpugnabilă de altă dată.

— Scăparea noastră este fuga. Fugiţi, pînă nu apucă horezmşahul să vă transmită invitaţia sultanului din Gazna, rosti gînditor Al-Biruni. Iar eu, după plecarea voastră, voi face tot ce-mi va sta în putere ca să vă puteţi reîntoarce cît mai curînd...

Abu-Sahli primi această neplăcută veste cu toată liniştea; el e gata şi acum să plece, iar de însoţitor n-are nevoie.

— M-am învăţat... Nu-i întîia oară cînd îmi schimb cuibul — spuse el, zîmbind. În vremea noastră, omul învăţat mai mult pe drumuri îşi petrece viaţa.

Auzind acest răspuns, Ibn Sina zîmbi de asemenea... Ciudat mai sunau aceste cuvinte pentru el

care era deprins cu o muncă științifică liniștită... Și totusi !...

...Iată că șarpele îndoielii îl mușca și pe el de inimă. „Să fie cumva un pas pripit ?..."

Dar nu ! Acum nimic nu mai putea schimba hotărîrea învățaților : să plece, să plece cît mai repede, pînă nu apucă horezmșahul să le aducă la cunoștință invitația sultanului și „binevoitorul sfat" al califului. Să plece cît mai grabnic, să se ascundă, să scape de favorurile nepoftitului protector — sultanul Mahmud !

Pentru orice împrejurare — dat fiind că despărțirea putea să nu dureze mult — învățații trebuiau să-și caute un adăpost undeva aproape, într-una din țările din împrejurimile Horezmului. Al-Biruni scrise și îi înmînă lui Ibn Sina o scrisoare de recomandare către sultanul Kabus ibn Vașmghir al Giurgianului la care el a locuit mai mulți ani.



PARTEA A TREIA

ANII DE PRIBEGIE

CAPITOLUL I

Iată dar ce este nemărginitul, cumplitul deşert — „Cele şapte nisipuri ale Horezmului" — se gîndea Abu-Ali ibn Sina, privind cu tristeţe în jurul său. Oriunde ţi-arunci ochii, numai grinduri galbene de nisip şi soare orbitor. Nisipul îţi arde picioarele, iar din cerul înalt, fără nori, se revarsă mereu şi mereu torente de aer încins care îţi răpesc vederea; corpul îţi înţepeneşte iar capul îţi atîrnă chinuitor de greu.

În toată această mare galbenă de nisip, numai petecul de umbră pe care îl aşterne cu zgîrcenie halatul întins între două beţe. Jos, pe un covoraş — bolnavul. Faţa lui e pămîntie, trupul s-a chircit istovit de suferinţă şi sete, ochii îi sînt închişi.

De trei zile zace aci, sărmanul bătrîn, de trei zile au întrerupt călătoria. De mult a plecat sluga în căutarea apei şi a medicamentelor, şi nu mai vine. Se va mai întoarce oare? Şi chiar de va veni, o să-l mai găsească pe bătrîn în viaţă?

Abu-Ali ibn Sina se aplecă iarăşi asupra muribundului. El însuşi este istovit de sete şi chinuit de arşiţa acestei pribegii nefericite. Dar singura lui grijă este să uşureze cumva chinurile prietenului său. Şi-a pironit privirea pe pieptul bătrînului, care abia respiră, şi pe vinişoara de pe tîmplă, care bate atît de încet!... Ce să-i mai facă?

Şi iarăşi, ca de atîtea ori, Ibn Sina îşi aminteşte nenorocita poveste a călătoriei lor.

Începuse sub un cer fără nori. În zori au părăsit Urghenciul, atît de frumos şi de drag amîndurora. Totul a mers bine pînă au lăsat în urmă pămînturile fertile şi au intrat în marea de nisipuri ce înconjoară Horezmul.

Ca să scape de primejdia ce atîrna asupra capului lor, Abu-Sahli nu şi-a mai luat însoţitor, nici n-a vrut să aştepte plecarea vreunei caravane din Horezm, ca să se alăture ei. Peste deşert nu era drum. De la locuitorii mărginaşi abia dacă au putut afla încotro să apuce şi unele semne care să le arate unde pot fi găsite fîntînile. Călătorii s-au aprovizionat cu apă şi au pornit la drum.

Abu-Sahli a mai trecut în viaţa lui de cîteva ori pustiul şi se credea călător cu experienţă. Dar pe el niciodată nu l-a prins în deşert cumplita furtună de nisip. Nu-i cunoştea prevestitorii, nici nu ştia cum să lupte cu ea.

Pe neaşteptate vîntul a început să şuiere sălbatic, ridicînd nori de nisip pînă-n înaltul cerului, vînzolindu-l şi măturînd totul în cale. Înspăimîntate, cămilele s-au răzleţit, oamenii, orbiţi de nisip, s-au pierdut unii de alţii. Abu-Ali a izbutit totuşi să-şi prindă cămila, a făcut-o sá se culce şi i-a învelit capul cu halatul sub care s-a pitulat şi el. Noaptea vîntul s-a oprit. În zori, Ibn Sina s-a grăbit să-şi caute tovarăşii de călătorie. Pe însoţitorul său l-a găsit curînd. Şi cămila lui era vie. Pe Abu-Sahli, însă, l-au găsit abia spre amiază, din întîmplare: au văzut un colţ din halatul lui sub o movilă de nisip.

Cînd l-au dezgropat, aproape că nu mai dădea semne de viaţă. Cămila lui, pe care se afla mai toată rezerva de apă, dispăruse fără urmă. Cu mare greutate, folosind toată apa ce mai plescăia în burdufuri, l-au readus pe bătrîn la viaţă. Starea lui era deznădăjduită. Abu-Ali, ca medic, înţelese prea bine aceasta. Totuşi mai nădăjduia!... Şi îşi dădea toată silinţa, măcar să-i uşureze chinurile...

Cîteodată, Ibn Sina se depărtează de bolnav, urcă pe un greabăn de nisip şi priveşte-n depărtare.

Soarele îl orbeşte. La orizont nu se zăreşte nimic. Doar nisipuri, nisipuri şi iar nisipuri...

Abu-Ali se întoarce din nou la bătrîn şi vede cum se mişcă buzele lui uscate de sete.

Aplecîndu-se asupra bolnavului, aude ca de pe altă lume : „mi-e sete"...

„Cu ce să-i sting eu setea ? — se gîndeşte chinuit Ibn Sina. De ce nu vine sluga cu apa ? S-a rătăcit cumva ? Poate nici n-a găsit fîntîna şi piere undeva, în deşert ! Sau poate l-au prins pe drum nomazii rătăcitori şi l-au luat ostatic,... dacă nu l-au omorît cumva ? Cît de neprevăzători am fost !"

Lui Abu-Ali i se rupe inima de jale... Mai priveşte o dată împrejurul său, în căutare de ajutor... Vede cămila care, sleită de puteri, stă culcată pe nisip... Grăbit, Ibn-Sina scoate din samar o căniţă, un cuţitaş subţire şi un cleştişor. Apropindu-se de cămilă îi deschide cu o singură tăietură dibace o arteră. Sînge roşu, spumos, ţîşneşte, umplînd căniţa. Cămila n-a izbutit nici să se smucească, şi mîinile iscusitului chirurg i-au şi prins rana în cleştişor, iar cămila crezînd că a înţepat-o vreun tăun, continuă să stea liniştită pe nisip.

Abu-Ali apropie căniţa de buzele lui Abu-Sahli. Cîteva înghiţituri, şi un zîmbet sfios se arată pe faţa muribundului.

Bătrînul vrea să spună ceva, dar viaţa îl părăseşte...

Abu-Ali soarbe rămăşiţa din cană şi se prăbuşeşte, pe covoraş, fără simţire...

Cînd s-a întors sluga credincioasă, soarele stătea să scapete. Cămila rătăcea pe-aproape, mirosind nisipul, în căutarea spinilor. Deasupra micuţei tabere dădeau tîrcoale ulii negri, iar pe covoraş zăceau alături Abu-Sahli fără suflare şi Abu-Ali, sleit de puteri... Apa îl aduse pe învăţat la viaţă, iar pe mort, îl putură doar spăla...

Ibn Sina îi săpă o groapă lui Abu-Sahli și cu mîinile sale îl culcă în mormînt...

Dis-de-dimineață, înainte de a începe soarele să dogorească, cei doi oameni porniră la drum...

Patru zile și patru nopți merseră ei pînă ajunseră la Abiverda, oraș al Horasanului, situat la marginea pustietății fără viață. Acolo au poposit cîteva zile, într-o cămăruță din caravan-sarai, pînă se întremară îndeajuns ca să poată porni mai departe la drum...

Părăsiră fără prea multă părere de rău acest orășel plin de praf, ars de vipie și bătut de vînturile pustiului, îndreptîndu-se spre orașul Nessa...[1]

Încă în Buhara, Ibn Sina auzise multe despre acest oraș, iar în Urghenci, adesea veneau din Nessa negustori și învățați, astfel că Abu-Ali putea să numere printre cunoștințele sale și cîțiva din locuitorii acelui oraș. Pe ajutorul și bunăvoința lor putea să se bizuie.

Nessa l-a încîntat de la prima vedere pe călătorul care a înfruntat atîtea zile arșița. Orașul era scăldat în verdeață. Ulițele se întindeau ca niște coridoare verzi, întretăiate din cînd în cînd de cuțitașele de argint ale rîurilor, sau ale arîkurilor. Și locuitorii i-au plăcut lui Ibn Sina. Aici trăiau mulți oameni culți, iar de hakimi buni oricînd era nevoie. Ce mai putea dori ?

Trăind la Nessa un timp oarecare, Ibn Sina s-a deprins cu orașul și dorea să rămînă acolo. A închiriat o casă micuță și se gîndea să-și aducă aici și familia. De la Biruni nu avea încă nici o veste.

Nimeni nu tulbura viața liniștită a omului de știință. În afară de vizitele la bolnavi, tot timpul liber îl dăruia scrisului !

În ultimii ani, prietenia cu un matematician renumit, ca Al-Biruni îl îmboldise pe Ibn Sina, să se ocupe îndeaproape de geometrie.

La Nessa el a adîncit și mai mult acest studiu. Pentru ucenicii săi, care și aici ca de obicei nu în-

---

[1] Ruinele orașului Nessa se văd și astăzi, la 18 km de Așhabad.

tîrziară să-l înconjoare, el scrise cîteva tratate despre teoremele matematice, despre liniile curbe, despre paralele și despre unghiuri. Geometria i-a sugerat gîndul să se ocupe cu studiul măsurătorilor pămîntului. Așa a apărut tratatul său „Despre ecuator".

Elevii îl ascultau cu lăcomie, inițiindu-se în gîndirea științifică a dascălului lor, cu totul nouă pentru ei. Transcriau cărțile — operele și tratatele învățătorului lor — în zeci de exemplare și le expediau învățaților din Horasan, Maverannahr, Horezm, Azerbaigian. Ca răspuns, veneau adesea de acolo tomuri voluminoase de opere științifice. Confrații învățați cu care făcea schimb, începuseră să-i spună lui Ibn Sina șeih, cu toată tinerețea sa relativă. Pe vremea aceea — anul 1012 — nu avea mai mult de treizeci și doi, treizeci și trei de ani.

Scrisorile discipolilor și admiratorilor săi, cărțile și tratatele învățaților care soseau la Nessa pe adresa lui Ibn Sina, nu-l lăsau niciodată nepăsător. El răspundea la toate întrebările, corecta cu atenție lucrările, adesea răspunzînd la un tratat cu un altul. Toate acestea îl imboldeau pe învățat la o cercetare continuă.

Poate că de mult n-a muncit el atît de liniștit ca în Nessa.

Dar curînd totul se schimbă. Odată, într-o seară, sluga lui Abu-Ali deschizînd ușa odăii de lucru a învățatului și vîrîndu-și fața lătăreață și zîmbitoare de om bun îi dădu de veste că un respectabil bătrîn vrea să-l vadă pe preastimatul Abu-Ali ibn Sina.

Bătrînul era o cunoștință din Horezm, un giuvaergiu bogat care își schimbase între timp îndeletnicirea cu aceea de imam purtător de cealmà.

„Salam aleicum, fiule ! răspunse bătrînul la plecăciunea omului învățat. Bucură-te ! Am venit la tine cu vești bune !"

Spunînd acestea, îi întinse lui Abu-Ali un sul. Acesta îl desfăcu și rămase mai mult decît bucuros :

însuşi chipul său aidoma desenat, îl privea de pe foaia de pergament.

Dedesubt în stilul complicat al scrisorilor de la palat, se dădea de ştire că oricine va întîlni pe marele şi vestitul învăţat Abu-Ali Husein ibn Abdullah ibn Sina al cărui chip e înfăţişat mai sus să-l vestească pe acesta că la Gazna îl aşteaptă prealuminaţii ochi ai sultanului Mahmud, nerăbdător să-l copleşească pe preaslăvitul vindecător cu cele mai mari daruri...

— Cît de frumos te-a zugrăvit! Nu-i aşa? zise oaspetele. Am auzit că portretul este lucrat chiar de marele matematician şi neîntrecut pictor Abu-Nasr Arrak, care nu de mult a plecat la Gazna.

„Să fie oare cu putinţă? Şi Abu-Nasr e deci prizonier? — strigă în gînd Ibn Sina şi fără să vrea îşi muşcă buza. Lungi mîini mai are şi acest Mahmud! Pe toţi învăţaţii îi adună în colivia lui de aur!"

Învăţatul se strădui să nu arate cît de neplăcută e vestea primită. Izbuti chiar să se arate bucuros şi mulţumindu-i oaspetelui că s-a obosit să-l încunoştiinţeze că atotputernicul stăpîn din Gazna îi face atîta cinste, îl încredinţă că nu va întîrzia să primească milostivirea ce i se arată.

— N-am mai pomenit să se zugrăvească chipul cuiva!... Şi cu atît mai mult să se trimită acest chip ca o epistolă în lume... Mare cinste! Mare! bombănea bătrînul imam. Cînd mullá al nostru mi-a arătat minunea, am oftat şi n-am ghicit dintru început că te înfăţişează pe tine... Apoi m-am gîndit...

— Dar aceasta e trimisă de mult?

— Doar de vreo două-trei zile... Şi m-am gîndit în fel şi chip, mi-am amintit de chipul tău, am citit şi am înţeles că o să te bucure o veste atît de mare şi plăcută...

Stînd la taclale, zîmbind şi tratîndu-şi oaspetele cu dulciurile aduse de omul casei, Ibn Sina îşi bătea tot timpul capul încotro s-o apuce ca să se ascundă de nedorita şi stăruitoarea „bunăvoinţă" a sultanului Mahmud.

După ce plecă bătrînul, încredinţat că i-a adus lui Abu-Ali cea mai bună dintre cele mai bune veşti, învăţatul îl chemă în grabă pe bătrînul şi credinciosul său tovarăş de surghiun şi, după un scurt sfat, hotărîră că e timpul să se pregătească de drum. Căci n-ar fi de mirare ca imamul rîvnind a-şi cîştiga merite în faţa puternicului sultan, să-i scrie, încunoştiinţîndu-l că Ibn Sina se află la Nessa şi că i-a înmînat chemarea.

Părăsind peste cîteva zile Nessa ospitalieră, Ibn Sina spunea tuturor că pleacă la Gazna. Dar nu va fi vina lui dacă în timpul călătoriei, caii cu care au plecat de astă dată Abu-Ali şi sluga-i credincioasă, se vor abate cumva din drum, şi în loc de Gazna, vor nimeri în oraşul Nişapur[1].

Nişapurul îl întîmpină pe Abu-Ali, cu aceeaşi bunăvoinţă ca şi Nessa. Aici, de asemenea, se aflau mulţi bolnavi care doreau să se vindece şi foarte mulţi sănătoşi care de mult auziseră despre Abu-Ali ibn Sina şi visau să-i fie elevi.

Nişapurul îi amintea şi de Buhara şi de Urghenci. Era un oraş foarte mare şi bogat, cu imense bazaruri, pline cu mărfuri localnice ori aduse de aiurea.

Viaţa de afaceri a oraşului nu înceta toată ziua.

Caravane încărcate cu mărfuri soseau de departe şi tot aşa de departe plecau altele, ducînd din Nişapur rodul muncii meşteşugarilor locali. Istoricii povestesc că în pieţele Nişapurului erau o mulţime de caravan-saraiuri permanente, unde trăgeau negustorii care veneau de departe să-şi desfacă mărfurile. Fiecare bazar desfăcea de obicei un singur fel de marfă.

Aceiaşi istorici apreciază că e slab acel oraş, ai cărui locuitori se îndeletnicesc cu mai puţin de treizeci şi două de feluri de meşteşuguri. În această privinţă, Nişapurul, după cît se pare, era unul din cele dintîi oraşe ale Asiei, pentru că aci se puteau

---

[1] *Nişapur* — oraş în Horasan, aproape de actualul Moşhed în Iran.

afla orice fel de meşteşugari. Şi numai meşteri renumiţi, neîntrecuţi.

Dar nu numai în negoţ sta bogăţia Nişapurului. Vieţuiau acolo şi mulţi oameni învăţaţi, predicatori, adepţi şi discipoli ai mai multor secte.

Tot în această perioadă, la Nişapur, luase fiinţă o *medrese* — şcoală superioară de teologie — cum existase una la Buhara şi cum visa Abu-Ali să construiască la Urghenci. În Asia Centrală aceste şcoli erau foarte puţine la număr. Şi se simţea mult nevoia lor. Metodele de predare încă nu erau bine fixate şi cu toate că aceste şcoli erau considerate instituţii religioase de învăţămînt, în ele se preda şi filozofia antică şi alte ştiinţe. Abu-Ali se bucură mult la gîndul că ar putea chiar aici, în această medrese, să împărtăşească tinerilor învăţăcei vastele lui cunoştinţe. Aceasta, fără îndoială, i-ar fi uşurat surghiunul.

Cetăţenii Nişapurului erau de mult vestiţi ca oameni iubitori de ştiinţă şi cultură şi, totdeauna, amatori de a participa la diferite lecţii şi dispute publice, pe felurite teme abstracte.

Cînd s-a anunţat întîlnirea lui Abu-Ali ibn Sina cu renumitul predicator sufist, Abu-Said Meiheneisi, cunoscut cetăţean al Nişapurului, acest eveniment răscoli tot oraşul.

Sufismul era un sistem de idei larg răspîndit pe acele timpuri în ţările din Asia Centrală. Mai tîrziu, această concepţie a suferit multe modificări. Pe vremea lui Ibn Sina, însă, această mişcare reflecta — sub masca de învăţătură mistico-filozofică nemulţumirile maselor truditoare, apăsate de jugul feudalilor, cămătarilor şi a clericilor. Ca idee de bază a sufismului era afirmaţia că nu raţiunea, ci intuiţia, adică revelaţia interioară este sursa de cunoaştere a adevărului.

Şeihul Abu-Said Meiheneisi se bucura de o mare popularitate. Ucenici şi adepţi ai lui erau unii din cei mai bine văzuţi meşteri ai oraşului, ca de pildă, meşterul făurar de lacăte — Abu-Bekr, meşterul ţesător al pînzeturilor de in — Abu-Bekr ; făurarul

Abu-Said, sculptorul în lemn Abu-Said ; măcelarul Abu-l-Abbas ; meşterul făurar de zale Abu-l-Kasim ; vînzătorul de hîrtie Abu-Mansur şi mulţi alţii.

Curtea moscheei catedrale, unde se ţineau de obicei disputele, era plină pînă la refuz de cetăţeni ai Nişapurului, veniţi dis-de-dimineaţă să-şi găsească un loc mai comod.

Îmbrăcat cu un caftan bogat, surîzătorul Ibn Sina sosi cel dintîi la dispută. Curînd se ivi şi Abu-Said, în haină de lînă ordinară, cu o barbă căruntă, încîlcită.

Amîndoi aveau elevi, adepţi şi admiratori. Amîndoi au fost întîmpinaţi cu salutări şi nesfîrşite strigăte şi urale. Cine a fost aclamat mai îndelung şi cu mai mult entuziasm — e greu de spus.

Abu-Said, filozof sufist şi poet de talent, era străin de lenevia şi alintarea bogătaşilor. În operele sale, închinate îndeosebi mulţimilor truditoare ale oraşelor, el predica cumpătare, neîmpotrivire în faţa sorţii, austeritate şi puritate.

Concepţiile lui erau vagi şi confuze, pătrunse de credinţa în tainicele legături cu lumea de apoi, iar limba prin care se exprima era plină de aluzii neguroase.

Ibn Sina, dimpotrivă, era adept al argumentelor solide, bazate pe probe şi experienţe. Excelent orator, el nu considera niciodată de prisos să amintească despre datoria, după părerea sa absolut obligatorie, de a verifica în mod practic, cu exemple din viaţă, orice teză ştiinţifică.

În timpul disputei, ambii învăţaţi se comportară atît de deosebit şi atît de neîmpăcat se combătură încît bătrînii înţelepţi, cu bărbile cărunte, dădeau dojenitor din cap şi se scărpinau la ceafă, neştiind cui să-i dea dreptate ; iar tinerii ascultători, după terminarea acestei istorice întîlniri — după cum s-a vorbit mult în oraş după aceea — au continuat să-şi dovedească dreptatea, unul altuia, cu pumnii...

În timpul disputei lor, Abu-Ali şi Abu-Said, au discutat multe, începînd cu filozofia greacă şi pînă la legea fizică a căderii libere a corpurilor ; de la

astronomie la influența metalelor asupra organismului uman; de la poezie la muzică, făcîndu-i pe toți să se minuneze de atîta învățătură.

Dar știința aceasta multă nu îi apropia. Cei prezenți la dispută îi ascultau cu lăcomie, simțind deosebirea de concepții, dar neputînd pricepe de ce acești învățați, cu păreri atît de diferite, nu s-ar putea convinge niciodată unul pe altul.

Cu fiecare cuvînt rostit de bătrînul sufist, tot mai clar i se arăta lui Abu-Ali esența concepției lui de predicator mistic, care privește lumea printr-o prismă tainică și neguroasă.

La rîndul său și Abu-Said se convingea cît de străin e pentru el tînărul învățat care percepe lumea numai prin prisma experiențelor și-a faptelor reale.

În ochii celor ce asistau la discuție, amîndoi erau sinceri și demni de tot respectul. Și pe fiecare, la rîndu-i, îl susțineau cu strigăte și ovații!...

— Viața e scurtă — spunea Abu-Said — și nu are nici un sens s-o cheltuim luptînd cu răul pe care îl vedem în jurul nostru. Zadarnică sforțare! Nu este în puterile omului să îndrepte ceea ce a fost hărăzit să fie rău. De aceea, toate gîndurile noastre trebuie să fie îndreptate spre desăvîrșirea spiritului, a sufletului nostru, spre acel scop suprem care să-l facă vrednic de a se împărtăși din marea bucurie a unirii cu începutul începuturilor — cu dumnezeirea din care face și el parte. Acesta este unicul scop, demn de tot ce există pe lume!

— Viața e atît de lungă — răspundea înflăcărat Abu-Ali — că omul poate face mult mai mult decît îi trebuie pentru mîntuirea lui!

— Pentru a ne mîntui sufletul, nu trebuie nici să muncim, nici să ne războim! Acestea ne aduc numai griji și tulburări zadarnice! Sufletul trebuie să fie liniștit și armonios — rosti convins sufistul.

— Spiritul liniștit și armonios poate exista numai într-o lume desăvîrșită, dar numai omul poate să creeze o astfel de lume, cu ajutorul capetelor luminate și al mîinilor puternice. Numai educația și

munca pot îmbunătăţi viaţa omului şi îl pot apropia de desăvîrşire!

Abu-Ali, iscusit în tot felul de dispute, se străduia să-şi exprime gîndurile cît se poate de clar, dar destul de voalat totuşi pentru ca teologii ce asistau la această dispută să nu-l poată învinui de erezie.

Din fericire, se pare că aceştia nu se puteau lăuda cu o prea mare pricepere, fiindcă numai unul din admiratorii lui Abu-Ali, mai profund gînditor decît alţii, înţelegînd libertatea de cuget a învăţatului, i se adresă încetişor acestuia, nădăjduind că-şi va confirma bănuiala:

— Învăţătorule, atît de puţin nădăjduieşti în Alah?

Zîmbind, Ibn Sina i-a răspuns prin următoarele versuri:

Pentru-a mea „necredinţă" nimănui nu dau socoteală!
Eu mă socot credincios, dar nu-mi fac din asta o falǎ.
Am ajunge însă să credem că nu e credinţă pe lume
De-am numi erezie orice bob de-ndoială!

Plecînd de la dispută, şeihul Abu-Said s-a adresat ucenicilor săi, tulburat:

— Preacinstitul Abu-Ali este un om care caută adevărul! Ceea ce eu simt, el ştie! Apoi, gîndind, a adăugat: Şi totuşi, nu poate să fie fiinţă din ceea ce n-a fost, şi ce a fost creaţiune nu poate fi din nefiinţă!...

Aceste cuvinte au ajuns pînă la urechea lui Abu-Ali care, zîmbind, s-a întors către adepţii săi, spunîndu-le:

— Adevărul spune şeihul că ceea ce ştiu eu, el simte! Şi imediat a continuat printr-o improvizaţie: Milostivirea lui Alah ne este apărare. Ea ne va izbăvi de toate roadele faptelor noastre, bune şi rele. Căci acolo unde este milostivirea ta, ceea ce n-a

fost creat poate fi creaţiune şi ceea ce a fost, s-ar putea să nu fie!

După dispută, pentru continuarea discuţiei plăcute, s-au adunat în jurul unei mese în casa ospitalieră a unui cetăţean din oraşul Nişapur, şi vorba s-a prelungit pînă în zori... Convorbirea era însoţită, ca întotdeauna, de înflorate *gazeluri*[1] şi răspunsuri spirituale, în versuri...

Din tinereţe Ibn Sina compunea versuri, iar cu anii ajunse un adevărat maestru al versurilor scurte — al catrenelor şi al gazelurilor uşoare.

Chiar în cercul atîtor versificatori de subtilitate aleasă şi de rafinament cum erau poeţii de la palat, Ibn Sina, ca poet, strălucea prin profunzimea gîndurilor şi prin măiestria cizelării strofelor. Versificarea pe atunci era un adevărat cult în societăţile luminate ale Orientului, cu care venea în contact Abu-Ali. În acele timpuri, adesea se făceau serate la care nu era îngăduit să se vorbească decît numai în versuri : oameni din toate straturile sociale iubeau frumuseţea cuvîntului tăios. Ca să uimeşti pe cineva cu versificări nu era deci atît de uşor. Totuşi, Abu-Ali trecea drept un poet strălucit şi în Buhara, şi în Urghenci, şi în Nessa, şi aici, în Nişapur, unde trăiau mulţi iubitori de poezie.

La cină se încinse o discuţie despre vin : dacă vinul e o binefacere sau un rău în viaţă şi dacă este păcat să-l bei, după cum afirmă coranul ? După ce îşi spuseră părerea, oaspeţii se adresară lui Abu-Ali.

— Am putea spune astfel — începu el, ridicînd paharul :

Cînd bei un strop de vin, cu sclavul te-nfrăţeşti ;
De bei mai mult, tiranul începi să-l proslăveşti.
Şi-atunci ? De nu eşti slugă, ori şah, ori... înţelept
Nu bea, căci vinul limba-ţi dezleagă, şi-o păţeşti !

Un rîs prietenos salută catrenul.

---

[1] *Gazel* — un gen de poezie lirică, cultivat de popoarele Orientului.

— Dar se poate spune şi altfel despre vin — continuă Abu-Ali, zîmbind şiret, cînd rîsetele încetară :

Duşman poate să-ţi fie, ori frate de ispravă.
De bei puţin — licoare-i, de bei prea mult — otravă!
Cînd bei fără măsură, ţi-aduce doar ponoase,
Cînd bei cu socoteală, te-nalţă vinu-n slavă !...

Şi această improvizaţie fu întîmpinată cu ovaţii furtunoase.

— Prieteni ! exclamă unul din cei mai apropiaţi admiratori ai lui Ibn Sina. Eu nu doresc ca vinul să-mi fie duşman şi nici nu vreau să-l sorb din cupă ca o otravă ! Deci, jos cupele ! Să lăsăm tihna să se aştearnă peste casa prietenului nostru, şi fie ca viaţa lui să înflorească aşa cum înfloresc trandafirii !

Şi oaspeţii începură să plece zgomotos... Ieşind de sub acoperişul casei ospitaliere a bunului lor nişapurian, în noaptea ceţoasă de toamnă, obosit de dispută şi de adunarea zgomotoasă, Abu-Ali declamă tovarăşilor de drum versurile poetului Firdousi :

Pe faţa sa noaptea s-a uns cu răşină,
Nu-i licăr de stele, nici fulg de lumină ;
Stă luna ascunsă sub bolta albastră
Şi-abia înspre ziuă apare-n fereastră.
Dar, vezi, de războaie e lumea-ncruntată
Şi luna-ngrozită păleşte deodată,
S-a stins strălucirea-i... iar noaptea ursuză
Pe ceruri tot cerne noianuri de spuză...

Marele om şi slăvitul poet, acum bătrîn şi istovit de viaţa de zbucium şi trudă, se stinge ca un cîntec duios... Iar pe noi, aici, ne înconjoară bunăstarea şi mulţumirea. Noi discutăm, şi toate discuţiile noastre nu fac nici cît două rînduri din versurile lui ; asculţi, şi pătruns de frumuseţea lor, cît de

proaste îţi par propriile-ţi versuri — adăugă Ibn Sina, despărţindu-se de tovarăşii săi.

Ajuns acasă, nu putu să adoarmă mult timp ; ba umbla prin cameră, ba se aşeza la măsuţa scundă de lucru, unde se aflau sculele lui de scris ; se aşeza şi scria două-trei versuri ca să le şteargă numaidecît, în culmea iritării.

Vinul băut îi vuia încă în cap ; ar fi vrut să discute cu cineva, să-şi exprime părerile, să scrie un poem sau un gazel... În sfîrşit, aţîţat scrise :

— „O, Alah, nu ai tu un ajutor, căruia să mă pot plînge, nu ai tu un vizir, căruia să-i pot da peşcheş. Totdeauna m-am plecat în faţa puterii tale şi de aceea ar fi trebuit să fii şi tu mai îngăduitor cu mine ; ştiu că, din ignoranţa mea, ţi-am greşit, lucru pentru care, desigur, mă poţi pedepsi. Eu mă supun profetului tău, Mahomed, şi recunosc că are dreptate cînd porunceşte să nu bem vin. Eu însumi le arăt băutorilor că vinul dăunează... Dar ce să fac dacă-mi place atît de mult, încît n-aş avea nimic împotrivă să mă înec în el ?

Mai bine mă iartă, dar şi mă miluieşte din vreme, că ţie ţi-e dat să le ierţi pe toate şi pe toţi, o, Alah !"

Abu-Ali reciti cele scrise, şi, zîmbind, mototoli hîrtia. Totuşi simţi că cele scrise i-au mai potolit focul.

„De ce mă zbucium eu ? Ce vreau de la mine însumi ? — se gîndi el cu amărăciune. Doar zadarnic mă zbat ! Oricum, bietele mele versuri niciodată n-o să poată sta alături de marile opere ale lui Rudaki, sau ale lui Firdousi. Chiar Abu-Said, ca poet, e cu mult mai mare decît mine. Nu, Husein ! Vezi-ţi mai bine de ştiinţele tale ! Nu e pentru tine, pasămite, să scrii versuri !..."

Ibn Sina era cît pe-aci să arunce condeiul din mînă şi să îndepărteze călimara, cînd, dintr-o dată, simţi că gîndul care i se zbătea, în căutarea cuvintelor, şi-a găsit în sfîrşit o formă armonioasă, ordonată şi riguros exactă de exprimare. Mîna începu să alerge pe hîrtie, scriind catrenul acesta :

E prost cînd fără vreme începi a obosi,
Cînd gîndul la odihnă prea drag începe-a-ți fi...
Fă azi tot ce poți face, cînd ești încă-n putere,
Căci mîine... cine știe... ai să mai poți munci?

Somnul nu i se lipea de gene. Uitînd și de versuri, Abu-Ali se gîndi la lucrările sale, la planurile de viitor, la cartea pe care avea de gînd s-o scrie. Se va apuca de ea de îndată ce va termina tratatul la care lucrează în prezent.

De dimineață, după ce-i primi pe bolnavi, Ibn Sina plecă să vadă un biet alămar suferind.

În bazar, acolo unde crainicii citeau de obicei poruncile și unde se afișau firmanele, o mulțime de oameni atrase atenția lui Abu-Ali. Apropiindu-se își auzi pronunțat numele.

„Sultanul Mahmud! îi fulgeră prin minte și, amestecîndu-se în gloată, văzu cunoscuta înștiințare cu portretul lui. Cum de s-au învoit conducătorii Nișapurului să afișeze porunca sultanului? se gîndi cu ciudă Abu-Ali. Doar ei știu bine că mă aflu aici. N-ar fi fost oare mai cinstit să mă cheme și să-mi spună? Dar poate au făcut asta ca să se spele pe mîini și să-mi dea răgaz să-mi caut de drum. Și eu care trăgeam nădejde că sultanul Mahmud m-a dat uitării!..."

Îl cercetă pe bolnav, îi lăsă leacuri, apoi se întoarse grăbit acasă. Mult se zbuciumă, plănuind încotro s-o apuce. Strîmte se dovedeau a fi întinderile Asiei! Stăruința sultanului Mahmud începuse să-l chinuie. Unde să mai meargă? Se gîndi la cele povestite de prietenii săi, care trecuseră prin diferite orașe. Atît de puține locuri au mai rămas libere, atît de puține sînt orașele care n-au intrat încă sub stăpînirea sultanului Mahmud! Pe Ibn Sina îl cuprinse desperarea. Peste tot era greu pentru un liber-cugetător!

„Să merg la Gazna? — se întreba singur marele învățat. Dar asta înseamnă să-mi vîr în jug și capul și cugetul..."

I-a fost întotdeauna nesuferită Gazna, dar și mai mult îi era lehamite de acest cuib tîlhăresc, de cînd sultanul, tot mai hotărît, își întindea ghearele asupra Horezmului.

Din scrisorile de acasă, și mai cu seamă din puținele rînduri ale clarvăzătorului și înțeleptului Biruni, Ibn Sina vedea limpede la ce s-ar putea aștepta de la sultanul Mahmud.

„Pe zi ce trece, îi scria Al-Biruni, ne așteptăm la noi pretenții din partea sultanului. Ba o hutbă să-i fie citită în marile orașe ale Horezmului — și pentru îmbunarea lui, horezmșahul călătorește din oraș în oraș, numai ca să fie de față cînd imamul proclamă în fața lui Alah și a credincioșilor că nu există nimeni altul mai vrednic de apărarea slavei profetului pe pămînt, decît marele sultan Mahmud — ba se supără sultanul că sorei sale, soția șahului, nu i se arată destulă cinstire, ba cere să i se trimită alți învățați, și cîte altele. N-avem pace și nici nu mai nădăjduim să avem. Pentru toate trebuie să te răscumperi prin tributuri, pentru toate alți bani storși din sudoarea vrednicului popor muncitor al Horezmului..."

Cît de bine ar fi, gîndea Al-Biruni, să-și găsească undeva, măcar în codrii Indiei de miazăzi, un loc unde să poată trăi în sihăstrie, „căci timpurile pe care le trăim numai pentru dezvoltarea științei nu sînt prielnice" își încheia el scrisoarea.

„Ce-ar fi să încerc și eu sihăstria de care pomenește Biruni ? se gîndi, zîmbind amar, Ibn Sina. În orice caz, eu n-am să cad în capcana ce mi se întinde ! Nu doresc ca sultanul Mahmud să-mi spună și mie, cum le-a mai spus de atîtea ori și altora : „Dacă vrei ca norocul să te însoțească, nu vorbi după știința ta, ci călăuzește-te după dorința mea".

Dar unde să pleci ? Unde poți găsi limanul surghiunului ?...

Din fericire, Ibn Sina își aminti că în fundul sipetului are scrisoarea lui Biruni către cîrmuitorul din Giurgian, Kabus ibn Vașmghir. Cei care îl cunoșteau îl vorbeau numai de bine. Numai el, dintre

toţi monarhii l-a ajutat pe nefericitul Ibrahim Muntasirul — fiul cel mai mic al lui Nuh ibn Mansur Samanid — ultimul emir al Buharei.

Învăţatul hotărî, încă o dată, să-şi încerce norocul în pribegie. El ştia că şi stăpînul Giurgianului, altă dată emir puternic şi independent, plăteşte acum tribut sultanului Mahmud. Dar depărtarea de Gazna a Giurgianului — situat pe ţărmul de sud al Mării Hazare — îi îngăduia lui Ibn Sina să spere că sultanului n-o să-i treacă prin minte să-l caute acolo cel puţin pînă nu-l vor denunţa spionii. În afară de aceasta, ca omul păţit, folosind experienţa amară de pînă acum, el hotărî ca acolo unde va merge să nu-şi mai spună numele adevărat.

CAPITOLUL II

În baloturi, spînzurate pe ambele coaste ale cămilei, două-trei halate, cîte ceva de-ale gurii, cărţile dragi, un manuscris început, nişte urcioraşe cu cele mai preţioase şi mai rare leacuri — iată tot calabalîcul cu care învăţatul a pornit iarăşi la drum, să-şi caute în altă parte liniştea.

Însufleţirea şi vioiciunea spiritului nu-l părăseau o clipă.

„Nu, sultane, n-o să mă poţi tu prinde în capcana ta de aur!" — gîndea învăţatul zîmbitor, legănîndu-se pe spinarea cămilei. Pe nesimţite începură să se închege rînd după rînd, în strofă, versurile :

Ce rost am eu în viaţă? Ce blestem stau să-nfrîng
De pribegesc prin lume mereu fără odihnă?
Dă-mi soartă fericirea să pot trăi în tihnă,
Ori dacă nu, putere să-mi dai măcar să plîng!...

Ultimul rînd nu-i plăcu : să plîngă... Nu, nu-i stă lui în fire. Încercă să aleagă alte cuvinte, dar iată că acolo, în zare, sclipesc minaretele orașului. Cămila grăbește pasul și versurile au rămas deocamdată neschimbate.

Soarele scăpăta spre apus, cînd pe ulițele Giurgianului — capitala principatului — situat pe țărmul de sud al Mării Giurgiane sau cum i se mai spune Mării Hazare, apăru un călător obosit și plin de colb, pe o cămilă tot atît de obosită și prăfuită. Cu priviri curioase el cerceta mahalalele tăcute ale orașului, mîngîiate de briza caldă și umedă a mării, clădirile și palatele împodobite cu gingașe picturi murale, palmierii și agavele, lămîi și portocali crescuți pe ambele părți ale ulițelor. Totul era atît de necunoscut, de nemaivăzut, încît drumețul se gîndi, oftînd :

„Iată Abu-Ali, unde te-a purtat vîntul ! Iată locul unde tu, surghiunit și pribeag, îți vei mai încerca soarta o dată !..."

Străbătea ulițele încet și, uitînd de oboseală, privea cu lăcomie la tot ce era nou și la priveliștea orașului necunoscut, ce i se desfășura în față.

Cu multă greutate, drumețul își găsi adăpost în casa unui meșteșugar sărac, căruia nu i se recomandă Abu-Ali ibn Sina, ci Husein ibn Abdallah, medic din Nessa.

Nu voi chiar de la început, înainte de a fi privit bine în jur, să se ducă la palat pentru a-i înmîna stăpînului scrisoarea lui Al-Biruni.

Și bine a făcut că de astă dată măcar a fost prevăzător. Abia au trecut cîteva zile de la sosirea lui Ibn Sina, și tot Giurgianul a fost tulburat de vestea că fiul sultanului Kabus, Manucehr, l-a întemnițat pe tatăl său în fortăreață și i-a ocupat tronul.

Să mai nădăjduiască la protecția noului conducător — prieten al sultanului Mahmud — nu putea. Trebuia să-și facă singur un rost în oraș.

Giurgianul își avea medicii săi, cunoscuți de locuitorii orașului de mulți ani. Oricum ar fi fost ei, aveau practica și clientela lor, iar Husein ibn

Abdallah era un tînăr necunoscut de nimeni, abia sosit dintr-un mic orăşel de provincie.

Nu o dată bătrîna nevoie i-a bătut la uşă, dar el nu-şi pierdea curajul.

Surîzînd, îşi strîngea cureaua mai tare şi se aşeza la scris.

Odaia lui Abu-Ali se afla chiar peste atelierul stăpînului casei, iar unica ferestruică dădea în piaţa bazarului. Dis-de-dimineaţă începeau strigătele negustorilor şi zgomotul ciocanelor în atelier. La început, lui Abu-Ali i se păru că nu-l stinghereşte cu nimic. Se bucura de libertatea lui deplină. În sfîrşit, acum el putea să dea în vileag toată falsa ştiinţă a mincinoşilor astrologi şi să facă bilanţul activităţii sale în astronomie.

Iarăşi şi iarăşi se întoarce el la „Marea operă", a lui Claudiu Ptolemeu, cunoscută în ştiinţa arabă sub numele de „Almaghest".

Se gîndea la tinerii ucenici pe care i-a avut şi pe care, fără îndoială, o să-i mai aibă ! Pentru ei trebuia să tîlcuiască această adîncă şi necuprinsă operă.

Lucrarea se compunea din treisprezece volume. Era grea pentru înţelegerea multora, prea extinsă şi trebuia deci prescurtată şi scrisă într-o formă mai accesibilă.

Nu oricine ar fi putut învinge greutăţile pe care a trebuit să le înfrunte Husein în timpul cînd studia şi prelucra cartea, din scoarţă în scoarţă.

Lucrînd la cartea lui Ptolemeu, Ibn Sina îşi amintea adeseori de Al-Biruni şi de atitudinea lui negativă faţă de sistemul marelui alexandrian. Biruni, după cum se auzea, lucra la cartea despre „Sistemul Universului". Ibn Sina, aştepta cu mare interes această carte, simţind că şi în sufletul său cresc îndoieli în ceea ce priveşte justeţea premizelor din „Almaghest"...

Nicăieri şi niciodată Abu-Ali, care în general lucra excepţional de repede şi cu spor, n-a creat atît de mult ca în Giurgian. Scria cîte patruzeci-cincizeci de pagini pe zi.

Mai greu era să-şi facă rost de hîrtie, căci nu întotdeauna îi ajungeau banii. Obosit de lucru, se scula de pe covoraşul pe care şedea toată ziua cu picioarele strînse sub el, şi abia atunci auzea bocănitul de ciocane şi zgomotul pieţii.

Adesea îl bătea gîndul că dacă n-ar fi toate acele zgomote, care pe neobservate dar stăruitor îi iritau creierul, ar obosi desigur mai puţin şi ar produce mai mult.

Această observaţie el şi-a notat-o, nădăjduind că va putea vreodată să verifice acţiunea excitanţilor permanenţi asupra omului, sau, măcar asupra animalelor.

Îl atrăgea nestăvilit liniştea şi libertatea. Atunci Abu-Ali lua cu sine două-trei lipii, dacă le avea şi pe acelea, şi pleca afară din oraş, la ţărmul mării.

Zidurile Giurgianului rămîneau în urmă. Marea albastră se întindea nesfîrşită în faţa ochilor. Aici se putea cufunda în liniştea şi nemărginirea atît de mult visate şi dorite. Adesea Abu-Ali pleca mai departe, în sătucul de pescari cuibărit pe ţărm, între stufării înalte. Pescarii pe jumătate goi, înnegriţi de soare, se deprinseseră cu el şi, recunoscîndu-l de departe, îl salutau cu bucurie. Aici era un oaspete mult aşteptat. Noii lui prieteni au văzut în el, din prima zi, un înţelept în stare să-i ajute să biruie toate neajunsurile, să alunge toate îndoielile.

Abu-Ali ştia tot atît de bine, ba chiar şi mai bine decît pescarii să prezică vremea, ştia cînd şi cum se prinde peştele, cum se pune mai bine pînza pe catarg, cu ce să astupi mai bine găurile bărcii...

Pe aceşti sărmani îi mira mult că, după spusele oaspetelui, toate acestea le ştie din cărţi, din nişte legături de hîrtie sau pergament scrise cu slove, pe care bieţii pescari nu le-au văzut niciodată. Afară de asta, oaspetele drag dădea leacuri copiilor bolnavi, a vindecat mîna scrîntită a bătrînului Mansur şi le-a arătat cum se poate săra într-un fel nou peştele în cadă; tot el i-a învăţat cum se pot arde vasele de lut, ca ele să fie mult mai trainice

şi să nu curgă saramura din ele. Şi-apoi cîte nu i-a mai învăţat pe pescari acest om minunat, liniştit şi plin de viaţă!

În drum spre casă, în stepa verde şi bogată, Abu-Ali descoperea plante necunoscute, ale căror însuşiri trebuia să le afle. Cu braţul de ierburi şi flori, el aducea în odăiţa lui posomorîtă miresmele stepei şi ale mării.

Dar această viaţă de linişte şi înfometare nu a durat prea mult. Cîteva vindecări izbutite, laudele neprecupeţite ale bolnavilor scăpaţi din ghearele morţii şi numele noului hakim prinse să treacă din gură în gură, cinstit de tot Giurgianul. Husein ibn Abdallah din Nessa avea de mîncare în fiecare zi. De asemenea puse capăt şi singurătăţii; în jurul său din nou roiau elevi, adepţi şi admiratori.

Privind în jurul său, Husein ibn Abdallah observă cu mirare că oraşul i se părea acum obişnuit şi viaţa lui începea să intre din nou în făgaşul obişnuit.

Faima lui creştea mereu. Ibn Sina îngrijea şi vindeca o mulţime de oameni simpli şi săraci. De mai multe ori s-a luptat cu epidemiile, cărora le cădeau jertfe mai cu seamă oamenii sărmani. Pentru ei lupta Husein Abu-Ali ibn Sina să construiască „Lăcaşele vindecării", îi vindeca şi îi hrănea, dar nimeni pînă în prezent nu ne-a comunicat istoria vindecării acestor truditori, deşi credem că aceste vindecări au fost multe şi însemnate.

În schimb, cîteva povestiri au rămas pe jumătate adevăr istoric, pe jumătate legende, despre vindecarea miraculoasă a unor cîrmuitori sau rude ale lor şi, îndeobşte a unor oameni din păturile privilegiate. Una din aceste vindecări, despre care se pomeneşte într-una din operele ştiinţifice ale învăţatului, s-a petrecut chiar în Giurgian. Iată cum se povesteşte despre aceasta:

...Un tînăr de douăzeci de ani, frumos ca lacrima, zăcea fără vlagă în faţa doctorului. Faţa lui slabă şi gălbejită părea lipsită de viaţă. Nu mîncase nimic de aproape două săptămîni, nu răspun-

dea la întrebări şi din toate trăsăturile feței lui străvezii, se vedea pecetea condamnării. Medicul l-a cercetat, l-a ascultat, a făcut tot ce era de făcut dar, spre mirarea lui, n-a aflat la tînăr nici un semn vădit de boală.

Rudele bolnavului priveau la Abu-Ali ca la ultima lor nădejde.

Dar medicul nu ştia ce să le spună. Un astfel de caz nu mai întîlnise în practica lui şi nici în cărți nu întîlnise ceva asemănător. Organismul omului tînăr era ca al unui om sănătos şi, cu toate acestea, el se prăpădea văzînd cu ochii.

Învățatul nu ştia cum să înceapă tratamentul. Totuşi, ceva din cele povestite de rudele bolnavului l-au făcut să reflecteze.

Toată noaptea nu dormi Husein ibn Abdallah, rătăcind prin cămăruțele joase ale locuinței sale, frunzărind cărți, privind un şir întreg de vase cu leacuri, ca şi cum ar fi aşteptat răspunsul de la ele.

Pînă la urmă tot memoria învățatului — comoară nesecată, unde se păstrau temeinic şi exact toate cele citite, aflate sau observate — îi arătă drumul pe care să-l urmeze.

Undeva, în cel mai depărtat colț al creierului, el păstra amintirea unui caz nu chiar asemănător după semne, dar ceva mai apropiat, după cauze.

Abu-Ali s-a hotărît să încerce.

A doua zi medicul a cerut să i se trimită un om care cunoaşte bine toate străzile şi toate casele din oraş.

Rudele bolnavului au privit unul la altul, mirați de ciudata cerere, dar au trimis în căutarea unui astfel de om. Curînd s-a prezentat un bătrîn cărunt şi gîrbov, străjer de mulți ani al Giurgianului.

Prosternîndu-se lîngă patul bolnavului, la picioarele medicului şi sărutînd un colț al halatului, şi-a ridicat ochii înlăcrimați şi slăbiți de bătrînețe.

— Scoală, i-a poruncit blînd Husein ibn Abdallah şi, ca din întîmplare, l-a luat pe bolnav de mînă. Eu, bătrîne, sînt un călător şi nu cunosc ora-

şul. Spune-mi cum se numesc mahalalele şi uliţele Giurgianului ? Vreau să le ştiu şi eu. Dar te rog, moşule, nu te mai închina atîta... Şezi, te rog...

Bătrînul a prins a înşira încet mahalalele, uliţele, ulicioarele...

— ...Mahalaua alămarilor, uliţa armurierilor — rosti el anevoie, iar medicul a simţit în acest moment cum a tresărit uşor pulsul slab al bolnavului... Uliţa măcelarilor, uliţa pielarilor, înşira mai departe bătrînul, dar pulsul din nou se liniştise şi se părea că tînărul a adormit ascultînd glasul monoton al străjerului.

— Iar acuma — i-a cerut Abu-Ali, cînd bătrînul în sfîrşit a terminat cu denumirile străzilor — te rog să-mi spui cine stă pe uliţa armurierilor ?

Pulsul bolnavului iarăşi, pentru o clipă, a tresărit mai tare şi tînărul, deschizînd ochii, trist şi atent, a privit la medic.

Bătrînul tăcea, încercînd să-şi aducă aminte.

— ...Pe mîna dreaptă, prima casă este a preacinstitului mullà de la moscheea mare, păzească-l Alah întru mulţi ani ; a doua casă e a negustorului Ben Rahmata ; a treia, a onoratului şi înţeleptului Abu-Giafar, mudarisul...

Pulsul s-a zbătut sub degetele sensibile ale medicului.

— A patra e casa bogătaşului Abu-Fariddina, din Balha, a cincea...

Dar medicul l-a oprit cu un gest :

— Îţi mulţumesc, bătrîne. Din cuvintele tale eu cunosc acum atît de bine Giurgianul, că aş putea găsi orice casă. Iar pentru truda dumitale primeşte, rogu-te, recunoştinţa mea şi i-a înmînat bătrînului cîteva monede de argint.

Cînd bătrînul s-a îndepărtat salutînd şi mulţumind, Husein ibn Abdallah, trecînd în altă cameră, a rugat încet pe stăpînul casei să trimită după onoratul Abu-Giafar, de pe uliţa armurierilor.

— Am auzit multe despre tine, o, înţeleptule Abu-Giafar — l-a întîmpinat Ibn Sina pe mudaris, un om gras şi umflat ca un butoi, cînd acesta a

păşit pragul odăii în care zăcea bolnavul. Slava despre ştiinţa şi înţelepciunea ta s-a răspîndit în tot Giurgianul.

Abu-Giafar, înfumurat, s-a înclinat, mîngîindu-se pe burtă.

— Eu rîvnesc să-ţi ascult cuvîntul, preacinstite Abu-Giafar şi nădăjduiesc în cel mai scurt timp să fac aceasta — continuă Husein ibn Abdallah. Acum însă am o mare rugăminte. Îl vezi dumneata pe acest tînăr frumos ? — şi arătînd pe fiul gazdei l-a prins pe bolnav de încheietura mîinii. Este bolnav şi nimeni nu-l poate vindeca. Toţi medicii din oraş au fost aici, iar el, precum vezi, tot zace. Am aflat că în casa dumitale stă o femeie... am uitat cum o cheamă... care vindecă toate bolile. Fii bun, te rog, şi spune-i numele ei şi preacinstita dumitale părere despre dînsa...

— În casa mea ? a întrebat, mirîndu-se, Abu-Giafar, şi şi-a încreţit fruntea. Eu am mulţi chiriaşi, dar niciodată n-am auzit despre o astfel de femeie.

— Ciudat ! Dar poate că ea lucrează într-ascuns şi nu vrea ca toţi să afle despre îndeletnicirile ei. Spune-mi, te rog, preacinstite, toate femeile din casa dumitale şi eu nădăjduiesc să-mi amintesc numele ei...

Numărînd pe degete, Abu-Giafar a început să numească toate femeile care locuiau în casa lui. Chiar după primele nume pronunţate, bolnavul s-a încleştat convulsiv cu mîinile de plapumă, dar mîna medicului îl ţinea strîns de încheietura mîinii, cu degetele pe puls.

— În familia negustorului Ibrahim sînt trei femei, rosti monoton Abu-Giafar ; mama — Mariam, soţia — Gulnur şi fiica lor — Rabia...

Pulsul bolnavului s-a zbătut atît de puternic, încît medicului i s-a părut că îi aude bătăile inimii...

— Cofetarul Amza are două fiice, pe Aişa, pe Fatima... şi pe bătrîna lui soţie... Cam astea-s toate — zise Abu-Giafar, dînd din mîini. Soţia lui Amza e o zgripţuroaică bătrînă ; pe oricine ţi-l poate

băga în groapă, dar de vindecat pe cineva, n-aş crede... Burta lui Abu-Giafar se cutremură de rîs.

— Sigur nu mai e nimeni ? întrebă gînditor Husein. Dar dumneata, preacinstite, nu ai oare femei în familie ?

— Eu, zîmbi mulţumit de sine Abu-Giafar. Am, să-mi trăiască, două neveste şi trei fete, în afară de cei cinci băieţi. Dar soţiile mele nu se ocupă cu vindecări de boli, asta o ştiu eu prea bine, iar fetele mele, toate la un loc, abia au zece ani...

Doctorul s-a sculat, cerîndu-i iertare preacinstitului şi înţeleptului Abu-Giafar că l-a pus degeaba pe drumuri. Sluga lui e vinovată... pesemne că a încurcat numele stăpînului casei. Dar cînd s-a îndepărtat Abu-Giafar, medicul a anunţat un lucru cu totul neaşteptat. Boala crîncenă şi necunoscută care îl roade pe tînăr şi care îl poate duce la mormînt nu este altceva decît dragostea. Această boală otrăveşte sîngele omului şi-i scurtează viaţa cînd îl cuprinde pe om cu atîta ardoare. Cazuri de acestea sînt foarte rare, dar se întîmplă totuşi uneori, mai cu seamă aici, la sud, unde oamenii au sîngele mai fierbinte. De aceea există în popor vorba *meginun*[1].

Scăparea, după părerea medicului, este una singură : să-l însoare fără întîrziere pe tînăr cu Rabia, fiica negustorului Ibrahim, care locuieşte în casele lui Abu-Giafar.

Părinţii bolnavului erau gata la orice, numai să-şi scape fiul. Şi iată că peste o săptămînă el era sănătos şi vesel, iar după nuntă a şi uitat că era să cadă jertfă dragostei pe care acum o binecuvînta.

Sultanul, căruia i s-au adus numaidecît la cunoştinţă cele întîmplate, a dorit să-l vadă pe medic.

Cu mare emoţie, Husein ibn Abdallah, se prezentă la sultan. El ştia că de această audienţă atîrnă viitorul său în această ţară de care s-a legat atît de mult.

---

[1] *Meginun* — nebun din dragoste.

Zîmbind binevoitor, sultanul l-a poftit pe medic să șadă lîngă dînsul și a prins să-l întrebe cum de a dibăcit boala tînărului. Husein îi povestea, cînd, deodată, privind atent fața frumoasă și plină de bărbăție a medicului, sultanul exclamă :

— Stai, păi eu te recunosc, fiule ! Tu ești Abu-Ali ibn Sina ! Portretul tău mi l-a trimis sultanul Mahmud !

Lui Ibn Sina îi îngheță sîngele în vine.

„Să fie oare cu putință ? Va trebui totuși să-mi calc pe inimă și să merg la Gazna ?..." se gîndi el îngrozit.

Dar sultanul, parcă ghicindu-i gîndurile, îl cuprinse cu brațul după umeri și-l bătu mîngîietor :

— Ești sub protecția mea, n-ai nici o grijă. Și mie îmi trebuie medici și învățați... Te iau sub aripa mea ocrotitoare... Deocamdată sultanul Mahmud e plecat la război... Apoi, vom vedea noi... Trăiește liniștit !...

Pentru sultanul modestului Giurgian, era o mare cinste să aibă la curtea sa un învățat de talia lui Abu-Ali ibn Sina. De altfel nu făcea altceva decît să păstreze tradițiile iraniene, conform cărora se cuvenea să fie protectorul științelor și artelor.

— Te voi așeza în una din casele mele — i-a făgăduit sultanul — și te voi numi medic al palatului. În afară de aceasta, vei avea dreptul să vii la palat să mă vezi marțea și vinerea, ca să discutăm despre cartea la care lucrez de mult.

Abu-Ali înțelese ce mare cinste îi face stăpînul prin aceasta.

...Chiar și unui om cu mai puțină putere de observație decît Ibn Sina, nu se putea să nu-i bată la ochi că viața în Giurgian era pentru majoritatea locuitorului tot atît de trudnică și grea ca și în celelalte principate ale Asiei. Dări peste măsură de mari, bunul plac al celui tare asupra celui slab, țărănimea flămînzită. Toate aceste racile le-a întîlnit pretutindeni...

„Cum trebuie alcătuită societatea pentru ca oamenii să trăiască bine și fericiți, ca să nu-i secătu-

iască sărăcia, să se poată folosi de drepturi și libertăți și ca să nu se mănînce unii pe alții ca lupii ?" — cugeta profund învățatul, fără să poată găsi un răspuns la chinuitoarele întrebări.

El își aminti de istoria Greciei antice, cu democrațiile ei de mult apuse. Dar și atunci unii oameni se bucurau de putere, de bogăție, de toate binefacerile din lume, în timp ce alții munceau pentru ei și răbdau de foame. Platon vedea idealul organizării societății omenești în anularea dreptului de proprietate individuală pentru conducători și pentru militari, în stăpînirea în comun a averilor și femeilor, în educația în comun a copiilor. Dar ca bază a sistemului său, rămînea totuși sclavia. Sclavii lipsiți de drepturi trebuiau să muncească pentru această societate.

Aristotel, de asemenea, considera îndreptățit sclavajul, pe care îl socotea necesar pentru muncile casnice, cum și pentru viața societății, fiindcă — după părerea lui — fără sclavi cetățenii n-ar fi avut răgaz să se folosească de timpul lor liber, care le este necesar pentru dezvoltarea virtuților lor. Chiar și pentru marele învățat Aristotel, omul transformat în sclav nu este decît un obiect, proprietate a stăpînului său. Această atitudine rămăsese neschimbată. Dar oare numai sclavii trăiau din greu în antichitate ca și în zilele lui ? — se întreba Ibn Sina.

Și nu o dată i-a trecut prin minte că nu poate fi socotită o crimă răscoala unui popor împotriva asupritorilor și a orînduirilor nedrepte și rele...

„Cît de bine ar fi dacă poporul și-ar alege singur conducătorii !" gîndea Ibn Sina. În statul ideal — la care el își îngăduia cîteodată să viseze — conducătorul trebuie neapărat să fie ales de tot poporul. Astfel gîndea, și mai tîrziu astfel a scris Abu-Ali.

În Giurgian, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că un conducător ar putea fi ales. Singura schimbare pe care o puteau ei visa era să-l înlocuiască

pe bătrînul tiran cu unul tînăr, mai puţin aspru, cel mai adesea fiul sultanului.

Abu-Ali îşi dădea seama că noul sultan al Giurgianului îi era tot atît de străin poporului cum îi era şi lui. De unde putea să ştie cum se va purta Manucehr cu el, cînd sultanul Mahmud se va întoarce din război? N-o să-l trădeze cumva fără să-i dea de veste? Aceste îndoieli l-au făcut pe Abu-Ali să plece pentru un timp oarecare, din Giurgian, în regiunea vecină — Dihistan[1].

Dar aci, pe omul învăţat îl aştepta un duşman mai primejdios decît toţi emirii localnici — malaria. Pentru întîia oară a încercat el pe propria-i piele boala, acum a putut vedea ce este malaria, ce simptome are, a putut studia periodicitatea acceselor, schimbările produse în organism, frisoanele ş.a. În viitor, toate observaţiile sale asupra acestei boli, suferite chiar de el, le va utiliza în lucrarea sa „Despre friguri".

Boala îl făcu pe Ibn Sina să se întoarcă la Giurgian. Sultanul Manucehr nu părea să întreprindă deocamdată ceva pentru a-l preda pe învăţat în mîinile sultanului Mahmud, astfel că Abu-Ali putu să trăiască şi să muncească liniştit în Giurgian.

De la plecarea din Horezm a trecut cam un an şi jumătate, dar în acest timp a trăit şi a văzut atîtea cîte nu vede şi trăieşte omul în zece ani de viaţă obişnuită.

Dar abia se vesti că Abu-Ali s-a întors şi s-a aşezat temeinic în Giurgian, că se şi pomeni înconjurat de învăţăcei, iar bolnavii veneau la el cu zecile.

Unul dintre elevi — Abu-Ubeid al-Giuzgian, căruia i se mai spunea Abdul-Vahid — atît de mult s-a legat sufleteşte de Ibn Sina, încît pînă la sfîrşitul vieţii învăţatului i-a rămas un credincios şi statornic prieten şi însoţitor.

Fără să fie prea talentat, Abdul-Vahid era totuşi un om aşezat, sîrguincios şi se străduia să cunoască cît mai multe. Deşi a ucenicit pe lîngă Abu-

[1] *Dihistan* — actualmente regiunea Hasan-Kuli din Iran.

Ali aproape douăzeci și cinci de ani, n-a ajuns nici filozof excepțional, nici matematician, nici medic, nici chimist. Cu toate acestea, numele lui a rămas în istoria culturii mondiale, pentru că el a observat și a cercetat viața învățătorului său și a continuat lucrarea începută de Ibn Sina — autobiografia — pe care acesta o dase uitării... Însemnările lui constituie prima sursă de informații despre marele învățat, de dovezi și fapte exacte, deși ne dă poate prea puține detalii documentare.

De la Abdul-Vahid am aflat, de pildă, că în Giurgian trăia un om bogat, iubitor de știință, adept și susținător al lui Ibn Sina — Abu-Muhammad aș-Șirazi. El a cumpărat o casă în vecinătatea locuinței sale, și pînă la urmă l-a convins pe învățat să se mute în ea.

Casa destinată lui Ibn Sina se afla în fundul unei grădini bogate, despărțită de stradă cu un zid înalt și gros. Ferestrele și ușile acestui imobil luminos dădeau pe o verandă largă, cu fața spre grădină.

În jurul havuzului creșteau flori răsădite de mîna grijulie a stăpînului, iar un platan înalt și bătrîn ținea umbră chiar în zilele ce le mai fierbinți. Pacea și liniștea domneau peste tot. Învățatul simți că aici va putea să lucreze liniștit.

Mutîndu-se în noua casă, Ibn Sina s-a apucat numaidecît de treabă, uitînd cu desăvîrșire de sine.

Dis-de-dimineață, cînd se lumina de ziuă, începeau a veni discipolii. Abu-Ali nu dădea somnului mai mult timp decît se cuvenea, și aceasta o cerea și elevilor săi. Dar nu toți erau în stare să se scoale în zori și să vină să asculte lecțiile, cînd e atît de plăcut somnul de dimineață în patul moale ! Pe aceia dintre ei care își impuneau această restricție, îi iubea și îi prețuia îndeosebi Ibn Sina. Cînd își termina prelegerea, îi lua pe elevi cu dînsul la bolnavi. Elevii îl ajutau și la primirea pacienților la domiciliu. Apoi, Abu-Ali prepara leacuri, făcea analize chimice, primea o mulțime de vizitatori. În timpul liber dicta în continuare

tratatul la care lucra sau își pregătea materialul prelegerilor de a doua zi.

Și în sfîrșit noaptea, după ce rămînea singur, se așeza la masa de lucru să-și continue opera căreia de mult îi închinase toate nădejdile și capacitatea sa: „Al-Canon" (Canonul științei medicale !).

Aș-Șirazi era în culmea fericirii. Faptul că îi dădea ospitalitate celui mai mare om de știință, pe care — cu toată atotputernicia lui — nici sultanul Mahmud nu-l putea avea la curte, umplea de mîndrie inima bogătașului. Dar nu era o mîndrie deșartă. Făcînd comerț cu țări îndepărtate, știind să-și păzească interesele și să-și înmulțească averea și așa destul de mare, Aș-Șirazi era în același timp un om destul de instruit, cu vederi largi, și mai cu seamă un sincer admirator al științei. El ținea mult la Abu-Ali; nutrea pentru el un devotament deosebit, era întotdeauna foarte prevenitor și adesea avea cu el lungi convorbiri.

Aprecia îndeosebi filozofia, pe care Ibn Sina o socotea o știință de ordin superior — „știința științelor".

Negustorul avea aplicații de factură pur practică, fiind slab pregătit pentru însușirea noțiunilor abstracte. De aceea, cînd Aș-Șirazi l-a rugat odată pe oaspetele său, Ibn Sina, să-i scrie un tratat în care să facă o expunere mai simplă, mai pe înțelesul tuturor al științei și al ideilor lui filozofice, Ibn Sina s-a apucat cu plăcere de această treabă, dîndu-și seama că o astfel de carte îi poate fi de folos nu numai lui Aș-Șirazi, ci și multora dintre elevii săi. Așa au fost scrise două lucrări nu prea voluminoase: *„Apariție și întoarcere"* și *„Observații generale"*.

În timpul liber, la rugămintea lui Abdul-Vahid, îi dicta acestuia o carte de logică, intitulată de el: „Tratat prescurtat de logică", în care se străduia să expună materia acestui obiect într-o formă cît mai clară și mai accesibilă.

Cel mai mult lucra însă la „Canonul științei medicale". Toată experiența lui de medic, toate

cunoştinţele sale, Ibn Sina le expunea în această carte. El visa să realizeze un manual de medicină unic, universal, o îmbinare a cunoştinţelor înaintaşilor clasici — Hippocrat şi Galen cu datele ştiinţifice ale medicilor orientali şi cu observaţiile sale personale. El se bucura din toată inima că lucrarea înainta cu succes şi că mai multe capitole din ea fuseseră transcrise de Abdul-Vahid cu scrisul său caligrafic, viguros.

Totuşi şi muncii de creaţie liniştită în Giurgian îi veni sfîrşitul.

Cam în al patrulea an de vieţuire a lui Abu-Ali ibn Sina în Giurgian, sultanul Mahmud din Gazna a început să se intereseze tot mai insistent de treburile sultanului Manucehr. Această atenţie nu-l putea bucura de loc pe Ibn Sina. Îşi dădea prea bine seama ce poate însemna asta pentru el.

De aceea Abu-Ali răspunse bucuros invitaţiei primite de la Saiida, mama bolnavului emir Magid-ud-Davla al Reii [1], de fapt adevărata conducătoare a emiratului.

La drept vorbind, invitaţia Saiidei îi surîdea lui Husein numai pentru că ea era rudă şi prietenă bună a sultanului Mahmud, cu ale cărui nepoate erau căsătoriţi atît fiul său mai mic, emirul, cît şi Şams, fiul cel mai mare al soţului său Satide. Putea deci nădăjdui că îi va lua apărarea la nevoie, acum cînd lanţul întins de sultan se strîngea tot mai mult în jurul lui.

Ibn Sina ştia că Saiida este o femeie hotărîtă, ambiţioasă, perfidă şi înclinată spre intrigă. El mai auzise de asemenea că relaţiile cu fiul ei, Magid-ud-Davla erau foarte încordate. După moartea soţului, ea a luat în mîini conducerea ţării. Cînd fiul a ajuns la majorat n-a vrut să-i predea conducerea. Atunci Magid a încercat s-o înlăture cu forţa. Saiida, izgonită, s-a adresat fiului mai mare al soţului său, Şams — emirul Hamadanului — care cu ajutorul comandantului curd Bedr ibn Ha-

---

[1] Ruinele oraşului Rei se află şi astăzi lîngă Teheran, capitala Iranului.

șanaveih, i-a restituit tronul, iar pe fratele său l-a închis în fortăreață. Curînd însă, începînd să se teamă de Șams-ud-Davla, Saiida s-a împăcat cu fiul ei, Magid, iar cînd Șams a atacat emiratul Rei, au fugit amîndoi.

Spre norocul Saiidei, armata lui Șams formată din mercenari tiurci s-a răsculat și Șams a fost nevoit să părăsească emiratul. Acum Magid-ud-Davla era recunoscut chiar și de mama lui ca emir, dar tulburările, războaiele, lupta înverșunată cu mamă-sa, ambițioasă și dornică de putere, i-au distrus sănătatea. El s-a îmbolnăvit de o boală grea, un fel de melancolie apăsătoare.

Pentru lecuirea fiului său bolnav, Saiida l-a invitat pe Ibn Sina, iar el, fără să stea pe gînduri, primi invitația.

La Rei, pe Ibn Sina îl așteptau mari onoruri. Locuia chiar în palat și Saiida nu pierdea nici un prilej să i se plîngă, povestindu-i toate supărările.

Ibn Sina nu așteptă să fie rugat. De cum veni vorba despre boala emirului, chiar a doua zi după sosirea sa, propuse să înceapă a-l trata pe Magid.

Lui Abu-Ali fiecare suferind, oricine ar fi fost, îi era apropiat și el își încorda toate puterile, își punea întreaga știință și experiență pentru vindecarea bolnavului.

Ca de obicei, Abu-Ali se ocupă de îngrijirea lui Magid cu toată căldura sufletului său. Simțind mîna sigură a medicului, Saiida nu se amesteca în dispozițiile sale. Boala emirului era grea, neglijată și învechită. Cauzele ei erau multe ; lipsa de voință și slăbiciunea, povara cîrmuirii ce se dovedise prea grea pentru umerii săi slăbănogi, caracterul tăios și apăsător al mamei lui și, mai ales, un dezechilibru sufletesc general.

Abu-Ali avea de rezolvat nu numai problema vindecării omului ci și a restabilirii încrederii în sine. Dîndu-și seama că nu va putea face nimic cu mijloacele obișnuite, radicale și violente, s-a străduit să folosească alte metode, din cele care să-l liniștească sufletește pe bolnav : convorbiri, gim-

nastică, băi, dietă... și pas cu pas, tot mai stăruitor, lupta cu tărie împotriva acestei boli.

Saiida privea uimită cum fața fiului său se înviora, cum i se aprindeau ochii. Dar și dînsa făcea totul ca Abu-Ali să se simtă în Rei ca la el acasă.

Nici aici Ibn Sina nu-și nesocoti munca. Fiecare clipă liberă, el o folosea lucrînd la „Al-Canon" sau la alte opere și tratate, a căror listă creștea mereu.

În Rei, lui Abu-Ali i-au ajuns la urechi zvonuri despre nenorocirile care s-au abătut asupra Horezmului unde, pînă la urmă, sultanul Mahmud a reușit să-și facă jocul.

Lipsa de fermitate a horezmșahului Ma-mun — Abu-Ali și Al-Biruni i-au atras de multe ori atenția asupra acestui lucru ! — a dus la un complot împotriva lui și la răscoala armatei. Soldații răsculați au dat foc palatului și năvălind înăuntru l-au ucis pe horezmșahul Ma-mun care se zăvorîse acolo.

Guvernarea nepotului său Abu-l-Haris Muhamad ibn Ali n-a durat decît patru luni.

Sultanul Mahmud, sub pretext că vine să-i pedepsească pe cei vinovați de moartea lui Ma-mun, a pornit război asupra Horezmului. Cucerindu-l, l-a numit horezmșah pe Altungașa. Toți învățații au fost luați la Gazna, la palatul sultanului ; chiar și Al-Biruni, neavînd încotro, a primit să fie savantul palatului.

Încă nu se stinseseră zvonurile despre catastrofa Horezmului, și iată că Abu-Ali primește o altă veste care de astă dată îl privește chiar pe el.

Saiida, speriată, îi dădu de știre că sultanul Mahmud, cu o puternică armată, se apropie de Rei. Deocamdată el cere să fie primit ca oaspete. Ce va urma după aceasta, nimeni nu știe. În tot cazul, pentru Ibn Sina era limpede ca lumina zilei că nu mai putea rămîne în Rei. El și sultanul Mahmud sînt două săbii ce nu încap în aceeași teacă. Toate acestea le înțelegea foarte bine și Saiida.

Probabil că tot ea l-a sfătuit pe Ibn Sina să-și caute adăpost la fiul cel mai mare al soțului său, Șams-ud-Davla, emirul Hamadanului.

Șams îl știa de mult pe Abu-Ali și visa să-l aibă la curtea sa pe marele învățat, pe *șeihul-ur-rais*[1] — cum începuse să i se spună nu numai în cercul discipolilor săi.

Din Rei, Abu-Ali ducea cu sine alte noi capitole ale „Al-Canonului", frumos transcrise de Abdul-Vahid ca și lucrarea filozofică „Cartea întoarcerii".

El a plecat cu inima grea. Situația în Iranul de sud-vest, unde nenumăratele principate erau conduse de reprezentanții familiei Buizilor, fiii și rudele lui Fahr-ud-Davla și ai Saiidei — era și mai complicată decît situația din Asia Centrală. Aceste provincii feudale, dezbinate între ele, constituiau o pradă ispititoare atît pentru triburile nomade, cît și pentru sultanul Mahmud.

Dar mai mult decît atît. Stăpînitorii acestor principate, în loc să se unească în fața marelui pericol, se războiau între ei. Iată de ce drumul drept și scurt de la Rei la Hamadan s-a dovedit a fi pentru Ibn Sina ocolit și nesfîrșit de lung.

A intrat mai întîi în slujba unui prinț mărunt, Kadbanuveih, apoi a călătorit la Kazvin, pînă la urmă a ajuns la Hamadan.

Toate aceste hărțuieli capricioase ale soartei pricinuite de dușmanul lui Ibn Sina, sultanul Mahmud, începuseră să-l obosească și să-l plictisească din ce în ce mai mult pe învățat.

Ele îl îndepărtau mereu de la preocupările sale și nu-i dădeau putința să-și vadă tihnit de munca științifică, fără să mai vorbim de celelalte neajunsuri : că îl lipseau de casă, de ucenici, îl despărțeau de cei dragi. Deși Abu-Ali se apropia de vîrsta de patruzeci de ani, continua să rămînă sărac. Toată averea lui era știința și gloria. Dar de glorie s-ar fi lepădat bucuros, căci din pricina ei ajunsese pribeag, pe drumuri. De-ar fi fost un necu-

---

[1] *Șeih-ur-rais* înseamnă „mai marele învățaților" sau „povățuitorul învățaților."

noscut, nu l-ar mai fi persecutat sultanul Mahmud și nu i-ar fi urmărit orice cuvînt și orice acțiune. De aceea Ibn Sina se grăbea să ajungă la Hamadan, cu nădejdea că-și va afla poate acolo un liman liniștit pentru munca sa.

CAPITOLUL III

Cunoaștem cîte ceva despre Ibn Sina, despre viața și opera lui, dar nu știm, la drept vorbind, ce reprezintă Ibn Sina ca om de știință și filozof, în ce este el inovator, unde imită și unde este continuator, ce învață el tineretul.

Să încercăm să ne lămurim în toate acestea acum, pînă cînd Abu-Ali, luptînd cu mari greutăți, va străbate calea spre Hamadan.

Pentru a-l putea înțelege pe Ibn Sina și toată însemnătatea lui, trebuie să ne străduim să uităm multe lucruri pe care noi le-am aflat încă din primii ani de școală elementară, dar pe care nu le cunoșteau în acele vremuri îndepărtate nici măcar oamenii învățați. Să uităm, de exemplu, că Pămîntul se învîrtește în jurul Soarelui și să credem că el și numai el este centrul Universului; să uităm că inima trimite sîngele nostru în tot corpul și că există două căi de circulație a sîngelui; să credem în demonii care intră în oameni și le provoacă șocuri psihice; să uităm că există oxigen, hidrogen și azot; să nu ne mirăm dacă cineva ar încerca să facă un lingou de aur dintr-un metal neprețios, cu ajutorul misterios al „pietrei filozofale"; să scoatem din circulația obișnuită telefonul, telegraful, radioul și să credem în filtru de ierburi, în deochi, în duhuri necurate... Și cîte altele n-ar trebui să uităm și în cîte ar trebui să mai

credem ca să ajungem la nivelul cunoştinţelor unui om mijlociu sau chiar cult din Orient, în evul mediu.

Pe de altă parte să nu uităm că un om instruit din vremea cînd trăia Ibn Sina era bine iniţiat în filozofia antică. Avea la îndemînă, traduse în limba arabă, operele lui Aristotel, Pitagora, Empedocle, Apollonius din Tiana, Platon, Plotin şi al altora. Adevărat că multe din aceste opere nu circulau într-o traducere perfectă, ci doar în comentarii sau în transpunerea filozofilor orientali care subliniau îndeosebi laturile idealiste şi mistice din expunerile înţelepţilor antichităţii.

Faptul că toate aceste opere erau traduse numai în limba arabă nu înseamnă de loc că arabii erau singurii promotori ai ştiinţei. Pe atunci limba arabă era însă un fel de latină a Orientului; de limba arabă se foloseau ca de o limbă a ştiinţei şi sirienii, şi perşii, şi tadjicii, şi triburile tiurcice — într-un cuvînt toate popoarele ce intrau în componenţa califatului.

Un om instruit ştia binişor matematica, geometria lui Euclid şi algebra de la învăţaţii arabi şi horezmieni. Aceasta este unica ştiinţă exactă care nu era silită să plătească tribut superstiţiei şi obscurantismului. Celelalte ştiinţe, pe care le cunoştea omul instruit, se aflau atunci încă în embrion — chimia, geografia, fizica, astronomia, geologia, geodezia şi altele. Toate cunoştinţele sale erau amestecate cu o mulţime de inexactităţi, prejudecăţi şi afirmaţii neîntemeiate.

Chiar oamenii de ştiinţă considerau metafizica superioară fizicii, astrologia o preferau astronomiei şi alchimia — chimiei.

În Asia evului mediu, ca de altfel şi în Europa, domina credinţa în forţe supranaturale. Toată viaţa era stăpînită de vrăjitorie şi minuni. Zvonurile despre presupusele fenomene supranaturale se răspîndeau cu rapiditatea comunicărilor telegrafice de azi. Niciodată, nici una din epocile de pînă atunci

n-au fost aşa de bogate în presimţiri, în emoţii, în fanatism şi în atracţii pentru fantastic.

Pentru contemporanii lui Ibn Sina, legendarul Hermes Trismegistrul era autoritatea supremă. Ei citeau cu pasiune „Teologia" lui Aristotel, sorbeau cărţile mistice de felul „Tainei tainelor" şi altele ca acestea.

Şi iată că deasupra acestui amalgam de ştiinţă şi prejudecăţi, de clarviziune abia mijind în noaptea ignoranţei — se iveşte un om îndrăzneţ, ferm şi convins, care afirmă că, aşa cum dovedeşte experienţa „piatra filozofală" nu există, cum nu există nici demoni, că îmbolnăvirile psihice au la bază cauze fizice, că părinţii medicinii — Galen şi Hippocrat — nu au dreptate cînd spun că Pleiadele, Sirius şi Săgetătorul ar exercita o influenţă nefastă asupra organismului omului, că activitatea ghicitorilor şi a vrăjitorilor este o şarlatanie; el mai afirmă că aurul nu poate fi preparat din alte metale, că în apa murdară sînt vietăţi invizibile, dăunătoare sănătăţii omului, care răspîndesc boala în lume, că intelectul omului este concentrat în creier iar nu în suflet, că însuşi Alah, dacă există, e limitat în funcţiile sale...

E de mirare atunci că acest om de ştiinţă, adept al experienţelor şi cercetărilor, era un adversar convins al obscurantiştilor incorigibili? Şi dacă acest om, pe lîngă toate acestea, mai învaţă şi tineretul, atunci cum putea să nu fie considerat un eretic şi un foarte primejdios liber-cugetător?!...

Nu e de mirare deci că din învăţătura unui astfel de învăţat — care cu cinci sute de ani înainte de Descartes a spus: „Eu cuget, deci exist" [1] — se adapă toţi cei însetaţi de ştiinţa adevărată, confirmată de experienţă, după cum, de asemenea, nu-i de mirare că habotnicii făţarnici şi ipocriţi, ca şi islamiştii dogmatici, îl persecutau şi-l urau de moarte. Iată de ce Abu-Ali a preferat să pribegească

[1] „Eu cuget, deci exist" — această teză filozofică a lui Ibn Sina este publicată în lucrarea sa „Isarat" (Tezele).

sărac prin lume, decît să fie pasăre de aur în colivia sultanului Mahmud Gazniul.

Abu-Ali a scris foarte multe cărţi şi tratate. Dacă vom enumera cîteva din acestea, ar fi de ajuns ca să ne convingem cît de mult a muncit el, cît de largă era sfera intereselor sale: *„Cartea culegerii"*, *„Cartea concluziilor şi consecinţelor"*, *„Cartea binefacerii şi păcatului"*, *„Cartea vindecării"*, *„Cartea mîntuirii"*, *„Cartea disputelor"*, *„Cartea lămuririi a tot ceea ce are formă"*, *„Tratat despre destin şi predestinaţie"*, *„Tratat despre litere"*, *„Prescurtarea geometriei lui Euclid"*, *„Limitele corpurilor cereşti"*, *„Discuţie despre cicoare"*, *„Logica"* şi mai multe altele...

El a scris mult mai multe volume de filozofie decît sînt enumerate mai sus, a început să scrie cărţi de geografie, fizică, chimie şi geologie. Deocamdată de principala lui lucrare în medicină, „Al Canon", nu vom pomeni. Cărţile de filozofie — atît cele scrise în parte sau în întregime, cît şi cele ce sînt numai concepute — urmăresc un singur scop: să reflecteze concepţii profunde şi definitive, nu imitaţii şi comentarii; sînt lucrări de sine stătătoare ale unui filozof care priveşte lumea în felul său, care şi-a format o concepţie personală asupra a tot ce există, asupra Universului.

Abu-Ali ibn Sina nu era materialist consecvent şi desăvîrşit şi ar fi absurd să-l prezentăm ca atare. Astfel de materialişti n-au existat pînă la el şi nici multe secole după aceea. El a fost un mare fiu al epocii sale şi dacă ţinem seama de asta, de epoca în care a trăit, nu ne mai poate mira că a fost un dualist, adică un filozof care considera materia şi spiritul ca două entităţi de sine stătătoare, independente una de alta. La el predominau totuşi tendinţele materialiste, atît de evident pronunţate în concepţiile şi expunerile sale, încît ar trebui să ne mire cum a putut el să scape de pedeapsa pentru erezie.

Într-una din cărţile sale el scrie: „Existenţa nu are limită, ea nu are nici origine... Nu există lucru

mai răspîndit decît existența, dar nu are contur, pentru că nu există lucru mai cunoscut decît ea... ea este aceea după care merg toate lucrurile..."

Ca și Aristotel, Abu-Ali considera că lumea materială este eternă și necreată, că toate corpurile se compun din materie. „Nu există formă de corp abstract fără de materie —spunea el — forma corpului cuprinde însăși materia, și materia însăși o naște..."

Materia ca premiză a tot ce-i realitate este ceva primar care nu se naște și nu dispare...

Universul, după părerea lui Ibn Sina nu s-a născut din voia lui Dumnezeu, ci în virtutea unei necesități implacabile.

Lumea este eternă cum este și începutul începuturilor. Cauza și acțiunea există simultan, concomitent. Dacă Dumnezeu în calitate de cauză este etern, atunci și lumea — ca rezultat al acțiunii sale — este de asemenea eternă. Mișcarea în sine este proprie naturii, dar ea poate fi potențială, și ca atare poate să se manifeste și ulterior.

Cu mult curaj, el ataca multe probleme filozofice importante și cu aceeași îndrăzneală le rezolva, în mod original, deși nu arareori se contrazicea. Această contradicție era însă o reflectare firească, o consecință a epocii pline de contradicții în care trăia și crea Abu-Ali.

Ibn Sina a fost unul din primii, dacă nu chiar primul învățat din evul mediu care s-a rupt de dogmele oficial recunoscute și, în felul său, în mod cu totul independent, a pus problema raportului dintre trup și suflet. El s-a apropiat în mod creator și principial de această problemă, care a tulburat nenumărate generații de filozofi și înainte, și după el. A încercat să stabilească o oarecare instanță intermediară — *nafs*[1] care are o natură asemănătoare spiritului, și fiind aproape de trup este, chipurile, motorul care pune în mișcare trupul.

[1] *Nafs* — suflet.

Această inconsecvență era determinată de epocă, de mediu, de educație, de teoriile și învățăturile predecesorilor săi și de mulți alți factori.

Cu toate astea, Ibn Sina a fost și un inovator; multe din părerile sale au rămas valabile în filozofie și au dat lăstare noi și trainice.

Așa, de pildă, ideea lui despre treptele de dezvoltare ale intelectului l-a influențat pe filozoful spaniol Juan Uarte, iar prin acesta, pe filozofii Bacon, Descartes, Spinoza și alți cugetători de mai tîrziu.

Abu-Ali și-a expus de mai multe ori aceste vederi în fața discipolilor, așa cum a făcut, pentru întîia oară, după cum ne amintim, în anii Horezmului.

Expunerea ideilor într-o formă logică și clară, demonstrarea tezelor expuse, recunoașterea însemnătății percepției senzoriale în cunoaștere erau extraordinar de îndrăznețe pentru timpul său și foarte progresiste.

În „Cartea vindecării", ca și în „Cartea științei", Abu-Ali acordă o foarte mare însemnătate cercetărilor naturii, apără principiul unității dintre tezele despre logica și confruntarea cu realitatea dintre rațiune și experiment. El consideră ca științe adevărate numai pe acelea ale căror teorii se îmbină cu aplicarea practică.

Toate aceste idei — ca și un întreg șir de cugetări despre logică — au exercitat o mare influență în dezvoltarea gîndirii filozofice în lumea întreagă. Ibn Sina era un filozof respectat nu numai în Orient, ci și în Europa medievală.

Cercetările sale științifice ca și descoperirile sale, Abu-Ali se străduia să le expună în scris și să le răspîndească printre oamenii de știință, prevenindu-i în nenumărate rînduri pe elevii săi să vegheze ca toate acestea să nu cadă în mîinile obscurantiștilor sau ale bigoților fățarnici, pentru că aceștia sînt în stare să le folosească în dauna oamenilor.

Ca să nu fie expus persecuţiilor clerului, Ibn Sina a fost nevoit adeseori să-şi ascundă adevăratele sale concepţii.

La sfîrşitul cărţii sale „Îndrumări şi poveţe", el scrie cu amărăciune :

„O, frate. Cu adevărat am ales pentru tine untul adevărului cînd în aceste îndrumări ţi-am dat prin maxime şi poveţe înţelepte ceea ce se dă numai acelora pe care îi preacinsteşti. Păzeşte-le pe acestea de acei care nu-şi păstrează cinstea lor, de ignoranţi şi de acei care lipsiţi de o minte strălucită şi de experinţă, nu sînt în stare să se îndeletnicească cu ştiinţele".

Cît de grea a fost lupta lui Ibn Sina — om înzestrat cu o minte strălucită şi o înaltă previziune — împotriva obscurantiştilor reacţionari, abia acum o putem aprecia.

În acele vremuri îndepărtate, puţini erau oamenii care îl înţelegeau, puţini împărtăşeau ideile îndrăzneţe ale ştiinţei sale înaintate. Doar ca medic îl preţuiau unii, fără să se mai intereseze de conflictele sale filozofice cu dogmele islamului.

Noi acum îl înţelegem şi îl preţuim pe marele Abu-Ali ibn Sina, Avicenna, care pe vremea lui nu era pentru mulţi decît un biet vraci ambulant.



PARTEA A PATRA

ŞEIH-UR-RAIS, POVĂŢUITORUL ÎNVĂŢAŢILOR

CAPITOLUL I

În pavilionul din grădina palatului, dis-de-dimineață se adunară toți învățații Hamadanului, înspăimîntați de vestea înrăutățirii sănătății stăpînului lor.

Se înghesuiau în acea încăpere mică și strîmtă și cu înfrigurare prindeau orice zvon, orice noutate ce venea de la curtea lui Șams-ud-Davla.

— Cum se poate ? Chiar nu e nici o scăpare ? se adresă enervat și veninos un bătrîn jurist, unui matematician, de parcă acesta ar fi fost dator să știe acest lucru. Să fie oare cu neputință să-l salvăm ?

— Ba de salvat ar putea fi salvat — răspunse pentru matematician filozoful curții — dar vor îngădui acest lucru medicii ?

— Cunoști vreun leac minunat, preacinstite ?... se întoarseră toate capetele spre filozof.

— Nu cunosc nici un leac, dar mi s-a spus că la noi, în Hamadan, a sosit Abu-Ali ibn Sina. El, desigur ar ști cum...

— Abu-Ali ibn Sina ? se mirară învățații, aproape toți, în cor. Cum ? Dar e cu putință să fie Abu-Ali aici și să nu fi trimis după el ?!...

— Vezi să nu trimită Ubeidallah ! ripostă sarcastic poetul. O să-l cheme doar în ultima clipă ca să spună apoi că Abu-Ali l-a omorît pe stăpîn.

— Atunci ce să facem? Cum să-i dăm de veste emirului că Abu-Ali este aici? Că doar numai el îl poate ajuta — se agită juristul.

Dar matematicianul se și strecurase în palat, și căuta să se apropie de iatacul emirului.

Pe căi ocolite el izbuti să-l cheme pe omul de încredere al stăpînului. Dîndu-i de știre că a sosit Ibn Sina, el repetă cu insistență:

— Și nu uita că eu am aflat primul despre sosirea lui Abu-Ali și că tremurînd pentru sănătatea stăpînului — fie-i binecuvîntat numele — am alergat să aduc vestea. Să nu uiți!...

Ceilalți învățați alergară și ei cu toții spre palat, năzuind că ocolindu-i pe medicii palatului, care făceau zid de nepătruns lîngă patul stăpînului Hamadanului, vor putea prin slugile cunoscute să-l vestească pe emir sau pe rudele lui că a sosit Abu-Ali.

Pînă spre seară, comunicarea ajunse la destinație și începu căutarea învățatului prin tot orașul.

În sfîrșit, îl găsiră în căsuța modestă a unui negustor localnic.

— Vrednicul și înțeleptul medic Abu-Ali ibn Sina este poftit să vină la palat în fața prealuminoșilor ochi ai stăpînului, fie-i slăvit numele în veci de veci! izbucni trimisul palatului.

— Imbecilii aceștia — i se adresă enervat, înăbușindu-se de mînie, Șams-ud-Davla lui Abu-Ali, în momentul cînd acesta intră în iatac — vor să mă omoare de-a binelea! arătă el spre medicii care stăteau la picioarele patului său. Mai rar am întîlnit în viața mea asemenea măgari! De cinci zile și cinci nopți mă chinuiesc colicii, iar ei se tot sfătuiesc și toate leacurile lor nu fac altceva decît să-mi stîrnească dureri și mai mari. Au, au! Iar mă doare! Luați-vă de-aci oblojelele voastre și ieșiți afară! strigă el pe neașteptate, prăvălindu-se pe perne, istovit.

Această scenă îi reaminti lui Abu-Ali boala emirului din Buhara, Nuh ibn Mansur. Se vede că toți stăpînii erau pe același calapod!

Medicii tulburaţi se agitau. Abu-Ali se apropie de medicul-şef Ubeidallah at-Teimi şi-l salută respectuos. Acesta, la rîndu-i, îl salută ceremonios şi la întrebările lui Abu-Ali despre starea emirului răspunse cu o batjocură de loc ascunsă :

— Tu eşti mai înţelept şi mai învăţat decît noi, preacinstite Abu-Ali, aşa că ai să vezi totul singur! La ce-ţi mai trebuie să asculţi neroziile mele ? Salutîndu-l din nou, se apropie pentru o clipă de patul stăpînului bolnav, se înclină cu respect şi mîndru părăsi iatacul.

„Păzeşte-te Abu-Ali — gîndi zîmbind învăţatul, petrecînd cu ochii figura masivă a lui Ubeidallah. Nu lua cupa din mîinile lui !"

După medicul-şef se retraseră şi ceilalţi. Abu-Ali rămase singur lîngă emir, care se tot văita şi gemea. El ştia că zeci de ochi îl privesc prin crăpăturile uşilor, că zeci de urechi ascultă de după pereţi.

Fără grabă, Ibn Sina îi dădu emirului să înghită un calmant. Cînd bolnavul se mai linişti puţin, începu să-l cerceteze.

Patruzeci de zile şi tot atîtea nopţi a petrecut Abu-Ali lîngă patul lui Şams-ud-Davla. De la căpătîiul oricărui alt bolnav s-ar fi putut îndepărta măcar pentru scurt timp, dar de la căpătîiul lui Şams nici o clipă nu putea lipsi. Fiindcă dacă pleca Ibn Sina — pentru cel mai scurt timp — emirul pe loc se înfrupta cu tot ce-i poftea inima şi ulcerul intestinal, care abia începuse să se vindece sub înrîurirea regimului, dietei şi a leacurilor date de Ibn Sina, din nou se înrăutăţea. Pentru fiecare din aceste ospeţe emirul plătea cu noi dureri, noi convulsii şi colici, iar boala abia vindecată puţin se ivea din nou.

Veghindu-l pe emir, Abu-Ali era nevoit să asiste la rapoartele prezentate de curteni, la rezolvarea treburilor de stat. Astfel se convinse el că situaţia ţării nu este de loc strălucită. Nici situaţia vistieriei emirului nu era de invidiat.

În iatacul lui Şams, Abu-Ali se întîlnea mereu cu vistiernicul statului, Tagi-ul-Mulk, un om şiret, cu chipul blînd şi glas de sirenă.

Arătînd, de ochii lumii, că el se interesează şi se îngrijeşte tare mult de treburile Hamadanului, Tagi îşi orînduia mai cu seamă propriile-i treburi.

Hagibii — comandanţii armatei Hamadanului — îl urau de moarte şi veneau să se plîngă lui Şams că vistiernicul consideră necesar să le dea bani pentru armată numai în pragul războaielor. Raporturi bune de prietenie avea numai cu hagibul gărzii personale a emirului.

După o astfel de ceartă pentru banii neplătiţi armatei — una dintre acelea ce se petreceau adesea chiar sub ochii stăpînului — Şams, întoarse spatele vistiernicului şi comandantului care se ciorovăiau şi se apropie de Abu-Ali :

— Prietene, mi-e rău, spuse el, privind chiondorîş spre cei doi curteni care, salutînd respectuos, se grăbiră să plece. Mi-au împuiat capul cu învinuirile lor, unul asupra celuilalt, izbucni el, trîntindu-se pe otomană. Dă-mi ceva să beau, să-mi treacă durerea. Trebuie neapărat să vorbesc cu tine.

— Ce să-ţi dau să bei, stăpîne, dacă tu, după cum mi s-a spus ai mîncat ieri ce nu se cuvenea să mănînci ?

Emirul îl fulgeră cu ochi mînioşi.

— Sînt sătul de poruncile tale ! Eu sînt emir şi nu îngădui să te porţi cu mine în felul acesta ! Tu să comanzi bolnavilor din gloată, nu regilor !

— Cînd sînt chemat la căpătîiul unui bolnav, eu nu întreb unde s-a născut, într-un palat sau într-o colibă săracă. Eu îl ajut după cum îmi porunceşte mie conştiinţa şi după cît mi-e învăţătura. Numai poruncii lor mă supun, răspunse cu demnitate Abu-Ali.

Această nobilă independenţă îl impresionă chiar şi pe Şams.

— Bine, fie. Nu te mai supăra. Am să te ascult întocmai ! spuse emirul, surîzînd. Peste o lună,

trebuie să fiu sănătos şi zdravăn ca cel mai zdravăn soldat al armatei mele.

— Peste o lună n-o să fii chiar aşa de sănătos, dar ai să te simţi mult mai bine şi asta dacă ai să asculţi de sfaturile mele.

— Iar eu îţi spun că trebuie să fiu cum eram în tinereţe! Ce fel de medic eşti tu dacă nu-l poţi vindeca pe stăpînul tău?!... Priveşte la curtenii mei, care sînt cu mult mai vîrstnici şi arată mai sănătoşi...

Chipul lui Şams se întunecă iarăşi.

— Eu nu sînt Alah, sînt medic răspunse sec Abu-Ali şi nu pot într-un timp atît de scurt să dreg ceea ce ai distrus tu... ani de-a rîndul!

— Ce curteni mai am şi eu! exclamă emirul oftînd. Unul îmi spune că nu-mi poate face rost de bani; altul mă încredinţează că nu-i poate potoli pe soldaţi; al treilea că nu mă poate vindeca! Pentru ce atunci vă mai ţin în palat? După cum se vede, eu trebuie să le fac pe toate, să fiu şi vistiernic, şi comandant, şi medic!

Emirul Şams fierbea.

Liniştit, cu mişcări măsurate, Abu-Ali îşi umbla în lădiţa cu scule doftoriceşti şi leacuri. Emirul, în ultimul timp, îşi făcuse obiceiul să-i povestească tot şi acum aştepta, după ce-i va trece supărarea, să-i explice cauza proastei sale dispoziţii...

— Trebuie să plec la război! explodă deodată Şams, privind ţintă în ochii lui Abu-Ali. Înţelegi?...

Învăţatul tăcea.

— Ai auzit astăzi cît de goală îmi este vistieria. Ai auzit cum se ceartă vistiernicul cu comandanţii! Numai prin război se poate dobîndi aur! Iată de ce trebuie să fiu sănătos peste cel mult o lună, în nici un caz, mai tîrziu. Trebuie să pornesc din Hamadan. M-ai înţeles? Ce gîndeşti tu despre toate astea?

— În ce priveşte sănătatea ta, eu cred că, dacă vei ţine seama de toate prescripţiile medicale, ai să poţi fi atît de sănătos încît să poţi comanda ar-

matele. Dar altceva nu înțeleg, măria ta. De ce crezi că numai prin război îți poți umple vistieria cu bani ?

— Dar de unde poți dobîndi aur, pîine, vite, mărfuri și sclavi, dacă nu din război ? Ai auzit ce spunea vizirul. Locuitorii au sărăcit, vara a fost secetoasă și recolta e proastă. Strîngătorii de biruri nu sînt în stare să adune nici măcar datoriile vechi. Și în general a trebuit să strîngem aceste biruri pe doi ani înainte !

— Vedeți ? În asta stă tot răul. Dacă un gospodar, voind să culeagă roadele, taie pomul de la rădăcină, apoi anul viitor n-are nici pom, nici roade. Impozitele nu trebuie mărite, ci scăzute. Atunci în vistieria statului vor curge mai multe venituri. Cînd impozitul este mare, să zicem, zece oameni sînt în stare să-l plătească, iar nouăzeci se vor ruina și nu vor mai aduce nimic în vistieria statului. Dar dacă impozitul nu este împovărător îl vor plăti toți cei o sută de cetățeni care se cuvine să plătească. Iar de la ei veți lua cu mult mai mult decît de la cei zece bogătani. Și mai mult decît atît : dacă dările vor fi mai mici, negustorii vor aduce în țară mărfuri mai multe, meșteșugarii vor produce mai mult și atunci nici războiul nu va mai fi necesar. Apoi trebuie să vă îngrijiți de irigarea pămîntului, fiindcă, precum se vede, în Hamadan puneți prea puțin preț pe aducerea apei pe ogoare, deși de aceasta depinde recolta în țară. Dar ce să mai vorbesc. Toate astea le știi mai bine decît oricine !

— Vorbești despre lucruri la care nu te pricepi, îl întrerupse morocănos emirul. Pînă să introduc eu irigațiile, pînă să încurajez dezvoltarea comerțului și a meseriilor, armatele mele înfometate se vor răscula, iar vecinii, folosindu-se de răzmeriță, îmi vor răpi Hamadanul !!... Cînd am venit la conducere, țara mea era plină de datorii, ca și acum... și niciodată nu mi-a trecut prin minte să schimb starea de lucruri. Vistieria statului s-a umplut întotdeauna ori din războaie, ori din biruri și așa o să fie întotdeauna... Uite, ai auzit că soldații cer

bani, şi dacă nu le plătesc simbria o să se răscoale... Nu-i mai bine să le dau de lucru? Mai bine spune-mi: voi avea izbînda de partea mea? Tu doar stăpîneşti şi ştiinţa cerului? Îmi sînt prielnice planetele acum, înaintea plecării la război?

— Eu, într-adevăr, mă pricep puţin şi la mişcarea planetelor; pot să calculez, de pildă, cînd îşi împlineşte fiecare dintre ele ciclul de rotaţie, cînd trece prin cutare sau cutare constelaţie. Dar nu văd ce legătură ar putea avea planetele cu soarta oamenilor pe pămînt!...

— Lasă, treaba asta o va face astrologul meu... După cum văd în această privinţă el se pricepe mai bine decît tine...

Emirul Şams se pregătea serios pentru război şi ca atare nu-şi mai îngăduia să fie bolnav. De aceea, Abu-Ali îl putu încredinţa celorlalţi medici.

CAPITOLUL II

La ordinul emirului, lui Abu-Ali i se puse la dispoziţie o casă, nu prea mare, dar frumoasă şi confortabilă, în apropiere de palat. Acolo, învăţatul putea iarăşi să-şi vadă de scris. Observaţiile asupra bolii lui Şams-ud-Davla completaseră cunoştinţele sale despre bolile stomacului. Urmărind cu încordare efectul diferitelor leacuri asupra organismului stăpînului, a notat toate simptomele bolii, starea inimii şi a pulsului, somnul, dispoziţia bolnavului, periodicitatea crizelor şi multe altele. Aceste observaţii ca şi constatările făcute mai înainte la alţi bolnavi, Abu-Ali se hotărî să le adune într-o lucrare separată.

Așa s-a născut opera sa „Kitab-ul-Kulangi", (Cartea despre colici) destinată medicilor.

Seara, după lucru, Abu-Ali se plimba cu plăcere prin Hamadan.

Orășelul se întindea în dezordine la poalele dealurilor, astfel încît ulițele lui cînd se cățărau sus, pe deal, cînd se rostogoleau la vale. Rar vreuna din ele ducea în linie dreaptă de la porțile orașului spre vreo piață. Iar piețe în oraș sînt destule ; în piețe țîșnesc havuzuri, iar lîngă ele clocotește viața. Seara se adună aici oameni de toate vîrstele să stea de vorbă despre întîmplările zilei, să mai bîrfească despre vecini și să se mai jeluie despre greutățile vieții. Lui Abu-Ali îi plăcea să străbată alene piețele și să tragă cu urechea la cele ce se discută. Adesea intra în cîte o moschee veche, unde domnea liniștea mormîntală ; privea cu o deosebită curiozitate zidurile înalte și masive ale orașului, întemeiat în vremuri de mult uitate, iar printre pietre găsea urmele unor edificii și mai vechi, ori întîrzia cu uimire în fața unor stane masive de piatră pe care se mai vedeau basoreliefuri cu chipuri de tauri înaripați, care de triumf sau monștri cu trup de animale și chip de om.

Îi plăcea să urmărească și munca meșteșugarilor. În ultima săptămînă se simțea o înviorare deosebită în rîndul făurarilor și armurierilor. Tuturora le era cunoscută vestea apropiatului război. Căpeteniile armatei de la guleami și dihkanii, care se pregăteau să ia parte la război, cumpărau sau comandau arme. Pînă tîrziu noaptea, jăruiau vetrele cu hornuri și zăngăneau ritmic ciocanele pe nicovale. Meșterii se întreceau să făurească scuturi și chivere, să călească cît mai multe spade, săbii și sulițe. Doar nu întotdeauna se putea cîștiga așa de bine ! Șelarii de asemenea lucrau cu înfrigurare, tăind și cioplind din lemn scheletul greabănerelor, umplînd cu păr de cal pernițele de piele ale șeilor, cosînd harnașamente și coburi.

Aceste pregătiri de război stîrneau tristețe și revoltă în sufletul lui Abu-Ali.

Mai bucuros privea lucrările copiştilor sau ale pictorilor, care împodobeau cu desene şi arabescuri originale paginile cărţilor, sau admira iscusinţa ţesătoarelor de covoare, din ale căror mîini dibace răsăreau flori vii, înflăcărate, înconjurate de ornamentaţii bizare.

La drept vorbind, nu întotdeauna Abu-Ali se întorcea acasă după asemenea plimbări. Cunoştinţele din Hamadan îl pofteau la ei pe marele învăţat.

Frumuseţea bărbătească a lui Ibn Sina, care trecuse de patruzeci de ani, liniştea lui măreaţă, de înţelept, chipul inspirat şi izolarea le atrăgea şi pe frumoasele localnice. Nu numai de la una primea el bileţele şi semne de atenţie, care îl făceau să clatine din cap pe modestul Abdul-Vahid.

Odată i-a căzut în mînă o fiţuică mototolită şi aruncată de învăţător, cu următorul catren :

O, suflete cuprins de patimi şi ispită,
Grăbeşte-te căci viaţa-i numai o clipită!
Cînd ai iubire — rang şi-averi să nu rîvneşti,
Doar prin iubire fericirea o găseşti!...

Abdul-Vahid, care strîngea şi păstra cu meticulozitate orice bucăţică de hîrtie scrisă de mîna învăţatului, citind aceste versuri, a roşit pînă la urechi.

Pregătirile emirului pentru război se apropiau de sfîrşit. În fiecare zi soseau în oraş cămile cumpărate de la triburile nomade : venind din depărtatele garnizoane şi fortăreţe, detaşamentele guleamilor mercenari se adunau şi ele.

Aceştia erau ostaşi turbulenţi şi indisciplinaţi. Prădau locuitorii paşnici, umpleau apoi bazarele, unde veneau să vîndă lucrurile furate. Toţi aşteptau cu nerăbdare ziua cînd Hamadanul va scăpa de aceste bande.

La rîndul său, emirul aştepta sosirea dihkanilor, cu oştenii pe care aceştia erau datori să-i aducă de pe fiecare moşie. Cei mai mulţi trimiteau

vorbă că nu vor veni fiindcă se tem de atac din partea vecinilor. Emirul trimitea călăreţ după călăreţ, dar curînd se convinse că toţi cei în stare să poarte arma fuseseră adunaţi şi nu mai era nimic de aşteptat.

Abu-Ali privea cu dezgust acest talmeş-balmeş de oşteni din diferite triburi, adunaţi sub drapelul emirului din Hamadan. Ca şi toată populaţia oraşului, aştepta ziua cînd armata se va mişca, în sfîrşit, pornind la război. Dar în ajunul plecării, Şams-ud-Davla l-a chemat pe Abu-Ali la dînsul şi i-a poruncit să-l însoţească.

Învăţatul nu dorea să-şi întrerupă munca la lucrările sale: „Cartea despre colici" aproape terminată, şi cealaltă abia începută — „Cartea de leacuri pentru boli de inimă".

— La ce-ţi mai trebuiesc şi eu ? l-a întrebat pe emir. În treburile militare nu mă pricep de loc şi n-am să-ţi pot fi de nici un folos !

— Vreau ca medicul meu să mă însoţească. Numai Alah ştie dacă n-o să-mi revină boala. Şi-apoi s-ar putea întîmpla să fiu rănit...

— Dar îl ai pe Ubeidallah-at-Teimi, medicul tău militar !

— Nu mai am încredere în el. Ai să mergi cu mine !

Nemaiavînd ce face, Abu-Ali se pregăti în grabă.

Drumul spre Kermanşah se aşternea peste o ţară muntoasă, greu de străbătut. Ba urca pieptiş spre trecători înzăpezite, ba şerpuia prin defileuri strîmte, unde oricînd te puteai aştepta să fii atacat fără veste de duşmanul care sta la pîndă.

Oamenii şi animalele se vlăguiau văzînd cu ochii. Caii îşi zdrobeau copitele de pietrele ascuţite ale stîncilor şi ostaşii mergeau mai mult pe jos.

Şams, urmărind să-l surprindă pe potrivnic nepregătit, îşi conducea armata pe drumuri ocolite, pe cărări de munte încă nebătătorite. Dar simbriaşii săi guleami începură să prade şi să ucidă de cum trecură graniţele Hamadanului. Atunci locui-

torii satelor, nemulţumiţi şi năpăstuiţi de bandele jefuitoare, se grăbiră să ajungă mai înainte la emirul Kermanşahului — Anaz, căruia îi comunicară din timp despre apropierea armatei lui Şams.

Cîrmuitorul Kermanşahului de mult bănuia gîndurile rele ale vecinului său şi se pregătise de apărare mai bine decît Şams-ud-Davla de ofensivă.

Planul de război bine conceput, dar prost executat era dinainte sortit eşecului. Aceasta numai Şams-ud-Davla n-o vedea !

După primele zile de drum şi de la primele ciocniri, armatele stăpînitorului Hamadanului se văzură lipsite de provizii de alimente şi muniţii. Trebuiau să meargă printr-o provincie înfometată şi pustie. Pămînturile roditoare erau bine apărate de un şir de aşezări fortificate. Aceasta a hotărît mai dinainte rezultatul bătăliei.

Insuccesul a avut un efect dezastruos asupra lui Şams, stăpînul Hamadanului. El s-a îmbolnăvit din nou şi a căzut la pat într-un sătuc de munte, care i-a servit în ultimele două zile drept adăpost pentru cartierul său general. Dar cea mai neplăcută şi neaşteptată veste nu sosise încă. Trecu abia o zi şi o noapte după prima înfrîngere, şi un ostaş credincios aduse vestea că guleamii lui Şams-ud-Davla trec în grupuri mari de partea lui Anaz.

— Aici măcar n-o să suferim de foame ! spuneau ei, aflînd de la locuitorii satelor că ultimii ani la ei, în Kermanşah, au fost ani de mare belşug.

Înfuriat, Şams-ud-Davla i-a tras la răspundere pe comandanţii armatei. Marele hagib, om iute din fire şi grosolan, ca răspuns la mustrările emirului Şams îi spuse pe şleau :

— Soldatul desculţ şi cu burta goală nu e soldat ! Noi te-am prevenit, dar tu l-ai ascultat mai mult pe vistiernicul tău care crede că un soldat cu cît este mai flămînd, cu atîta e mai pornit pe luptă...

Sîcîit şi aşa de colici, pe Şams îl cuprinse o furie oarbă. Dar se stăpîni. Nu voia să rămînă singur.

Tot timpul îi chema pe comandanți, cerîndu-le ba rapoarte, ba explicații, ba descrierea bătăliilor și a ciocnirilor.

Abu-Ali privea cu tristețe la acest zbucium inutil și vedea pesemne mai limpede decît toți cauzele care au dus la această situație nenorocită. Numai noaptea tîrziu, cînd istovit de durere și griji stăpînul Hamadanului binevoia să se lase în grija medicului, mai schimbau o vorbă.

— Cum te mai bucuri ! i-a spus el o dată, scrîșnind din dinți de durere, lui Abu-Ali care se pregătea să-i facă tratamentul cuvenit.

Acesta zîmbi.

— N-am de ce să mă bucur...

— Ei, n-ai ! Doar ai căutat să mă convingi să nu încep acest război !... M-ai amenințat cu înfrîngerea, m-ai amenințat cu boala... Și iată că prevestirile tale s-au împlinit...

— Eu niciodată nu mă bucur de nenorocirea altuia !... Ți-am spus atunci ce am simțit și ce am crezut. Iar tu ai făcut cum ai găsit de cuviință... Dacă timpul mi-a dat mie dreptate asta nu poate fi prilej de bucurie, ba dimpotrivă sînt gata să-mi dau toată silința ca să te ajut cu fapta și cu sfatul meu.

— Atunci, după părerea ta, ce ar trebui să facem acum ?

— După părerea mea, trebuie să te așezăm pe o brancardă și să te scoatem de aici, cît timp mai stăpînește întunericul nopții. Mi-e teamă că ai să rămîi cu totul fără oștire. Gîndește-te cîți guleami de-ai tăi, uitînd de datorie, s-au predat pînă acum dușmanului. Dacă Anaz nu este nebun sau fricos, va începe ofensiva chiar mîine în zorii zilei. Trebuie să-i luăm înainte. Și ca să fii mai sigur, trimite chiar în clipa asta un mic detașament să cerceteze drumul spre Hamadan...

— Anaz n-o să pornească mîine ofensiva, fiindcă nu e încă pregătit. Și afară de asta, mîine trebuie să continuăm noi ofensiva începută, îi răspunse Șams.

— Stăpîne, tu mi-ai cerut părerea, mi-am dat-o. Tu, desigur, ai să faci așa cum crezi de cuviință...

Emirul rămase mult timp nemișcat, acoperindu-și cu mîinile ochii duși în fundul capului, cu cearcăne vinete sub găvane.

Dacă n-ar fi bolnav, lui Șams nu i-ar trece prin minte să-i ceară sfat unui om atît de străin de treburile militare. El se socotea un mare strateg și conducător de oști, mai cu seamă că pînă acum s-a întors victorios din toate expedițiile.

De data aceasta adversarul se dovedise a fi cu mult mai puternic și mai bine pregătit decît se aștepta, dar Șams nu voia să admită că înfrîngerea se datorește acestui fapt, la care se mai putea adăuga organizarea nechibzuită și prost concepută a ofensivei sale. Pentru el, cauza insuccesului era numai boala. Dacă ar fi fost sănătos războiul s-ar fi terminat, fără îndoială, cu victoria sa. N-a observat emirul nici faptul să locuitorii Kermanșahului s-au unit cu toții în jurul lui Anaz ca să-și apere pămîntul lor natal, casele părintești, și nici nu-i trecea prin minte că acest imbold care înmulțește puterile nu-l pot avea niciodată oștirile lui de mercenari.

Nici un argument al lui Abu-Ali, oricît de convingător, nu putea răzbi pînă la conștiința emirului. Ceea ce era clar pentru învățat, era cu totul neconvingător pentru stăpînul Hamadanului. Pentru el cu mult mai convingător se dovedi a fi vestea că încă unul din detașamentele sale a trecut de partea adversarului. Momentul acesta a fost hotărîtor. Sub pretext că boala i s-a agravat, Șams porunci comandanților să asculte de poruncile medicului ca de propriile sale ordine și nici măcar nu tresări cînd veniră slugile să-l anunțe că brancarda este pregătită și îl așteaptă pe stăpîn.

Părăsind pămîntul nesupus al Kermanșahului, Șams se întreba cu îngrijorare cum îl vor primi pe el — înfrîntul — locuitorii Hamadanului. Cel mai bine ar fi să găsească un țap ispășitor pe care să arunce toată vina înfrîngerii. Printre hagibi un astfel de vinovat era greu de găsit — în spatele lor

se afla armata, care n-ar fi îngăduit să fie năpăstuit vreunul de-al lor. Numai învăţatul, ca unul care nu este iscusit în intrigile palatului şi care n-avea încă prieteni de vază în Hamadan putea, la nevoie, să fie osul de aruncat în gura celor nemulţumiţi. Cu astfel de gînduri se întorcea Şams în capitala sa.

...Încă de pe drum Abu-Ali observă că Şams-ud-Davla este neobişnuit de atent faţă de el.

Aceasta nu prea era în firea lui grosolană şi înfumurată de stăpînitor. Boala să-i fi domolit firea şi să-i fie înfrînt îndărătnicia? Dar precautul şi mult păţitul Abu-Ali îşi cunoştea destul de bine stăpînitorul ca să creadă aceasta.

Curînd Şams băgă de seamă cît de limpezi şi potrivite erau poruncile lui Abu-Ali. De aceea, stăpînul şiret, chiar cînd începu să se simtă mai bine, continuă să se vaite, ferindu-se să ia vreo hotărîre în legătură cu retragerea de la Kermanşah, lăsînd această treabă pe seama lui Abu-Ali şi a hagibilor.

Pînă acum Şams socotea sincer că-i face lui Ibn Sina o mare cinste, apropiindu-l de sine, dar ajutorul multilateral pe care i-l dădea acum Abu-Ali, pe lîngă îngrijirea medicală, îl făcu pînă la urmă să-şi schimbe părerea. Abu-Ali se dovedea un sfetnic preţios şi emirul era hotărît ca după reîntoarcerea la Hamadan, dacă totul se va termina cu bine şi nu va trebui să-l declare pe el vinovat de nereuşita războiului, să-l atragă la conducerea statului.

În timpul unuia din popasuri, Şams-ud-Davla prinse a-l convinge pe Abu-Ali să primească postul de vizir al Hamadanului:

— Vezi că ţara merge spre pieire... ostaşii fug din armată. Vistieria mi-e goală. Ajută nenorocita noastră ţară şi pe nefericitul ei stăpîn! Şiretul Şams se străduia să atingă coarda bunăvoinţei lui Abu-Ali.

Postul de vizir nu-l atrăgea de loc pe învăţat, dar el înţelegea că Şams cînd se plînge astfel are cu mult mai mare dreptate decît gîndeşte el. Poporul Hamadanului este flămînd, sărăcit şi nenorocit. Pe un pămînt minunat şi fertil, an de an se

pierdeau recoltele. Gospodărirea nechibzuită și neprevăzătoare pustia orașele. Toți oamenii cu stare căutau să plece aiurea ca să nu fie nevoiți să dea emirului împrumuturi pe care niciodată n-o să le redobîndească.

Abu-Ali își dădea bine seama că lui, om străin între ei, nu-i va fi ușor să pătrundă sensul relațiilor stabilite de secole între emir și popor. Abu-Ali refuză, explicîndu-i toate acestea stăpînitorului Hamadanului. Șams nu mai spuse nimic, părînd a-l fi înțeles, dar în fundul sufletului său era și mai hotărît să-l numească pe Abu-Ali vizir.

Aceasta o pricepea prea bine și Abu-Ali. N-ar fi vrut să plece din Hamadan în altă parte, și se gîndea să-și ia toate măsurile și să se pregătească din timp pentru postul său viitor, dacă nu va izbuti totuși să-l refuze definitiv.

Trecuse mai mult de o săptămînă de cînd Abu-Ali s-a întors la Hamadan. Abdul-Vahid nu mai putea de bucurie că-și revede învățătorul.

Blîndul flăcăiaș alerga, se frămînta și căuta să le între tuturora în voie ; cîteodată se mai întîmpla să-i iasă unele treburi anapoda, dar să-l ocărască ori să rîdă de el — nu îndrăznea nimeni.

Cît timp a rămas singur, s-a îndeletnicit cu un deosebit zel de transcrierea capitolelor din „Al-Canon". Și acum, pe măsuța din odaia de lucru a învățatului, stăteau teancuri întregi de coale de hîrtie, umplute cu scrisul lui caligrafic, citeț și plăcut ochiului.

Auzind de întoarcerea lui Abu-Ali, veneau unul după altul prietenii din Hamadan, ciracii sau cunoștințele. Învățatul încă nu-și putea veni în fire, nevenindu-i să creadă că se află acasă. Multe a văzut el în viață ; ținea minte intrarea karahanizilor în Buhara, ciocnirile de pe străzile orașului natal, desele execuții care se petreceau în piețele din Buhara și Urghenci ; răniți și muribunzi, dar pentru întîia oară a privit în față războiul sîngeros și sinistru, în toată nebunia lui !

Așezări cuprinse de flăcări, sălbaticul măcel al luptei, întocmai ca la abator, gemetele oamenilor prinși în ghearele morții — toate acestea îi păreau atît de lipsite de rațiune, atît de neumane, încît Abu-Ali chiar și noaptea în somn visa rîuri de sînge și oameni sfîrtecați. Ca niciodată înțelese cu toată limpezimea că războiul nu poate aduce nimănui folos, nici chiar învingătorului, că nu este în stare să schimbe viața spre binele oamenilor și duce lumea numai la nenorocire și pierzanie.

După întoarcerea sa în capitală, Șams-ud-Davla nu mai putea trăi o zi fără Abu-Ali. Dis-de-dimineață veneau să-l cheme la palat. Șams îl silea să participe la consilii, la primirea jălbașilor, la convorbirile sale cu vizirul sau cu vistiernicul, ba cîteodată primea de față cu el solii altor state. Această cinste nu-l prea bucura pe Abu-Ali, dar el înțelegea că Șams îl punea la curent cu treburile statului.

Într-una din zile emirul trimise după Abu-Ali foarte devreme și-i spuse răspicat :

— De azi înainte tu vei fi vizirul meu ! Negustorii și zarafii mi-au comunicat că îmi vor da un împrumut numai dacă te numesc pe tine vizir.

Simțind că dacă nu primește postul va trebui să părăsească Hamadanul, Abu-Ali se înclină respectuos în fața stăpînului :

— Sînt gata să primesc, dar să-mi dai voie, înainte de toate, să văd eu cu ochii mei, cum stau treburile statului.

— Îți dau voie spuse Șams, mulțumit că în sfîrșit l-a convins pe îndărătnicul învățat.

Cum începu însă să cerceteze, dintr-o dată a scos la iveală abuzurile și jafurile fără margini săvîrșite de predecesorul său. Fostul vizir își însușea fără rușine o parte importantă din veniturile statului, sporindu-și averea și așa enorm de mare. Rudelor și prietenilor le împărțea cu dărnicie moșii bogate. În divane domnea mita și delapidările. Cadiii-judecători hotărau procesele în favoarea acelora care plăteau mai mult. Comandanții foloseau banii armatei în scopuri personale.

Abia acum înțelese Abu-Ali la ce treabă grea s-a înhămat.

Negustorii și meșteșugarii Hamadanului primiră vestea numirii ca vizir a lui Abu-Ali ca o izbîndă a lor. Starostele negustorilor aduse el însuși la palat banii făgăduiți stăpînului și-i spuse lui Abu-Ali :

— Oamenii au încredere în tine. Pentru întîia oară îi dăm stăpînului un împrumut care sîntem încredințați că va fi folosit spre binele Hamadanului. Dacă măcar o parte din acest aur se va întrebuința pentru construirea drumurilor, pentru paza caravanelor noastre, pentru construirea canalelor de irigație — el ni se va întoarce însutit. Nu lăsa, dar, să se risipească fără nici un folos...

Dar abia se răspîndi vestea că sînt galbeni în vistieria statului și îndată apărură doritori să le vadă culoarea. Cei dintîi se prezentară hagibii, apoi vechilul[1] palatului : soațele și fiicele stăpînului cereau bani pentru podoabe, pentru bijuterii, pentru cheltuieli de gospodărie. Chiar și moștenitorul tronului, copil de doisprezece ani, Șama-ud-Davla, făcuse datorii ce trebuiau plătite.

Abu-Ali refuză să dea cuiva ceva și se duse la emir.

Dar cei doi hagibi, cărora învățatul nu le dăduse nici un ban, ajunseseră înaintea lui acolo. Cel dintîi, un persan îndesat cu picioarele strîmbe și fața ciupită de vărsat, sfîrcuită de cicatrice adînci, se întoarse spre fereastră, făcîndu-se că n-a observat intrarea lui Abu-Ali ; celălalt — un curd înalt și sprinten, cu mustăți spilcuite, comandant al gărzii personale a emirului — dimpotrivă, îl privi drept în ochi pe noul vizir, salutîndu-l din cap, ca pe un bun cunoscut.

Halatele pestrițe, de mătase, ale hagibilor, centurile lor brodate, armele acoperite cu aur și bătute cu pietre scumpe, le dădea o înfățișare solemnă și gravă.

---

[1] *Vechil* — administratorul palatului.

În momentul cînd Șams-ud-Davla se adresă lui Abu-Ali, întrebîndu-l de ce nu se plătesc soldele oștenilor, în sală intră Tagi-ul-Mulk.

Tagi-ul-Mulk își luă înfățișarea cea mai binevoitoare cu putință și, cu glasu-i mieros, îl salută pe vizir.

— Sînt pulbere la picioarele tale, o, Abu-Ali! Sînt gata să nu închid ochii nopți întregi, numai să-ți pot fi un ajutor credincios...

Abu-Ali săltă din umeri. Pe el îl enerva și îl făcea să rîdă mutra aceasta de curtean șiret, pișicher, care a izbutit să se facă întru totul necesar palatului. Deocamdată Tagi-ul-Mulk rămăsese vistiernic și mîna dreaptă a lui Șams, sfătuitorul lui în toate treburile statului și ale lui personale. Umblau zvonuri că lua parte la toate consiliile de familie la palat, unde nimeni și niciodată nu era primit. Învățatul privi surîzînd fața vistiernicului care părea mai degrabă eunuc sau un copilandru îmbătrînit, și pentru a suta oară își puse aceeași întrebare: cîți ani are, treizeci sau șaizeci?

— Ibn Sina, i se adresă Șams-ud-Davla vizirului, poruncește să se plătească banii hagibilor.

— Stăpîne — răspunse Abu-Ali, văzînd că Tagi-ul-Mulk se zbîrlește ca un arici — comandanții au greșit pesemne la socoteală. Judecînd după chitanțe, ei cer o sumă cu mult mai mare decît li se cuvine.

— Soldații nu sînt plătiți de mai mult de un an, rosti sumbru comandantul armatei. Mă tem să nu se răscoale dintr-o zi în alta...

— Iartă-mă, comandante, nu se lăsă Abu-Ali înduplecat. Nu prea de mult, încă în luna muharrem ai primit soldele lor pe jumătate de an. Iată chitanța ta!

Luînd în mîini peticul de hîrtie, hagibul îl suci, îl răsuci, privind chiondărîș la Tagi-ul-Mulk și, nemaiavînd ce zice, se dădu la o parte.

Curdul, rotindu-și ochii mari și legănîndu-și talia subțire, se apropie de Abu-Ali.

— Nu cred să ai şi de la mine vreo chitanţă, îl înfruntă el rîzînd. Pofteşte şi dă-mi banii !

— Ba şi chitanţa ta s-a găsit, răspunse liniştit învăţatul.

— Anul acesta eu n-am primit nici un ban şi nici n-am dat chitanţă, insistă hagibul apărîndu-se. E a zecea lună de cînd soldaţii mei n-au primit solda!

— N-ai semnat nici o chitanţă anul acesta, e adevărat. Dar iată chitanţa cu care ai primit banii anul trecut ! rosti Abu-Ali, scoţînd hîrtia... E un an de zile de cînd ai primit solda pentru... două mii două sute de oameni. Or tuturor le este cunoscut că în garda stăpînului...

— Sînt numai o mie ! exclamă Şams, amestecîndu-se în vorbă. Totdeauna au fost şi sînt o mie !

— E limpede ! Binevoieşte să plăteşti soldele, că de unde...

Faţa emirului se schimonosi de mînie.

— Cum aţi îndrăznit ! ţipă el, întorcîndu-se către ambii hagibi. Veniţi la mine să vă plîngeţi, cînd voi de mult aţi primit totul ! Şi mă mai ameninţaţi cu revolta soldaţilor ! Pînă mîine să fie totul achitat ! Totul ! ! Dacă măcar un singur soldat nu va primi solda, hagibul va plăti cu capul ! Aţi înţeles ?

Cei doi hagibi se retraseră din sală în tăcere. Comandantul oştirii îl privi pe vizir cu ochi întunecaţi şi mînioşi, iar curdul, rîzînd îl salută cu mîna ca pe un bun prieten.

Aşteptînd să iasă hagibii, Tagi-ul-Mulk, care asistase tăcut la conversaţie, se apropie de emir şi-i vorbi insinuant :

— Prealuminate stăpîne de ce îţi faci sînge rău fără pricină ? Hagibii, desigur, ciupesc din banii soldaţilor, dar aşa a fost totdeauna nu numai aici, ci peste tot ! În schimb te poţi încrede în ei. De ce să-i aţîţi împotriva ta ? Iertat să-mi fie că spun, dar vizirul nostru este un om fără experienţă. El e neîntrecut în ştiinţa lui, dar cu oamenii nu ştie să se poarte. Faţă de oamenii de care ai nevoie mai închizi ochii.

— Va să zică tu eşti apărătorul banditilor de hagibi ! se înfurie şi mai rău emirul. Tu le dădeai bani înainte de vreme şi acopereai matrapazlîcurile lor ! Şams-ud-Davla ţipa la vistiernic, neţinînd seama că de faţă este şi Abu-Ali. Am să pun să-ţi verifice toate socotelile ! Nu îngădui nimănui să mă ducă de nas ! Hagibii şi aşa mi-au dus de rîpă biata ţară !

Cu vorbe bune, toţi cei de faţă abia îl liniştiră pe Şams. Dar, potolindu-se, el ceru vin şi, cu tot îndemnul lui Abu-Ali la cumpătare, sorbi două cupe mari, una după alta.

Zvonurile care se răspîndeau ca focul în tot oraşul îl descriau pe Abu-Ali ca pe cel mai mare duşman al militarilor, ca apărător al ţăranilor, al meşteşugarilor şi al negustorilor.

Într-o măsură destul de mare, acesta era adevărul şi se dovedea prin toate faptele vizirului. Zvonurile se amplificau însă pe zi ce trece şi la fiecare frîntură de adevăr se adăugau sute de minciuni născocite.

— El vrea ca Hamadanul nostru mîndru, frumosul nostru Hamadan să ajungă un cuib de zdrenţăroşi şi de precupeţi ! şuierau şerpii din jurul palatului. El l-a vrăjit pe stăpîn cu farmecele lui... E atît de prost vizirul, încît nu primeşte daruri sau bani. Şi nici altora nu le îngăduie să primească... Cu un astfel de vizir, mai pricopseşte-te dacă poţi !... S-a vîndut negustorilor, afirmau dihkanii. Vrea să facă din tot Hamadanul un mare bazar.

Nesocoteşte drepturile armatei, trădează Hamadanul ! ţipau hagibii temîndu-se mai mult ca oricine, să nu-şi piardă posturile aducătoare de mari venituri şi de înalte demnităţi în stat...

Negustorii şi meşteşugarii respirară uşuraţi cînd Abu-Ali fu numit vizir, dar ei nu erau destul de tari ca să-i fie sprijin puternic, iar duşmanii vizirului erau de mult uniţi.

Hagibii nu executară ordinul emirului de a plăti lefurile din banii pe care îi socoteau ai lor.

Ba mai mult. Cumpărînd cîțiva sutași și mai mulți șefi de grupă, îi învățară să răspîndească printre soldați zvonul că Abu-Ali refuză să le plătească soldele și că se pregătește să desființeze garnizoana capitalei. Intenția lui este să risipească armata prin diferitele tîrguri de graniță ale țării, iar pe unii soldați, chiar să-i concedieze.

Niște mullá suspecți vagabondau prin cazărmi și tabere militare, împuind capul soldaților că Ibn Sina este un vrăjitor și un eretic care l-a fermecat pe emir, că el nu crede în coran și se pregătește să dea foc cărților sfinte. Soldații ignoranți, desigur, se lăsau ușor prinși în această undiță. Astfel în armată creștea nemulțumirea.



Grijile statului îi răpeau tot timpul. Doar noaptea mai putea să lucreze. „Al-Canonul" creștea însă tot mai mult. Făcea progrese și lucrarea despre ierburi medicinale — enciclopedia „Cartea vindecării".

Abu-Ali se bucura că lucrarea făgăduită elevilor și discipolilor săi se apropia cu pași repezi de sfîrșit.

Munca de vădit folos îl înaripa, dîndu-i puteri noi. Pînă tîrziu noaptea ședea el aplecat asupra manuscrisului, adăugînd sau corectînd cele scrise în ajun.

Lucrînd, el își amintea de cartea lui Al-Farabi — „Gemele înțelepciunii". Nu era de acord cu toate cele scrise acolo, dar consecvența logică a gîndirii renumitului învățat întotdeauna îl fermeca pe Abu-Ali.

Scria, dar în același timp urechea fină prindea zgomotele din uliță, ce ajungeau pînă la el. Tot mai clar se auzea vuietul unei mulțimi și strigăte răzlețe în noapte.

— Ahmad! — îl chemă încetișor Abu-Ali pe omul său, fără să se întrerupă de la lucru. Cred că pe aici, prin apropiere, e foc. Ieși și te uită!

Omul de casă, deprins să doarmă ușor, sări grăbit, ieși, dar se întoarse în aceeași clipă.

Fața lui rotundă se îngălbenise.

— Stăpîne, rosti el cu glas tremurător. O mulţime de soldaţi... aici la noi... bat în poartă... Seamănă a răscoală... Eu ies la ei, iar dumneata grăbeşte-te, fugi prin portiţa din dos...

Dar Ibn Sina, neascultîndu-şi sluga, şi nici pe Abdul-Vahid, care se trezise şi el din somn, ieşi în prag.

Într-adevăr răsunau bocănituri puternice. Cei de afară loveau să spargă poarta. Alţii aruncau cu pietre. Zgomotul creştea mereu, de parcă fluxul mării ajunsese pînă aici, la porţile şi uşile tăcutei locuinţe a vizirului.

Abu-Ali încercă să strige la cei ce spărgeau porţile, sperînd că prezenţa stăpînului îi va cuminţi cumva pe răzvrătiţi. Dar glasul lui se pierdu în mugetul mulţimii întărîtate. Învăţatul înţelese că nici dacă l-ar auzi, nimeni n-ar sta să-l asculte...

Se întoarse în casă, unde toţi erau în plină activitate. Omul casei încuia lăzile cu tot ce socotea el a fi mai de valoare. Abdul-Vahid strîngea în grabă toate manuscrisele şi le înfunda în saci. El ştia că tocmai acestea sînt cel mai scump tezaur pentru învăţătorul său.

Cu toate stăruinţele celor din casă de a-l îndupleca să nu iasă, Abu-Ali apăru iarăşi pe verandă. În scurtul timp cît trecuse, rebelii au spart portiţa şi au năvălit în curte. Cu făclii de smoală în mînă umplură curtea, făcînd o larmă sălbatică. Unii, mai pe de lături, începuseră să spargă şi să jefuiască. Umbre jucau pe pomi şi pe pereţi. Mercenarii ce se vînzoleau prin curte, urlînd, întunecaţi la faţă cum erau, prea puţin se deosebeau de umbrele lor înspăimîntătoare.

Liniştit, Abu-Ali stătea pe trepte. Privind atent, el observă că aproape toţi năvălitorii sînt soldaţi din garnizoana locală. În mulţime el recunoscu şi cîţiva comandanţi mai mici. Aceştia nu luau parte directă la spargere şi la prădăciune, dar îi asmuţeau şi-i îndemnau la omor pe ceilalţi : „Tăiaţi-l, flăcăi ! Moarte lui" răcneau cei mai guralivi. Dar în toată figura impunătoare a învăţatului, luminată de fla-

căra jucăuşă a făcliilor, era atîta linişte neclintită încît gloata buimăcită se opri deodată neîndrăznind să se apropie măcar de prag...

— Cum îndrăzniţi să intraţi buzna în casa mea ? Ce căutaţi aici ? Glasul lui Abu-Ali răsuna poruncitor. Notele metalice din glasul lui, cînd era mînios îşi făcură efectul. Vuietul se molcomi şi se stinse pentru o clipă. Ce e asta ? Răscoală ?!... Să fie chemaţi şefii acestei hoarde !

Prestanţa şi purtarea lui Abu-Ali uluiră desigur gloata de rebeli şi-i făcu să privească spre capii instigatorilor. Recunoscîndu-i pe cîţiva din sutaşii amestecaţi în gloată, Abu-Ali îi strigă batjocoritor pe nume...

— De ce vă temeţi ? Apropiaţi-vă şi spuneţi ce voiţi ?...

— De ce nu ne plătiţi lefurile ? Pentru ce vreţi să ne scoateţi din capitală ? se auziră cîteva glasuri...

Abu-Ali încercă să le răspundă, dar soldaţii începură iarăşi să vocifereze, încît glasul învăţătorului se pierdu cu totul în zarva generală.

În mulţime apărură nişte frînghii, soldaţii se îmbulziră şi Abu-Ali fu prins deodată de zeci de mîini.

Totuşi liniştea şi stăpînirea de sine îl salvară pe învăţat. Soldaţii, impresionaţi de chipul liniştit şi măreţ al vizirului, nu îndrăzniră să-l trîntească jos, să-l lovească, ori măcar să-i spună o vorbă de ocară. Unul din capii rebelilor îi legă mîinile şi însoţit de cîţiva soldaţi îl conduse la închisoare.

Arestarea se petrecu atît de repede şi totul se dovedi că era atît de bine pregătit, încît nu mai încăpea îndoială că totul se făcuse ca urmare a unei porunci venite din cercurile palatului.

Oraşul dormea. Abu-Ali trecea pe uliţe ţinînd capul sus şi privindu-şi „paznicii" cu dispreţ. În urechi îi sunau mereu maximele din cărţile filozofilor antici : „Stăpînirea de sine este înţelepciunea celui tare". Dar el nu ştia ce se petrece în urma lui. Abia apucară omul de casă şi Abdul-Vahid să scoată

cărţile şi manuscrisele din casă, că soldaţii, sfărîmînd uşile încuiate, năvăliră în casă şi prădară sau distruseră tot avutul vizirului...

În aceeaşi seară, hagibii îl vestiră pe Tagi-ul-Mulk că planul de a-l ucide pe Abu-Ali, astfel încît să se arunce vina pe soldaţii răsculaţi, a eşuat. Vistiernicul alergă la palat, porunci să-l trezească pe emir şi, ducîndu-l la fereastră, îi arătă în piaţă mulţimea guleamilor răzvrătiţi.

— Iată, pînă unde i-a dus bietul nostru prieten Abu-Ali, zise cu mare tristeţe Tagi-ul-Mulk. Ce spuneam eu ? Nu e bine să-i întăriţi pe aceşti răzvrătiţi. Iar acum vai de capul lui ! Ori o să-l omoare, ori tu, stăpîne, va trebui să-l execuţi. Altfel,... să ne audă Alah !... să nu se întoarcă nemulţumirea şi revolta soldaţilor împotriva palatului tău.

Cît mi-e de milă de nenorocitul de învăţat !

Înspăimîntat de moarte, emirul Şams era gata să facă orice, dar în momentul acela intră într-un suflet vechilul palatului.

— Nenorocire, o, stăpîne ! strigă acesta din prag. O mare mulţime s-a adunat în piaţa bazarului şi a pornit încoace. Spre palat vin negustorii, meşteşugarii şi hamalii. Ei au aflat că viaţa vizirului este în primejdie şi vor să-l salveze...

Emirul nu se aştepta la această noutate. Nu o aştepta nici Tagi-ul-Mulk. Înţelegînd că noile forţe intrate în joc sînt şi mai mari, şi că-i ameninţă primejdia unui masacru, a unui război civil, care ar putea să zguduie şi tronul, şiretul vistiernic îşi pierdu pentru un moment cumpătul. Găsi totuşi o ieşire din această situaţie. El îi sugeră emirului ideea de a le făgădui hagibilor că, deocamdată, învăţatul va fi depărtat din postul de vizir şi pînă una alta va sta în închisoare, iar pe popor să-l convingă că în prezent închisoarea este cel mai sigur loc de apărare a învăţatului...

Emirului nu-i rămînea altceva de făcut decît să asculte de sfatul lui Tagi-ul-Mulk. Cu această hotărîre a stăpînului, trebuiră să se mulţumească şi locuitorii oraşului, ridicaţi întru apărarea vizirului.

CAPITOLUL III

Abu-Ali n-a aflat niciodată cît i-a costat pe bogații și influenții săi prieteni eliberarea sa.

Timp de o lună și jumătate cît a stat el în închisoare, prietenii au încercat pe toate căile să-i redea libertatea: prin mituirea paznicilor închisorii, prin pregătirea unei evadări sau prin cereri trimise suveranului.

Abu-Ali ieși din închisoare sărac lipit pămîntului. Într-o seară tîrzie, el bătu timid la ușa unuia din cunoscuții săi din Hamadan — Abu-Sad ibn Dahduk.

— Mă vei primi oare în casa ta? Îl vei ocroti pe un sărman care a pierdut totul? — întrebă încet Abu-Ali pe stăpînul casei.

Acesta, în loc de răspuns, îi deschise brațele.

Bătrînul Abu-Sad era urmaș al lui Husein fiul califului Ali al IV-lea și se socotea șeful spiritual al *șiiților*[1] din localitate. În decurs de mai mulți ani, făcînd mereu pelerinaj la mormîntul străbunului său, în Kerbela[2], a stabilit acolo trainice legături comerciale, datorită cărora și-a adunat o mare avere. În ultima vreme el s-a retras la odihnă. Pe Ibn Sina, l-a primit nu numai la recomandația preacinstiților negustori localnici, ci și pentru respectul personal ce i-l purta. Abu-Ali se putea simți aici în deplină siguranță. Chiar emirul n-ar fi îndrăznit niciodată să încalce domiciliul lui Abu-Sad, de frică să nu provoace o răscoală a șiiților din întreaga țară.

Dar deocamdată nimeni, în afară de Abdul-Vahid și omul său devotat, nu știa unde se află Abu-Ali. Învățatul locuia într-un foișor spațios din fundul grădinii lui Abu-Sad, unde toată ziua scria. Înce-

---

[1] *Siizm* — unul din curentele religioase musulmane. Șiiții sînt adepții acestui curent.

[2] *Kerbela* — orașul sfînt al șiiților.

puse a lucra la o carte despre înțelepciunea orientală și în același timp și la alte tratate, pe care Abdul-Vahid le lua apoi să le transcrie în căsuța-i retrasă dintr-o mahala depărtată, unde locuia, în așteptarea schimbării soartei învățătorului său.

— O, cît de bine îi înțeleg eu acum pe sofiști și pe adepții lor ! îi spunea glumind Abu-Ali credinciosului său cirac. Și eu aș fi gata să mă fac predicatorul sărăciei ! Să nu ai nimic înseamnă să-ți scuturi jugul tuturor îndatoririlor... Poate că tocmai în asta stau ascunse rădăcinile fericirii ! Mai știi ? Niciodată n-am avut o viață mai liniștită ca acum sau ca atunci cînd trăiam sărac în Giurgian. Niciodată n-am putut lucra cu atîta spor. Niciodată nu mi-au venit în minte atîtea gînduri simple și atît de necesare ca acum ! Privește cum cresc manuscrisele mele. Termin acum al treilea tratat, ce va purta titlul „Cercetarea neînțelegerilor dintre oameni". Aflînd numeroase cazuri în care fakihii Hamadanului au dat hotărîri greșite mi-am adus aminte că sînt și eu fakih și cred că am izbutit să ajung la concluzii mult mai drepte și mai cinstite decît ale lor... Iar în timpul liber știi tu, prietene drag, cu ce mă îndeletnicesc ?...

Abdul-Vahid privi întrebător la învățătorul său. Acesta luă de pe poliță un instrument straniu ca o jumătate de dovleac din care creștea un lujer lung, de-a lungul căruia erau întinse trei coarde.

— Iată ce m-am zbătut să fac. Vreau să-l numesc *ghigiac*[1] — zîmbi Abu-Ali — întinzînd elevului său instrumentul născocit de el.

Acesta îl luă cu multă băgare de seamă și simți cum instrumentul îi zvîcnește ușor în mîini și vibrează la fiecare cuvînt pronunțat în apropiere, așa de sonor și sensibil era lemnul din care fusese cioplit. Instrumentul părea gata să cînte la cea mai mică atingere a degetelor...

---

[1] *Ghigiac* — instrument muzical, asemănător mandolinei, cu gîtul ceva mai lung, cu trei coarde, dintr-un lemn excepțional de vibrant, cu un timbru sonor și liric.

Înapoindu-l, Abdul-Vahid privi rugător la învățător. Abu-Ali îl înțelese și încă o dată îl privi blînd, c-o adiere de zîmbet fericit, care se cuvenea atît elevului cît și creației sale...

— N-aș fi putut crede vreodată, spuse închinîndu-se respectuos Abdul-Vahid, în timp ce învățătorul lua arcușul, că și lemnul ți se supune sub cuțit tot așa de ușor cum ți se supune știința.

Un amurg tăcut cobora încet deasupra Hamadanului. Cerul era albastru ca azurul. Tot mai sus se înălțau norii tiviți cu aur iar pîlcurile de copaci își pierdeau umbra. Stoluri de păsări se îndreptau spre locul de odihnă. Ca o adiere de vînt ce trecea pe deasupra arborilor, încet-încet prinse duios să cînte ghigiacul sub degetele lui Abu-Ali.

Lăsîndu-se pe treptele pavilionului, la picioarele lui Abu-Ali, Abdul-Vahid vedea desigur aceeași priveliște la care se gîndea și învățătorul său; întinderea vastă a stepei natale, albastrul nesfîrșit al cerului, depărtata tinerețe și o oarecare Mariam sau Șirin cu brațele fine, întinse rugător...

Abu-Ali cîntă timp îndelungat, pînă cînd luna, înălțîndu-se, înmuie în argint vîrfurile arborilor, pînă cînd sosi stăpînul casei să-i poftească la cină...

Numai atunci Abdul-Vahid înălță capul și cu voce scăzută șopti:

— Învățătorule, cu aceasta se poate vindeca sufletul și lecui orice durere!...

Iar la o oră-două după cina de seară, stăpînul casei zise:

— O, preacinstite Abu-Ali, ești căutat prin tot orașul: Șams-ud-Davla dorește să te vadă. Este iarăși bolnav și în afară de tine nu-l poate ajuta nimeni... M-au întrebat și pe mine astăzi dacă nu știu unde te afli...

Abu-Ali tăcu cîteva minute. În sufletul său se luptau simțămîntul îndatoririi față de bolnav și supărarea sa pe Șams, care n-a mișcat nici un deget ca să-i dea de știre ce se pune la cale ori să zădărnicească complotul rebelilor, sau măcar să se fi îngrijit pentru eliberarea imediată a vizirului

său din închisoare. Emirul, după cum se vede, îl trata pe Ibn Sina ca pe oricare alt curtean.

Poate că pune chiar mai mult preț pe alții, fiindcă înțelege lăcomia și necinstea purtării lor ; poate l-a uluit și l-a nedumerit purtarea învățatului cinstit și plin de iubire de oameni, în mintea căruia oricînd putea bănui o condamnare tăcută a atitudinii cîrmuitorului.

Și iată că acest om — care nu de mult l-a trădat — acum iarăși își caută scăparea din bolile sale tot la el și dorește neapărat să-l vadă.

Abu-Ali își ridică privirea din pămînt. Datoria de medic, ca întotdeauna, a biruit.

— Dacă stăpînitorul e bolnav, e de datoria mea să fiu lîngă patul de suferință, hotărî el. Mîine mă prezint chiar eu la palat. Astăzi e ultima mea noapte liberă și sînt la dispoziția ta, prietene, îi răspunse gazdei, înclinîndu-se.

Abu-Ali fu întîmpinat la palat ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Emirul bolnav bombănea și gemea plîngîndu-se ca de obicei împotriva tuturor celor ce-l înconjurau, iar după ce se puse pe picioare, îi confirmă din nou lui Abu-Ali postul de vizir, încredințîndu-l de toată bunăvoința sa. Pricina adevărată a acestei bunăvoințe nu era greu de ghicit : pesemne că iarăși avea nevoie de bani. Negustorimea, care își arătase toată încrederea în învățat și-l susținuse în momentele grele, îi făgăduise emirului un împrumut numai dacă îl va repune pe Ibn Sina în drepturile sale de vizir.

Abu-Ali nu putea să uite că punerea sa în libertate o datorează negustorilor. Ce mai putea face ? Pentru a-și dovedi recunoștința se înhămă din nou la această slujbă grea și spinoasă.

Dar nu mai avea acea rîvnă fierbinte cu care pornise întîia oară să se ocupe de treburile statului. Se convinsese că aici, în Hamadan, toate sforțările îndreptate spre îmbunătățirea vieții poporului, vor întîmpina în permanență opunerea curtenilor de la palat. Aceștia, mărginiți, nu se vor gîndi niciodată ce trebuie să facă pentru a scoate

țara din impas, din viața grea de înfometare și sărăcire. Abu-Ali, de unul singur, nu va putea să înfrîngă rutina învechită și neînțelegerea oarbă. Și-apoi e greu să uite obida pe care i-a pricinuit-o cîrmuitorul.

Abu-Ali își petrecea zilele muncind intens, fie la palat, fie în divan. Seara, se adunau la el oaspeți. Îi plăcea să fie înconjurat de învățații cetății și de tineret. Toți aceștia erau oameni care, măcar într-o măsură oarecare, îl înțelegeau. Mulți dintre tinerii Hamadanului îi ascultau lecțiile la ore tîrzii de noapte — singurul timp liber al învățatului.

Unii dintre oaspeți veneau în haine scumpe, alții în halate modeste și roase la mîneci. Stăpînul casei îi întîmpina însă cu egală bunăvoință și plăcere atît pe unii cît și pe alții.

La masa lui era destul loc și pentru bătrînul filozof, ca și pentru tînărul *talib*[1] din Medrese.

Orele nopții se scurgeau atît de repede și plăcut în comparație cu agitația zadarnică a zilei. Treburile statului cereau totuși cea mai mare atenție.

Grijile mari nu le putea trece în spatele altuia, răspunderea vizirului n-o putea lepăda de pe umerii săi. Zi de zi trebuia să se întoarcă la această îndatorire neplăcută de prim-dregător al statului.

Vistieria era iarăși goală. În timpul lipsei lui Abu-Ali, nimeni nu se mai îngrijise s-o completeze, măcar că aceasta era îndatorirea de căpetenie a lui Tagi-ul-Mulk. Autoritățile părăsiseră lucrările începute pentru irigația ogoarelor. Hamadanul avu iarăși parte de un an secetos.

După întoarcerea lui Abu-Ali în postul de vizir, comandanții militari, potoliți pentru un timp, iarăși prinseră să-și ridice capul și să-l sfătuiască pe emir să pornească la război, momindu-l cu apropiatul și bogatul Tarim.

---

[1] *Talib* — audient, student al Medresei — (școală superioară).

— Ştiu că tu eşti împotriva războiului, îi zise Şams odată, fără să privească în ochii învăţatului şi strîmbîndu-şi buzele a zîmbet. Nu-mi trece prin minte să mă sfătuiesc cu tine despre aceasta. Am şi luat hotărîrea. Dar m-am gîndit ca după plecarea mea la război... îl iau cu mine pe Ubeidallah at-Teimi... să te las pe tine în locul meu. Vreau să fiu încredinţat că ţara mea este în mîini sigure şi credincioase.

Vocea emirului tremura şi Abu-Ali simţi în ea o tulburare neprefăcută, sinceră. Îl privi drept în faţă pe Şams. Faţa lui era bolnăvicioasă, gălbejită, buhăită.

„Se pare că n-o să mai umble el mult în războaie, şi el simte asta" — gîndi învăţatul, iar cu voce tare spuse:

— De ce nu te gîndeşti la sănătatea ta, stăpîne? Vezi bine că anii trec, iar sănătatea o dată pierdută înapoi n-o mai capeţi...

Emirul Şams dădu deznădăjduit din mînă.

— Mi s-a urît să tot flămînzesc şi să beau fierturile tale de buruieni. Un război victorios mă va lecui mai bine decît toţi hakimii. Te-aş ruga, zise el după o scurtă pauză, să-l supraveghezi bine pe Tagi-ul-Mulk. Tare mă tem că nu s-ar da în lături să-l urce pe tron pe fiul meu, fără să mai aştepte timpul sorocit de Alah. Căci văd că tare-l mai încîntă pe copil şi i-a cîştigat toată încrederea. Astfel de lucruri nu se fac fără vreun scop... Samá fiul meu, te-a îndrăgit... vezi, vorbeşte cu el... Poate-l faci să nu mai asculte atîta de Tagi-ul-Mulk...

— De, stăpîne, eu de mult te-am prevenit... Mă tem să nu fie prea tîrziu...

— Ştiu, răspunse Şams, privind vinovat la Abu-Ali, ştiu că tu întotdeauna ai dreptate. Păcat că nu te-am ascultat mai de mult, cînd eram mai tare, iar ţara mea era şi ea mai puternică şi mai bogată. Să mă văd întors din război şi o să conduc altfel...

Aceasta a fost una din ultimele convorbiri ale lui Ibn Sina cu emirul.

Iar peste cîteva zile, Şams dădu poruncă oştilor să se pregătească... pentru plecarea în război...

Pe un maidan întins, sub zidurile Hamadanului, se alinie armata, gata de luptă...

Sunetele tobelor şi ale *carnaielor*[1] răsunau pînă departe, pe cîmpul ocupat de oştirile emirului. Caii, ţinuţi în frîu, jucau în loc de prea multă înţepenire. Razele soarelui străluceau pe chivărele de alamă şi oţel, pe scuturi şi harnaşamentele cailor. Pe drumul ce se întindea spre sud-vest se scurgea un convoi nesfîrşit de care, trase de cămile, trimise înainte ca să nu stînjenească mişcarea oştirilor.

Ieşind pe porţile oraşului, un detaşament de călăreţi se apropie de locul de adunare. Era Şams însoţit de curteni şi de garda sa personală. Emirul, călare pe armăsarul său, nu părea de loc să fie bolnav, dar în apropiere mergea trăsura cu coviltir în care urma să treacă emirul pe drum. Splendidul lui turban, ceapanul de catifea vişinie, sabia şi harnaşamentul calului, toate străluceau de nenumărate nestemate. La fel strălucea şi îmbrăcămintea suitei sale. Ai fi putut crede că e vorba de o paradă, iar nu de o plecare în război. La spatele emirului — înălţat de un brav călăreţ — flutura drapelul roşu de mătase, cusut cu fir de aur.

Emirul dădu frîu liber calului său şi ieşi înainte. Carnaiele mugeau asurzitor. Jucîndu-şi calul în faţa armatelor nemişcate, Şams îşi trase sabia din teacă şi tăie cu ea aerul de trei ori. Comandanţii dădură comanda şi armata se puse în mişcare. Prin faţa lui Abu-Ali trecură comandanţii. Unul dintre ei, zîmbind, îşi agita mîna, făcîndu-i semn. Învăţatul îl recunoscu pe comandantul gărzii personale a emirului.

---

[1] *Carnai* — instrument de alamă, de suflat. Trompetă lungă, pînă la 2 m, cu un timbru grav, strident. Din carnai de obicei se cîntau şi se cîntă şi astăzi marşurile militare şi cele de la solemnităţi.

Vizirul îl conduse pe Şams pînă la primul sat. La despărţire, emirul nu-i mai repetă rugămintea, dar privi astfel la el, încît Abu-Ali înţelese totul fără cuvinte. În ochii lui Şams se putea citi îngrijorare...

Abu-Ali se închină respectuos, strîngîndu-şi mîna la piept. Emirul se mai înveseli puţin...

— Am încredere în tine! îi şopti el, ieşind din cortul în care avusese loc despărţirea...

Dar nu trecură nici zece zile şi corpul lui Şams-ud-Davla — cadavrul umflat şi descompus al aceluia care aproape douăzeci şi cinci de ani a domnit la Hamadan — fu adus de soldaţi, pe mîinile lor în capitală.

Carul mortuar era însoţit de oştenii care întrerupseseră campania pentru a veni să depună jurămîntul noului cîrmuitor — Sama-ud-Davla, micul fiu al lui Şams.

Ceremonia înmormîntării şi depunerea jurămîntului păreau a fi sărbătoare personală a lui Tagi-ul-Mulk. În toate zilele acelea, el se purtă atît de îngîmfat şi îşi dădea atîta importanţă, de parcă lui îi depunea armata jurămîntul şi nu moştenitorului emirului.

El răspîndea peste tot cele mai binevoitoare zîmbete şi făgăduieli. Chiar şi pe Abu-Ali îl bătu pe umăr, încredinţîndu-l că se vor înţelege de minune lucrînd împreună. Nu în zadar Tagi-ul-Mulk de atîţia ani tot căuta să-şi cîştige încrederea femeilor de la palat. Văduva lui Şams-ud-Davla îl dădu fără şovăială pe tînărul moştenitor în grija lui Tagi-ul-Mulk. Fostul vistiernic era acum personalitatea cea mai importantă în stat.

Abu-Ali nu mai aşteptă ca şiretul curtean să prindă a se scutura de făgăduielile date şi se strădui, încă înainte de depunerea jurămîntului, să părăsească palatul. Era însă prea riscant să rămînă acasă, iar de plecat n-avea unde. De altfel nici nu putea pleca, pentru că îşi chemase familia care putea veni dintr-o zi la alta în Hamadan.

Vechiul său prieten, starostele negustorilor, îi ajută lui Abu-Ali să se ascundă. În locuința modestă a negustorului de mirodenii Al-Attara, pentru un timp oarecare, învățatul se simți la fel de sigur ca și în casa lui Abu-Sad ibn Dahduk.

Unul din prietenii apropiați, care îl vizita pe Abu-Ali în ascuns, i-a adus veste că negustorii și meșteșugarii din Hamadan ar fi dorit foarte mult să-l vadă tot pe el vizir și îndrumător al tînărului emir. Dar Abu-Ali își deschise sufletul :
lui, răspunse el. Îndeletnicirea mea este știința.

— Sînt hotărît să las deoparte treburile statu-
Acolo mă simt în puteri, iar de uneltirile și de intrigile curții sînt străin ; nu pot și nici nu vreau să descurc aceste ițe încîlcite. Toate gîndurile mele sînt numai la ai mei pe care îi aștept să vină. Împreună cu ei vreau să plec undeva departe, într-un colț liniștit de lume.

— Dacă asta ți-i voia, așa să faci, îl povățui căpetenia negustorilor care era de față. Scrie-i stăpînului Ispahanului, Ala-ud-Davla. El îi ocrotește pe învățați și la curtea lui ai să afli limanul păcii. Dă-mi scrisoarea ta și eu s-o trimit prin omul meu de nădejde.

Fără să stea prea mult pe gînduri, Abu-Ali procedă așa cum îl povățuise bunul său prieten. Cînd termină de scris epistola i se păru că a făcut cel mai hotărît pas din cîte ar fi fost în stare să facă. Și, liniștit, Abu-Ali se apucă din nou de lucru.

În casa lui Al-Attara nu avea nimic al lui, nici măcar o coală de hîrtie, ca să nu mai vorbim despre vreo carte sau alte manuscrise. Stăpînul casei îi aduse un teanc de hîrtie groasă de Samarkand și cîteva bețișoare de trestie. Dar nici că-i trebuia mai mult lui Abu-Ali. El se așternu pe muncă. De mare ajutor îi era memoria lui extraordinară. Fiece carte citită o dată i se întipărea în minte pentru totdeauna. Chiar și în cărțile pe care le frunzărea Ibn Sina știa să descopere ideea de bază a autorului și s-o rețină. Nu-i trebuiau nici extrase, nici notițe, nici informații ; el ținea minte nu numai ideea prin-

cipală a operei, ci şi unele fraze, ba chiar şi pasaje întregi.

Trăind în casă străină şi neştiind ce-i va aduce ziua de mîine, el îşi dăruia tot timpul muncii.

— Munca e viaţa mea, repeta Abu-Ali.

În casa lui Al-Attara scrise el cea mai mare parte din enciclopedia despre filozofie şi ştiinţele naturii — „Kitab-aş-şifa" — (Cartea vindecării). Unul din capitolele acestei cărţi era consacrat teologiei, altul ştiinţelor naturii. În partea a doua Ibn Sina se răfuieşte cu pseudoştiinţele. Tot aici îşi expune părerile lui despre geologie şi despre multe din fenomenele naturii.

Despre modificările survenite în formarea reliefului Pămîntului el scria :

„Două cauze au dus la formarea munţilor : Ori s-au născut prin încreţirea scoarţei Pămîntului, ca urmare a unor mari cutremure, ori i-au format apele, care croindu-şi albii noi, au pătruns prin straturi de felurite densităţi, cîteodată foarte mici, altă dată foarte mari. Vînturile şi apele au ros unele din aceste straturi, iar altele au rămas neatinse".

Astfel de concepţii ar face cinste şi unor învăţaţi mai apropiaţi de zilele noastre.

Deosebit de mult a lucrat Ibn Sina şi la capitolul „Etica", ce întregea partea specială de filozofie a viitoarei sale cărţi. Aici şi-a expus el în mod amănunţit ideile sale politice, de care abia se atinsese în unele tratate. Probabil că ideile sale sociale au fost influenţate, pe de o parte, de impresiile rămase în urma contactului cu puternicii vremii şi de marile dezastre sociale la care a fost martor, iar pe de altă parte de amintirile din tinereţe, cînd i s-a sădit în inimă concepţia despre lume a karmaţilor.

Cele scrise de Ibn Sina în „Etica" sînt desigur utopii, dar el credea cu tărie în posibilitatea organizării unui stat pe baza acestor principii. Expunînd ideile sale, Abu-Ali se învîrtea, fără să bage de seamă, în cercul îngust al ideilor generate de regimul feudal în care a trăit.

Aceasta s-a resimţit, de exemplu, în faptul că el considera raţională şi necesară împărţirea societăţii în trei părţi fundamentale ; 1 pătura conducătoare sau administrativă, 2 cetăţenii, 3 muncitorii şi armata. În această societate era îngăduită şi sclavia, ce-i drept într-o măsură extrem de limitată. Într-un stat ideal, după părerea lui Ibn Sina, trebuie să domnească o ordine şi o disciplină severă, în conformitate cu ierarhia stabilită înăuntrul fiecăreia dintre cele trei părţi componente.

Cînd izbutea însă să se elibereze de influenţa realităţii înconjurătoare, expunerile lui Ibn Sina erau mult mai îndrăzneţe, mai progresiste şi mai originale. El considera că într-un stat organizat nu trebuia să fie om care să nu muncească sau să nu fie prins în vreo activitate de folos obştesc, care să nu ocupe „un anumit loc destinat lui", o funcţie.

El cerea cele mai severe pedepse pentru trîndavi şi haimanale. Mai propunea ca societatea să le asigure existenţa celor incapabili de muncă — invalizi sau bolnavi — şi condamna cu asprime părerea existentă în acele vremuri că astfel de oameni sînt o povară şi trebuie nimiciţi.

Învăţatul saluta creşterea populaţiei, socotind că baza societăţii o constituie familia solidă, armonioasă, cu un număr mare de copii...

Abu-Ali nu avea prea mult respect faţă de acea pătură a societăţii din care se recrutau conducătorii. Repeta şi aici ideea — expusă încă în Giurgian — despre drepturile poporului de a se răscula împotriva unui conducător abuziv şi nedrept şi de a-şi alege un nou cîrmuitor.

O mare atenţie acorda Ibn Sina protecţiei negoţului şi a meşteşugurilor.

În perioada cînd Abu-Ali lucra cu asiduitate, adăpostit în casa lui Attara, sosi la Hamadan fratele său mai mic Mahmud ibn Sina. Cale lungă şi grea a făcut el, călătorind cu o caravană de negustori prin tulburata şi mult frămîntata Asie. Mahmud a venit să-l întîlnească pe fratele său şi să vadă dacă n-ar putea să se mute cu toţii în Hamadan.

Încă din timpul călătoriei, Mahmud ibn Sina a aflat de la negustorii întîlniţi în drum despre evenimentele din capitală. Ei i-au comunicat că vizirul a renunţat la postul său şi a dispărut din oraş. Mahmud nu credea că fratele său putea să plece din oraş fără să-i lase vreo veste aşa că îşi continuă călătoria. Dar aceste noutăţi l-au făcut să fie foarte precaut. Ajuns la Hamadan, a tras la un caravan-sarai de mîna a doua dîndu-şi un nume străin. Fără să se grăbească, se străduia să afle ce e cu fratele său şi unde poate fi găsit. Pînă la urmă găsi un negustor care i-a spus că Abu-Ali îşi aşteaptă fratele mai mic.

...Într-un tîrziu de noapte, Mahmud ibn Sina, păşind încet în urma slugii negustorului, se strecura pe uliţele înguste şi şerpuitoare ale Hamadanului. Oraşul era scufundat într-un întuneric de nepătruns. Se părea că merg printr-un nesfîrşit labirint subpămîntean... Şi Mahmud se mira cum poate însoţitorul său, fără felinar, să afle cotiturile străzilor pe unde trebuia să o apuce. În sfîrşit, însoţitorul bătu încetişor la o portiţă care se deschise îndată şi cineva îi conduse pe vizitatori în casă.

Fraţii care nu se văzuseră de atîta vreme — erau zece ani, de cînd plecase Husein din Urghenci — se aruncară unul în braţele celuilalt şi, timp îndelungat, tulburaţi, nu putură nici unul din ei să rostească un cuvînt. Cel dintîi îşi veni în fire Abu-Ali. El îl pofti pe Mahmud să şadă şi îl privi mult timp cu atenţie, neputînd recunoaşte în omul îmbătrînit, care îşi pierduse prospeţimea tinereţii înainte de patruzeci de ani, pe acel Mahmud pe care îl ştia de mult. Astfel îi veni în minte că şi el a îmbătrînit şi, desigur, s-a schimbat mult. Pe faţă îi trecu o adiere de zîmbet amar.

Toată noaptea au stat de vorbă fraţii, amintindu-şi trecutul, scrutînd viitorul. S-au despărţit abia în zorii zilei, cînd Mahmud trebuia să părăsească pe nesimţite locuinţa fratelui său. Hotărîră ca îndată ce Abu-Ali va primi răspunsul din Ispahan să plece împreună acolo.

Dar frații nu-și putură înfăptui planul din pricina aceluiași Tagi-ul-Mulk. Scrisoarea de răspuns a lui Ala-ud-Davla adresată învățatului, căzu în mîinile lui Mulk. În aceeași noapte soldații stăpînului năvăliră în casa lui Al-Attara, îl prinseră și-l ridicară pe Ibn Sina.

CAPITOLUL IV

Cu cîteva secole în urmă, pe o stîncă înaltă și abruptă, locuitorii Hamadanului au zidit, pentru apărarea capitalei, cetatea Fargian. Cetatea avea ziduri înalte și groase prevăzute cu metereze, porți grele — prinse de lanțuri ruginite și scîrțîietoare — ce serveau în același timp și ca pod de trecere. Înăuntrul cetății se aflau cîteva clădiri, o cazarmă pentru o garnizoană mică, locuința comandantului și închisoarea în care de zeci de ani se chinuia un bătrîn nebun, a cărui crimă de mult fusese uitată. Aci îi era hărăzit lui Abu-Ali să trăiască de acum încolo.

Abia păși pragul locuinței ce-i fusese destinată, că în mintea învățatului începură a se înfiripa aceste versuri amare :

„În cetatea asta intru, precum vezi, pe poarta mare,
Dar nu știu de-o fi pe acolo și-o portiță de
scăpare !...“

Că va găsi pomenita portiță de scăpare era îndoielnic, dacă judecăm după acel nefericit care și-a îngropat aici tinerețea și judecata ! Cine știe dacă pe Ibn Sina nu-l așteaptă aceeași soartă !

Dar învățatul nu-și dădu frîu liber acestor gînduri amare. El scria toată ziua, din zori pînă în amurg, cînd cobora răcoarea. Abia atunci suia pe

zidul cetății și mînuind încet arcușul pe coardele ghigiacului, Abu-Ali privea îngîndurat și trist la munții albaștri, la turbanul alb al Elvendei [1].

Umbrele se așterneau tot mai largi, pădurile de pe coastele munților se întindeau tot mai mult, pe cer se aprindeau stelele una după alta amintindu-i întemnițatului de acele zile depărtate, cînd împreună cu Natili suia treptele vechiului minaret al moscheei din Buhara. Multe s-au petrecut de atunci! Cîți oameni nu s-au stins din viață!...

Comandantul cetății, un om bătrîn și liniștit, încercat de multe în viață, crezînd că Abu-Ali, cercetînd stelele, caută să-și afle ziua eliberării, îi spuse:

— Nu-ți ispiti soarta, fiule! Soarta îți e stăpînă și n-ai cum să scapi de ea!... Pot oare stelele să-ți vorbească despre viitor? A încerca să-ți ispitești soarta prin graiul stelelor, asta este o petrecere a bogaților și pîinea astrologilor de bîlciuri!

— Nu, bătrîne, zîmbi Abu-Ali. Eu nu vorbesc cu stelele despre viitor, ci despre trecut...

— Și trecutul a fost cîndva viitor după cum și viitorul, la timpul său, va fi trecut. Și cu toate că stelele au văzut trecutul și vor vedea și viitorul, tot nu ne vor putea spune nimic. Puțin le pasă lor de noi.

Comandantul era un simplu oștean, fără știință de carte, dar discutînd cu el îți transmitea ceva din liniștea lui odihnitoare. Masiv și greoi, cu fața acoperită de o barbă sură, semăna cu un urs îmblînzit și numai ochii serioși și gînditori arătau că sub această stranie înfățișare sălășluiește un suflet mare.

Bătrînul era deschis la suflet și foarte vorbăreț. Suferea de insomnie și se bucura că are cu cine să-și petreacă, pe nesimțite, măcar o parte din noapte. Așa a aflat Abu-Ali multe despre viața acestui simplu soldat, de fel dintr-un sătuc sărac de munte, care a luat parte la mai multe campanii cu Șams și cu părintele său.

Bătrînul povestea cu amănunte precise tot ce a văzut și a trăit, încît Abu-Ali voia la început să

---

[1] *Elvenda* — pisc în munții Iranului.

transcrie cuvînt cu cuvînt toate povestirile lui; mai apoi, răzgîndindu-se, a ales din ele numai ceea ce era deosebit de însemnat.

Aşa s-a cizelat în mintea sa povestirea filozofică „Haia — fiul lui Iakzan" sau „Fiul cel viu al Veghetorului."

Poet de strălucit talent, Abu-Ali hotărîse pentru întîia oară să apară în lume cu o lucrare în proză, nu ca învăţat, ci ca artist al cuvîntului, ca scriitor...

Povestirea sa despre *„Haia — fiul lui Iakzan"* este scrisă, ca şi celelalte opere mai mici, în formă de *risală* [1]. În ea povesteşte Abu-Ali cum a venit pe lume şi a crescut înfrăţit cu natura un om simplu care cu ajutorul minţii sale agere şi a unor simţăminte înalte a putut să pătrundă şi să înţeleagă însuşi miezul lumii înconjurătoare.

Spiritul lui Haia călătoreşte pretutindeni prin spaţiu, din cele mai adînci străfunduri ale infernului, pînă la culmile empireului. Aceasta nu este o povestire despre manifestările exterioare ale vieţii ci despre viaţa lăuntrică a omului. Abu-Ali şi-a expus în această operă gîndurile şi sentimentele sale, uşor voalate şi totuşi destul de clare. Din carte reiese toată nobleţea simplă a naturii, măreţia vieţii paşnice ce se înalţă deasupra zbuciumului obştesc, oboseala blîndă şi odihnitoare după greutăţile, grijile şi neînţelegerile de toate zilele, ura neîmpăcată împotriva năravurilor existente în societatea feudală, precum şi o destul de vădită critică a dogmelor islamului.

Scriind această povestire cu o deosebită migală, el îşi înfrumuseţa zilele monotone de întemniţat. Mulţumită acestui fapt şi discuţiilor cu bătrînul comandant, închisoarea nu-i mai era o tortură. Pentru întîia oară Abu-Ali îşi aparţinea în întregime sieşi, gîndurilor sale şi avea posibilitatea să se smulgă din „vîltoarea vieţii". Nimeni nu putea să ajungă pînă la el şi nici el nu avea cum să se îngrijoreze de soarta nimănui. Putea simţi toată măreţia Universului, putea reflecta la deşertăciunea şi nimicnicia vieţii egoiste şi mărunte pe care o trăiau atunci oa-

---

[1] *Risală* — epistolă.

menii. Rîndurile acestei cărţi sînt pline de cugetări înţelepte, deosebit de apreciate de contemporanii şi urmaşii lui.

Înalta măiestrie a lui Ibn Sina în tratarea problemelor filozofice de bază i-au dat povestirii putinţa să plutească pe valurile multor secole, purtîndu-l spre nemurire pe creatorul ei. Vom întîlni nenumărate referiri despre această lucrare în cărţile multor autori de mai tîrziu.

Pînă în zilele noastre a răzbit romanul lui Ibn-Tufeili : „Haia — fiul lui Iakzan" care nu face altceva decît să repete povestirea lui Ibn Sina. „Divina Comedie" a lui Dante, într-o măsură oarecare, a suferit de asemenea influenţa operei lui Abu-Ali.

În construcţia sa, Divina Comedie repetă maniera artistică a acesteia. Aşa de pildă, după cum bătrînul Haia îl însoţeşte pe Ibn Sina în peregrinările sale prin lume şi-i arată ce e mare şi ce e mic — tot astfel şi Virgiliu îl conduce pe Dante, prin toate cercurile infernului, purgatoriului şi paradisului.

Treceau lunile şi nici un semn, nici un zvon din lumea exterioară nu ajungea pînă la Abu-Ali.

În micile emirate feudale pierdute la hotarele unor vecini puternici, nu exista pace şi linişte. Mereu se clătinau tronurile lor !...

Într-o bună zi, comandantul cetăţii îi aduse la cunoştinţă învăţatului că, după cum se vede, undeva prin apropriere a început războiul : în ajun soldaţii Hamadanului şi-au ridicat tabăra de sub zidurile cetăţii şi, în zorii zilei, au plecat spre Ispahan.

Abu-Ali presimţi că aceasta este cea dintîi veste despre apropiata sa eliberare.

Şi presimţirea lui se adeveri. Nu trecu nici o săptămînă şi în fortăreaţa Fargian — unde Ibn Sina trăia închis de patru luni — venise să-şi caute adăpost şi refugiu toată aristocraţia Hamadanului. Cîrmuitorul Ispahanului, Ala-ud-Davla — cel căruia îi scrise Abu-Ali şi nu mai apucase să-i afle răspunsul — cîştigînd războiul în cîteva zile intră în Hamadan. Însuşi Sama-ud-Davla, cu tutorele său Tagi-

ul-Mulk și curtenii lor se refugiară în fortăreața cetății.

Diriguitorii țării și cel întemnițat de ei se aflau acum în situație egală.

Tagi-ul-Mulk înțelese că atitudinea binevoitoare a emirului Ispahanului față de Abu-Ali poate să-l ajute pe învinsul conducător al Hamadanului în viitoarele tratative cu învingătorul.

— Nădăjduiesc, preacinstite Abu-Ali, că ai fost tratat aici cu respectul cuvenit și că n-ai avut nimic de suferit, se adresă Tagi-ul-Mulk învățatului, strălucind cu zîmbetul său șiret. Noi am căutat să-ți găsim un adăpost unde nimeni să nu te poată atinge nici cu un deget... Atît de tare ne-a mișcat atacul banditesc săvîrșit asupra casei tale !

Fostul vistiernic plecă spre locuința sa fără să mai aștepte răspunsul învățatului, dar Abu-Ali înțelese că din momentul acela trebuia să socotească șederea în fortăreață nu ca o întemnițare, ci ca o deosebită grijă manifestată de conducător pentru apărarea vieții sale.

Ce putea face altceva decît să aștepte îndurînd scîrbava pînză a perfidiei pe care o țesea mereu vicleanul Tagi-ul-Mulk ? Oricît ar fi vrut Ibn Sina să rupă această pînză, știa că soarta lui e totuși în mîinile păianjenului.

În timpul tratativelor de pace, Abu-Ali se văzu cu suveranul Ispahanului numai la palat, în prezența mai multor oameni. Tagi-ul-Mulk făcu totul ca să împiedice întîlnirea lor între patru ochi. Cu toate acestea, vădita bunăvoință arătată de Ala-ud-Davla învățătorului dovedeau toată zădărnicia vicleniilor fostului vistiernic.

Printr-un om de încredere, emirul Ispahanului îi transmise lui Abu-Ali salutul său și rugămintea de a aștepta întoarcerea sa din războiul împotriva unor vecini îndărătnici, cînd îl va putea primi pe scumpul oaspete, cu toată cinstea.

Binevoitoarea atitudine a emirului Ala-ud-Davla față de învățat a fost remarcată la palatul din Hamadan.

Din temniță, Abu-Ali aduse nu numai povestirea „Haia — fiul lui Iakzan". El a terminat acolo aproape toată opera sa — „Canonul științei medicale", o lucrare foarte mare, care abia încape în cinci volume, precum și „Cartea vindecării" și tratatul său „Calea adevărului".

Devotatul său Abdul-Vahid și ceilalți ucenici ai lui Abu-Ali, care așteptaseră cu mare nerăbdare întoarcerea lui din închisoare, au început îndată munca de transcriere a operelor.

CAPITOLUL V

Tagi-ul-Mulk îi propuse lui Abu-Ali să ocupe iarăși locuința din care, cu un an în urmă, oamenii cîrmuitorului l-au dus la închisoare. De atunci casa stătea nelocuită, iar învățatul continua să se adăpostească pe la prieteni fiindu-i și teamă, și silă să se întoarcă în căminul jefuit. Dar într-o locuință străină nu putea să lucreze cu spor, după cum se deprinsese Ibn Sina. Observînd aceasta, Abdul-Vahid se gîndise mai demult să facă rînduială în casa distrusă, dar nu-i era chiar atît de lesne să găsească ajutoare corespunzătoare.

Cînd Abdul-Vahid a intrat pentru întîia oară în casa aproape dărîmată — altădată plină de viață, de muncă și de cărți — priveliștea aceasta i-a rupt inima. El a rămas profund zguduit la vederea acestor ruine.

Soldații cîrmuitorului, probabil sub influența vinului găsit în hruba casei sau poate conduși de o voință rea și criminală, au distrus totul cu sălbăticie. E prea puțin spus că locuința a fost prădată. Chiar și pereții, în multe locuri, au fost găuriți, dușumelele răscolite, tavanele afumate. Se vede treaba

că au căutat niscaiva comori ascunse, și negăsindu-le într-un loc au tot spart și sfărîmat totul... În conștiința acestor jalnice haimanale se cuibărise cu tărie ideea că vizirul trebuie să fie neapărat un mare bogătaș.

„Cîtă dreptate avea învățătorul cînd spunea că lumea de acum este condusă de tiranie, de jaf și de sînge ! — se gîndi cu durere Abdul-Vahid. Ce altceva dacă nu îndemnul tiranilor putea să-i împingă pe aceștia să distrugă bunurile unui om cinstit, care n-a făcut nici un rău nimănui și niciodată ?"

Bunii prieteni ai lui Abu-Ali și fratele său Mahmud rămas să locuiască în Hamadan, împreună cu elevii învățătorului îi veniră în ajutor. Cu forțe unite îi repararā locuința.

Abdul-Vahid se bucura de fiecare cameră terminată, de fiece covor atîrnat pe perete. Tot mai mult se depărta din sufletul său acel sentiment de apăsare pe care l-a resimțit întîia oară cînd a trecut pragul locuinței jefuite și distruse.

Dar cea mai frumoasă zi a fost aceea cînd, în sfîrșit, au adus în casă sacii umpluți cu cărțile și manuscrisele învățatului, pe care Abdul-Vahid și un slujitor au reușit să le care în grabă, în seara cînd haimanalele s-au năpustit în casa lui Ibn Sina și au distrus totul.

Trei hamali, conduși de sluga credincioasă a lui Ibn Sina, lăsară cu băgare de seamă pe dușumea poverile lor prețioase și se opriră să respire, ștergînd broboane mari de sudoare de pe fețele lor istovite.

Scoțînd punga din chimir, slujitorul începu să numere monede mici de aramă, făcînd din ele trei grămăjoare. Abdul-Vahid, cu cel mai tînăr dintre elevi, Bahmaniar, dezlegau sacii, deșertînd conținutul lor de-a dreptul pe covor.

— Ia uitați-vă, sînt cărți ! zise unul din hamali. Iar eu mă tot gîndeam ce povară să fie aceasta, atît de grea și totuși foșnitoare. Am zis eu că sînt corane... Stăpînul tău o fi imam, nu-i așa ? se adresă el slujitorului...

— Aşa... bombăni acela neînţeles, continuînd numărătoarea sa.

— Da, observă altul. Imamii nu trăiesc rău. Nu degeaba vorbeşte lumea că ei au covoare fine şi burţile pline.

Cînd şi ultimul sac a fost deşertat, de pe un vraf de cărţi şi hîrtii se rostogoli un sul mic şi uşor la picioarele bătrînului hamal care, răsuflînd încă greu, se lupta cu tusea care nu-i dădea pace. Cu mîinile tremurînde el a ridicat sulul şi, înainte de a-l arunca la loc pe grămada de cărţi, îl desfăşură încet-încet. De pe sulul de hîrtie, pe bătrîn îl privi în faţă chipul fin al lui Abu-Ali, zugrăvit de pictorul gaznian.

— Priviţi, prieteni ! exclamă bătrînul cu vocea-i răguşită. Acesta-i sărmanul nostru hakim ! Nu cumva însuşi Alah i-a pecetluit aici chipul ?

Strînşi în jurul tovarăşului lor, hamalii priveau cu spaimă la portret. Oamenii aceştia simpli nu numai că nu văzuseră niciodată portretul vreunui om, dar nici nu bănuiau măcar cum s-ar putea zugrăvi un chip de om pe hîrtie. Cu mîini tremurînde abia atingeau sulul desfăcut, întrebîndu-se nedumeriţi ce poate să fie asta : binecuvîntarea lui Alah, sau vraja diavolului ?

— Arată aici mult mai tînăr, observă timid hamalul care se jeluise de povara grea a cărţilor. Dar el e... Te pomeneşti că şi stăpînul tău e vinovat de pieirea hakimului ! strigă el slugii. Ştim noi că imamii nu-l puteau suferi !... Mereu urmăreau să-l prindă cu ceva !...

— Cum adică îl urmăreau ? întrebă Abdul-Vahid pe care începuse să-l intereseze discuţia hamalilor.

— Parcă poţi să ştii ! Lumea vorbeşte... — răspunse pentru toţi bătrînul. Nimeni nu ştie cum s-a întîmplat... Dar l-au ucis oamenii răi... Nu mai are acum omul sărac la cine se duce.

Bătrînul ţinea în mîini tremurînde sulul desfăşurat şi pe faţa lui se putea citi îndurerare şi amărăciune.

— El a vîndecat-o pe fie-mea ! zise încet unul din hamali.

— Parcă eu aş tuşi aşa de rău... dacă ar mai fi în viaţă hakim... oftă bătrînul.

— Dar eşti sigur că a murit ? întrebă tînărul, care-l ajuta pe Abdul-Vahid.

— Sigur, răspunse trist al treilea hamal. Cum, n-aţi auzit ? Tot Hamadanul vorbeşte că sultanul care a murit l-a zidit de viu într-un mormînt de piatră... Cîte lacrimi n-au vărsat oamenii !...

— Ei, mă fraţilor — strigă vesel sluga, neţinînd seama de semnele lui Abdul-Vahid, care voia să asculte pînă la capăt istoria pieirii învăţatului — aşa se întîmplă dacă trageţi cu urechea la toate pălăvrăgelile de bîlci ! În curînd o să-l vedeţi iarăşi pe prietenul vostru, căci trăieşte şi-i sănătos, nevătămat !...

La această veste neaşteptată, bătrînul scăpă din mîini portretul. Hîrtia, răsucindu-se în sul, se rostogoli pe duşumea. Hamalii,înmărmuriţi, se uitară la sluga care le dăduse vestea. Ochii lor vorbeau mai mult decît cuvintele... Şi sluga îi înţelegea prea bine.

— Da, trăieşte ! Vă spun eu că trăieşte ! A fost închis în fortăreaţă, e adevărat, dar i-au dat drumul.

— Nu ne minţi ? întrebă neîncrezător bătrînul hamal. Dacă o faci numai ca să ne mîngîi... nu ne trebuie !... N-avem nevoie de astfel de mîngîieri...

— Nu vă spun minciuni ! Hakim Husein este stăpînul meu. Uite, ne vom muta aici şi iar vor începe bolnavii să vină la el. Puteţi şi voi să veniţi dacă aveţi nevoie... Iar pînă atunci, primiţi ce vi se cuvine...

Sluga le întinse mîna cu banii, dar hamalii nu-i luară şi priviră la el cu ochii înveseliţi.

— Spune dumneata, i se adresă rugător bătrînul lui Abdul-Vahid, flăcăul acesta nu ne minte ?...

Abdul-Vahid întări spusele slugii.

Hamalii părăsiră casa discutînd bucuroşi.

Rînduind în rafturi cărţile şi manuscrisele, Abdul-Vahid îşi întrerupea din cînd în cînd lucrul

ca să citească ceva din vreo carte deschisă la întîmplare sau să frunzărească un manuscris cu foile răzlețe, nimerite din grabă în saci diferiți.

— Multe mai știe învățătorul nostru, îi spuse el tovarășului, răsfoind un tom transcris caligrafic. Abia au adunat foile tratatului despre „Bolile de inimă", și iată aici „Cartea neînțelegerilor"... Tu ții în mînă „Cartea de geografie despre statele și regiunile pămîntești", iar foile acelea de la picioarele tale sînt din manuscrisul „Despre unghiuri". Privește la rafturile acestea ! Cîtă gîndire este adunată în fiecare dintre aceste cărți și cîtă știință trebuie să ai ca să poți realiza o astfel de lucrare !

Bahmaniar se apropie de rafturi și prinse a privi la cărțile rînduite pe polițe.

— Iată „Astronomia Universală", despre care ne-a vorbit la lecțiile sale, iată două tomuri din „Cărțile despre bine și rău", iar alături de ele cartea „Introducerea la arta muzicală" — îi arătă Abdul-Vahid. Și iată aici tratate pe care mulți dintre pseudoînvățați le-ar arde bucuros pe rug...

Se lăsă jos pe covor și desfășură în fața lui manuscrisele mototolite, de-abia deșertate din saci.

— În una din lucrări învățătorul îi combate pe astrologi. În alta ia în derîdere credința deșartă în talismane, amulete, descîntece, vrăjitorie și farmece. Știi ce scrie aici ?

Abdul-Vahid privește cu luare aminte în juru-i, și convingîndu-se că nu-i aude nimeni, citi o pagină. „...Profețiile, atît de mult răspîndite în cercul sfinților musulmani și ale clerului lor, sînt pricinuite numai de maladiile sufletești și nu au în ele nimic din sfințenia divină"... Și cînd dă în vileag astfel de gînduri, ce să ne mai mirăm că învățătorul nostru este nevoit să scrie astfel de prefețe, cum e aceea din opera „Despre suflet". ...„Eu am descoperit taine pentru a-i instrui pe cei mai apropiați dintre elevii mei... Dar păzească-se prietenii și elevii care se vor pătrunde de învățătura mea, să dezvăluie gîndurile mele unor oameni necopți la minte și, de asemenea, le cer să nu păstreze

manuscrisele mele în locuri nesigure"... Ahmad! îl chemă Abdul-Vahid pe slujitorul casei. Ia uite aici, Ahmad, unde pun eu toate acestea! Ia seama. În caz de primejdie acest pachet cu manuscrise îl ascunzi mai întîi!...

Erau foarte multe cărţi. Toate rafturile se umpluseră şi încă mai rămăsese un sac mare nedeşertat. Abdul-Vahid îl dezlegă şi pe acesta, scoţînd din el la lumină volume îmbrăcate în coperte de marochin.

— Dar acestea ce sînt? întrebă Bahmaniar, aplecîndu-se deasupra cărţilor.

— „Canonul ştiinţei medicale", cea mai mare lucrare a învăţătorului nostru, răspunse Abdul-Vahid, şi începu să răsfoiască paginile.

Aproape toate cărţile au fost de mai multe ori transcrise de el şi de aceea, oriunde ar fi deschis, totul îi era cunoscut şi apropiat. Această lucrare nu-i era însă cunoscută tînărului elev al lui Ibn Sina. De aceea n-ar fi rău ca şi noi, o dată cu Bahmaniar, să facem cunoştinţă cu această operă a lui Abu-Ali, devenită clasică pentru multe secole, după care s-au instruit mai multe generaţii de medici, nu numai în Răsărit, ci şi în Apus.

Dacă deschidem volumul întîi al „Canonului ştiinţei medicale", ne va mira în primul rînd faptul că nu aflăm acolo nici o laudă stăpînului ceresc, şi nici cinstirea celui pămîntesc, lucru obligatoriu pe acele vremuri îndepărtate cînd Abu-Ali îşi scria lucrarea sa. Învăţatul începe direct şi hotărît: „Eu afirm că medicina este ştiinţa care se ocupă de starea corpului omenesc (dacă el e sănătos sau îşi pierde sănătatea), care ne învaţă cum să luptăm pentru păstrarea sănătăţii şi pentru redobîndirea ei dacă aceasta este zdruncinată...

Cînd se spune că în medicină sînt două părţi — una teoretică şi alta practică — nu trebuie să se creadă, cum îşi închipuie unii cercetători ai problemei acesteia, că prin aceasta s-ar voi a se spune că o parte din medicină este cunoaştere, iar cealaltă parte îndeletnicire. Dimpotrivă, trebuie să ştii

că sub aceasta se înţelege cu totul altceva. Anume : fiecare din cele două părţi ale medicinei nu este altceva decît ştiinţă, dar una din ele este ştiinţă despre bazele medicinei, iar cealaltă ne învaţă cum trebuie să o practicăm.

Ceea ce este scris aici reprezintă simbolul de credinţă al autorului. Năzuinţa medicinei, mai întîi, este de a te învăţa să păstrezi sănătatea omului, iar în al doilea rînd, să-i redobîndeşti sănătatea dacă ea este pierdută. Datoria unui hakim este nu numai să caute pricina îmbolnăvirii, ci şi pe aceea a sănătăţii. Iar practica neîntreruptă şi cu luare aminte făcută, este cel mai bun ajutor al medicului, una din căile de bază ale cunoaşterii..."

„Canonul" e scris acum o mie de ani de un medic lipsit de multe mijloace auxiliare de diagnosticare cu care este înarmată medicina zilelor noastre. Mai mult decît atît. Ibn Sina nu avea idee despre un factor de bază al organismului, cum este circulaţia sîngelui. Această descoperire s-a făcut mai tîrziu. Ibn Sina îşi însuşise de la grecii antici teoria celor patru spute (sucuri), teorie care ni se pare astăzi culmea naivităţii, dar care a stat la baza medicinii timp de două milenii.

Aceste spute erau : sîngele, flegma, fierea galbenă şi fierea neagră. Sîngele se află în artere, flegma în creier, fierea galbenă în ficat iar fierea neagră în splină.

Cu toate că această teorie complica foarte mult îngrijirea bolnavului, Ibn Sina medita atît de profund, iar practica l-a făcut să fie un atît de excelent diagnostician şi clinicist, încît cartea lui, chiar din punctul de vedere al zilelor noastre, încă este interesantă.

Curajos şi consecvent, autorul aplica linia sa proprie. Cel mai important lucru pentru medic este experienţa, observaţia personală, de cît mai multe ori repetată. La baza cărţii, ca şi a întregii practici medicale a lui Ibn Sina, stă realismul, observaţia şi experienţa. El observă, cercetează şi numai după aceea trage concluzia precisă, categorică, fermă.

În această hotărîre nici chiar teoria sputelor nu-i este o piedică. Ibn Sina află calea determinării diagnosticului maladiei ca și metoda vindecării bolnavului, contrar piedicilor pe care această teorie le pune în calea medicilor.

„Canonul“ ca amploare, este o lucrare extrem de vastă: e împărțită în cinci cărți, totalizînd aproape două sute coli de tipar.

În *prima carte,* Ibn Sina expune bazele teoretice ale medicinii, filozofia medicinii și, în parte, istoria ei. El cercetează organismul omenesc în toate părțile sale componente. Este un studiu concis dar bogat în conținut — despre anatomia omului, care dă în vileag și taina lui Ibn Sina — disecarea cadavrelor, neîngăduită pe acele vremuri. Altfel nu se poate explica această precizie a cunoașterii corpului omenesc, de care a dat dovadă Ibn Sina. El vorbește în carte despre spute și despre diferențele în conformația corpurilor și a constituției oamenilor. Sînt cercetate amănunțit cauzele sănătății și ale bolilor, se analizează simptomele bolilor și complicațiile lor la diverși oameni. Ibn Sina repetă adeseori că indivizii sînt diferiți și la fiecare trebuie să aplici tratamentul potrivit. Un capitol special este consacrat pulsului și urinei. De asemenea, se dă o atenție deosebită exercițiilor fizice și dieteticii.

În *cartea a doua* descrie leacurile „simple“. Sînt arătate acolo șapte sute optzeci și cinci de leacuri obținute din plante, animale și minerale, cu indicația provenienței lor, procedeul preparării și întrebuințarea lor.

Cartea a treia tratează despre „bolile localizate“. Sînt cercetate îndeosebi maladiile capului: ochi, urechi, gît, limbă, nas și altele.

În *cartea a patra* este vorba despre bolile generale ale corpului. Multă atenție se acordă diferitelor forme de malarie.

Cartea a cincea este consacrată descrierii metodelor de preparare și utilizare a medicamentelor complexe.

Ceea ce a făcut Abu-Ali ibn Sina ca medic — lucru ce şi-a găsit reflectare în „Canonul ştiinţei medicale" — reprezintă o realizare ştiinţifică aproape fără egal. Încătuşat din toate părţile de convenţionalism, de superstiţii şi prejudecăţi, de izvoare contradictorii transmise de medicii trecutului, Ibn Sina a izbutit totuşi să facă foarte mult. Noi ne vom strădui să ne amintim, fie chiar şi incomplet, prin ce a îmbogăţit el ştiinţa: Ibn Sina a presupus pentru prima oară că există nişte vietăţi minuscule care pricinuiesc bolile, strică apa, transmit boli.

A fost primul care a observat şi a atras atenţia că substanţele alimentare pot fi folosite uneori ca leacuri. De asemenea, a arătat că exerciţiile fizice, băile şi curăţenia pot înlocui medicamentele. Ibn Sina a fost cel dintîi care a pus problema educaţiei fizice şi morale a copiilor de la vîrsta cea mai fragedă, devenind în felul acesta părintele pediatriei contemporane.

Ibn Sina a stabilit deosebirea dintre ciumă şi holeră. A atras atenţia asupra faptului că vărsatul este contagios. A descris pentru întîia oară lepra, deosebind-o hotărît de „elefantiazis". A delimitat pleurezia de pneumonie. A descris amănunţit ulcerul la stomac. A aflat şi a determinat simptomele meningitei. A descoperit şi a descris cum sînt fixaţi muşchii „adevăraţi" ai ochilor şi a făcut mai multe descoperiri pe care le-a aplicat în practica medicală, lucru care i-a adus gloria de medic genial.

Toate acestea se reflectă şi în „Canon".

Ceea ce am citat noi pe cele trei-patru pagini, l-au costat pe Ibn Sina mulţi ani de muncă titanică; o muncă la fel de grea şi titanică trebuiau să depună şi elevii lui ca să pătrundă şi să înţeleagă măcar bazele ştiinţelor medicale.

— Ştii tu ce părere are învăţătorul nostru despre calităţile unui medic? l-a întrebat sever Abdul-Vahid pe Bahmaniar. Şi la răspunsul negativ al acestuia, Abdul-Vahid a început să le enumere: Seihul ne-a repetat adesea că omul care vrea să

fie un adevărat hakim trebuie să fie bun, modest, cinstit și drept. Ca înfățișare și purtare trebuie să fie plin de demnitate și scurt la vorbă; să privească deschis și cu luare aminte, îmbrăcămintea să fie curată și bine mirositoare, dar modestă. Să inspire încredere și simpatie. Bunătatea și mărinimia hakimului este unul din mijloacele de tratament a bolnavilor...

Pînă să-l lămurească Abdul-Vahid pe Bahmaniar care e părerea învățatului despre înfățișarea medicului și pînă să-i spună ce cuprinde „Canonul", aranjînd înghesuit volumele acestuia în rafturi, slujitorul mai aduse încă vreo cîteva cărți, pentru care nu mai găsiră loc în rafturi. Abdul-Vahid deschise prima dintre aceste cărți. Era *„Cartea vindecării"*. El îi zîmbi ca unei vechi cunoștințe. De atîtea ori a transcris-o cu mîinile lui, încît o știa aproape pe de rost, cuvînt cu cuvînt. Totuși citi cu plăcere cele dintîi rînduri care-i căzură sub ochi :

„Ca să studiem științele naturii, noi vom alege metoda folosită în filozofie de discipolii școlii lui Aristotel, și ne vom strădui să deslușim problemele cele mai grele. Noi am surprins mulți oameni de știință cheltuind toate sforțările, folosind diferite mijloace de cercetare și aducînd tot felul de dovezi, cît timp tratează despre lucruri puțin importante sau despre chestiuni vădit juste. Dar cînd trebuie să trateze probleme grele, care cer dovezi bine chibzuite, atunci le părăsesc în grabă. Noi nădăjduim să mergem pe o altă cale..."

„Cît de consecvent este învățătorul nostru, gîndi Abdul-Vahid oftînd. Într-adevăr, el nu merge niciodată pe căi ușoare și bătătorite, niciodată nu lasă ceva care să nu fie bine gîndit, necercetat... Nu fiecare dintre noi este în stare să-i fie un adevărat elev... De cîte ori eu însumi nu am dat îndărăt în fața greutăților! De cîte ori nu s-a supărat învățătorul pe mine pentru aceasta și, desigur, că numai devotamentul meu l-a făcut pe dînsul să îndure lipsa mea de înțelegere..."

Pentru cîtva timp, buna dispoziție a lui Abdul-Vahid se stinse. El alegea cărțile și, oftînd din cînd în cînd, le căuta loc pe lîngă rafturile pline. Tînărul elev al lui Abu-Ali, Bahmaniar, privea cu mirare la Abdul-Vahid. Nu era de loc în firea lui să fie morocănos. De obicei îi plăcea să vorbească, cum făcuse pînă mai adineauri, și chiar să rîdă.

Iar acum, de mai bine de jumătate de oră, își vedea tăcut de lucru.

În curînd, Bahmaniar, preocupîndu-se atît de mult de cercetarea manuscriselor, uită de reaua dispoziție a lui Abdul-Vahid.

— După cum se vede, învățătorul nostru scrie nu numai în limba arabă ! — exclamă el. Uite, aici tratate în limba dari ! Ciudat !...

— De ce te minunezi ? bombăni Abdul-Vahid. Dari este limba lui maternă. De ce să nu scrie în ea ?...

— Bine, dar așa ceva nu e îngăduit...

— Încearcă să spui aceasta în fața șeihului ! Și ți-o arăta el ție ce e îngăduit și ce nu... El ne spunea adesea că fiecare om e dator să-și iubească limba sa maternă și s-o îmbogățească... El însuși ar fi scris bucuros numai în limba dari. Din păcate limba arabă este limba tuturor oamenilor de știință de la noi. Ca să se înțeleagă între ei trebuie să folosească o singură limbă. Cît despre dari, șeihul ne spune că ea este una din cele mai muzicale limbi din lume ; parcă anume este creată pentru poezie și cîntec... Șeihul scrie întotdeauna bucuros în dari... Are destule cărți scrise în această limbă...

Abdul-Vahid se retrase în fundul odăii și începu să răsfoiască una din cele mai vechi lucrări ale lui Abu-Ali *„Principiile elementare ale geometriei lui Euclid"*, cu schițe și desene.

„Aceasta tot pentru noi, elevii săi, a scris-o șeihul — ur-rais — gîndea el, cu duioșie... Ne-a povestit cum a început să o scrie la Giurgian... Nemîncat de trei zile, lucra la ea în odăița de deasupra alămăriei din bazar". Dar asta ce să fie ?...

Abdul-Vahid scoase din carte cîteva foi subţirele. „Să fi vrut învăţătorul să completeze cartea ?..."

El luă prima foaie, să vadă din ce capitol face parte. Pe o pagină îngustă, scrisă cu litere minuscule se afla un titlu :

„Descrierea vieţii lui Abu-Ali Husein ibn-Abdallah-ibn-Sina".

Mirat, Abdul-Vahid citi mai departe. El nu l-a auzit niciodată pe învăţător că ar avea de gînd să scrie despre viaţa sa deşi ar fi fost deosebit de folositoare pentru elevii şi discipolii săi, pentru viitoarele generaţii. Şi iată aceste însemnări. Păcat numai că descrierea este atît de sumară. Cîteva date despre copilărie, despre anii de şcoală, despre bătrînelul preceptor Natili. Expunerea se întrerupe o dată cu reîntoarcerea din Dihistan în Giurgian.

„În Giurgian s-a alăturat de mine Abu-Ubeid al-Giurgian. Atunci, în situaţia grea în care mă aflam, am compus o „casîda" cu următoarele două rînduri :

De cînd sînt un om mare, n-am cer senin, nici zori,
De cînd mi-a crescut preţul — nu am cumpărători...

Pe Abdul-Vahid îl impresionă profund faptul că şeihul îi pomenea numele. Va să zică nu l-a uitat învăţătorul !

„Păcat că a părăsit aceste însemnări, pe care n-o să le mai continue desigur !... Dar nu degeaba a pomenit la urmă numele meu cugetă Abdul-Vahid. Aceste însemnări am să le continui eu"...

Cînd luă sfîrşit rînduitul cărţilor şi odaia luă o înfăţişare ordonată, Abdul-Vahid, obosit, se aşeză pe colţul unei măsuţe şi-i zise lui Bahmaniar :

— În toate rafturile acestea de sus sînt cărţile învăţătorului nostru, iar aici, jos, sînt manuscrisele tratatelor sale. Cînd priveşti la atîta bogăţie de gîndire şi simţire, la dăruirea tuturor forţelor şi cunoştinţelor sale, te cuprinde un simţămînt de admiraţie pentru acest mare om ! Eu nu cred că operele lui vor pieri vreodată ! Vor trece o sută

de ani, cinci sute, poate o mie, dar oamenii îl vor ţine minte din ce în ce mai mult şi vor învăţa de la el... Fluviul ştiinţei, care acum curge numai pentru cei aleşi, cu timpul se va revărsa peste întreaga lume, pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale pămîntului, şi toţi vor şti despre învăţătorul nostru, după cum se va afla despre toate minţile mari şi luminate, despre toţi înţelepţii omenirii !...

— Despre ce filozofezi aici Abdul-Vahid ? Despre omenire ? — se auzi glasul vesel al lui Abu-Ali. Zîmbind, el se opri în pragul camerei. Sînteţi obosiţi, copiii mei ? — întrebă el, apropiindu-se de ucenici. Iar mi-aţi pregătit un castel, deşi eu m-aş fi mulţumit şi cu o simplă cocioabă. Un om învăţat trebuie să fie modest... Ştii tu, Abdul-Vahid, că eu astăzi am primit un dar la care de mult visam....

— Dar ?...

— Da, un dar viu !... Abu-Ali rîse, privind la faţa nedumerită a elevului său.

Ochii frumoşi ai învăţătorului trimiteau spre tîmple, în mănunchi, săgeţile zbîrciturilor...

— Un dar viu... Nu-l auzi cum urlă ?

— Chiar că urlă. Dar ce e ăsta ? Un lup ?...

— Da ! Vînătorul emirului s-a îngrijit să-mi prindă o fiară mare şi sănătoasă. Vom putea acum să facem experienţe...

Ibn Sina era mulţumit. Experienţa preconizată mai demult începea să ia contur real.

— Ahmad ! se adresă învăţatul slujitorului. Mîine dimineaţă să-mi cauţi în piaţă doi berbeci tineri şi sănătoşi. Iar pe seară să-mi aduci un dulgher bun...

Însoţit de Abdul-Vahid, Ibn Sina ieşi în grădina din spatele casei. Grădina era întinsă, verde şi împrejmuită cu zid de nădejde. Abu-Ali cercetă peste tot şi însemnă locurile unde trebuiau puse cuştile.

De mult, de cînd locuia încă la Giurgian, deasupra atelierului alămarului căldărar, Ibn Sina s-a gîndit că zgomotul chiar şi atunci cînd trece neob-

servat — acționează vădit asupra creierului. După aceasta, fie la el însuși, fie la căpătîiul bolnavilor săi, nu o dată se întîlni cu acțiunea excitanților exteriori. Zgomotele, impresiile puternice influențau mai întîi asupra capacității de muncă, apoi asupra dispoziției, asupra sănătății în general. El n-a putut stabili însă care dintre organe suferă de pe urma acțiunii excitanților — creierul sau nervii.

Acum, prin experiență, nădăjduia să afle date precise.

Peste două zile, în grădina lui Ibn Sina se putea vedea următorul tablou: într-un colț se aflau, una lîngă alta, două cuști: într-una din ele se zbuciuma un lup mare și sur. Cu labele-i puternice, fiara se străduia să îndoaie vergile de fier ale cuștii și numai cînd i se aruncau bucăți de carne însîngerată se liniștea puțin. În cușca vecină, tremura înspăimîntat un berbecuț creț și grăsun. În celălalt capăt al grădinii, unde nu ajungea nici miros de sălbăticiune, un al doilea berbec, tot în cușcă, rumega fericit iarba proaspătă.

Lupul nu putea să ajungă pînă la vecinul său, berbecul, dar acesta, mai mult mort decît viu, tremura de frică, deși nu putea vedea fiara. La început, înspăimîntat de fiece zgomot, berbecul se ascundea într-un colțișor; apoi, aproape refuzînd hrana, bea doar apă cu lăcomie, iar la urmă nici de apă nu se mai atinse... Trecură numai cîteva zile și berbecuțul, abia se mai ținea pe picioare. Dacă Abu-Ali n-ar fi oprit experiența, berbecul ar fi pierit, fără îndoială... În același timp celălalt berbecuț, care nu era vecin cu această fiară îngrozitoare, se îngrășa și creștea voinic și sănătos.

— Eu cred că nimeni dintre noi nu-l socotește pe berbec o vietate care gîndește, observă Abu-Ali în ziua cînd îl însărcină pe Abdul-Vahid să mute cușca berbecului de experiență mai departe de lup. Se vede că nu creierul, ci alte centre nervoase, comune cu ale omului, suferă la acțiunea excitanților.

Despre rezultatele privind conduita animalelor de experienţă, a fost consacrată una din ultimele lecţii ţinută de Ibn Sina în Hamadan. Oricît de binevoitori se arătau acum Sama-ud-Davla şi Tagi-ul-Mulk, viaţa în Hamadan era tot mai apăsătoare pentru învăţător.

CAPITOLUL VI

Au mai trecut cîţiva ani. Multă apă s-a scurs între timp prin arîkurile Buharei, Horezmului şi Ispahanului.

Abdul-Vahid şedea cu picioarele strînse sub el, pe covoraş, în faţa opaiţului atîrnat de tavan cu trei lănţişoare de argint, scriind grăbit pe o coală de hîrtie albă. Se opri şi, îngîndurat, reciti ultima frază: „Trecu oarecare vreme şi în tot timpul acesta Tagi-ul-Mulk îl ademenea cu tot felul de făgăduieli mincinoase. După aceea şeihul a înţeles că trebuie să se refugieze la Ispahan. Şi el a părăsit Hamadanul, împreună cu mine, cu fratele său şi cu doi slujitori. Ca să nu fim recunoscuţi şi să nu ne oprească, am îmbrăcat vestminte sărace, de-ale sufiştilor."

Abdul-Vahid descria mai departe cum, după un drum lung şi obositor, s-au apropiat în sfîrşit, de Ispahan.

Îşi aminti ce mulţime de oameni i-au întîmpinat la porţile oraşului. Mai apoi au aflat că lumea se adunase acolo încă de dimineaţă, ca să-l întîmpine şi să-l vadă la chip pe marele învăţat, pe care de mult îl aştepta. Uralele şi strigătele de bucurie ale poporului îl petrecură pe Abu-Ali pînă la palat. Trecînd frîul calului său în mîinile slujitorului, el trecu în fruntea însoţitorilor săi, păşind sprinten pe

covoarele întinse de la porți, de-a lungul întregii curți, pînă la ușa palatului.

Abdul-Vahid nu se încumetă să-și continue însemnările fără să-l consulte mai întîi pe învățător.

Cele petrecute după aceea au fost ascunse ochilor săi. Porțile palatului, larg deschise în fața învățatului, s-au închis în fața modestului său elev.

Dar, după cum se vede, atenția emirului i-a uimit pe toți cei de față. Nici un suveran n-ar fi fost primit de mulțime și de emir cu mai multă căldură. Într-adevăr, însuși emirul s-a întrecut pe sine în ceea ce privește cinstirea arătată învățatului. De fapt nu e nimic de mirare; numele șeihului-ur-rais, era cunoscut în tot Orientul. Marele sultan Mahmud Gazniul încă se mai socotea înjosit de refuzul lui Ibn Sina de a-i fi oaspete. Cu toate acestea, el tot mai nădăjduia să-l înduplece pe învățat să-i cinstească palatul cu prezența. Dar, Ibn Sina, în locul palatului luxos din cetatea Gazna, prefera să viețuiască în modestul lăcaș de la curtea emirului din Ispahan! Or aceasta trebuie prețuită!

Vîrsta și încercările atîtor ani de suferință au început să-și arate urmările. Multă cinste — multă oboseală. Dorința lui cea mai fierbinte era să muncească pînă în ultima clipă a vieții! Fără părere de rău, Abu-Ali părăsi devreme petrecerea dată de Ala-ud-Davla în cinstea lui, pentru ca a doua zi dimineață să-și poată reîncepe viața obișnuită, de muncă.

Trecuseră doar cîteva săptămîni de la venirea lui Ibn Sina în Ispahan și făclia științei sale a început să lumineze și aici, așa cum luminase în Buhara, Horezm, Nessa, Rei, Hamadan, acolo unde l-a aruncat soarta de pribeag pe învățat.

Sculîndu-se dis-de-dimineață, Abu-Ali se spală, apoi face cîteva mișcări de gimnastică și se îmbracă.

Afară, între timp, s-a luminat de ziuă. Manuscrisul început, călimara și kalamul sînt pregătite încă de cu seară. Mai are pînă la sosirea elevilor

încă vreo două-trei ore. Iar dimineața este cel mai potrivit timp pentru muncă.

În aceste cîteva ore, Abu-Ali izbutește să scrie un capitol întreg. Este vesel și bine dispus, așa că își începe lecția cu însuflețire, de îndată ce elevii s-au adunat. Astăzi prelegerea va fi consacrată istoriei dreptului și Abu-Ali le vorbește despre legile grecești... Mîine va discuta cu ei despre muzică, iar poimîine poate că le va preda despre cerul înstelat. Învățatul urmărește lărgirea orizontului științific al tineretului. Vrea să-i intereseze, să le arate tot ce e nou, încă necunoscut, viu și strălucitor, tot ceea ce necesită aprofundarea cunoștințelor, cercetare științifică.

El expune lecțiile în mod metodic, exigent, meticulos.

După lecție, împreună cu elevii săi, părăsește încăperile. La porțile casei, în poieniță, la umbra copacilor deși și umbroși, așezați pe bănci, pe pietre sau chiar pe pămînt, sute de oameni așteaptă ieșirea lui Ibn Sina.

Țărani, meșteșugari, sărăcimea orașului, călători veniți de la mari depărtări să-l vadă pe șeih, toți îl așteaptă cu nerăbdare. Sînt printre ei schilozi și bolnavi care nădăjduiesc să se tămăduiască, dar sînt și oameni sănătoși, care n-au nevoie de leacuri ci de un sfat sau ajutor. Puțin mai la o parte stau oamenii de vază : negustori bogați, moșieri, funcționari care nu vor să se amestece cu mulțimea, deși ei știu că Abu-Ali nu face pentru nimeni excepție ; toți cîți i se adresează, de la sacagiu pînă la demnitar, pentru el sînt egali. Însoțit de Abdul-Vahid și de încă doi-trei elevi, Abu-Ali îi cercetează pe cei care îl așteaptă. Iată aici o fată lovită de paralizie, dincolo un tînăr cu umărul scrîntit, un epileptic, o bătrînă tremurînd de foame și de bătrînețe, un copil părăsit plin de rîie și de plăgi — toți aceștia găsesc la Abu-Ali îngrijire, ajutor și alinare.

Se apropie amiaza.

Din ferestrele de jos ale casei lui Ibn Sina, unde se află bucătăria, se aud zgomote; zăngănit de linguri și de cuțite, glasuri, porunci. Deodată fereastra se deschide și bucătarul spătos și gras, cu un căuș mare agățat la brîu, strigă cît îl ține gura:

— Hei, cine are de gînd să mănînce astăzi? Poftiți!... Pe toți vă ospătez!...

Mulți nu se lasă poftiți de două ori. Oamenii săraci se apropie, îngrămădindu-se la ferestre. În fiecare zi, în casa învățatului se pregătește hrană pentru toată lumea...

Abu-Ali stă la masă împreună cu elevii, la umbra copacilor din grădină. După amiază trebuia să meargă la palat — la emir. Încă de aseară l-au anunțat pe Abu-Ali că a fost adus un bolnav, rudă a emirului.

Oprindu-și calul la portița mică prin care se intra din curte în locuințele palatului, Abu-Ali, încă din prag, rămase uimit și asurzit de niște mugete și urlete înfiorătoare ce veneau din pavilionul cel mic din grădină.

— Bolnavul, o, preaînțeleptule, îi explică în grabă unul din curteni, se crede un bou gras, bine hrănit, și de cîteva zile ne tot cere să-l tăiem și să-l mîncăm!...

— Spuneți-i, zise Abu-Ali cugetînd puțin, că vine îndată măcelarul. Iar mie dați-mi, ceru el slugilor, un șorț și un satîr cît mai mare.

În chip de măcelar, Abu-Ali intră în pavilion. Un muget de fericire întîmpină sosirea lui. Îl privi cu luare aminte pe bolnav, cercetîndu-l. Era atît de convins că-i bou, încît și chipul său trist și bleg, cu ochii mari și întunecați de boală, părea într-adevăr de vită...

— Cît de scump plătesc urmașii pentru păcatele și excesele făcute de străbuni! se gîndi cu tristețe Abu-Ali. Rosti însă tare și poruncitor:

— Legați-l! Acum îl tai! — și spunînd aceste cuvinte, prinse să ascută satîrul de pragul de piatră al pavilionului.

Bolnavul privea cu bucurie și liniște satîrul ascuțit. Abu-Ali se apropie de prinț și începe să-l pipăie...

— Ce-nseamnă neobrăzarea asta ?! — se repezi el, țipînd la unul din curteni. De ce m-ați chemat degeaba ? Cum o să tai o vită atît de slabă !? Nu vedeți ?! Numai piele și oase ! Cine o să mănînce o carne atît de slabă, fără pic de grăsime ? Puneți-l imediat la îngrășat și peste vreo două-trei săptămîni o să-l pot tăia ! Și cu un aer de om nemulțumit, Abu-Ali ieși din pavilion.

— Am să vă trimit leacuri, spuse el rudelor bolnavului. I le puneți în mîncare !... O să se facă bine ! [1]

Zi de zi, Abdul-Vahid își continua însemnările, povestind simplu despre viața învățătorului : „Și el a ajuns unul din oamenii de încredere ai lui Ala-ud-Davla. Odată, într-o seară, fiind și Ala-ud-Davla de față, cineva s-a plîns cît de rele sînt calendarele făcute pe baza observațiilor și a temeiurilor vechi. Atunci emirul i-a poruncit șeihului să se ocupe de astronomie și cercetarea stelelor și i-a pus la îndemînă mijloacele necesare.

Șeihul a început să se ocupe de acesta, însărcinîndu-mă pe mine cu mînuirea instrumentelor și angajarea unor maiștri pricepuți. Astfel a dezlegat o serie de probleme. Dar mult mai multe ar fi putut afla șeihul, observînd stelele, dacă n-ar fi fost mereu tulburat în munca lui de războaie și de toate nenorocirile pe care acestea le aduc după sine..."

— Ce scrii tu aici, prietenul meu ? auzi deodată Abdul-Vahid chiar la spatele său glasul învățătorului și tresări ca un adolescent prins asupra faptului.

De cîteva minute, de cînd intrase în cameră, Ibn Sina citea peste umărul elevului său cele ce scria.

— M-am încumetat, o, învățătorule, să continui însemnările despre viața ta, pe care tu însuți le-ai

[1] Din legende despre Ibn Sina.

început și le-ai lăsat apoi în părăsire, spuse Abdul-Vahid, fîstîcindu-se.

— Face să pierzi timpul cu așa ceva ?... Pe fața lui Ibn Sina apăru un zîmbet sfios. Eu nu sînt profetul Mahomed. Viața lui trebuie s-o cunoască toți credincioșii, în toate amănuntele ei... Dar cui i-ar folosi să știe cum a trăit un modest învățător care se află nemăsurat mai departe de Alah decît profetul său ?

— Doar tu însuți ai început-o... răspunse rușinat Abdul-Vahid. Am crezut, șeihule, că n-o să te superi.

Abu-Ali îl bătu pe umăr.

— Eu am început-o pentru că doream să mai trec o dată pe cărăruia străbătută de mine în tinerețe. Dar ție, la ce-ți folosește ?

— Șeihule ! Ceea ce ai făcut tu pentru știință și omenire va rămîne peste veacuri. Poate și peste o mie de ani urmașii îți vor proslăvi numele și faptele ! Ei vor voi să afle cine a fost marele Abu-Ali ibn Sina, unde a văzut lumina zilei, cum a trăit și a muncit, ce s-a petrecut în viața lui plină de zbucium...

— Dacă va fi așa precum zici tu, atunci se vor naște cîndva oameni, care vor scrie despre mine, bizuindu-se pe cărțile și pe lucrările mele...

Abu-Ali tăcu, privind cu luare aminte la rîndurile drepte ale scrisului lui Abdul-Vahid. Apoi continuă :

— Dar ceea ce scrii tu despre războaie e adevărat. Cu cît am putea noi săvîrși mai mult dacă n-am fi întrerupți în munca noastră științifică de cel mai rău lucru de pe lume — războiul...

...Și în Ispahan, împotriva voinței sale, Abu-Ali a fost nevoit să participe la pregătirile de război, dîndu-i emirului sfaturi cum să organizeze mai bine aceste expediții, cum să echipeze armata, cui să-i încredințeze comanda. Ba de cele mai multe ori a trebuit să-l și însoțească pe suveran ; alteori însă izbutea să rămînă acasă, pentru a pregăti noul calendar, lucrare la care Abu-Ali îl atrăsese și pe

fiul lui Ala-ud-Davla, care-i era elev. În Ispahan, se mai văd și astăzi ruinele observatorului construit pentru acest scop în grădina palatului... Cîteodată Ibn Sina motiva refuzul de a participa la vreo expediție, spunînd că nu are cine să asiste la supravegherea construcției școlii și a „Casei vindecării", care se înălțau la insistențele învățatului.

Școala și spitalul — ce altceva putea fi mai necesar poporului! Faptul că Ala-ud-Davla a primit să facă astfel de cheltuieli îl determina pe învățat să îngăduie înclinările războinice ale emirului. Alți stăpînitori se țineau numai de războaie fără să se mai gîndească la educația sau sănătatea supușilor.

O convorbire semnificativă, din acest punct de vedere, a avut loc între suveranul Ispahanului și învățat. În planul spitalului făcut de Ibn Sina, pe frontispiciu era scris „Daril șifa" — Casa vindecării. Ala-ud-Davla, căruia i-a plăcut proiectul planului de construcție, l-a semnat fără să șovăie. dar în loc de „Casa vindecării" a scris „Casa suferinzilor" și astfel corectat l-a înmînat lui Abu-Ali.

— Nu se știe dacă se vor vindeca sau nu bolnavii noștri — observă el. Dar noi construim spitalul pentru bolnavi, pentru suferinzi. O astfel de denumire va fi mai exactă, nu-i așa?

— Nu, stăpîne! Cînd spun „Casa vindecării" spun speranță, iar dacă spun „Casa suferinzilor" spun deznădejde. Ori după părerea mea, speranța este unul din cei mai buni medici din lume, și noi avem nevoie de medici buni...

Ala-ud-Davla cugetă o clipă, apoi cu un gest hotărît de condei tăie cuvîntul „suferinzilor".

— Dacă tu afirmi că speranța îi va vindeca pe supușii noștri bolnavi, fie așa cum spui...

Ala-ud-Davla era, desigur, mai puțin crud și cu mult mai luminat decît toți cîrmuitorii din Iran...

Cu toate acestea, Abu-Ali revenea mereu la aceleași gînduri amare despre proasta orînduire a societății și necesitatea schimbărilor sau introducerii reformelor de stat. Aceste gînduri despre pro-

blemele de organizare a statului, pe care la timpul său le-a expus în „Cartea vindecării", le-a analizat cu profunzime de atîtea ori.

Se pare că în Ispahan a scris Abu-Ali povestirea sa fantastică utopico-filozofică „At-Tair" (Pasărea), în care descrie organizarea ideală a unei societăţi de păsări care trăiesc undeva, în munţi. Acolo toţi membrii sînt egali, liberi, posedă înalte calităţi morale, se ajută unii pe alţii şi se străduiesc să nu facă rău nimănui.

— Acesta este un vis, o iluzie, le spuse Abu-Ali elevilor săi, cînd le citi povestirea. Un vis, o iluzie de neînfăptuit...

Visul, într-adevăr, nu era de înfăptuit, nu era realizabil. Dar faptul că a scris-o era o dovadă că Abu-Ali tînjea după o colaborare ideală, cu totul altfel decît viaţa pe care o vedea în jur. Nebunia războiului sîngeros stingherea tot timpul planurile şi munca liniştită a învăţatului !...

Treptat, însă, bunăcredinţa şi sfatul bun al lui Abu-Ali învinseră socotelile egoiste ale lui Ala-ud-Davla.

Emirul Ispahanului, care făcea totul ca să fie slăvit în calitate de cunoscător şi admirator al ştiinţelor şi artelor, lua sub ocrotirea sa pe toţi artiştii şi învăţaţii ; filozofi, matematicieni, medici, alchimişti, astrologi, poeţi, muzicieni. Dar mai presus de toţi era considerat Abu-Ali ibn Sina !

Cel dintîi între cei dintîi, şeih-ur-rais, preceptorul şi căpetenia învăţaţilor şi învăţatul învăţaţilor, aşa era numit Ibn Sina la curtea lui Ala-ud-Davla. Dar această situaţie, de cel dintîi printre ceilalţi mai slabi în cunoştinţe, nu îl prea măgulea pe învăţat. El îşi amintea mereu de fructuoasa muncă pe care a depus-o împreună cu Biruni la Horezm, de acel scurt timp cînd a avut alături nu discipoli, ci un tovarăş egal în cunoştinţe.

Foarte rar ajungeau pînă la Abu-Ali veşti despre marele său prieten, şi mai rar scrisorile sale. De mulţi ani Biruni trăia în Gazna, la curtea sultanului Mahmud. Sultanul l-a chemat pentru a-i pre-

zenta un raport asupra ultimelor zile ale horezmșahului Ma-mun-ibn Ma-mun și nu i-a mai dat drumul. Foarte rar învățații izbuteau să mai facă schimb de lucrări. Abu-Ali i-a trimis printr-un om de încredere primele trei volume din „Canonul medical", iar de la Biruni a primit partea întîia — adică începutul — renumitei sale opere despre India, pe care o scrisese în anii cînd, silit fiind, îl însoțea pe sultanul Mahmud în campaniile sale. Biruni era unicul om din suita sultanului care privea India ca pe o țară frumoasă, bogată în cultură, cu un popor talentat, muncitor, cinstit, nobil și nefericit...

Ca nimeni altul Abu-Ali înțelegea marea valoare a acestei opere ; el ar fi dorit să discute și să judece această lucrare împreună cu oameni cunoscători, dar aceștia lipseau din jurul său. Elevii pe care îi instruia, vor prețui poate cu timpul la justa valoare contribuția științifică a lui Biruni, dar deocamdată mintea lor era prea tînără și încă necoaptă.

Lipsa unui tovarăș de muncă științifică nu-l condamnă însă pe Abu-Ali la izolare, la singurătate completă. Din cea dintîi zi a sosirii învățatului în Ispahan, Ala-ud-Davla a poruncit tuturor învățaților, juriștilor și filozofilor ca în fiece vineri seara să se adune cu toții la palat pentru a participa la lecții și dispute științifice. „Academia" horezmșahului nu lăsa în pace vanitatea emirului din Ispahan. El, în persoană, lua întotdeauna parte la aceste ședințe și fără să se sfiască îl întreba pe învățat ceea ce i se părea că n-a priceput.

— Mă adresez unui emir la fel ca mine, zicea Ala-ud-Davla, surîzînd. Abu-Ali este mai marele învățaților, după cum eu sînt mai marele muritorilor de rînd.

Abu-Ali se înclină cuviincios, ascultînd cuvintele măgulitoare ale lui Ala-ud-Davla, pe care însă nu le credea... Din lunga sa experiență se convinsese că niciodată, nici un emir nu va renunța să-și exercite puterea asupra unui învățat ; că îl va trăda

dacă aceasta îi va fi necesar, și îl va înălța dacă aceasta, de asemenea, îi va aduce vreun folos.

La una din aceste adunări, Abu-Ali citi crîmpeie din lucrarea sa filozofică pe care începuse să o scrie în limba sa natală — dari — limbă pe care o vorbea tot poporul Ispahanului, și însuși stăpînul lui, Ala-ud-Davla. Emirul s-a arătat măgulit și foarte bucuros. Limba arabă el nu o cunoștea chiar atît de bine încît să înțeleagă problemele științifice. Cu ajutorul unei astfel de cărți poate va înțelege toate subtilitățile controversei în discuții, poate va fi și el în stare să facă unele observații...

Ei, cum să nu prețuiești un astfel de curtean! Dar Abu-Ali scria în limba dari nu de hatîrul emirului, ci pentru ca lucrarea sa să fie accesibilă unui cerc mai larg, pentru că o carte în limba dari era mai aproape de popor decît o carte în limba arabă. Cartea aceasta, Abu-Ali a intitulat-o : „Danișname" (Cartea științei) și a dedicat-o lui Ala-ud-Davla...

Abu-Ali trecuse pragul celui de-al șaselea deceniu. Dar era tot atît de activ și energic, înzestrat cu o deosebită capacitate de muncă. Ca și mai înainte, primea și cerceta o mulțime de bolnavi, ținea prelegeri în fața tineretului, scria cărți... Cu toate că ziua îi era foarte încărcată de treburi, aceasta nu-l împiedica să petreacă uneori cîte o noapte întreagă... Apoi, după un scurt somn, recăpăta puteri noi și reîncepea munca de toate zilele. El n-a fost niciodată nici ascet, nici ipocrit, cu atît mai puțin putea fi astfel în anii maturității sale. Nu era lipsit nici de umor... ne povestește Abdul-Vahid amintind o „glumă științifică" a lui Ibn Sina.

Din ziua cînd a poposit Ibn Sina în Ispahan, porțile palatului lui Ala-ud-Davla, după cum știm, fură deschise larg tuturor învățaților localnici și străini. Odată veni la emir în vizită un vestit filolog, specialist în domeniul limbii arabe — Abu-Mansur al-Giabban. Pe Ibn Sina, care era de ase-

menea de față, îl știa drept un mare învățat, dar nevoind să se lase mai prejos îi spuse cu îngîmfare :

— Este adevărat că tu ești filozof și înțelept, dar nu ești destul de instruit în știința lingvisticii ; cuvintele tale nu sînt îndeajuns de alese...

Ibn Sina a ascultat tăcut observația lui Al-Giabban, dar nu l-a uitat.

În următorii trei ani, Abu-Ali și-a consacrat timpului studiului lingvisticii și chiar și-a comandat din Horasan o carte — opera celui mai renumit lexicograf arab — Abu Mansur al-Azhari : „Îndreptarul limbii".

În acești ani Ibn Sina ajunse un mare specialist în lingvistică. Făcînd exerciții și desăvîrșindu-și mereu cunoștințele el a compus trei „casîde" (poeme), în care a utilizat cuvintele cele mai rar folosite. Apoi a scris trei cărți în trei stiluri diferite : una în stilul lui Ibn Amida, considerat cel mai mare stilist al Orientului, alta în stilul cunoscătorului în științe lingvistice, decedatul vizir al Ispahanului — As-Sahib, și a treia în stilul învățatului lingvist As-Sabi. Legînd tustrele aceste cărți într-un singur volum și dîndu-i o înfățișare veche și uzată, Abu-Ali îl rugă pe emir ca la viitoarea vizită să arate această carte lui Abu-Mansur al-Giabban.

Bătrînul învățat primi cartea cu un gest disprețuitor și, dîndu-și importanță, prinse a o răsfoi.

— Am găsit-o pe cîmp, în timpul vînătoarei, observă emirul. Fii bun, uită-te prin ea și spune-mi ce conține ?

Al-Giabban o răsfoi, apoi începu să citească și cu cît citea mai mult, cu atît rămînea mai nedumerit.

Cartea era scrisă într-o limbă aleasă, precisă, ireproșabilă, însă atît de complicată, încît o serie de expresii, pur și simplu învățatul lingvist nu le înțelese. El se frămînta și bombănea confuz, neștiind cum să i le explice emirului.

Iar emirul, zîmbind sarcastic, se adresă lui Ibn Sina :

— Scumpe Abu-Ali, poate tu, deși nu ești lingvist, să-mi lămurești ce nu înțelege Abu-Mansur ?

— Nu e nimic complicat. Acestea sînt fleacuri, pe care le știe oricine... Tot ce n-ai înțeles în această carte, preacinstite Abu-Mansur, sînt pomenite în mai multe cărți de lingvistică. Pot să-ți spun în care și la ce pagină poți să găsești întorsăturile de frază care te nedumeresc.

După ochii rîzători ai lui Abu-Ali și zîmbetul zeflemitor al emirului, Abu-Mansur ghici de ce a fost provocată această discuție și cine este autorul acestor opere rafinate și atît de diferite ca stil...

A găsit totuși în sine bărbăția să se scuze față de Ibn Sina pentru grosolănia și înfumurarea din trecut.

Iar Abu-Ali, făcînd cunoștință cu noua disciplină, a început să scrie o minunată lucrare — „Limba arabilor" — o operă cum n-a mai fost alta pînă la el în acest domeniu. Abdul-Vahid ne aduce cu tristețe la cunoștință că această excepțională lucrare n-a ajuns în mîna publicului cititor, deoarece „a pierit" cînd era încă în concept.

Anii trăiți în Ispahan au fost excepțional de rodnici. Iată ce ne povestește același Abdul-Vahid despre ușurința cu care lucra și scria Abu-Ali :

„Încă de la Giurgian, șeihul a scris un «Curs prescurtat de logică», acela pe care l-a plasat la începutul cărții sale «Cartea mîntuirii». Un exemplar din această lucrare a ajuns la Șiraz. Învățații localnici au citit cartea și-n mintea lor s-au născut multe nedumeriri cu privire la problemele cercetate.

Ei și-au formulat întrebările lor, scriindu-le pe un teanc întreg de hîrtie. Cadiul din Șiraz, unul dintre acei învățați, a trimis acest teanc de hîrtie lui Abu-l-Kasim al-Kirmani, prietenul lui Ibrahim ibn Baba ad-Deilami, care se ocupa cu științele oculte, și a mai adăugat la corespondență o scrisoare adresată șeihului Abu-l-Kasim. Toate aces-

tea le-a trimis printr-un călăreț ce se îndrepta spre Ispahan. Cadiul îl ruga pe Abu-l-Kasim să înmîneze teancul acesta de hîrtie șeihului (Abu-Ali) și să-l roage să răspundă la întrebările puse de învățați. Și iată că Abu-l-Kasim veni la șeih într-o zi foarte călduroasă, cînd soarele se topea însuși de fierbințeală și i-a înmînat scrisoarea primită și teancul de hîrtii cu întrebările învățaților din Șiraz. Șeihul a citit scrisoarea și i-a restituit-o lui Abu-l-Kasim, iar teancul de hîrtie și l-a așezat în față. Cît timp cei prezenți au mai schimbat o vorbă, el a parcurs paginile scrise : apoi Abu-l-Kasim a plecat, iar șeihul mi-a poruncit să-i aduc hîrtie albă și să tai din ea vreo cinci topuri, fiecare alcătuit din zece coli, de mărimea unui sfert de faraon. Noi am rostit o rugăciune de seară, am adus făclii, iar șeihul a poruncit să se aducă vin. Invitîndu-ne, pe mine și pe fratele său, să luăm loc, șeihul ne-a poftit să bem, iar el a început să scrie răspunsurile la întrebările puse de învățații din Șiraz. Și dînsul a scris, tot gustînd din vin, pînă la miezul nopții cînd pe mine și pe fratele său, ne-a biruit somnul. Atunci ne-a poruncit să plecăm. În zori, cineva a bătut la ușa mea : era trimisul șeihului care mă ruga să vin la dumnealui. L-am găsit pe covorașul de rugăciune, avînd în fața lui cele cinci topuri de hîrtie, scrise toate. Și dînsul mi-a zis : «Ia aceasta, mergi la șeihul Abu-l-Kasim al-Kirmani și spune-i că m-am grăbit să răspund la întrebările puse, ca să nu-l rețin pe călărețul trimis». Cînd am adus lui Abu-l-Kasim teancul de hîrtie scrisă, acela s-a mirat foarte mult și l-a expediat fără întîrziere pe trimis, comunicîndu-le învățaților din Șiraz că toate răspunsurile le-a scris într-o noapte. Și această faptă a intrat în istorie..."

...Trec anii... Tot mai mult și mai mult crește slava lui Abu-Ali al-Husein ibn-Sina. Tot mai larg se răspîndesc în toată lumea Orientului valoroasele lui cărți, care vor educa și instrui noi și noi generații de oameni culți. Are elevi și adepți la Bagdad, la Damasc, în Egipt... Oamenii învățați din tot

Orientul Mijlociu se adună la Ispahan, ca să-l asculte pe șeihul-ur-rais. Mulți îi scriu, îi trimit manuscrise, îi cer sfaturi. El aduce glorie micului stat care i-a oferit ospitalitate.

Emirul Ala-ud-Davla înțelegea aceasta. Neîncumetîndu-se niciodată să-l refuze, îi arăta întotdeauna bunăvoință și îi acorda cinstirea binemeritată.

Dar mai mult decît toate, altele îl bucurau pe Abu-Ali. Treptat, Ala-ud-Davla începu să priceapă și să prețuiască adevărata valoare a științei. El era bucuros să susțină orice propuneri și întreprinderi ale lui Abu-Ali, și-l însărcină chiar cu executarea unor lucrări foarte importante, poate nu fără un gînd ascuns ce-i mijea în adîncul sufletului. El gîndea că toate cele înfăptuite vor proslăvi și mai mult Ispahanul și, o dată cu el, numele său. Moștenitorul tronului său, elevul lui Abu-Ali, luă parte la multe proiecte și lucrări de-ale învățătorului. El lucra în laboratorul înjghebat de Ibn Sina, îl ajuta în observațiile sale astronomice... Cu ajutorul suveranului și al fiului, Abu-Ali a făurit instrumente de măsură atît de precise, cum nu existau în nici un alt observator din lume.

Dar războaiele îl nemulțumeau. Abu-Ali nu se putea de loc împăca cu războiul, cu cuceririle hrăpărețe, convins că niciodată acestea nu aduc nimic bun. El se străduia să-i convingă în acest sens pe toți cîrmuitorii cu care s-a întîlnit cîndva în viața sa, dar a fost în zadar! Cu atît mai greu îi era însă să întrerupă lucrările sale științifice, și să-l însoțească pe Ala-ud-Davla.

Anii de pribegie și de muncă istovitoare au început, încet-încet, să se răsfrîngă asupra sănătății sale. Dimineața privindu-se în metalul lustruit al oglinzii, el vedea o față obosită, cu ghiocei la tîmple și umflături vinete sub ochi. Și nici nu mai era zvelt ca înainte.

Unele războaie, impuse de împrejurări, aduceau multe nenorociri și suferințe. Așa s-a întîmplat, de pildă, după moartea Saiidei. Sultanul Mahmud de

parcă atîta ar fi așteptat. Și-a trimis în grabă armatele în Rei, ocupîndu-l și alipindu-l teritoriilor sale. Situația Ispahanului s-a complicat dintr-o dată. Abu-Ali a trebuit să folosească întreaga lui experiență, toate cunoștințele sale, pentru a-l ajuta pe Ala-ud-Davla să păstreze relații prietenești cu Massud, fiul lui Mahmud, numit rezident la Rei. Totuși, războinicul Massud a pornit împotriva Ispahanului și l-a cotropit. Lucrul acesta s-a petrecut pe neașteptate și atît de fulgerător, încît numai emirul cu sfetnicii săi cei mai apropiați au izbutit să părăsească orașul. Chiar și familiile lor au rămas în Ispahan. A rămas și frumoasa soră a emirului.

Ala-ud-Davla și apropiații săi s-au retras și s-au zăvorît în fortăreață. Acolo așteptau răspuns de la Massud, la mesajul compus de Abu-Ali. Ca răspuns la această scrisoare, Massud îi comunica lui Ala-ud-Davla că deoarece se căsătorește cu sora lui, găsește de cuviință să-i restituie fratelui miresei tronul Ispahanului...

Următorii doi-trei ani se scurseră destul de liniștit. Dar iată că în Ispahan sosiră vești despre moartea sultanului Mahmud.

Moartea sultanului, care a năzuit să-i fie protector făcîndu-l astfel să pribegească toată viața, nu l-a bucurat de loc pe Ibn Sina, după cum nici pe cîrmuitorul Ispahanului nu l-a bucurat. Această veste aduse tuturor numai un zbucium zadarnic. Massud l-a moștenit pe părintele său, devenind sultan al Gaznei, iar ca rezident la Rei a fost numit Abu-Sahli Horesanul — un vecin rău, lacom, cu mult mai mult pornit să cucerească Ispahanul decît să întrețină relații de bună-vecinătate cu el.

Tot mai dese erau ciocnirile dintre oștiri. Pînă la urmă, armatele lui Sahli au năvălit în oraș.

Pe ispahani i-a cuprins zăpăceala și groaza. Guleamii gaznieni, pe care nimeni și nimic nu-i mai putea opri, dădeau foc caselor, îi prădau pe cetățeni, spărgeau prăvăliile, distrugeau și jefuiau bazarele. Apropiații emirului și bogătașii au fugit

din oraş, lăsînd toată averea în mîinile năvălitorilor învingători.

Peste un timp oarecare, venindu-şi în fire după prima lovitură şi spaimă, armata ispahană a izbutit, printr-o lovitură fulgerătoare, să-i scoată şi să-i gonească pe duşmani din oraş şi din ţară. Ispahanul curăţat de vrăjmaşi putea din nou începe refacerea sa. Ce sărăcie şi ce mizerie îndura însă bietul popor! Cît erau de jefuiţi şi ruinaţi locuitorii!...

Şi casa lui Abu-Ali a fost prădată, ca a multor altora. Toată averea jefuită! Dar lucru principal — au pierit cărţile şi manuscrisele pe care niciodată şi nimeni nu le va mai putea reface!

De data aceasta nenorocirea era ireparabilă.

Învăţatul se apropia de casa sa. El intră încetişor pe uşă şi străbătu una după alta toate odăile. Perdelele şi covoarele din pereţi fuseseră smulse şi sfîrtecate, fresca de pe pereţi era afumată de nu se mai putea recunoaşte; duşumelele erau pline de noroi, fîn, pietre... Într-un ungher se mai afla unul din sipetele în care se păstrau cărţi. Era deschis şi sfărîmat. Chiar şi poliţele de cărţi erau fărîmate. Îmbătrînit şi încovoiat de suferinţă şi durere, cînd ajunse în uşa cabinetului său de lucru, Abu-Ali se sprijini uşor de prag, să nu cadă. În sufletul său mai mijea încă speranţa că va găsi măcar unele pagini răzleţe din ultima sa lucrare, în care pusese tot ce putea da mintea sa matură, îmbogăţită de ani cu înţelepciune şi experienţă — *„Kitab-ul-insaf"* (Cartea dreptăţii). Dar... nimic... Roadele muncii încordate de ani şi ani fuseseră toate nimicite. Doar vîntul gonea prin curte foi de hîrtie înnegrite şi arse...

Îmbătrînit dintr-o dată cu zeci de ani, Abu-Ali ieşi din casă copleşit de durere... Nici cuvintele de mîngîiere pe care încercă să i le spună Abdul-Vahid nu putură să-i aline durerea pricinuită de marea sa pierdere.

Prea mult suflet depusese, prea multă muncă şi energie cheltuise în acest manuscris al său.

Şi iarăşi îi strînse inima acel simţămînt de singurătate. Abu-Ali era nedumerit. De unde vine acest simţămînt? Nu este el întotdeauna înconjurat de oameni? Ori nu are el prieteni devotaţi, elevi dragi şi iubitori? Oare nu face mai mult prietenia acestora decît toate pierderile de avere, chiar şi decît pierderea manuscriselor?

Deodată parcă un gînd îl lumină! A mers prea departe, depăşindu-i pe contemporani. În rînd cu el sînt prea puţini oameni care ar fi în stare să-i ia din mîini făclia aprinsă a ştiinţei şi să continue a lumina calea generaţiilor viitoare. Elevii, oricît s-a zbătut el să-i trezească, să-i înalţe, să-i întraripeze, prea puţini i-au îndreptăţit nădejdile. Toţi tineri înzestraţi, cinstiţi, desigur că vor face tot ce vor putea, dar cei mai mulţi dintre ei au posibilităţi mărginite, iar duşmani de jur împrejur sînt o mulţime. Nu-i vor învinge, oare? Numai el păşea înainte, tot înainte, fără să privească înapoi. Purtătorii de cealmà, cu inculta lor bîiguială teologică, sufiştii cu a lor neîmpotrivire răului, bigoţii făţarnici, cruzii şi obscurantiştii fanatici, pseudo-învăţaţii, astrologii, alchimiştii, magii, vrăjitorii, făcătorii de minuni — toţi s-au unit împotriva lui, ca să-i smulgă din mîini făclia şi să-i stingă lumina focului care trebuie să ardă pentru a lumina calea în viitor a omenirii. Dar el ţine cu străşnicie făclia în mîini şi duşmanii nu i-o vor putea smulge! Dar cînd va fi în mîna elevilor săi?!

Toţi vrăjmaşii, ca şi cucuvelele, se tem de lumină şi doresc întunericul.

Nu cumva moartea lui va fi victoria întunericului şi a duşmanilor lui?

Gîndul la moarte, în ultima vreme, tot mai des şi mai des îi cuprinde lui Ibn Sina sufletul. Dar el goneşte aceste gînduri negre. Nu! E încă tare şi se împotriveşte cu îndîrjire bolilor...

Toate gîndurile negre de astăzi sînt alungate de unul singur, mai luminos. Abu-Ali îşi aminteşte că pierderea operelor sale nu e chiar atît de tragică: tot ce a fost scris de el a fost transcris şi

răspîndit în zeci şi chiar sute de exemplare în toată lumea Orientului. A dispărut definitiv numai „Cartea dreptăţii", dar şi pe aceasta el o ţine minte pe de rost. Poate că şi aceasta, odată şi odată, o va scrie din nou. Numai să fie sănătos!

Nu în zadar Abu-Ali se gîndeşte la sănătate. Organismul său, cîndva plin de vigoare, s-a şubrezit.

Astăzi, dis-de-dimineaţă, de pildă, Abu-Ali nu s-a simţit bine. A avut cumplite dureri de stomac şi accese de astmă.

„Anii nu cruţă pe nimeni! Cincizeci şi şase de toamne... Nu cumva asta este bătrîneţea? gîndeşte el trist. Atît de puţin am înfăptuit din tot ce-am plănuit încît nici nu-mi vine a crede că de undeva poate pîndi moartea!"

Şi parcă spre confirmarea gîndurilor negre, iarăşi încep durerile pătrunzătoare ale colicilor.

Cărămizi calde şi alte oblojeli le aplică un stăruitor şi foarte tînăr medic. Dar de lîngă învăţat lipseşte devotatul său Abdul-Vahid, plecat la război împreună cu emirul Ispahanului. Şi, pe lîngă toate, curierul i-a adus din partea emirului Ala-ud-Davla poruncă să plece şi el la Aizegi.

Închizînd ochii, Abu-Ali caută să-şi aducă aminte ce leacuri pot să-l vindece mai bine şi mai repede. Şi-şi începe tratamentul singur.

Peste patru-cinci zile Ibn Sina se simte mai bine, aşa că poate răspunde la chemarea emirului. În drum însă, îl doboară iarăşi un acces de colici, de data asta atît de puternic încît nu-l mai ajută puterile să urmărească în ce mod îl lecuiesc. Iar un medic, un întîmplător călător şi tovarăş de drum al lui Ibn Sina, i-a dat o porţie de două ori mai mare decît trebuia de seminţe de ţelină, care i-au stîrnit mai rău plăgile intestinului.

Ciudat lucru să ţi-l închipui pe medicul Abu-Ali cel veşnic activ, stînd acum bolnav, fără un ajutor ca lumea, culcat într-o odăiţă mică şi scundă, ocupată la întîmplare într-un caravan-sarai, el care toată viaţa a făcut numai bine, el care a purtat

atîta grijă semenilor şi a vindecat atîţia bolnavi, să zacă acum în chinuri groaznice, între oameni străini, nepăsători şi indiferenţi !

Ce tristă întorsătură a luat viaţa sa ! Unii din elevii săi au plecat din Ispahan, alţii l-au însoţit pe emir în război, iar fratele său, Mahmud, se află la Hamadan.

Situaţia lui Abu-Ali se înrăutăţeşte pe zi ce trece... Durerile-i sînt de neîndurat.

— Să-i daţi opiu — zice medicul, adresîndu-se slujitorului — şi picură leneş într-o căniţă lichidul negru şi dens. Zece sau cincisprezece picături, n-are importanţă, spuse el, trecînd vasul cu doctorie slujitorului şi ieşind afară din odaie.

Dar forţele bolnavului nu sînt încă epuizate. Agăţîndu-se de viaţă, el înfrînge chiar şi neglijenţa condamnabilă a acestor doftoraşi... Pînă la urmă, sluga devotată l-a dus pe Abu-Ali, din proprie iniţiativă, la Ispahan.

Întors din campanie, emirul Ala-ud-Davla l-a găsit pe Abu-Ali încă bolnav, la pat. Cu toate acestea, el era totuşi cufundat în lucrări ştiinţifice.

O dată cu emirul s-a întors şi Abdul-Vahid. Abu-Ali părea că începe cîte puţin a se însănătoşi. În tot cazul, cînd Ala-ud-Davla a plecat să viziteze Hamadanul ocupat de el, Abu-Ali l-a însoţit. Dar în drum, iarăşi l-a ţintuit la pat accesul de colici : aceeaşi boală despre care scrisese o lucrare vastă.

Într-o frumoasă dimineaţă de vară, biruitorul Ala-ud-Davla a intrat în Hamadan însoţit de o suită strălucită. Seara, cînd toate uliţele oraşului gemeau de mulţimea ieşită să-şi sărbătorească învingătorul la lumina rugurilor aprinse, a faclelor şi a opaiţelor cu ulei, cînd carnaele mugeau şi trîmbiţele ridicau osanale cuceritorului, patru sclavi purtau prin oraş, în palanchin, pe învăţătorul bolnav fără de speranţă. Şi au venit să-şi ia rămas bun de la muribund toţi oamenii din Hamadan care îl cunoşteau. Abu-Ali dădu ultimele dispoziţii : porunci să fie eliberaţi şi răsplătiţi sclavii săi. Rugă ca averea sa să fie împărţită la săraci.

— Grăbiţi-vă... să-mi împliniţi poruncile, rosti el cu glas slab. Vreau să mor sărac şi liber !...

— Ce leac să vă pregătesc, scumpe şeih ? — îl întrebă Abdul-Vahid, cu desperare în glas, păsstrîndu-şi credinţa neştirbită în atotputernicia artei medicale a învăţătorului său.

Învăţatul, însă, deznădăjduit, dădu slab din mînă...

Apoi, adunîndu-şi ultimele forţe, cu un zîmbet uşor pe faţa-i slăbită — doar piele şi oase — şopti :

Din pulbere pînă la cer cu stele
Ştiu taina universului întreg...
Am dezlegat cu sîrg probleme grele
Dar taina morţii... nu pot s-o dezleg...

Acestea au fost ultimele cuvinte ale lui Abu-Ali al-Husein ibn-Abdallah ibn Sina, cunoscut în lumea întreagă sub numele de AVICENNA.

DATE PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI ABU-ALI IBN SINA

Anul 980	Husein ibn Sina s-a născut în satul Afșanî, lîngă Buhara.
Anii 986—87	Mutarea familiei Ibn Sina în Buhara. Începutul învățăturii.
Anii 994—96	Ibn Sina studiază medicina și ajunge hakim vestit.
Anii 995—996	Boala emirului Nuh ibn Mansur. Vindecarea lui de către medicul Ibn Sina. Tînărului învățat i se îngăduie să lucreze în biblioteca Samanizilor.
Anul 999	Cucerirea Buharei de către ilek han Nasr. Căderea dinastiei Samanizilor. Pieirea în flăcări a bibliotecii.
Anul 1000	*Primele opere de sine stătătoare ale lui Ibn Sina:* „Culegeri", „Total și rezultat", „Cartea binefacerii și a păcatului". Moartea părintelui său. Mutarea lui Ibn Sina cu familia în Horezm.
Anul 1002	Începutul domniei horezmșahului Ma-mun ibn Ma-mun. „Academia" horezmșahului.
Anii 1002—10	Strălucita pleiadă de învățați de la curtea horezmșahului. Sosirea lui Biruni în Horezm. Polemica lui Ibn Sina cu Al-Biruni în probleme de știință. Sultanul Mahmud Gazniul își întinde ghearele spre Horezm.

Anii 1011—12	Fuga lui Ibn Sina din Horezm. Peregrinările la Nessa, Abiverd, Tus, Nişapur şi în alte părţi. Sultanul Mahmud trimite spre recunoaştere portretul lui Ibn Sina.
Anul 1012	Mutarea la Giurgian. Moartea lui Kabus ibn Vaşmghir sultan al Giurgianului. Venirea la putere a fiului sultanului — Manucehr (1012-1029). Ibn Sina îi dictează elevului său cartea „Tratat prescurtat de logică". În perioada Giurgianului a mai scris : „Apariţie şi întoarcere". „Observaţii generale". Începe „Canonul ştiinţei medicale". Termină prescurtarea operei lui Ptolemeu — „Almaghest".
Anii 1013—14	Mutarea la Rei. Vindecarea bolii psihice a tînărului conducător al Reiului. Scrie numeroase opere ştiinţifice. Mutarea la Hamadan, la Şams-ud-Davla, emirul Hamadanului. Cartea lui Ibn Sina „Leacuri pentru inimă".
Anul 1017	Ocuparea Horezmului de către sultanului Mahmud Gazniul.
Anii 1017—23	Viaţa în Hamadan. Ibn Sina, vizir al emirului din Hamadan. Lucrări ştiinţifice. Atacul asupra casei lui Ibn Sina. Învăţatul se ascunde. Şams-ud-Davla îl recheamă pe Ibn Sina. Moartea lui Şams în timpul campaniei. Moştenitorul emirului îl persecută pe învăţat. Ibn Sina este închis în fortăreaţa Fargian. Creaţiile sale în închisoarea fortăreţei. Povestirea despre „Haia-fiul lui Iakzan", „Cartea conducerii", „Cartea despre colici" ş.a.
Anul 1023	Fuga lui Ibn Sina în Ispahan, la Ala-ud-Davla. Adunarea învăţaţilor (Aca-

demie) la curtea emirului. Ibn Sina, sfetnic apropiat al emirului. Activitatea rodnică în domeniul științific. Terminarea „Canonului științei medicale". Scrie „Cartea științei" în limba darii dedicată lui Ala-ud-Davla și multe alte lucrări.

Anul 1036 — Expediția lui Ala-ud-Davla împotriva Hamadanului și cucerirea lui.

Anul 1037 — Boala și moartea lui Ibn Sina.

CUPRINS

Redactor responsabil : SUFRIN ARMAND
Tehnoredactor : POSTELNICU VALERIA

Dat la cules 29.07.1961. Bun de tipar 24.10.1961. Apărut 1961. Comanda nr. 4358. Tiraj 10.160. Broşate 9.100 + Legate 1060. Hîrtie semivelină de 65 g/m², 840×108/32. Coli editoriale 14,7. Coli de tipar 16. Planşe 3 tiefdruck. A. 00984. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 (R).

Tiparul executat sub com. nr. 11.287 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, Bucureşti — R.P.R.



Avicenna



Vechea Buhara.

[illegible]

[illegible]

[illegible] والسلام تمت [illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

هذه أجوبة الشيخ أبي علي الحسين بن عبد الله لأبي الريحان محمد بن أحمد

البيروني في جواب مسائل بعث بها اليه من خوارزم [illegible]

[illegible] أسعدك بجميع ما تتمناه وسلمك [illegible]

جميع ما تكرهه في المحلين [illegible] دام الله سلامتك [illegible]

[illegible] أرسطوطاليس [illegible] في الكتاب

بكتاب السماء والعالم [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Facsimilul corespondenței lui Ibn Sina cu Biruni.



Ibn Sina cu discipolii săi. Reproducere după o străveche miniatură persană din sec. XVII

كتاب القانون في الطب

لابو علي الشيخ الرئيس

ابن سينا

مع بعض تأليفه وهو علم المنطق وعلم الطبيعي

وعلم الكلام

ROMAE,

In Typographia Medicea.

M.D.XCIII.

Cum licentia Superiorum.

Pagina de gardă a traducerii în limba latină a „Canonului științei medicale", de Ibn Sina.

